

1346

ISTORIA
LITERATURII
ROMĂNEȘTI

ÎN VEACUL AL XIX-LEA

— DE LA 1821 ÎNAINTE —

În legătură cu dezvoltarea culturală a neamului

DE

N. IORGA

VOL. II

Epoca lui M. Kogălniceanu. — Pregătirea literară a
mișcărilor revoluționare de la 1848.
(1840 — 48)

BUCUREȘTI

«MINERVA», Institut de Arte Grafice și Editură.

BULEVARDUL ACADEMIEI, 3 — STR. EDGAR QUINET, 4

1908.

ISTORIA LITERATURII ROMĂNEȘTI

Ino. 7895

ISTORIA LITERATURII ROMĂNEȘTI

ÎN VEACUL AL XIX-LEA

— DE LA 1821 ÎNNAINTE —

În legătură cu dezvoltarea culturală a neamului

DE

N. IORGA

VOL. II

Epoca lui M. Kogălniceanu
(1840—48)

BUCUREȘTI

«MINERVA», Institut de Arte Grafice și Editură.

BULEVARDUL ACADEMIEI, 3 — STR. EDGAR QUINET, 4

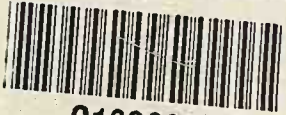
1908.

109098
860601

1956

mu6/10

BIBLIOTECA CENTRALĂ UNIVERSITĂȚII
BUCUREȘTI
Cota 50015 Dublet
Inventar 109098

B.C.U. "Carol I" - Bucuresti

C109098

CARTEA I-a.

Epoca lui M. Kogălniceanu.

(1340—48.)

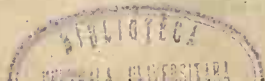
CAPITOLUL I.

Cele d'întăiu lucrări ale lui Kogălniceanu: Revistele «Dacia literară» și «Archiva românească». Publicarea cronicelor.

I. PRIVIRE ÎN URMĂ. CONSIDERAȚII GENERALE.

Eliad dăduse limbii românești o gramatică, o ortografie și regulile pentru introducerea neologismelor pe care, în scurt timp, le primiră cei mai mulți și mai buni dintre scriitorii. Asachi dovedise că desprețuita limbă moldovenească nu e bună numai pentru cîntecele poporului și pentru oftările amoroase ale boierilor tineri, ci că poate să urmărească și să atingă clasicitatea sculpturală a sonetului italian impecabil și concis. Mulțămită mai ales lui Eliad, o parte măcar — fără îndoială încă o prea mică parte — din literaturile apusene intrase prin traduceri în românește; se dovedise astfel pe deplin că limba noastră poate reda într'o formă multămitoare nuanțe deosebite din scrisul felurit al marilor cîntăreți pe cari i-a avut omenirea. Se tradusese mult din literatura franceză al veacului al XVII-lea, destul din aceia a epocii filosofilor; apoi talmăcitorii se îndreptaseră către Lamartine, către Byron, începătorii romantismului. Negruț îndrăznise a se atinge de Hugo; tot el dăduse ceva din Pușchin, căpetenia școlii romantice rusești. Deocamdată la o parte de ochii publicului, Basarabeanul Stamati culegea în răgaz din mai multe literaturi — până și din Englesul Moore — și da un veșmînt românesc acelor bucați care-î plăcuseră mai mult în cetitul lui harnic.

Asachi, întăiu, Eliad, pe urmă, începuseră o literatură românească artistică, personală, — solid clasică la unul, visătoare și romantică la cellalt. Școlarii literari ai lui Asachi, în ceia ce privește poesia, nu s'au ivit: era și prea greu! Din potrivă, Eliad și-a găsit ră-

pede următorii pe cărările întortochiate, umbrite de multă taină, bogate în colorii schimbătoare, în vederi neașteptate, ale romantismului lamartinian și byronian. Cîrlova apare și dispăre, un fel de André Chénier al nostru, amestecînd forma abstractă, suptire, albă a veacului al XVIII-lea cu nelămuritele avînturi ale epocii nouă. Alexandrescu se ține îndată după dînsul; neasămănat mai precis, mai circumstanțiat, mai sincer și mai vibrant, răsplătind prin toate aceste însușiri lipsa lui de egalitate, șovăielile și lunecările versului său nesigur. După fabula corectă, mucalită, dar ușoară a lui Eliad, el crease fabula socială, satirică, fabula care zugrăvește în trăsături tari o societate rea, și îndreaptă, prin batjocura acoperită a ficțiunii, spre timpuri mai bune.

Alexandrescu e poetul muntean. Moldova dă pe Negruț, care se formează prin cetirile sale din limbile francesă și rusească, nu fără oarecare înrîurire a literaturii Jine a boierilor d'innaintea lui Asachi. N'are înălțimea de suflet al lui Alexandrescu, avîntul filosofic, personalitatea pronunțată, îndrăzneala de indignare a acestuia, care i-i mult superior ca om. Mai prosaic, dar mai egal, mai superficial, dar mai mlădios, mai puțin nou, dar mai corect, mai armonios, mai harnic și mai cult, ducînd o viață care ușurează mai mult scrisul și-i dă o înfățișare mai așezată, scriitorul din Iași începe în mai multe direcții. El dă cele d'întăiu schițe despre locuri și oameni, cele d'întăiu reverii glumețe; el zugrăvește cele d'întăiu tablouri istorice; el pune pe hîrtie cele d'întăiu scene de moravuri, întemeind astfel nuvela, de care nimeni până la el nu cutezase a se atinge; el se riscă într'un capitol de epopeie națională și izbuțește, uimind pe contemporanii săi.

Foi apar. Refusată întăiu de Grigore-Vodă Ghica la 1827¹, Eliad capătă învoirea de a scoate un ziar de la Rușii Ocupației din 1828. Asachi urmează îndată. Foaia de informații oficiale capătă, la unul și la cellalt, dar mai ales la prietenosul, la vioiul Eliad, care-și caută colaboratori în dreapta și în stînga, o însemnătate mai mare, și ea face un loc și literaturii. Cu vremea se ajunge la publicații literare speciale, la «Curierul de ambe-sexe», la «Alăuta romă-

¹ Prefața lui Kogălniceanu la «Dacia literară»: «În sfîrșit, la 1827 d. I. Eliad vru, și ar fi putut, pe o scară mult mai mare, să isprăvească aceia ce Rațocea și Carălechi nu putură face. Ocîrmuirea de atunce a Terii-Romănești nu-i dădu voia trebuincioasă».

nească». Dacă ele nu se pot dezvolta și nu sînt în stare a cîștiga un public mai mare, mai atent și mai iubitor, servesc măcar să întreție curentul literar și să discute chestii culturale și lingvistice, care nu meritaū totdeauna să fie aduse în discuție.

Dacă în Principate cei doi «părinți ai literaturii românești» se încaieră și se spurcă, — de hatîrul noimelor de limbă, vorba merge, dacă tineri, ca Boliac, doritori de a ieși la iveală și a strînge în jurul lor pe scriitorii mai tineri și decît dinșii, nu sînt în stare decît să dea foite trecătoare, fără nicio însemnătate pentru dezvoltarea scrisului românesc, pentru ivirea și formarea talentelor, Ardelenii, între cari aū răsărit acum Timoteiū Cipariū, Simion Bărnuț și Gheorghe Bariț, vin și ei cu foile lor, politice și literare. «Foaia Duminecii», prefăcută mai tîrziu în «Foaia pentru minte, inimă și literatură», nu dispune de puteri nouă, ea nu urmărește o nouă reformă a limbii literare sau a felului de scris — de și, pentru a satisface moda, se amestecă și ea în aceste chestii, învîrjbitoare adesea, fără soluție une ori; prin această publicație nouă nu vorbește încă o școală literară, încă o tovărășie de scriitori, necunoscuți sau puțin cunoscuți, nici o ambiție flămîndă care-și cere partea pe lume. E o foaie de educație națională, al cărei alcătuitor, Bariț, simte toată răspunderea pe care o iea asupra-și. Acesta e un caracter nou, un semn bun și un element de progres. În același timp însă, fără niciun fel pe patimă și fără leacă de pîrtenire, el cuprinde cu ochii, recunoaște, stimează și caută a popularisa tot ce se tipărește mai bun în toate provinciile locuite de Romîni. De la Ardeleni, cari dăduseră expresie ideii de romanitate și printr'însa făcuseră pe Romîni a fi mîndri de dinșii, a desprețui un present de ingenuchiare și incultură și a căuta prin toate silințele lor un viitor vrednic de o așa de nobilă obîrșie, de la ei venia acuma, într'o formă foarte rezervată, ce e dreptul, mai mult ca o încheiere, decît ca o proclamație, *ideia unității culturale neapărate a Romînilor de pretutindenī*, cari să scrie, în aceeași limbă, cu aceeași ortografie, după aceleași norme generale și în același spirit, o literatură unică, pornind de pretutindenī și primită în fiecare loc. Și nu e o întimplare că acela care a aruncat întiiū vorba de «Dacia» — în sensul geografic și istoric vechiū mai ales, — inginerul Popovici, așezat în Tara-Românească, e însă un Bucovinean¹.

¹ *Dacia literară*, cronica n-luī 1.

Cu toată cumiștia și buna cuviință a lor, cu toată nepărtenirea și impersonalitatea împăciuitoare, de care dăduseră dovezi, Ardeleii nu puteau realiza însă această frumoasă idee a unității Românilor prin cartea românească, prin graiul ce vine de la un suflet la altul și nu cunoaște în calele picioarelor meșteșugite, pajeri, stilpi cu virei în mai multe culori și pîrghii de lemn care se incuie cu lacăt. N'aveau mijloacele materiale, n'aveau ușurința de comunicații și libertatea de mișcări a celor din Principate. Și n'aveau, ca aceștia, talentele, puterea creatoare, individualitățile mari, izvorul veșnic de innoire. Profesori buni, oameni culti, înțelepți, cugetători, scriitori limpezi, în stare chiar a se încălzi, a bate din aripă pentru a zbura scurt timp și ei, — tinerii de peste munți n'aveau într'înșii marea originalitate producătoare care lipsia dincoace. Și, dacă ajung îndrumări competente și cinstite pentru a porni un curent, trebuie altceva decît reproduceri pentru a-l întreține acolo de unde a pornit scînteia fără să se poată clădi și vatra pe care focul luminos și înviorător să ardă.

Un om foarte cult, foarte harnic, cu un talent netăgăduit, simpatice și cuceritor, un om tînăr și plin de avînt, care să nu cunoască toate piedecile unei țeri rămase în urmă și deprinse a zdrobi aripile încrezătoare, un om în sufletul căruia să nu se fi slăbit credința în viața ideală, în rosturile morale, pe care *el* s'o fi adus de aiurea, unde ea ființă și fericia miile de mii de oameni, — un astfel de om trebuia. Și, ca să poată răzbate, avea nevoie de un nume boieresc cunoscut, de o situație socială aleasă — doar toate se făceau încă prin boieri, pentru boieri și în mijlocul boierilor —, îi trebuia titlu, uniformă, talent de societate, ușurință de mișcare și vorbă. Se mai cerea însă de la el și oarecare avere și un spirit de inițiativă, de întreprindere, cum îl avuse, și nu-l mai avea acum, Eliad. Căci creatorul unei ere nouă trebuia să fie, în același timp, un tipograf, un ziarist, un editor, un librar.

În Principatul muntean, zădarnic s'ar fi căutat acest om. Boliac îndrăznia, dar el era un tînăr din mulțime, cu cîteva cunoștinți prinse pe apucatele; nu se putea vorbi încă serios de talentul lui, și el era sărac și'n bani. Puterile sufletești cele mari le avea Alexandrescu, dar acesta era un biet copil veșnic, care, în căutarea unui răgaz priincios poeziei, rătăcia de la unul la altul, bine primit aici, silit să plece răpede de dincolo, un nepractic, dibuind, cu

ochii pe sus, pe cărările primejdioase ale vieții, unde numai cine calcă drept și bine, cu energie și țință sigură, numai acela iese de la talentul său tot ce acesta poate să deie. Cu școala lui Vaillant, cu originea sa de boierinas, cu puținele sale cunoștințe, ocrotitoare și umilitoare, cu situația sa de iuncăr demisionat pentru incapacitate, cu apostolica lui lipsă de orice mijloace și cu fanteziile său de fire șubredă și de romantic înstrăinat de lume, în sfârșit cu aproape absoluta lui nerecunoaștere între scriitori — Eliad îl făcuse de batjocură și până și un Boliac îi trimetea câte o săgeată —, ce ar fi fost el în stare a face?

Din Moldova trebuia să pornească era nouă a literaturii românești. Școala cea bună a lui Mihaï Sturza — ajunsă răpede cea d'întîiu școală românească, o adevărată Universitate, superioară și așezămintelor de cultură înaltă pe care le aveau Grecii, — Curtea înțelegătoare pentru cultură a acestui Domn, o societate deprinsă a privi către Apus și a primi îndreptări de acolo, un stăpînitor egoist, tiranic și lacom, dar de o științietoare deșteptăciune, de o ambiție care nu e fără nobleță și de un spirit organizator superior erau tot elemente care puteau folosi unui nou avînt al puterilor literare românești.

Dar și aici trebuia *omul*. Negruț nu putea fi acela. Avea un covârșitor talent, bogat, felurit și elastic. Era boier al Regulamentului Organic și deputat al Adunării Legiuitoare. Toți, bătrînii și tinerii, îl încunjurau de respect. Moldova se mindria cu dînsul. Dar cultura lui, foarte reală, era culeasă capricios în cursul unei tinerețe lipsite de îndrumare; o educație a voinței sale n'avuse cum să o facă; răpede familiarisat cu eleganța ironie romantică, el rătăcia mai bucuros prin dudăiele înflorite, luîndu-și odihna cînd și cum voia, șuguinđ pe cale cu sine însuși, cu alții, cu cine-l înțelegea și cu lucrurile firii, care nu văd și nu aud; decît să taie cale, în silința brațelor sale, pentru ca, pe drumuri croite de dînsul și duse apoi mai departe de alții, să treacă alaiurile mari de luptă, de biruință, de strălucitoare triumfuri ale neamului său. Nu, o *astfel* de misiune nu era potrivită pentru această simțitoare fire glumeață, răspîndind mult dintr'o bogăție sufletească mare, pe cînd, în chip trecător numai, «vagabondă pe auritele arii a' unei speranțe într'un viitor frumos», înaintea de a se înrădăcina prin inte-

rese personale în «trista realitate», care nu dă niciunui talent sevă pentru florile sale și pentru rodirile trainice.

Întru toate potrivit însă pentru această chemare era Mihail Kogălniceanu.

II. UN STUDENT ROMÎN ÎN STRĂINĂTATE. TINEREȚA LUI MIHAIL KOGĂLNICEANU.

Mihail Kogălniceanu se coboria din Constantin Stolnicul, fratele cronicarului din a doua jumătate a veacului al XVIII-lea. Dacă acesta, Ienachi Kogălniceanu, înseamnă faptele Domnilor din vremea sa și suferințele țerii în stilul celor cari treceau în condiții socoțelile Vistieriei, fratele Constantin era un sameș de mare talent, un deosebit meșter în strînsul banilor de la nenorociții birnici; prin bună rînduială însă mai mult decît prin hrăpirea îndătinată, el făcu în scurt timp, pe vremea cînd Stavarachi din Țarigrad stăpîniă averea țerii și hotăria despre soarta Domnilor, ca izvoarele să curgă iarăși îmbielșugate într'un Tesaur secătuit. Fiul lui Constantin, Ioan, numit după unchiul cronicar, e puțin cunoscut. El se însură la 1780, făcînd nunta în biserica lui Ștefan-cel-Mare de la Păpăuți, în marginea Botoșanilor, cu Smaranda Bantăș, din acest oraș, în care-și va fi petrecut cea mai mare parte din viață. La 1800, el era îngropat în biserica Sfintei Paraschive, biserica nobilă, din mijlocul curților boierești botoșănene. După mai mulți copii cari nu trăiră, se născu, în 1787, Ilie. Cîțva timp după moartea tatălui său, intîmplată la 1800, acesta intră în rîndurile boierimii mărunte, și, folosindu-se și el de acel curent care aducea spre locurile de sus oameni noi — pe un Iordachi Drăghicî, de pildă — ajunsese cu vremea om influent, puternic și bogat, membru respectat al clasei de privilegiați creată de Regulamentul Organic. Se pricepea, ca și bunicul, foarte bine în rosturile de bani, și competența lui în această privință îi și creă o carieră însemnată ¹.

Din căsătoria lui Ilie, care nu se înălțase încă așa de mult, cu fata unui Medelnicer, — altfel de origină... genovesă pentru nepot, —

¹ *Studii și doc.*, III, pp. 66-8.

cu Catinca Stavilă, se născu la 6 Septembrie 1817, în Iași¹, un fiu, care fu numit Mihail, după numele lui Mihaî Sturza, a cărui mamă, Domnița Marghioala, fiica lui Grigore-Vodă Calimah, botează pe prunc. Ilie se dăduse pe lingă acești Sturzești, și de aici vin și legăturile pe care el însuși le avu cu Mihaî-Vodă și sprinjinul pe care, timp îndelungat, acesta-l dădu, ca fiului unui casnic al său, lui Mihaî.

Căpăta învățatură de moldovenește, în casă, împreună cu cele trei surori — Profira, Maria, măritată apoi (1836) cu Leon, și Elena de care a fost foarte strîns legat totdeauna, — apoi franțuzește, de la călugărul Gherman Vida, Maramurășeanul și autorul de gramatică francesă, care stătea în casa Vornicului Alecsandri. Scriitorul pomenește mai tîrziu «școala Treisfetitelor sau a dascălului», a «loghiotatului dascăl Gheorghe», precum și «falanga părintească pe talpa picioarelor», în cas de lenevie sau neascultare. Apoi Mihaî fu dat la școala de franțuzește a profesorilor Lincourt, Chefneu și Bagarre, și anume, la 1831, îndată după ce familia se întoarse de la țară, unde o silise să meargă, holera, care însă își nemeria și acolo jertfele². «Pansionul», cel d'întîiū vrednic de acest nume, era așezat nu departe de Scaunul Isprăvniceii, și avea, pe lingă o livadă cit un «rediū», și inovația unui «parc engles». Se învăța puțină grecească și, destul de bine, limba celor trei directori, în vorbire, lectură și scris, cetindu-se cu sirguintă vestitele «Aventures de Télémaque» și întrebuițindu-se metoda lui Jacotot; școlarii harnici căpătau și premii. Kogălniceanu fu, ni spune el însuși, cel d'întăiū înscris, și, până să-i vie și alți colegi, între cari și cel mai mare dintre fiii lui Mihaî Sturza, pe atunci numai Vîstier, Grigore, el avu o tovarășă de învățatură, de primblări și de copilărească dragoste, pe Niceta, fiica dascălului de grecește. Idila se desfășură după formula cavalerului de Florian, scriitor la modă în aceste timpuri, cînd atîția la noi se întreceau să-l traducă; tînarul Mihaî, *Mihalachi*, iubi cu aceiași cuviință cu-

¹ *Dezrobirea Țiganilor, ștergerea privilegiilor boierești, emanciparea țeranelor*, discurs rostit în Academia Romînă, la 1/13 April 1891, de M. Kogălniceanu, p. 4; v., în genere, Xenopol, *Mihail Kogălniceanu*, discurs de recepție la Academie, 1898, pp. 6—7.

² În *Iluzii pierdute, cel întăiū amor*, Iași, 1841, Kogălniceanu dă, greșit, anul 1833 pentru intrarea sa în pension, adaugă însă că avea atunci 14—5 ani, ceia ce corespunde cu: 1831—2.

rată ca și «păstorii lui Florian, îmbrăcați în straie de mătăsu, cu peruci cu pudră, purtînd, vara și iarna, cununii de centifolia, vorbind într'o limbă mai curată decît a filologilor noștri», pe cînd Niceta, care era ceva mai mare și avea oarecare practică, pricepîndu-se a trimete bilete dulci prin bătrîne Țigănci chioare și a propune întîlniri, sămăna, decî, mai puțin cu «păstoritele lui, cu rochia de gază și de blondă, cu ciuboțele de prunelă, cu noduri de cordele cumpărate de la Miculi de pe atunci, povățuind niște miei cu o lină mai delicată de cît mătasa, cariî minîncă numai livand, rosmarin și se adapă numai cu apă de rose și de *mille fleurs*»¹. Firește însă că eroina era îmbrăcată europenește, pe cînd eroul, micul erou purta încă largile «straie asiaticesti»².

Precocelce amoretat era la 1834, cînd făcuse, luînd și premii, trei ani de «pansion» și isprăvisc la Lincourt și, apoi, la urmașul său, Victor Cućnim, un tinăr de șeptesprezece ani, în stare să meargă și în lume. Într'o schiță pe care o dădu el «Albinei» peste trecere de alți cincî ani, cînd acuma se întorsese din străinătate și era căpitan de cavalerie al oștirii moldovenești supt un Domn ce-i fusese totdeauna ocrotitor, Kogălniceanu zugrăvește în colorî puternice Iașiî, în cari și-a petrecut el, citeva luni de zile numai, cea d'întăiu tineretă, — cu amintirile din mahalaua Muntenimiî, cu acelea despre «Celestina fată bună», despre cutare «Fenix din Țirgul Cucului», care nu era încă pe atunci cu desăvirșire locuit de Evrei, despre anume «musă biurgherească³ din Păscărie» sau de pe Rîpa Pevițoaiî⁴; el fixează tipul «păpușerilor cu plete lungi pînă la coate, cu barba de țap, cu doi coți de postav roșu legat la gît, cu jăletei roșii à la *républicaine*, cu o mantă liliechie scurtă pînă la genunchi». Obișnuia să se ducă și el la petreceri, purtînd cu mîndrie «ceacșiriî cei roșii, galbenii papuci» și mînușile europene, fără a mai pomeni podoaba capului, «taclitul, a căruia coadă, prin scoborîrea sa pînă la pămînt, făcea mirarea tuturor babelor», și «fermeneaua cea roșie».

La 1834, Mihaî Sturza, care prețuisc după cuviință foloasele unei învățături în străinătate, de care el, care se cultivase nu-

¹ Kogălniceanu, *l. c.*, p. 75.

² *Soirées dansantes, Adumări dănuțitoare*, în *Albina* pe 1839, n-1 81 și urm.

³ Burghesă.

⁴ El scrie: «Privighițoaei».

maî prin lecțiile dascălului de casă și prin îndelungatele și feluritele sale cetiri proprii, nu se putuse învrednici, se hotări a-și trimete amîndoi fiii din căsătoria d'intăi, cu o Romîncă — de curînd, el luase pe fiica atotputernicului Grec Ștefanachi Vogoridi — în străinătate. Crescut franțuzește, noul Domn nu se putea gîndi, firește, decit la o școală din Franța. Dar Parisul, cu zgomotul și plăcerile, cu scumpetea lui și cu aierul democratic care stăpîniă de la revoluția de la 1830 încoace, îl îndepărta. Decî alese colegiul din Lunéville, unde era profesor de latinește și retorică un bătrîn cleric frances care-î fusese învățător în tinereță, abatele Lhommé. Pe lîngă beizadele se trimese ca însoțitor, tovarăș de distracți și îndemnător la învățătură, și fostul premiant la francesă al «pansionului» din Iași, finul Domniței Marghioalei, Mihaî al Vornicului Ilie, a cărui bucurie pentru această hotărîre a trebuit să fie nemărgenită.

Decî iată-l pe adolescentul deprins a merge la soarele, că-și «leapădă șlicul pentru pălărie și purpuriî șacșiri pentru strîmții pantalonî», că-și prinde iconița la gît, își sărută frățiorul cel mic Alecu, pe surorile tustrele, care, din partea lor, își urmau în 1837 «pansionul» lor—Profirița era eleva lui Cuénim ¹— și se pricepeau a scrie răvașe franțuzești destul de cuviincioase; mama e moartă, și Mihalachi are de sărutat numai mîna babacăi, în acest ceas de plecare spre alte țermuri, unde știe acuma bine că nu locuiesc numai păstorîi și păstorîtele cavalerului de Florian. Pleacă de la Curte chiar, și căpetenia cetei de tineri călători e însuși directorul școlii unde ei urmaseră pînă atuncî, Monsieur Lincourt, care și el era din Lunéville și era bucuros de acest drum pînă acasă cu banî lui Vodă ². Într'un lung șir de scrisori, din fericire păstrate, care țin trei ani de zile, Kogălniceanu tînărul ne face să vedem viața acestor tineri duși la studii, în împrejurări superioare cu mult acelora în care merseseră înaintașii lor, tinerii munteni de după 1821 și chiar bursierii moldoveni de la Viena ai Mitropolitului Veniamin. La Cernăuți află pe nepoții episcopului de Roman, Meletie, la Viena pe unul dintre Hurmuzăchești și pe «cocoana lui Costache Pășcanu». Aici se oprește lui Mihaî, de curînd sub-ofițer, *iuncăr* ³, în

¹ Hurmuzaki, X, p. 629, No. LXX.

² *Ibid.*, p. 560, nota 1. Cf. A. A. Stourdza, *Règne de Michel Stourdza*, Paris, 1906.

³ E înaintat sublocotenent în 1835; scrisoarea din 1/13 Iulie, către surorî.

armata cea nouă a Moldovei, portul uniformei. Până atunci mai fuseseră laolaltă și frații Vogoridi, cumnații Domnului, pe cari tînărul Moldovean cu bune sentimente românești îi numește totuși, desprețuitor, «vite din Grechia»¹. Drumul urmă apoi răpede, și, în Decembre chiar, noul școlar, cam în vîrstă, al Colegiului din Lunéville, noul oaspete al bătrînului abate, «Monsieur Michel», sau «Monsieur de Kocanitchan» căpăta, de la cele d'întăiu probe, făcute în clasa a III-a, unde-l primiseră, un «témoignage de satisfaction» pe care-l trimetea acasă spre liniștirea părintelui². Stătea pe aceleași bănci cu tinerii Sturza, dintre cari cel mare arăta și el însușiri, cu «nepotul iconomului Grigorie»³ și cu un Plaginò din Țara-Românească. Se aștepta și un nepot al Ruxandei Mavrogheni, născută tot Sturza, sora lui Mihai-Vodă. În locul lui veni apoi, la 1836, «copilul cununului Lupu Balș»; fostul consul frances Mimaut aduce și pe «vita din Grechiă» Vogoridi; este și un tînăr Enuță, apoi un Nicu Casu⁴, — o întregă colonie românească. Costachi Pașcanu veni din Paris să vadă pe școlari. Foureaux, cu trupa lui cea nouă, în care Mihalachi descopere și unele fețe foarte plăcute, trece și el prin acest Lunéville ale exilului școlăresc.

Falnicul dăntuitor cu «șacșiri roșii», frumosul *iuncăr* tînăr cu uniformă de croială rusească era acuma un simplu școlar al Colegiului. Aceasta nu-l nemulțămia de alminterea, și gîndul îi era numai să adune o bibliotecă din cărțile ce i se oferiau de pretutindenți, dar care erau cam scumpe pentru cine avea numai «leafa» de 150 de franci pe șese luni, ceia ce-l făcea să recurgă dese ori la buzunarul bine păzit al Vornicului Ilie. Peste puțin, număra 500 de volume pe rafturile sale. În 1836, el capătă premiul întiîu de limba germană și ia accesite de francesă, greacă, latină, desemn. Intră, peste puțin, în clasa de «retorică mare». De Paști, merge să vadă orașul Nancy, care era în apropiere. O boală de ochi, o durere de piept îi trecuseră, dar nu deplin, căci peste multe luni de zile el se plînge iarăși de dînsule. E prins de dorința să vadă și Parisul,

¹ «Bêtes de la Grèce.»

² Corespondența la Academie. Publicată în *Convorbiri literare*, pe 1901—2, de P. V. Haneș.

³ Scrisoarea din 7/19 Februar 1835.

⁴ Kogălniceanu, Discurs, p. 5.

unde învâța, supt paza Grecului Furnarachi, și un prieten al său, «Vasilică Alecsandri»; acolo e «minunea lumii», scrie el, cu același dor ca, odinioară, Poienaru, și ar fi păcat să n'o vadă, fiind totuși așa de aproape de dinsa. Ar învăța în Paris, nu numai studiile din Lunéville, pentru care așteaptă cinci premii, nu numai agricultura, pentru care începe a se duce prin sate, ci și învățăturile cele mai înalte: retorica, logica, filosofia, dreptul¹.

În vară însă, după dorința Guvernului rusesc, strecurată în vre-o convorbire a poruncitorului consul din Iași, tinerii sînt luați de Tissot, trimesul lui Vodă, și duși la Berlin, unde niciunul nu se gîndise că va ajunge așa de curînd. Oraș sever și rece, dar fierbînd de o viață intelectuală deosebit de puternică, punct central al unei mișcări care va crea o strălucită civilizație modernă și va da lumii un Imperiu. Kogălniceanu se bucură că află aici «viață mai liniștită, instrucție mai adîncă, moravuri mai nevinnovate și obiceiuri mai patriarcale», că poate merge la «biserica pravoslavnică rusească» și face exerciții la «ghimnazium», adecă — lămurește el bătrînului de-acasă, — «o sală în care se învâța a sări, a se sui pe frînghii, a trage armele, a se sui pe copaci». Are un apartament deosebit, el și beizadelele, în *Friedrichstrasse* chiar, pînă ce Domnul îi dă în seama pastorului Souchet, care împarte sfaturi bune, primește o societate ștearsă și oprește petrecerile. Mihaï se plînge de babele care vorbesc de pisici și cartofi, de domnișoarele care, fără să fie măcar frumoase, se dau în lături fricoase, înaintea tinerilor barbari; din cînd în cînd, ei merg la epitropul creșterii lor, socrul lui A. de Stourdza din Basarabia, Hufeland însuși, autorul «Macrobioției», care dă discrete serate de familie, cu «cinci-șese persoane bătrîne», care nu pot plăcea cuiva de vîrsta lui Kogălniceanu.

Aici profesorii vin acasă pentru a da lecții de limbele clasice și moderne (între care și italiana, englesă); tinerii învâța vioara, pianul, canto². Acum se adaugă la bibliotecă operele marilor scriitori germani. Ba «săpătura pe alamă» chiar, pictura, călăria, danțul intră în programa studiilor. Mihaï mergea, cu voia lui Mihaï-Vodă, la teatru, să vadă pe marile dăntuitoare Elssler și Taglioni — «mă duc cîte odată la teatru franțuzesc, pentru ca să nu

¹ Scrisoarea din 6/18 Iunie 1835 și cea din 1/13 Iulie, amîndouă către tată.

² Scrisorile din 4/16 Octombrie 1835.

uit tonul franțuzesc¹ —, și el cere să i se trimeată din țară «epoleturile, acsilbanturile, cusăturile în aur» ale uniformei sale de ofițer. Atunci începe a face preziceri cu privire la cariera cite unei tinere actrițe, al cărei portret il trimetea acasă, discret, surorilor, ca pe al Carlotei de Hagen. Prințul de Hanovra, fiul surorii regelui Prusiei, ajunge a-l cunoaște și-l poștește adesea la dînsul, într'o societate unde află, pe lângă Amfitrionul orb, fermecat de muzică, personagii din vechi dinastiile europene, și chiar pe fiii regelui frances Ludovic-Filip, pe cari-l judecă, din fugă, «foarte amabili». Aduce arii moldovenești, dăruiește doamnelor papuci din Moldova, cheltuiește mulți bani, învață și mai mult și se simte din ce în ce altul... «Un an petrecut în străinătate mi-a dat mai multă experiență decît șeptesprezece petrecuți în Moldova... Nu mai sint copil².»

În vara anului 1836, Kogălniceanu singur merse la Swinemünde și Hehringsdorf, unde fusese îndreptat pentru boala lui de piept, ce se ivise din nou. Aici făcea lungi primblări și cu romancierul Willibald Alexis, care îndrăgise pe acest ager tînăr străin³. Auzi vorbindu-se de pregătirea Germaniei nouă și văzu pe moșiile comitelui de Schwerin foloasele dezrobirii țeranului din lanțurile șerbiei⁴. Tatălui îi scria arătînd că nu-i trebuie loc la Curte, uniformă de militar, boierie ori funcție, ci, pentru a-și păstra neatîrnarea și întreaga libertate, vrea să se facă agricultor. Dorește, spune el în Mart 1837, să se retragă undeva «la țară, singur și slobod, fără a ruga sau a sluji pe cineva, căci slobozenia mi-i mai scumpă decît un rang mare de bogăție». În Ardeal, în Austria vrea să meargă pentru a strînge cit mai multe cunoștințe asupra felului modern de a lucra pămîntul. «Mătăsăria, rachieria, creșterea oilor spaniolești», ba chiar «aborul», știința puterii celei nouă, apar, — cel puțin pentru tată, care trebuia să se bucure foarte mult, — între îndeletnicirile iubite pe care tînărul și le păstrează cu dor, pentru un viitor apropiat. Dar, în același timp, el asculta și mai departe cursuri teoretice la Universitate, între altele pe acelea de istorie ale lui

¹ Scrisoarea din 3/15 Ianuar 1836.

² Scrisoarea din 3/15 Novembre 1835.

³ Discursul, p. 8.

⁴ *Ibidem*.

Ranke și de drept ale vestitului Savigny¹, și nu uita să ceară și un desemn colorat al uniformei nouă pentru a-l transmite croitorului².

Șederea în străinătate nu-î plăcuse niciodată. Îi pria numai libertatea ce se răsufila pretutindenă. Iar, încolo, îi era jale de serbătorile între străini și-î era dor de oamenii, de datinele, de locurile de-acasă. Despre Franța zicea la 1834 acest copilandru: «E o țară frumoasă, bogată, civilisată, puternică, dar, nefiind Frances, îmi place mai bine țara mea; n'aș schimba săraca Moldova pentru cel d'intăiu tron din lume». Îl interesează zvonurile despre o apropiată declarație din partea Puterilor a neatîrnării românești, și strigă: «Vom fi și noi un norod slobod, ocîrmuiți de Domniî noștri, neavînd a ne pleca supt jugul Turcului»³. Gîndu-î merge la ai lui, cărora li scrie des și călduros, fără niciun fel de pretenție sau mîndrie pentru că se află în locuri de o înaltă civilizație și învață științi superioare. Întreabă de unchiul Iancu, de guvernanta Wimmer, de Cuénim, mai ales de fetele cu care a jucat prin soarelele și balurile Iașilor, Pulheria Ghica, Garet, Cavacu și Alecsandri, — Catinca, sora lui Vasile, — și-î pare foarte rău că s'aû măritat cele două din urmă, cu Procopie Florescu și cu Voinescu. Cere să i se trimeată *Albina* lui Asachi, la care mergea odată, cu copilărească sfială, dus de mîna de tată-său, tablourile istorice ale aceluiași, scrieri de-ale lui Negruț și Stamati, poesia vestită a lui Cirlova, căruia nu-î știe numele, versurile lui Hrisoverghi, mort în acești ani, *Biblioteca Românească* de la Buda, cîntece de-ale Polonului Rojisch, căruia, înaintea de oricine, îi plăcuse ariile poporului românesc din Moldova, ba chiar *Arghir*, *Alexandria* minciunilor celor mari, o gramatică din cele pentru școli și un *Ceaslov* pentru rugăciunile sale. Orice se petrecea în acel Iași depărtat pe care nu-l poate desprețui, are pentru dînsul un preț deosebit: nunțile, morțile, petrecerile, împrejurările politice, întru cît se pot discuta prin scris, teatrul, cu privire la care el sfătuește pe surorî să nu ție mai mult la cel frances decît la al Moldovenilor, care se alcătuește cu grea jertfă⁴. Mai avînd atitea

¹ Scrisorile din 1/13 April, 13/25 Iunie, 21 Iulie, 2 August și 14/26 August 1837.

² Despre această societate de Romîni vorbește și Longfellow, marele poet american, în *Hyperion*; v. *Conv. lit.*, XXXVIII, p. 866 și urm.

³ Scrisorile din 6/18 April și 1/13 Iulie 1834.

⁴ Scrisoarea din 21 Maiu (2 Iunie) 1837.

și atâtea năcazuri cu pedagogul care-l ținea din scurt ca și pe beizadele, cu noua sa gazdă, pastorul Jonas, ginerele comitelui de Schwerin, cu pastorul, care-l umilia și voiă să-l silească a-și cere formal iertare — ceia ce cu niciun chip n'a voit, — oprit de la orice distracție într'un oraș care știa să bucure, cu toată severitatea lui aparentă, el nu cerea decît să plece odată spre țară. «Nici nu vreaî mai mult să trăiesc fără a cîștiga ceva¹.» Piri cu privire la vizitele ce face unei artiste dramatice și brutalele înfruntări făcute din porunca Domnului îl amăriaî și mai mult. Astfel a fost pentru dinsul o zi fericită aceia cînd pastorul și Hufeland n'au mai vrut să aibă de lucru cu acești tineri focoși, așa de greu de stăpinit, și Mihaî-Vodă a trebuit să se hotărască la întoarcerea lor în țară fără mai multă zăbavă (1838).

III. CELE D'INTĂIŪ LUCRĂRI ALE LUI KOGĂLNICEANU.

Mihaî Kogălniceanu avea abia douăzeci de ani cînd putu să vadă iarăși doritul oraș al nașterii și copilăriei sale. Era însă un om pe deplin format, o inteligență matură, un talent desfășurat, un caracter și o voință. Dar acel care aducea din străinătate asemenea daruri scumpe, era, în același timp, și un scriitor care se făcuse cunoscut prin trei lucrări care, la noi și oriunde, îl puteau deceta cercetător istoric.

Chiar de pe cînd ajunsese la Lunéville, acest tinăr, căruia nici acasă, nici la *gimnasiul* frances nu i se vorbise de trecutul țerii sale, cerea o Istorie a Romînilor, vechea carte a lui Petru Maior, — «Dicțio Sîn-Mărtin», zice el după titlul de nobilitate al protopopului din Reghin, — pe care, ca mulți alți boieri din amîndouă Principatele, o avea și Vornicul Ilie. Scopul pentru care-i trebuie cartea nu-l ascunde acest școlar de șeptesprezece ani: «Îmî propun să scriî, cînd voiî avea vreme, istoria Moldovei»². Apoi planul se lărgește: vrea să trateze despre faptele și așezămintele, cultura, datinele Romînilor de oriunde; se gîndește și la o colecție a cîntecelor moldovenești, din care citează unele — improvișații proaste de lăutari:

Aideți, frați, să trăim bine.

¹ Scrisoare din 10 Februar 1838.

² Ms. citat, p. 54.

pe de rost¹. După dorința prințului de Cumberland, el cere, la 21 April, și lămuriri cu privire la graiul Țiganilor de pe la noi. Vrea balada despre uciderea lui Grigore-Vodă Ghica de la 1777 și cea pentru predarea Hotinului, Istoria lui Dimitrie Cantemir, Pravilele, Cronica lui Ureche, de la cunoscutul său «părintele Ștefan», proclamații de la 1821, «ponturi» de legiferare, amintiri de la Cuénim și de la «moșul Iancu», statistice².

La începutul anului 1837 el avea gata trei lucrări, două în nemtește și o a treia, cea mai întinsă, în franțuzește. Măcar două din ele ar fi datorite, spune Kogălniceanu la bătrînețe, îndemnurilor lui Alexandru Humboldt însuși, care doria să aibă cunoștințe despre noi³. Le luăm după însemnătatea lor.

Vestitul filolog Eichhoff scrisese, la 1836, în «Paralela limbilor Europei și Indiei», că limba noastră e incultă și «de puțin interes». Aceasta face pe Kogălniceanu, care iscălește numai «Un Moldovean», să-i răspundă în «Magazin für die Literatur des Auslandes» al lui Lehmann⁴.

E o călduroasă apărare a culturii românești unice, a căreia întindere din Tisa pînă în Nistru și, în jos, pînă «în Macedonia, în Tracia», îi crește însemnătatea. Se amintește de vechea vitejie a lui Ștefan și Mihai Viteazul, de eroismul femeilor din acele vremi, de măsurile de liberalism social ale lui Constantin Mavrocordat. Se proclamă latinitatea limbii, abia atinsă de infiltrații străine. Se înșiră toate gramaticile și dicționarele alcătuite de la începerea mișcării filologice ardelenene. Autorul trece la vechimea, exagerată, a documentelor și la dezvoltarea cărților bisericești, pe care el a schițat-o cel d'intăiu, și urmează cu Pravilele și Nomocanoanele tălmăcite la noi, innaintînd apoi pînă la Regulamentul Organic și la culegerea din 1833-4 a lui Costachi Sturza. Și urmarea cronicarilor, încă de la Ureche, pe care-l socoate a fi Nestor, e bine dată; își aduce chiar aminte de Șincai, încă netipărit, al cărui nume nu-l poate spune, arătînd însă că Gheorghe Vida — acum monahul Gherman — tipărește la Iași cartea unuia care a

¹ Scrisoarea din 8 April și cea din 1-iu Septembrie 1835.

² V. și scrisoarea către Asachi, pe care-l întreabă asupra felului cum a fost alcătuit Regulamentul Organic în «Revista Ateneului», 1894, n-1 2.

³ Discursul, pp. 8-9.

⁴ Anul 1837, No. 8.

860601
109098

lucrat la ea treizeci de ani, făcînd-o astfel «o capodoperă de istoriografie»; merge pînă la Pleșoianu și la Bojîna, cu «Antichitățile Romanilor», face loc unei notițe despre fabuloasa Alexandrie și alte cărți populare, pe care le știe bine, înțelegîndu-li și rostul; dacă-î scapă din minte titlul cărțiclei «Leonat și Dorofata», o notează așa încît se recunoaște îndată.

În poezie — drept al cărei începător e dat Mitropolitul Dosofteiu —, Asachi e recunoscut a fi «cel mai mare din poeții în viață ai Romînilor», și se traduce frumos Oda la Italia, aleasă pe dreptul între toate celelalte scrieri ale inițiatorului moldovean. Numai după dînsul vine Eliad, despre care Kogălniceanu spune că pregătește «o mare epepeie națională» închinată lui Mihaï Viteazul. Numai peste Stamati și Hrisovergli se ajunge la Iancu Văcărescu, «Anacreontele Romînilor», care a tradus și din *Gerusalemme liberata*; de altfel el e făcut să se închine înaintea lui Beldiman, din ale căruia lucrări Kogălniceanu a avut în mînă și traducerea lui Homer și *Jalnica Tragodie*. Vin la rînd teatrul și ziaristica, împreună cu calendarele, apoi cărțile de școală și de instrucția militară chiar, broșurile populare, baladele. Se împrumută de la un călător german din 1832, Schneidewind, caracterisarea laudătoare a poeziei poporului ¹. Știri despre școli, societăți științifice și tipografii încheie mica lucrare ².

Oricine va recunoaște că a da la așa de mare depărtare, cu așa de puține mijloace la îndămină, la o vîrstă atît de fragedă și fără nicio pregătire sistematică un conspect așa de cuprinzător, așa de bine împărțit și de un tact atît de perfect, în judecată ca și în stil, e una din acele minuni care vestesc răsărirea unei minți geniale.

Scrierea despre Țigani nu era plănuită ca o lucrare independentă; ea trebuia să facă parte din capitolele despre populația Principatelor, cu felul de a fi și datinele deosebitelor neamuri adauso pe vremuri pe lingă Romîni.

Kogălniceanu cetise cartea, publicată la Erfurt, în 1835, a lui Graffunder, care încercase o gramatică a limbii țigănești. El însuși știe o sumă de cuvinte din dialectul moldovenesc al Țiga-

¹ *Taschenbibliothek der Reisen* von J. H. Jöck, vol. 85; Nürnberg.

² Traducere în «Archiva», V, n-le 9—10. Retipărire, cu traducere, de V. M. Kogălniceanu.

nilor, căci la țară la Vornicul Ilie, în satul Ripi, din Ținutul Fălciului, fuseseră așezate «vre-o șapte-opt familii de Țigani», care se deprinseseră cu plugăria și trăiau aceeași viață ca și sătenii ceilalți. Cunoștea foarte bine rostul rudarilor, de care auzise numai, al ursarilor, la teatrul popular al cărora se va fi uitat ca interes de atâtea ori, al lingurarilor, ce se vor fi oprit adesea și la curțile din Ripi, — ca și lăieșii, încă mai lesne de studiat, — ale vătrașilor, în sfârșit, meșteșugari de toate felurile, slugi și lăutari, de cari erau pline toate casele boierești de atunci. În sfârșit, el doria să ridice, ca un iubitor de libertate ce era, ca un sprijinitor al demnității omenești, un glas de protestare împotriva robiei în care mai erau ținute atâtea mii de oameni în amândouă Principatele. «Iată cum sînt Europeanii! Alcătuiesc societăți filantropice pentru înlăturarea robiei în America, pe cînd, în mijlocul continentului lor, chiar în Europa, sînt 400.000 de Țigani robi și 200.000 alții acoperiți de întunerecul neștiinței și barbariei»¹.

«Schia» asupra Țiganilor² are ceva mai puțin de 50 de pagini. O parte d'întîiu, istorică, nu cuprinde decît o răpede prelucrare după cîteva cărți anterioare. Cea din urmă, gramatica, încercarea de dicționariu, e luată în cea mai mare parte după Graffunder. Dar descrierea întinsă a categoriilor țigănești, lucrată cu pricepere și într'o formă foarte atrăgătoare, face din cărticica de la 1837, nu numai o cetire plăcută, dar și un folositor izvor de informație pentru orice vreme.

.. Istoria Rominilor era plănuită așa cum până atuncî nu îndrăz-nise nimeni dintre ai noștri. Trebuia să deie laolaltă istoria Principatului muntean și a Principatului Moldovei, ocupîndu-se, în același timp, și de vicisitudinile Macedonenilor, ale «Romînilor de peste Dunăre», — așa cum dorise, încă de la sfîrșitul veacului al XVII-lea, Stolnicul Constantin Cantacuzino. Avea cărți trimese de acasă: «Albina», «Biblioteca românească»³, Petru Maior, Radu Gre-

¹ Cf. și scrisoarea din 1/13 Ianuar 1837: «adevărata civilizație stă în iubirea patriei și aproapelui, în respectul legilor, în abolirea sclăviei, în egalitatea persoanelor».

² *Esquisse sur l'histoire, les moeurs et la langue des Cigains, connus en France sous le nom de Bohémiens, suivie d'un recueil de sept cents mots cigains*; Berlin, 1837.

³ Cu viața lui Mihail Viteazul, de Bojinea.

ceanu chiar, căpătat, într'un manuscris, neîntreg, cine știe pe ce cale, Miron și Nicolae Costin, Grigore Pleșoianu. Apoi lucrări în limbă străine, pe care le putuse afla la Berlin: Cantemir, Carra, Engel, Filstich, Gebhardi, Fotino, cronică și culegeri de documente pentru țerile vecine: Ioan și Wolfgang Bethlen, cronicile Ungariei din culegerile lui Schwandtner, extrasele din Bizantină de la Stritter, Bonfiniu, istoricul lui Mateiaș Craiul, și Dlugosz, marele povestitor al veacurilor al XIV-lea și al XV-lea în Polonia, Codicele diplomatic al lui Dogiel, Istoria turcească a lui Hammer și Istoria regatului unguresc de Fessler; descrieri de ale călătorilor, Bauer, pe care-l laudă pentru nepărtenirea față de noi, Hauterive, care în această privință e pus alături cu Bauer, vechiul Del Chiaro din vremea lui Brîncoveanu, Peyssonel, consulul frances din Crimeia veacului al XVIII-lea, Raicevich, cu descrierea lui clasică din aceiași vreme, «criticul» Sulzer, Zallony, dușmanul Fanarioților, precum și o sumă de opusculare rare. Astfel își înjghebase el, cu o răpeziune de mirare, cea mai mare parte din opera de avînt și îndrăzneală, prin care voia să ne apere de toate învinuirile ce le aduc, cu despret, străinii. Făcea o parte largă — pentru întiași dată — «instituțiilor, moravurilor, vieții vechilor Moldoromîni». O împărțire metodică fixă pentru fiecare Principat o epocă de libertate¹, alta a supunerii supt Turci, dar cu Domni de țară, o a treia, a Fanarioților, și o a patra până la tratatul din Adrianopol, dela 1829, smuls Turcilor de «Îngerul Ocrotitor», care e Țarul Nicolae. Istoria principatelor trebuia să fie expusă în deosebi până la 1792, iar de acolo înainte la un loc, «pentru că, în acest timp, ele sînt strîns legate între ele». Partea culturală era să formeze singură o a cincea împărțire, poate în proporțiile unui volum întreg².

Încă din 1836 Kogălniceanu vestește acasă că și-a aflat un editor, dar el mai lucra la volumul d'întîiu. La sfîrșitul anului, e sigur că în trei luni acesta va apărea, și asigură pe tată, care căzuse pe gînduri că fiul umblă să-l compromită față de Cirmuire, cum că n'a scris «o scîrnăvie și o carte rea». Alexandru de Stourdza cetise însuși manuscrisul și se arătase mulțumit de dînsul. Nu e, spune scriitorul în Februar 1837, nimic împotriva Turcilor, nici a Rușilor, și doar Fotinò,

¹ În Țara-Românească, până la omorul lui Mihai Viteazul, în Moldova până la apusul lui Ștefan-cel-Mare.

² Prefața.

care era un *raii*, a putut serie în voie «Istoria Daciei», pe care aii cetit-a atîția și n'a oprit-o nimeni. E gata, de alminterea, a supune în manuscrispt lui Vodă toată partea mai nouă, de ia 1800 încoace. «Chestiile diplomatice» le-a înlăturat și are conștiința că n'a scris un «libelle diffamatoire», un pamflet de defăimare.

La începutul lui Mart¹ erau tipărite zece coli, dar autorul nu era încă sigur că Mihai Sturza-î va da voie să iasă la iveală cu această lucrare bănuită. În zădar se jura el că pentru epoca modernă «va serie numai lucruri care să placă Măriei Sale lui Vodă»². El putu, în adevăr, să dea publicului volumul întâiu, de introducere daco-romană și de istorie munteană pină la 1792; în Iunie cartea apăruse, și tinărul istoric liniștește pe tatăl său, înștiințîndu-l că s'au cerut exemplare și din Rusia³. Vornicul Ilie trebui să-și iea partea de cheltuieli. Și din acest motiv, Kogălniceanu, care lucra și mai departe, putînd anunța, în Februar 1838, că «Istoria Moldovei îi aproape de a sfîrși de a serie», nu mai putu să urmeze cu tipărirea cărții, în care întrupase, într'o formă neașteptat de strălucitoare⁴, ambiția nobilă de a folosi țerii sale.

Volumul întâiu⁵, pe care singur îl avem înaintea, arată fără îndoială că e opera unui om de tot tinăr, crescut într'o țară unde învățămîntul nu era nici complet, nici sistematic. Autorul știe numai foarte puțin istoria universală și-î lipsesc acele cunoștinți care i-ar fi îngăduit să dea o perspectivă istoriei poporului său și să ciștige din partea străinilor oarecare interes pentru dînsa. Enunță păreri în care se vede neîncercarea științifică a unui începător care n'a fost destul de bine pregătit și căruia însușiri superioare ale minții nu-î pot da ceia ce școala nu i-a pus la îndămină. Vede în orașul Roman Capitala Moldovei romane, admite că Iașul urmează viața depărtată a unui *Municipium Iassiorum*; crede că Ardealul medieval a avut drept centre românești cetățile Făgăraș și Maramurăș («Maramos»); că Passarowitz, pe care-l serie «Bassa-

¹ Scrisoarea din 10/22 ale Iunii.

² Scrisoarea din 1/13 April.

³ Scrisoarea din 21 Maiu (2 Iunie).

⁴ Un Frances, Prévost, profesor privat în Berlin, corectase, pentru 60 de taleri, stilul; scrisoarea din 25 Novembre (7 Decembre).

⁵ *Histoire de la Valachie, de la Moldavie et des Valaques transdanubiens*; Berlin, 1837.

rowitza»; are a face cu Basarabiî; în negustorul moldovean Dara, din vremurile nouă, descopere un urmaș de Cesar roman omonim; în aventurierul bulgăresc Brdoeba simte un Moldovean, și toți Țarii bulgărești, până la sfârșit, sînt pentru el bunî și adevărați Romîni; în povestirea lui, la sfințirea mănăstirii din Argeș e de față și un «patriarh ecumenic din Ianina». Dar trebuie să se spuie că multele citații sînt și exacte și potrivite, că datele sînt luate cu îngrijire și că prelucrarea după Fotinò, dar mai ales după Engel, se face, nu numai cu pricepere, dar, în ceia ce privește forma, chiar cu libertate, cu vioiciune. E de mirare cum acest școlar, abia înscris la cîteva cursuri de Universitate, știe să întrebuițeze materialul său, să-l supuie unei critice personale, să-l stăpînească. Stîngăciile sînt de tot rare, iar lucruri ridicule mai nu se află.

*Kogălniceanu e lipsit de orice sentimentalitate, de orice idealism romantic. De atunci încă se arată om de fapte, de lucruri, de judecăți sigure; cumpănit în scrisul său, care nu cuprinde nici lucruri exagerate, nici lucruri zădarnice. Atinge chestiile mari ale istoriei Romînilor, dar se ferește a le discuta prea mult, simțîndu-și incompetența; nu-și oprește însă judecata, care nu se desparte niciodată de bunul simț. Nu crede în stîrpirea totală a Dacilor de către Romani, nici în părăsirea locurilor din stînga Dunării, de către coloni, nici în despărțirea prin acest rîu a două societăți deosebite¹; înțelege că populația de limbă romanică lăsată fără ocrotire în părțile noastre n'a putut fi urmărită cu dușmănie și prigonită sistematic de barbari.

Nu dă Romînilor săi, pe cari-i numește astfel: «Româns», un loc în viața omenirii pe care ei nu l-au avut. Se mulțumește a face să se vadă că ei sînt un popor curat în ceia ce privește obîrșia țeranilor, un popor care păstrează vechi datine latine, — în sfîrșit, ca să întrebuițăm cuvintele lui chiar, «o nație aparte, păstrînd moravurile și obiceiurile strămoșilor, nepierzînd nimic din vitejia și curajul cetățenilor romani». Ceia ce e destul, căci noi astăzi n'am cuteza să afirmăm toate aceste încheieri frumoase, care însă puteau părea neîndestulătoare bătrînilor din școala lui Petru Maior.

E o carte scrisă cu multă pază pentru ca prin ea să nu se sfarme cariera tînrului scriitor. Dacă osîndește dușmănia invi-

¹ El admite sosirea necontenită, în timpuri pașnice, a unor elemente de populație venite de peste Dunăre.

dioasă dintre cele două Principate, rare ori va mai lăsa astfel inima să vorbească. De sigur că Turcii nu sînt cruțați, dar nici nu prea era multă nevoie de aceasta pe atunci. Planul unirii țărilor carpatice și balcanice supt egida Austriei îl răspinge hotărît: «Antipatia care există între popoarele de la Dunăre și Austria face acest plan cu neputință de îndeplinit, și, chiar dacă protectoratul s'ar întemeia, el n'ar fi pentru fericirea noastră»¹.

Urmărește cu ochiul visul, făcut de alte generații, al unei singure Dacii neatîrnate — «regatul Daciei ar fi fost de o mare greutate în cumpăna Europei» —, și nu uită să amintească intențiile Ministeriului frances Martignac de a invia acest vechiul proiect diplomatic². Dar se grăbește să adauge că, odată ce este Rusia, Romîniî pot să nu mai poarte grija viitorului lor, căci «intențiile curate și prielnice ale Împăratului rusesc sînt o chizășie sigură a fericirii și neatîrnării Principatelor»³.

Odată, el se plînge că află în toate izvoarele sale numai date, nume și locuri de lupte și că nu poate afla și «o carte care să zugrăvească viața și datinele poporului». Culegînd însă ici și colo și, mai ales, amintindu-și de ce a văzut însuși său i-au spus alții, mai în vîrstă decît dînsul, el schițează de mai multe ori, chiar în paragrafe speciale, așezămintele, dregătorile, formele de organizație, obiceiurile trecutului⁴. De sigur că era înrîurit de Fotinò și de unele cetiri germane, de lucrări din școala lui Waitz, Pertz, Vallmann, Ranke, dar și instinctul lui sigur, de om care înțelege cari sînt factorii reali și temeiurile adevărate ale unei istorii naționale, și acela-l călăuzește și-l face a căuta și altceva decît cronologia și anele militare ale Romînilor⁵.

IV. «ARCHIVA ROMĂNEASCĂ.» TIPĂRIREA CRONICELOR.

Întors cu această experiență de lume, cu aceste cunoștinți, cu asemenea lucrări și cu principii ca acelea pe care le cunoaștem acum, Kogălniceanu, înaintat îndată căpitan și ajuns aghiotant al Măriei Sale, începu să publice, prin «Albina», amintiri, ca articolul

¹ P. 180.

² P. 185.

³ P. 185, nota 2.

⁴ V. pp. 74 și urm., 110 și urm., 223 și urm., 329-30, 438 și urm.

⁵ Cartea a fost pusă în vînzare din nou, cu un titlu în care e schimbat numai anul, în timpul războiului Crimeii.

despre «soarele»; în care știe să arunce răpezi raze de ironie capricioasă asupra unor obiceiuri a căror expunere în prosa obișnuită ar fi fost sarbădă, utilă, și obositoare. De sigur că acest stil avea în el mai mult spirit, mai multă viață și energie tinerească, de sigur că el era mai plin de vibrație, că înviora, pe de o parte, și punea pe gânduri, pe de alta, mai mult ca stilul lui Negruț, decît care pînă atunci nimeni nu scrisese mai bine prosa aleasă și nobilă. Traducerile din Schiller și Goethe, iscălite, de altfel, numai «Klmm», trecură nebagate de seamă; versul era rău construit, deși mai tîrziu, la întîmplare, tot Kogălniceanu știe să arunce lesne o glumă poetică, precum o face în aceste versuri către o călugăriță:

Cînd, la sfîntul paraclis,
Cu glasu-ți cel ingeresc,
Împăratului ceresc
Te rogi pentru paradis,—
Pe un tînăr pomeneste,
Care, dacă-i păcătos,
Este pentru că rîvnește
Miresele lui Hristos !...

În prosă însă, în solemnă prosă de istorie, în zglobia prosă de cronicar, în cumintea prosă de propoveditor al adevăratei culturii a Apusului, despre care avea o înaltă concepție, în aceasta-i stătea viitorul literar.

Cumpărîndu-și materialul trebuincios pentru o tipografie, Kogălniceanu era în măsură, încă din 1840, să-și cheltuiască talentul, sprijinit pe o largă cultură, pentru folosul științei și literaturii, decît al conștiinței și educației morale a poporului său. Rolul lui Eliad îl luă asupra-și, dar cu altă orientare, cu alt suflet și cu alt ideal. Un tînăr cu totul apusean, avînd strălucite legături în țară și în străinătate, un scriitor neobosit, al cărui condei glumeț părea că îmerge de la sine, atîngînd fără a răni, un autor cu renumele cîștigat acolo unde cărțile nu se judecă după legături personale, un om harnic cu inițiativa fericită lua locul de organizator cultural pe care-l avuseră Eliad, acum dezgustat, și Asachi, care niciodată nu se putuse avînta.

Ca istoric, el voia, — dacă era oprit să ducă mai departe opera de povestire a celei d'întăiu tinerețe, — să dea la lumină acele iz-

¹ *Floarea Darurilor*, I, p. 20.

voare pe care numai atât de greu și de nedesăvârșit le putuse căpăta el la Berlin; ca scriitor beletristic, el voiă să întemeieze o nouă revistă literară, ca editor, să înceapă un șir întreg de publicații, îngrijite, frumoase și ieftene, care să creeze un public pentru literatura nouă.

Și, în această întreită activitate a sa, el era călăuzit, pe lângă iubirea petru cultură, singura mintuitoare, de conștiința, manifestată și în tot ce scrisese la Berlin, că acesta e *un* neam, unul singur, firește unic în toate manifestările sale mai înalte și mai trainice. Ca Român, nu ca Moldovean, privind, nu numai Moldova, ci Dacia întreagă, se puse el la lucru.

Archiva Românească, al cărei volum întâiu, cu data de 1840 apare în 1841¹, e o publicație istorică, de povestiri, însă mai ales de izvoare, cronici și documente.

Încălzit încă de străbaterea faptelor unui întreg trecut de lupte, de silinți către neatîrnare și lumină—mlădiță de stejari ce caută o rază de soare pentru a se înzdrăveni și innălta—, tînărul ofițer vorbește într'un chip cu totul neobișnuit către contemporanî, deprinși a li se aduce laude, ca întemeietorilor unei vremi nouă și fericite, prin pace și rînduială. Îi vede, nu cum se cred ei, ci cum sînt: «micî în starea de astăzi», nesiguri de ziua de minî, care poate va păstra neamul, poate-l va sfărma—frica de cucerirea prin Ruși—, «slabi în viitor», căci nu îndrăznesc a-și avea speranțele lor și «desprețuind trecutul». Din partea lui, el nu deznădăjduiește: cercetînd vremile, a găsit virtuți care n'au perit cu totul și, chiar în acest timp șubred de astăzi, el simte la orice atingere mișcîndu-și un singe vioi, care «e tînăr pentru că este înnoit în nenorociri». Românii pot trăi, dar trebuie pentru aceasta ca ei să-și dea seamă că orice neam merit la viață are, mai întâiu, să-și recunoască solia. Și pentru aceasta se cade a străbate un trecut, care cuprinde 'n sine totdeauna taina viitorului, căci el arată ce e trainic și ce e șubred, ce poate întări și ce poate aduce, fiindcă a mai adus-o, slăbiciunea. «Suvenirurile strămoșești nu pot să ni strice... Dacă ne-am lepăda și de slava ce riurează din ele și până astăzi asupra noastră, cu ce ne-am înfățișa înaintea marelui judecător?.. Să ne ținem de cele trecute: ele pot să ne scape de peire. Să ne ținem de obiceiurile strămoșești, atît cît nu sînt im-

¹ V. p. 279.

potriva dreptei cugetări. Să ne ținem de limba, de istoria noastră, cum se ține un om în primejdie de a se înneca de prăjina ce i se aruncă spre scăpare. Istoria românească mai ales să ni fie cartea de căpetenie, să ni fie paladiul naționalității noastre¹.»

Era un întreg program de activitate literară, culturală și, pentru un viitor apropiat, politică. Față de înjosirea unor vremuri de epítropie a străinilor, de dezbinare, de scădere a energiei, contemporanii, luminați în sfârșit asupra scăderilor lor, sînt îndreptați către acele timpuri cînd singuri Romîni își făuriau soarta saŭ cînd măcar ei se mai încercau a dobîndi iarăși puterea de a hotări singuri asupra intereselor lor. În marginea pustiului moral al epocii Regulamentului Organic se descoperise un depărtat izvor de viață vie, și spre dînsul îndrepta acela care căpătase puteri neașteptate din el, pe toți aceia cari se pierdeaŭ pînă atuncea în lipsa lui.

Kogălniceanu declară că s'a hotărît a tipări, cu orice osteneală, acele cronică ale Moldovei pe care numai de curînd, după întoarcerea sa din Berlin, cu multă greutate ajunsese a le strînge; ba încă va uni cu ele, — consecvent cu sistemul său de a nu despărți niciodată viața culturală a Romînilor, pregătind astfel unirea lor politică, — și «cronicile Valahiei». Cînd va veni ceasul, fie sigur publicul că această lucrare, așa de mare și grea, va fi îndeplinită. Deocamdată însă, el va da în fiecare an volume de cite 24 de coale format mic, care vor împărtași celor cari vreaŭ să știe de unde venim și decîi încotro se cuvine a ne îndrepta, alte izvoare istorice, «hrisoave și urice», care sînt împrăștiate pe la unii și alții, adesea cu totul neînțelegători ai rostului lor. Și-i pare rău, de sigur, că nu poate face cunoscute și atîtea urme ale istoriei neamului, a căror însemnătate nu scapă de ochiul ager al acestui om în adevăr modern: «tradițiile poporului, movilele nenumărate ce împetrișează întinsele noastre cîmpii, mănăstirile ce cuvioșii și vitejii noștri Domni au zidit în aducerea aminte a biruinților cîștigate». În aceste cuvinte, cu atîta înțelegere, simțire și superioară poezie, nu vorbise încă nimeni despre vremurile Vozozilor luptători.

«Archiva» dă, în adevăr, diplome traduse din latineasca secretarilor regali ungurești saŭ din greceasca logofetilor Patriarhiei

constantinopolitane, ori, în sfârșit, din vechea slavonă a celor d'întîi Domni stăpînitori ai Moldovei¹. Mai comunică extrase din Pravilă, corespondențe diplomatice, strălucita cuvîntare a călugărului Vartolomei Măzăreanu întru pomenirea lui Ștefan-cel-Mare ca întemeietor al Putnei, alte vechi discursuri, documente românești într'ales, actul prin care Constantin-Vodă Mavrocordat desființează șerbia în Moldova, călătoria Măzăreanului în Rusia, analise de condici mănăstirești. În al doilea volum — ieșit numai în 1845 — urmează apoi cronica expediției Turcilor în Morëa, la începutul veacului al XVIII-lea, părți din călătoria patriarhului Macarie de Alep, care a văzut Moldova lui Vasile Lupu și Țara-Românească a lui Matei Basarab, una din operele mărunte ale lui Dimitrie Cantemir, un tarif vamal din a doua jumătate a veacului al XVIII-lea și hirtii rătăcite din Moldova și ajunse la Museul din Odessa, ba chiar răvașe rare, ca ale Mitropolitului Leon, și cele d'întîi inscripții, de la Putna, date în slavonește și în traducere românească. În afară de aceasta, Kogălniceanu dădea un capitol, tradus în românește, din manuscriptul frances al Istoriei Moldovei, acela care privește lupta de la Războieni. Scoțînd cîteva acte din bogatul material pe care-l cuprindea Hronicul lui Șincai — așa de mult dorit și cerut pe cînd era la Berlin, și aflat în sfârșit la călugărul Vida —, redactorul «Arhivei» dădea cîteva note despre viața tragică a marelui său înaintaș, anunța publicațiile săe planurile de publicații istorice și filologice ale lui Al. Popovici, lui Laurian, «arhitect din Viena, Romîn de nație» și corespondent al lui Kogălniceanu, ba chiar ale lui Eliad, oprindu-se și asupra unui recent plagiat săvîrșit, în dauna sa, de Francesul Gallice, tovarășul lui Asachi la tipărirea unei nouă foi, romîno-francesă aceasta, menită a duce în străinătate vestea lucrurilor românești, *Spicuioriul*, «Le Glaneur moldo-valaque».

Pentru alcătuirea «Arhivei românești», Kogălniceanu nu putea să găsească mulți ajutători. Cel mai harnic i-a fost Constantin Hurmuzaki, pe care-l cunoscuse încă de la Viena. Nu numai că fiul patriarhalului și primitorului boier din Cernanca, ruda prin mamă al Sturzeștilor², i-a trimis însuși materiale prețioase — ca documentele

¹ Aici apare hrisovul bătrînului Iuga, fratele lui Alexandru-cel-Bun.

² V. Prefața la vol. I de *Fragments zur Geschichte der Rumänen* de Eudoxiu de Hurmuzaki.

din Odesa — dar a îndemnat la aceasta și pe alți Bucovineni, precum e Sev. Gheorghiescul, eclisiarhul de la Putna, care copie și traduse inscripțiile mai sus pomenite. Se mai așteptau contribuții de la inginerul Popovici², pe care Kogălniceanu îl și decretase «cel mai învățat dintre toți Români în știința istoriei naționale», și de la August Laurian, care declarase, într'o scrisoare, din 25 Iunie 1841, către editorul «Arhivei», că se unește în păreri cu dinsul, înțelegând că fiecă limbă are o viață proprie, pe care n'o poți sili în «legile» ei, «cum au făcut toți bieții noștri de gramatici, ce fieștecare au început ca legislator după a sa fantazie a prescrie cum mișeaua sclavă să joace»².

Nici unul, nici altul n'au sprijinit însă publicația ieșeană. Ea avea, de alminterea, un tiraj de o sută de foi numai, și, încă, «mai mult de jumătate se împărțiau gratuit»³. Nu e de mirare deci că în aceste condiții publicația a fost îndelung zăbovită și apoi încheiată.

În legătură cu această revistă istorică e, cum s'a și spus, planul lui Kogălniceanu de a strânge laolaltă, într'o culegere critică, răzîmată pe cercetarea mai multor manuscrise, atît cronicile Moldovei, cit și ale Terii-Românești, — operă de răbdare, de știință, de înțelegere a limbii vechi, dar, mai presus de orice, operă de bun simț și de măsură. La 1845, lucrarea era aproape pe sfîrșit, și Kogălniceanu arăta că, după zece ani de muncă, întreruptă însă adese ori de «grijile și furtunile tinerețelor», are nevoie numai de cîteva luni de liniște pentru a face să apară corpul său de «Le-topisișe».

Aceste declarații se află în prefața unei culegeri de extrase, privitoare la istorie universală, din aceleași cronice. Kogălniceanu dădu, în două volume foarte elegante, pe care le tipări tot în Iași, și în aceeași tipografie a sa, o elegantă traducere francesă din Neculce, N. Costin, Radu Greceanu și alte izvoare ale istoriei veacului al XVIII-lea, intitulînd această ediție parțială pentru Apusenii: *Fragments des chroniques moldaves et valaques pour servir à l'histoire de Pierre-le-Grand, Charles XII, Stanislas Leszczynski, Dmètre Cantemir et Constantin Brancovano*.

¹ V. vol. I, p. 272.

² *Archiva*, I, p. 226.

³ *Ibid.* p. VIII.

Textele sînt întovărășite de note scurte, și din ele se vede, nu numai deplină stăpînire a materialului dat de cronicîi, dar și cunoașterea unor scrieri rare, ca «Genealogia Cantacuzinilor», după exemplarul aflător în Rusia, la Rudolf Cantacuzino¹, sau a unor acte, precum e corespondența Rușilor din vremea lui Petru-cel-Mare cu familia munteană a Cantacuzinilor, care se afla în arhivele de Stat, abia organizate, din București, unde fusese ca întîi director traducătorul Iordachi Rasti². Prefața, destul de întinsă, are, iarăși, scopul de a ne recomanda și înălța în ochii străinilor, ca popor oșebit, unitar, vrednic și împodobit cu o veche cultură. Kogălniceanu vorbește de vechile noastre oștiri «orînduite» — alții au zis mai tîrziu: «permanente» —, de scăparea bunurilor Europei prin destoinicia noastră războinică față de barbarii Răsăritului, de așezămintele noastre politice cu un caracter particular, de serviciile ce s'au adus de către Romîni chiar științei și artei. Aici se atrage pentru întîiași dată luarea-aminte asupra frumuseții lucrului de mîină al trecutului românesc și a caligrafiei diecilor de de mult, arătîndu-se că adevărate capodopere se păstrează la Treisfetitele din Iași, la mănăstirea din munte a Slatinei, la Putna bucovineană, lăcașul de odihnă al lui Ștefan-cel-Mare, și la minunata Suceviță a Movileștilor, — ceiace arată că tinărul scriitor, care stătuse, de curînd, în București, străbătuse, ca drumet pios, și marginea de către Moldova a Bucovinei pierdute.

Cît privește textul românesc al *Letopisișelor*, un volum al II-lea, cuprinzînd partea originală a lui Nicolae Costin și toată cronica lui Neculcea, o strălucită auto-biografie de om cuminte și experiențat și de moșneag bucuros de vorbă, apărera chiar în 1845. O mare publicație serioasă, cu paginile în 8-o mare, cu slovele deslușite pe hîrtia aspră, cam întunecată, dar foarte trainică și potrivită pentru o lungă întrebuințare. În anul următor se împărți volumul al III-lea, în care se cuprîndeau povestitorii, mai modești și mai slab înzestrați, ai veacului al XVIII-lea. Volumul întăiu, care trebuia să deie pe Miron Cestin și pe Urcușe, împreună cu lămuririle biografice asupra tuturor cronicarilor, mai zăbovi cîțiva ani. Costul întregii culegeri trebuia să fie de șese galbeni, și puțini

¹ V. p. 193.

² Onciul, în *Prinos Sturdza*, p. 330 și urm.

se găsiră să-i plătească. De alminterea, întârzierea era produsă și de neplăcerile politice, care întrerupseră, cum se va vedea, pentru un timp, cariera de scriitor a lui Kogălniceanu și-i sfârșimă avintul cu care el începuse.

Dar această activitate de istoric a lui Kogălniceanu avuse un răsunet în Țara-Românească: despre revista de istorie și publicațiile de cronici din București, se cuvine a se vorbi însă ceva mai târziu, odată cu cea d'întăiu manifestare a scriitorilor tineri de acolo.

V. «DACIA LITERARĂ.» PLANUL ȘI COLABORATORII EI.

Încă din primăvara anului 1840 însă, apăruse revista de beletristică a lui Kogălniceanu, *Dacia literară*.

Această publicație o legitimează el prin faptul că este acum o literatură românească, ce «se numără cu mândrie între literaturile Europei», că ea nu poate să aibă decît un caracter național unitar și cu totul general. Dar, pentru aceasta, lipsește o foaie care să adune silințele Romînilor de pretutindenî. «*Albina* este prea moldovenească, *Curierul*, cu dreptate poate, nu prea ne bagă în seamă. *Foaia pentru minte*, din pricina unor greutăți deosebite, nu este în putință de a avea împărtășire de înnaintirile intelectuale ce se fac în ambele Principaturi.» Apoi toate au prea multe știri, prea multă «politică». Trebuie decî o alta, «care, făcînd abnegație de loc, ar fi numai o foaie românească și, prin urmare, s'ar îndeletnici cu producțiile românești, fie din orice parte a Daciei, numai să fie bune».

Nu era o armă de luptă «Dacia literară», dar ea înțelegea să repesinte o direcție nouă, pornită de la o nouă generație și de la concepțiile moderne superioare ale lui Kogălniceanu însuși. Acest «repertoriu general al literaturii românești», care va strînge în jurul aceluiași altar de ideal pe «Moldoveni, Munteni, Ardeleni, Bănățeni, Bucovineni», nu va opri pe nicîo ramură a Romînilor de a-și păstra «ideile, limba, chipul». Kogălniceanu, noul Apollon Musagetul, nu vrea să fie dătător de decaloage lingvistice, unificator cu sila al graiurilor, strivitor al personalităților în legătură cu deosebite Ținuturi ce-și au viața răspicată și, tocmai de aceea, prețioasă. Atîta numai că morala va fi «tablă de legi» și se va opri «scandalul» ce vine din critica personală, cum o făceau, de

ani de zile, supt pretextul limbii literare unitare, aproape toți. «Literatura are nevoie de unire, iar nu de dezbinare.»

Îndreptarea nouă e în altceva, cu totul deosebit de vechile tendinți personaliste, tiranice și violente. Kogălniceanu înțelege că fiecare popor are sufletul său, format în sute și mii de ani, din firea pământului, din freamătul codrilor, din floarea albă a primăverii, din raza soarelui, din ceața toamnelor și gerul iernilor, din toate frământările, suferințele, silința, gloria, din nesfârșit de multe amintiri îngrămadite pe urma morților cari astfel n'au murit întregi, ci din adîncul zăcerii lor sprijină răsfațarea la lumină a urmașilor ce au venit din ei și trăiesc după dinșii. Acest suflet e prețul, mare sau mic, al fiecărui popor. El se vedește însă și, în același timp, se *alege*, se înalță, se împodobeste prin literatură. Aceasta nu mai e prin urmare o distracție corectă de societate, un joc copilăresc de artă ușoară ori un mijloc de predică, precum fusese pentru veacurile al XVII-lea și al XVIII-lea, ori un capriciu personal, eroic, sentimental, tragic, violent, cum înțelegeau romanticii, cari nu-î recunoșteau nicio înrîurire asupra societății, privind-o ca o emanație dumnezeiască, săvirșită prin artistul divinizat și lipsit de orice răspundere. Nu, ci literatura, cu rădăcinii naționale, are o înaltă misiune socială și morală, ajutînd la vădirea însușirilor superioare ale omenirii și, în același timp, lucrînd pentru fericirea ei.

Deci, la o parte traduceri care n'au înaintea modele clasice. La o parte chiar imitația, — osîndă care atingea și pe Cîrlova, pe Alexandrescu, dar nu pe Negruț, singurul al cărui scris n'avea caracterul general, potrivit cu orice viață omenească și orice societate a oamenilor; Negruț din «Aprodul Purice», din schițele sociale moldovenești, din descrieri, din tablourile de trecut. «Traducțiile nu fac o literatură.» Nu, și nici imitațiile. Cele d'întăiu trăiesc numai și pregătesc, trezesc ambiții înalte. Imitațiile însă, acelea sînt în adevăr «mania ucigătoare a gustului original, — însușirea cea mai prețioasă a unei literaturi».

Din istoria plină de «fapte eroice», din frumuseța țerii, din obiceiurile «pitorești și poetice», din acestea trebuie culeasă inspirația, «fără să avem pentru aceasta trebuință să ne împrumutăm de la alte nații». De aici vin «compunerile originale» pe care le va da revista cea nouă, care va mai cuprinde reproduceri din «celelalte jurnale românești», critică, vești literare și culturale.

«În sfârșit», incheie prefața din 30 Ianuar 1840, «tot ce poate fi vrednic de însemnat pentru publicul român.»

Acesta era programul: nou, măreț și binefăcător.

Din «Dacia literară» ieșiră două numere, pe Mart și April, avînd mai multe colî decît se anunțaseră, apoi un al treilea, ceva mai târziu. După acesta revista fu întreruptă, din motive pe care nu le cunoaștem bine, dar le putem gîci. În adevăr, unul din colaboratori dădea trecutului domnesc o tălmăcire democratică, dușmănoasă boierilor, găsind o îndreptățire și pentru neomeniile săvîrșite de un Alexandru Lăpușeanu împotriva lor și insistînd asupra însușirii lor de jăfuitori ai sărăcimii. Altul făcea ca fabula să vorbească de dregătorii cari fură, de puternicii cari hrăpesc, de parveniții cu decorații și ranguri, cari nu și-au ridicat, în același timp cu situația socială, și valoarea lor personală și idealul lor de viață, de puternicii cari dau afară adevărul cînd se înfățișează fără veșmintele ficțiunii care ascunde și împacă întru cîtva. Căpitanul Kogălniceanu era prețuit și privit bine la Curte, dar Vodă înțelegea ca vioiciunea lui, ca libertatea lui de acțiune, deprinsă în Apus, să aibă hotare. I se va fi dat sfatul de a nu merge mai departe cu încercarea sa, care, de alminterea, se lovia și de greutatea băneștii, neputînd să se întrecă numărul fatal de o sută de cetitori.

Numerele apărute formează însă un frumos volum, care avu mai târziu, mult mai târziu, la 1859, cînd puterea ea acuma cu totul în minile prigonitorilor politici de la 1840—2, o nouă ediție.

VI. SCRIERI NOUĂ ALE LUI KOGĂLNICEANU ÎN LEGĂTURĂ CU ALCĂTUIREA «DACIEI LITERARE». IDEILE LUI DESPRE FRANCOMANIE. POTRIVIREA CU IDEILE LUI ELIAD. LEGĂTURILE ÎNTRE ACEȘTI DOI SCRITORII.

Să urmărim manifestarea literară a lui Kogălniceanu, dezvoltarea scriitorilor cunoscuți până acum și ivirea de talente nouă, ce se adaugă la numărul celor cari prin cultură înțeleg să atingă și o schimbare democratică și națională în ordinea politică și în viața societății inșeși.

Kogălniceanu dă un foarte frumos articol despre datinele poporului nostru, despre castele șezători de iubire în muntele Mol-

dovei—articol de o mare frumuseță poetică, prin care pentru întâiași dată se afirmă însușirile morale deosebite, fineța aristocratică a neamului nostru. El avea, apoi, la îndămină partea netipărită din Istoria Romînilor, și știu să o întrebuinteze la întimplare, ca atuncea cînd, vorbind de un tablou, desemnat de Germanul Hofmann și tipărit de Asachi, tablou care înfățișa pe Alexandru-cel-Bun, el schițează în linii puternice, cu un deosebit avînt patriotic, chipul bătrînului orînduitor al Moldovei. În domeniul istoric, el mai dă note despre Șincai, care au fost cuprinse și în «Arhiva românească». Face observații și cu privire la Daci, cînd Asachi tipărește balada sa a Dochiei. Dă, în traducere foarte bună, călătoria Rusului Demidov prin țerile noastre, îi adaugă o introducere în care înseamnă ce știa atunci despre străinii cari s'au ocupat de noi; poporul desprețuit fără dreptate, — crede și spune încă odată acest tînăr inimos, care simția mai multă durere pentru jignirile aduse neamului său —; strecoară note de rectificare, arătînd că Bucureștii au clădirii de care se poate mîndri orice Capitală, și, exprimîndu-și ideile cunoscute: «Cînd nu vom mai fi arlechini?», strigă el odată, inaugurînd lupta împotriva imitațiilor nesăbuite ale străinătății. «Și cînd străinii nu ne vor mai numi: nație împestrîtată?» Altă dată, cînd călătorul străin se sperie de micimea pămîntului supus Domnilor: «Cite regaturi au o întidere mai mică decît Valahia și Moldavia!». Protestă împotriva calificării de provincii turcești, dată acestora. Răspinge sorocul lung pe care-l dă străinul pentru civilizarea Principatelor și strigă, către oameni cari, din nenorocire, îl înțelegeau numai prea puțin: «Să lucrăm cît avem vreme. Și, apoi, să ne împrumutăm de la străini? Da, dar, pe lingă galop, cadrile și costume, să ne împrumutăm și cu ceva mai serios. Ceva patriotism mai serios, adecă în fapte, așa-i că n'ar strica?».

Critica se împletește, de alminterea, cu tot ce spune el. O aflăm și mai pronunțată, într'o și mai frumoasă mișcare indignată, atunci cînd dă o Prefață îndreptătoare călătoriei aceluiași Demidov prin Moldova. Iarăși se pune pe tapet chestia tradiției culturale proprii și a împrumuturilor din străinătate, care nu trebuie să înlocuiască un capital serios, risipit cu neprevedere sau uitat în vre-un colț desprețuit. El înșiră pe toți scriitorii fără noroc, stînși tineri sau fără a-și fi dat pe deplin măsura, ai literaturii românești moderne: Ionică Tăutu, mort la 25 de ani, fără să fi înțeles cineva cum trebuie talentul ce scintea din el; Cirlova, apărut ca

să dispară îndată; Hrisoverghi, silit a se face «curtisan de muier» și, astfel, distrus răpede, ba chiar Scavinschi, care se otrăvește¹. Acești scriitori vin după un întreg șir de înaintași, vrednici de a fi pomeniți în toate timpurile. Dar cine-i ține 'n seamă, pe unii ca și pe ceilalți, se întreabă acest om cu sufletul de o mândrie apuseană, care suferia pentru întreaga literatură națională, a cărei valoare nu era înțeleasă și al cărei folos nu fusese în de ajuns recunoscut. «Xenomania literară» bîntuie: în bibliotecă de mii de volume abia de-și află locul o carte românească. Publicul n'are mai mult decît o sută de cetitori. Cărțile se tipăresc prin chemarea de prenumeranți, care i se pare lui «un fel de pomană». Fiecare-și caută de cele trebuincioase trupului său, servit în toate viciile și păcatele lui. «Un autor franțes, numai să aibă puțin merit și multă șarlatanie, e cetit de la un pol la altul, tradus în toate limbile.» Romînii nu sînt măcar îmbrățișați de alii, cari au sărit de-odată din cușca grecismului în a franțuzismului, nesimțindu-se bine în aierul libertății culturale. Orice «vînturatec străin» are, mulțumită acestui «scirnav obicei» de rob, care trebuie să-și afle totdeauna un stăpîn pentru a-î scărpină tălpile, lumea toată la picioare. Călătorii văd aceasta și cer tot mai mult, batjocurindu-ne, la urmă, cu siguranță. A fi Romîn, e între Romîni o scădere. «De vrea dar cineva să-și facă cariera, de vrea să se îmbogățească, — să-și lepede neamul, să-și uite limba, să se facă Armean, Sîrb, Jidan, și, mai ales, Franțuz.»

Și de aiurea răsună atunci aceiași dureroasă plîngere, de mîndrie rănită, care se sprijină pe o înțelegere cuminte a rosturilor unui popor, plîngere care se ridică înaintea unei societăți nesimțitoare și astăzi, mergînd, data aceasta, până la răscoala împotriva celor ce nu voiesc să înțeleagă cu binele și primejduiesc prin aceasta rosturile unui neam, care nu li-a fost dat doară de nimeni, cu drept de moștenire, ca o turmă exploatată și batjocurită. Eliad se amestecase în discuția, provocată de Mihail Ghica, întemeietorul școlilor lancasteriene pentru sate, ale noului învățămînt muntean, menit să înlocuiască sistemul lui Știrbei. Pe lîngă multe amănunte interesante despre viața sa literară, pe lîngă propuneri curioase care

¹ Kogălniceanu, care-l prețuia, dădu o elegantă ediție a traducerii sale «Democrit», toemai pe acest timp.

nu se puteau realiza și nu trebuiau să se realizeze, el pornește împotriva întroării limbii franceze, grea în ortografie, «săracă în vorbe, bogată în frase», avînd «characterul unui om ce puțin se gindește și vorbește mult», limbă, care, pe lângă aceasta, n'a dat mijlocul de exprimare unui scriitor ca Homer, Vergiliu, Dante, Milton și Goethe, la rangul de a doua limbă, de limbă aristocratică și științifică a țerii. Și el spune un cuvînt de protestare împotriva «acestei limbă ce a ajuns o manie în toate casele și în toate cercurile».

În articolul său despre *Paralelism* apoi, ieșit tot în 1840, re-gentul literar din București semnaleză cu minie «boala Franței în toate articolele său închieturile limbii», insistînd asupra faptului că în franțuzește, limbă «cochetă», fără însușiri de «matronă», limbă care nu aduce cu sine și solidele moravuri ale burghesiei franceze, se scriu «atîtea cărți desfrînătoare și aprinzătoare de duhul și inima omului», ca «Aventurile lui Faublas», pe care le-a cetit el fiind copilandru, în același timp însă cînd nașul său C. Maurudi îi povestea, țindu-l pe genunchi, «scenele războinice din *Henriada*»¹. Exagerînd, el vede în limba francesă răspînditoarea unei libertăți pe care tinerii din țară o înțeleg ca «desfrîu și nesupunere la legi», ca pregătitoare a unei revoluții: «să ferească Dumnezeu și pe biata țara noastră de a se înmulți într'însa Romîniî franțoziti». Dar el are toată dreptatea cînd înfierează astfel pe «momitele naționale»: «Și ce poate aștepta cineva de la un norod care își desprețuiește limba, obiceiurile și tot ce este pămîntenesc, ca să învețe pe jumătate alte obiceiuri și altă limbă, prin care vede cele mai lesne, adecă cele mai rele?».

Kogălniceanu, care, în cronica sa, «Telegraful Daciei», are numai cuvinte de laudă pentru «Curierul», «moderat în făgăduințele sale și atît de folositor totuși», reproduce această scrisoare «despre învătătura publică». El văzuse pe Eliad la București, se înțelesese cu el; primise de la prietenul și colaboratorul său Negruț respectul pentru gramaticul și editorul din București, pentru opera mare săvîrșită de acesta. Nicî într'un chip nu trebuie să se creadă însă că noua mișcare din Iași era numai un răsunset al aceleia pe care o trezise și o condusesese Eliad. Aceasta se vede foarte deslușit și

¹. *Curierul de ambe-sexe*, periodul III, pp. 44 și urm., 218.

din această scriere pe care Kogălniceanu o tipărește, ce e dreptul, fără observații, dar: de sigur nu împărtășește toate vederile cuprinse în ea. Căci patronul literar bucureștean are acuna cu totul alt gînd decît al neamului, osebit de altele, avînd datini ale sale, în graiul și scris, menit unui viitor pe care să nu-l împartă cu alții și sprijinit întru aceasta pe o adevărată cultură națională. Înaintea tînărului naționalist de școală germană, cu spiritul critic, supus unei discipline aspre, el apare ca «filosoful» din al XVIII-lea veac, umanitar înaintea de toate, capricios ca un poet romantic de la Paris și încrezut ca un autodidactic. «Patriotismul», scrie dinsul potrivit cu judecata vremii cînd își făcuse învățătura și-și primise ideile conducătoare, «nu este alta decît un egoism, un fel de fanatism, pentru că, cită deosebire este de la egoist pînă la patriot, aceiași deosebire este și de la patriot pînă la cosmopolit sau creștin în adevărata însemnare a vorbeii». I se pare că graiul nostru nu e decît un dialect superior al limbii italiene, care, din parte-î, e privită de acest extraordinar «filolog» ca o formă superioară, potrivită «unei minți mature», a «dialectului nostru». «Limba italienească numai în relație către celelalte limbi este o limbă, către a noastră însă este dialectul românesc cel cultivat.»

Eliad mergea și mai departe și încerca să coboare în practică ideile sale. O parte din materiile școlii superioare trebuiau predate, după păreroa lui, cel puțin ciudată, în limbă străină; astfel s'ar fi întrebuintat francesa pentru algebră și trigonometrie, pentru dreptul criminal, pentru literatura modernă și filosofia generală; cursul de drept roman s'ar fi făcut latinește; cel de drept comercial și de mitologie în limba italiană, iar cel de literatură veche... grecește. Cît privește istoria, limba de predare ar fi atîrnat de «profesorii ce vom avea și limba pe care o vor cunoaște mai bine». În același timp, limba germană era pusă alături cu cea slavonă, cu turceasca și... ebraica, printre cele «slobode sau neîndatorate».

Totodată, în «Parallelismul între limba rumînă, și italiană», lungă expunere, cu tabele de vorbe corespunzătoare—nu mai puțin de 1303, socoate el cu mîndrie! —, de cuvinte românești *posibile*, formate prin derivații savante ¹, Eliad luptă din răsputeri pentru italianisarea limbii, care i se pare de o potrivă cu dezvoltarea ei

¹ Studiul ocupă mai multe nre de la începutul periodului al III-lea din *Curierul de ambe-sexe*.

literară. Pe Greii îi socoate vrednici de laudă pentru că și-au creat o limbă învățată, artificială. Ei «aū fost mai cu minte și acum ca și în totdeauna decît noi, cā aū știut să vază ce este al lor și al moșilor lor, și ce nu este, și în toată vremea cei cu învățatură aū avut de normă limba elenică cea veche, și astfel aū adus în ziua de astăzi limba lor vorbitoare, încit cu aceiași gramatică să învețe pe amîndouă». Era acolo și înaltă filologie, ca aceia care puneau în legătură interjecția *iii* cu goticul vechiu *invi* și cu forma românească dialectală *ii* (pentru *vii*) sau pe *veac* al nostru cu *vécu* al Francesilor și cu *weak* din englezește. Iar, la urmă, pentru a se dovedi și mai bine paralelismul, cutare poezie italiană era astfel redactată în limba ca și în ortografia lui românească :

Quînd va resbumba ultima trumbă,
 Quare quele mai închise morminte înveste și deferre,
 Si fie-quare sbura-va, si corbu, si columba,
 In valea quea mare la vecinica pace au durere....

Cine judeca, cine ajunsese, din nenorocire, a judeca astfel, nu putea să mai fie tovarășul de activitate și de luptă al unei tinerimi care se ridicase acum, mulțămită lui Kogălniceanu, la concepția de realitate și de folos cultural a naționalismului în datini, așezăminte și forme de cultură. Cel puțin Eliad nu arăta dușmănie acestor Moldoveni dintr'o nouă generație, el care declarase, de curînd, că numai prin Moldoveni se ține revista sa și chiar ziarul ¹. Cu totul altfel era însă cu Asachi.

Acesta era deprins să fie privit ca începătorul, ocrotitorul și judecătorul suprem al tuturor manifestărilor literare. Lipsit de sentimente mărinimoase și de un ideal mai înalt, el înțelegea ca nimic să nu se facă în afară de dînsul și ca nimic din cele făcute de el să nu fie supus criticei. Însă Kogălniceanu concepea în chip apusean menirea criticei. Hoțărît a nu da în vileag prin revista sa «vrajbi urite» și a nu arunca «atacuri personale», el avea de gînd însă a nu se supune decît «legilor adevăratului». «Nu mă tem de nimeni», scria el, «pentru că ougetul îmi este curat și că singura

¹ «Curierul de ambe-sexe, dacă este și pe al doilea an, este dator rîvnei și patriotismului Moldovenilor. Aproape de două sute de abonați aū fost gata a sprijini această foaie și a o primi cu bucurie. Pentru care periodul acesta al doilea după tot dreptul se închină Moldaviei»; an. 1838.

mea voință este de a face bine.» Odată admite și el că trebuia îndemnat să scrie oricine și că trebuia lăudat, pentru bunele intenții ale scriitorului, orice. Acuma însă s'a schimbat situația; doar năvălesc la o glorie ușoară și «țincii de pe lavیțele școlilor»! ~~Chemată trebuie aleși de acei cari n'au nicio chemare.~~ Și chiar celor d'întăiu trebuie să li se dea neconținut sfatul de a munci serios, săpind pînă la izvorul dătător de viață în sufletul lor propriu și în viața poporului lor, în loc să dea «fleacuri» pripite și o contrafacere care înfățișează tinăra literatură a Romînilor ca «spuma altor literaturi».

De la început chiar, Asachi se supără. Se reproduceau doar mai multe din «Curier» decît din «Albina» lui. Se critică valoarea artistică a unui tablou editat și conceput chiar de dînsul. În cronică, Eliad lua locul de frunte. El avu cuvinte reci pentru apariția foii de concurență. În zădar făcu Kogălniceanu, fostul colaborator al lui Asachi, spre care în cea d'întăiu tinereță a lui se uitase cu atîta admirație, declarații care ar fi mulțămît și pe cel mai pretențios dintre oameni. În zădar, lăudînd peste măsură balada Dochiei, — califica el pe autor ca «un bărbat care în vremi grele s'a strădănit pentru luminarea neamului său», ca «acela carele pentru literatura Moldaviei a făcut singur mai mult decît toți Moldovenii împreună», în zădar asigura că nu voiște a se lupta cu acest înna-intaș meritos: «nu voi ridica condeiul asupra d-sale». Asachi, neiertător și neînduplecat, tipăria serisorii jignitoare pentru Kogălniceanu, de la pictorul Hofmann, de la directorul teatrului, înlocuit, cum știm, prin treimea tinăra a colaboratorilor de căpetenie ai «Daciei Literare».

Această revistă se opri atuncî cînd un război literar părea gata să izbucnească. Kogălniceanu fusese silit a serie că «Albina», care a cules miere—deși nu prea—timp de unsprezece ani, începe a se preface într'un supărător și netrebnic trîntor, care va fi tratat în consecință, și se începuse scoaterea la lumină a rătăcirilor lui Asachi, prin critica foarte neîndestulătorului «Lexicon de conversație», în care se prindeaș greșeli de traducere din nemțește și căruia i se obiecta că e neadmisibil ca despre Basarabia să se vorbească în «41 jumătăți de rînduri».

VII. C. NEGRUȚ ȘI «DACIA LITERARĂ».

Cel d'întăiu ajutor al lui Kogălniceanu la publicarea «Daciei Literare» trebuia să fie Negruț. El dă, în adevăr, chiar de la început, un articol despre cîntecele populare și nuvela «Alexandru Lăpușneanu».

Inspirîndu-se din cetirea cronicilor, pe care le străbătuse încă de mult, cînd își gătia «Stefaniada», și nu numai din sfaturile prietenului său mai tînăr său, poate, și din cunoașterea Istoriei Moldovei, rămasă inedită, a acestuia, — cel mai limpede și mai mlădios din povestitorii romîni, începătorul nuvelei și schiței de imaginație, dădea acum, nu un ușor desemn, ca acela din «Sobieschi și Romîni», ori din «Riga Poloniei și prințul Moldaviei», schiță pe care o reproduce aici, ci o mare narațiune istorică dramatisată, un mare tablou al istoriei românești în veacul al XVI-lea, zugrăvit însă cu un condei fin de miniaturist, în marginile unui cadru restrîns. Viața de zbucium, de patimă singeroasă, de tragedie violentă și sălbatecă a celui mai *expresiv* dintre urmașii lui Petru Rareș e împărțită în scene, adevărate scene de teatru cu dialogul firese, avînd în el înțelepciune românească îndătinată și mireazmă de trecut, cu mișcări sigure, ca pentru scenă, cu psihologii luminoase, izbuind la cele d'întiū cuvinte și gesturi, cu o neobișnuită și unică putere de a face ilusie, prin toată viața ce se poartă înaintea noastră și prin presintări ca acestea: «Împotriva obiceiului său, Lăpușneanu, în ziua aceea, era îmbrăcat cu toată pompa domnească. Purta coroana Paleologilor, iar peste dulama polonească avea cabanița turcească. Nicio armă nu avea altă decît un mic junghiu cu plăselele de aur; iar printre bumbii dulămii se zăria o zea de sîrmă».

Întiū vedem pe boieri ieșind înaintea Domnului care s'a întors împotriva voinții lor: atunci se statornicesc legăturile, se recunosc dușmanii, cari vor fugi peste hotare sau vor peri, și intră în slujbă lingușitorii, cari vor fi întrebuițați în taină și apoi jertfiți la cel d'întăiu prilej (și ce chip viu e Moțoc, care întrupează în ele toată mișelia slugarnică!). Un act al doilea aduce înaintea noastră pe Doamnă, fata lui Rareș, văduva unui «oarecare numit Joldea», soția și victima Lăpușneanului, «gingașa Ruxandă», care, în acele timpuri cumplite, «ajunsese a fi soția biruitorului»; chip alb și blind,—cum n'a prea

fost, dar aici se procedează, ca în tot teatrul romantic, prin contraste tari—lingă cruntul bărbat, căruia-i ride din ochi, la îndemnurile ei de «a fi bun și îndurător», planul celui mai singeroase răzbunări. Această răzbanare, măcelul după ospățul din urmă, al boierimii strînse laolaltă, ca pentru o petrecere de împăciuire, e o măreață privești, care zguduie: niciodată n'aŭ înviat astfel tragediile trecutului românesc, — așa de puternic, prin mijloace așa de simple, de o delicată mînă sigură. Este aici sufletul unui bolnav, ce-și află alinarea unei suferințe tainice numai în vederea și auzul suferinței altora; este vămășagul dinnuntru al celor ce se luptă înainte de a muri, este vuietul surd al mulțimii de afară, care dă glas din el pentru a cere pe Moțoc, este comica silință a ticăloșului, părăsit de stăpîn cu un zîmbet crud de despreț, pentru a-și mintui trupul său plin de păcate. Și este, în sfîrșit, un al patrulea act, al răsplătirii, întocmai ca într'o dramă desfășurată pe scîndurile teatrului: Lăpușneanu bolnav, zăcînd de boala blestemurilor strînse asupra capului său, Lăpușneanu călugărit de groaza Iadului; al doilea contrast: Lăpușneanu trezindu-se ca Domnul sălbatec de pe vremuri; al treilea: Doamna întinzîndu-î cu mîna ei de mîngiere păharul otrăvii, și, al patrulea, boierii pribegii cari se întorc, scormonese în durerea de fiară a sufletului ce moare, agățîndu-se de viață, și pronunță osînda faptei sale. E de mirare că nu s'a găsit pînă astăzi nime pentru a strămuta această strălucită piesă de teatru—așa de bine culeasă în istoria adevărată—în mediul ei firesc, înaintea spectatorilor.

Nuvela «O alergare de căi», are și ea proporții mari. Ea dă întîi scene din viața de capitală, europenizată în parte, a Chișinăului, ajuns acum internațional. Pentru întăia oară un Român din Principate vorbește despre Basarabia, așa de iute prefăcută, în atitea privinți, după anexarea ei. Fondul e însă o istorie sentimentală: un bărbat frumos și distins care cucerește și înșală o femeie romantică; aceasta se otrăvește cînd el se însoară și, curînd, ca o groaznică pedeapsă, ceața orbirii acopere ochii trădătorului. Autorul vorbește personal, amestecînd cu această tragedie o intrigă amoroasă a sa cu una din frumusețile Chișinăului, — capricioasă și ironică, nestatornică și batjocoritoare, așa cum le iubiau romanticii. Prin această nuvelă tonul de societate, în dialog și expunere, convorbirea spirituală se introducea și în literatura noastră.

Articolul despre cîntecul poporului din Moldova e o scinteiitoare improvizatie, cu citații care puteau fi mai bine alese; în el se recunoaște stilul de spirituală vioiciune a lui Negruț și ideile de respect pentru poporul muncitor și creator, pe care le adusese Kogălniceanu din Germania și le răspîndia prin vorba ca și prin scrisul său.

Nu e fără interes să se pomenească aici și apariția, încă din 1830, în revista rusească «Veastnică Evropi», a celor d'întăii pocsii populare românești cu subiect istoric, publicate de Basarabeanul Alexandru său Alecu Hăjdău (n. 1811; fiul ofițerului rus Tadeu, cunoscut scriitor polon † 1835, și al Evreiceii botezate Valeria¹), prietenul bun al poetului C. Stamati. Decî, după strîngerea cîntecelor pe care Obradovići le dădu lui Asachi, pe care acesta nu le publică și care se pierdură în focul din 1827, vine la rînd, îndată, acest început de folkloristică, — fără alte scopuri, firește, decît ale frumuseții și patriotismului —, care se face de un Român rusificat într'o mare foaie din Rusia. În 1833 se adauge un studiu despre «cîntecele populare ale Moldovei în privirea istorică». Și Hasdeu, care ajunsese cunoscut Românilor prin cuvîntarea sa școlară din 1837, reproducă, în traducerea lui Mălinescu, de Bariț, e, în același timp, și începătorul, tot în rusește, al nuvelei istorice cu subiecte luate din viața vechii Moldove². A mai știut să scoată din viața colorată și distinctă a Românilor basarabeni o schiță ca «Judecata la Serdăria de Orhei»³. Și acest om cu însușiri superioare —, coborîtor din Alexandra, soră lui Vodă Petriceicu, — foarte bun patriot moldovean, deși uitase limba Moldovei său nu scria într'însa, pe cînd recomanda Rușilor s'o învețe pentru ca să afle știri nouă privitoare la istoria lor — se ocupa și de agricultură⁴, de botanică⁵, de lexicografie (dicționarul romîno-rusesc, care nu s'a tipărit)⁶. Corespundase cu vestitul mistic Görres, scriindu-î despre viața unui «înțelept poporal» slav, Skovoroda, și a tratat, într'o scriere, rămasă n manuscript, despre «problema vremii sale».

¹ Julie Hasdeu, *Oeuvres posthumes*, II, Apendice. Cf. Speranță, în *Revista Nouă*, II, p. 241 și urm.; Arbure, *Basarabia*, p. 748 și urm.

² Duca-Vodă, Petriceicu, Elena, fiica lui Ștefan-cel-Mare.

³ Cf. *Ist. lit. rom. în secolul al XVIII-lea*; II, p. 442, nota 5.

⁴ Scrisoare către A. de Stourdză.

⁵ Ms. despre botanica Moldovei, cu numele plantelor și în românește.

⁶ Învățase la Harcov, unde lucrase și încercări de Drept și știință naturale care fură încoronate de profesorii săi (Arbure și Speranță, l. c.).

În curînd, la 24 Iunie 1840, Hăjdău ținea, tot la Hotin, unde era efor al școlii, ca nobil din acel Ținut, avînd moșia Cristineștii, pe care o recăpătase după 1812 tatăl său, o nouă cuvîntare, de un avînt și o frumuseță deosebită. El declară că nu-î trebuie pentru Moldovenii și Moldova lui, înțeleși fără despărțirea nouă a graniței Prutului, nici gloria politică, nici cea militară. Trecutul li-a dat în de-ajuns, așezînd acest neam «între popoarele cele mai vestite prin amintirile lor istorice». Astăzi e vremea popoarelor mari, dar cele mai mici chiar dintre neamuri, dacă aū deșteptăciune firească și tradiții bune, pot fi ce a fost odinioară Grecia, un centru de lumină, un izvor de cultură. *M*

VIII. ALȚI COLABORATORII: STAMATI, ALECU DONICI.

Basarabeni se mișcău decî în dezvoltarea firească a civilizației romănești: Hăjdău nu era singur. Scrisese doar însuși un studiu întreg despre «Literaturii Basarabiei» în 1834 (în revista rusească *Telescopii*). Era C. Stamati, cu traducerile și încercările lui originale, toate pe fond «moldovenesc», local, adevărat.

Era tînărul Alecu Donici¹, fiul lui Dimitrie și nepotul lui Andronachi și poate al «Stolnicului de Colegiu» Gheorghe de la 1812—17. Alecu avea trei frați, Iordachi, Andronachi, numit după vestitul «pravilist», unchiul său, și Petracchi²; rămas fără părinți, el se făcuse ofițer rus, rămăsese un timp la Petersburg, unde încă de la 12 ani își făcuse învățătura, într'un pension, și apoi în școala de cadeți, dar nu-și putuse uita, pe acele țermuri neguroase, cu limba aspră ca și climatul, nu-și putuse uita de țara sa, unde era Făt-Frumos și Ileana-Cosînzeană³. El stătuse întiui la Iași, într'un concediu îndelungat, și apoi își lăsase răpede, în 1834, slujba ostășească, așa de puțin potrivită pentru dînsul, și, întors acasă, la Stîncea, «pe malurile verzî și înflorite ale Bicului și Răutului», se apucase de scris, într'o limbă așa de frumoasă, încît pare că niciodată n'ar fi învățat în școlile, n'ar fi petrecut în circiumele și nu s'ar fi distrat în saloanele străinilor. În Chișinău el era prietenul lui Pușchin, un fost coleg de oaste împărătească și

¹ Născut la 1806.

² Sion, în «Analele Academiei Romîne», seria veche.

³ Scrisoare către C. Negruț, în Operele acestuia.

un viitor coleg de poezie romantică. Astfel trăi pînă la 1835, cînd, căsătorindu-se cu Maria, fiica lui Costachi Roset-Bălănescu, se strămută la Iași, unde, după moartea soției, care-i lăasă două fete, el intră în magistratura de modă rusească a Regulamentului Organic¹.

Era atunci o vreme cînd o mulțime de străini ni descoperiaă farmecul poetic al țerii, al neamului, al cîntecului nostru. «Un autor de merit neamț», scrie Kogălniceanu, «supt literele F. W. L., a dat la lumină prin jurnalul *Didascalія*, un roman întreg asupra lui Mihai Viteazul... Mihail Czaykowki, unul din cei mai însemnați autori ai literaturii polone, s'a împrumutat cu multe din întîmplările și legendele noastre pentru compunerea frumoaselor sale romane; unul din ele reproduce viața romantică a lui Cirjaliu... În Almanachul Odesei pe anul 1840 un autor umoristic, cite odată și prea satiric, și-a împrumutat însuși numele de la noi: Radu Curălescu, spre a scrie pe «Tundza saŭ Tunsul²». Lewitschnig cîntase, într'un Almanach din Pesta, frumuseța firească a fetei de Romîn, în versuri pe care Negruț le traduce în «Dacia Literară» astfel:

Romîncă copiliță, nu-ți e destul podoaba
Ce-ți dărui natura atit de'mbielșugat?
La ce-ți slujește salba și scumpele mărgele?

Raffet, marele desemnator frances, cuprins și el în suita bogatului Demidov, prindea carăle de cărbunari din Basarabia, bisericile din București, scene din orașele noastre, bilciul din Giurgiu, și dădea un întreg album, în care noi aveam, cu locurile, tipurile și porturile noastre, o parte însemnată. În sfîrșit, Polonul Rușinschi dădea forma muzicii cultivate cîntecului poporului nostru, amestecîndu-i în cadrile și alte compuneri elementele de entusiasm și de duioșie³.

Trăind citva timp în Basarabia, Pușclin prinsese dragoste pentru oamenii de acolo, de un caracter romantic așa de ispititor. A cîntat măcar pe Grecoaicele și Țigancele dintre Prut și Nistru,

¹ Sion, discursul citat, p. 57. La 1841 se căsători a doua oară; *ibid.*, p. 65.

² Kogălniceanu, Prefața la traducerea lui Demidov.

³ Kogălniceanu reproduce însuși, în suplimentul revistei sale, un astfel de cadrul pentru piano, închinat lui Mihai Sturza.

și, dacă nu cetățile Hotinului, Sorocei, Tighinei, Chilieii, Akermanului, măcar interesanta «căruță de poștă». Negruț, care avea în Basarabia rude și mergea dese ori acolo, tradusese «Șalul Negru». Venind din oastea rusească, unde ofițerii tineri erau nebuni după Pușchin, Donici traduse și el întâiu «Căruța de poștă», care «cûrînd se făcu populară», zice Negruț, fără a se tipări. Și apoi, într'o broșură neiscălită, care ieși la București, în 1837, cu o închinare din partea «plecatului tălmăcitor» către cneazul A. N. Cantacuzino, așezat în Rusia, *Țigani*, povestea unei iubiri între tîrgovețul cult Alecu, un Moldovean decî, și o Țigancă, pe care el o ucide împreună cu iubitul ei cel nou, alt Țigan, cînd singele rasei o face să-și schimbe dragostea. Versul românesc se ține de aproape de cel rusec, și, în descrierea drumurilor și sălașurilor țigănești, poate da frumuseți ca acestea :

Cu sătrile din loc în loc
Țigani prin Bugeac se poartă,
Neprihănind al lor noroc
Său nestatornica lor soartă.
Ei astăzi iată au rămas
La mal de apă pentru mas:
Cu țoluri rupte, afumate,
Căruțele le învălesc...

Era mai mult decît o încercare

În limba națională, —

o adevărată redare artistică a unei opere coborîte adînc în sufletul traducătorului.

Kogălniceanu înnodase legături în Bucovina cu Costachi Hurmuzachi, care și el avea legăturile sale basarabene. De la Hurmuzachi se căpătaseră, cum s'a văzut, o sumă de materiale pentru «Arhiva românească». Până la «Dacia literară», Stamatî singur, din cei de peste Prut, dăduse «Străjeriul» său, scris în cinstea oștirii moldovenești celei nouă, în foaia lui Asachi. Kogălniceanu, în urmărirea scopurilor sale culturale pur românești, știu răpede a-și cîștiga pe Basarabenî, pe cari-i făcu să lase sfiiala la o parte și să colaboreze la opera comună a întemeierii și îmbogățirii literaturii «românești» una pentru toți Romîniî din «Dacia» întregă.

Constantin Stamati nu stătea în legătură directă cu Kogălniceanu. Dar C. Hurmuzachi, care avea cunoștință veche cu micul proprietar și funcționar basarabean și care știa de toate lucrările lui nepăturate: «ode, cintece, elegii, sonete, multe fabule și satire în versuri și în prosă, câteva balade și romanețe (romansuri)», pe lângă care se adaugă traducerile din franțuzește și rusește și poema *Ciubăr-Vodă*, de care va fi vorba îndată,—trimese «Daciei literare» jalnica plângere a «Gafiței blestemate de părinți». Mica poemă e interesantă pentru că-și are subiectul luat din viața poporului românesc din Basarabia; altfel, cu lungile ei versuri prosaice, cu greșelile de limbă, cu banalitatea fabulei — fata de țară înșelată, care se întoarce nenorocită acasă pentru a muri:

Și prin suspin își dă duhul ușoara de minte fată—,

ea n'are mai nicio valoare și stă cu mult în urma celor mai bune produse ale scriitorilor tineri de pe acea vreme. În 1843 Kogălniceanu mai tipăria, din scrierile, multe și felurite, ale aceluiași: *Povestea poveștilor.*

E o încercare de a țese povestiri de imaginație în jurul numelor singure, și nu și a vieții, puțin cunoscute, a vechilor Români moldoveni; pentru aceasta, scriitorul basarabean se înspira din «letopisețul vechi» ce avea la îndămină, sau din spusele «bătrînului chelar» de la moșia sa. Versul alb, neegal, linced, n'are nicio socoteală; e prosă care se zbate ca o rimă tăiată, învîrtindu-se fără a înainta. Dar este aici, în povestea lui

Ciubăr-Vodă, Domn vestit,
Lui Papură strănepot,

și a fiului său unic, Bogdan,

Frumos ca luna lui Maiu,
Gigît ca un tinăr brad,
Virtos ca un vechi stejar,

care merge să-și caute logodnica sa, ziua, și e împiedecat de a o iubi prin atâtea farmece rele, o sumă de cuvinte populare pline de sevă, de naivități plăcute, de glume care merg în plin, de elemente împrumutate — pentru întâia oară — basmului: vîrtejuri de vînt, roate ale «norocului», ursite, Ileana Cosînzeana ieșind ca un «pușor» din mărul minunat, Pricolici și Țigănci careucid zîne, ce învie apoi în pești și în arbori, de amintiri ale datinelor po-

porului și ale vieții de de mult (la nunta lui Bogdan, d. ex.), care-î dau o adevărată și trainică valoare. Și sînt chiar comparații, caracterisări, descrieri frumoase :

Pohodnicul și-a întors,
Spre Apus l-a îndreptat,
Cu pintenul l-a împuns
Și, ca săgeata din arc,
Slobozită de voinic,
Din fugă l-a răpezit.

Sau :

Dacă vulturii spăriați,
Zburînd roată în văzduh,
Se urcă mereu în sus,
Păn' cînd s'au văzut pe cer,
Întîiu ca niște porumbi,
Apoi ca niște lăstuni,
Apoi ca niște țînțari,
Și, apoi, încet, încet,
S'au mistuit în văzduh.

Ori :

Al lunii corn se ivi
Ca de argint oțelit
Printre copacii stufoși...

În același timp, revista panromânească din Iași dădea fabule alese din culegerea pe care Donici o tipărise la tipografia lui Kogălniceanu, la «cantora» *Daciei*. Se asigură că întăia ediție a ieșit încă din 1839—40, uitîndu-se că înainte de 1840 teascurile cele nouă nu lucrau încă; oricum, n'am înainte decit cărticica ce poartă anul 1842.

Donici va fi avut supt ochi pe Țichindeal, de curînd tipărit din nou la București, supt îngrijirea și cu îndreptările lui Eliad. Cetitor al foilor de atunci, el a trebuit să cunoască fabulele lui Eliad însuși și ale lui Asachi, care, acesta, le strînsese în volum la 1836; al doilea apare numai în 1844¹. Se va fi uitat și prin cartea, așa de originală încit n'a putut afla imitator, a lui Săulescu, publicată în 1835. Ca tot tineretul din acest timp, el a trebuit să aibă în mînă și poeziile, între care așa de frumoase, de adînci și de îndrăznețe fabule, ale lui Alexandrescu. Dar el nu purcede de la niciunul din acești înaintași și, mai puțin decit de la oricare din ei, de la

¹ Vezi vol. precedent, p. 178 și urm.

Alexandrescu, căruia, în adevăr, îi dedică una din bucățile sale, dar părînd că muștră în ea lipsa de activitate literară mai spornică a scriitorului muntean:

Așa talentele, cînd lenea le cuprinde,
Slăbind din zi în zi, se pierd făr'a se 'ntinde¹.

Donici cetise și rețetise, ca toată lumea cultă din Rusia, Fabulele, la modă pe atunci, ale lui Nicolae Crilov. Autorul lor era bine văzut și bine primit pretutindeni; spirit foarte elastic și vioiu, dar și foarte prevăzător, se inspirase neapărat de la Francesul La Fontaine, dar găsia o sumă de subiecte nouă și introdusese în dezvoltarea fabulelor sale un haz special, făcut cu fața foarte serioasă, o isteță picileală slavă, o morală, arzătoare, ce e dreptul, dar foarte ferită și înveșmîntată cu îngrijire, așa încît să nu poată da cuvînt nimănuî să se ridice pentru a prigoni și pedepsi.

Fabulele acestea par netraductibile, atîta sînt de pline de aluși și ascunsuri. Un Frances care a încercat să le puie în versuri, Charles Parfait², n'a izbutit să dea altceva decît o lucrare difusă, aposă, plină de umpluturi și cu totul lipsită de farmecul risului ascuns care se simte în original. Traducătorul de la Paris nu-și putea crea o stare de spirit asemănătoare ca a Rusului de rasă, trăind în Rusia sa, cu un caracter așa de particular și de distinct. Altfel trebuie să fie însă cu un Român de la 1840, trăit pînă la o vîrstă oarecare în Rusia, în cercul de idei și în atmosfera de sentimente care produsese opera lui Crilov, cu unul care se strămutase apoi în Moldova Regulamentului Organic, ce dăduse vieții publice în multe privințe o pecete rusească și făcuse să se nască tipuri și păcate asemenea cu cele de peste Prut. Afară de aceasta, Donici știa rusește mai bine decît moldovenească sa, pe care în scurt timp o învățase totuși așa de deplin, fiind acum în stare să exprime cu toate nuanțele gîndul poetic cel mai fin și simțirea cea mai delicată; și însuși era un spirit vioiu și mucalit, cum era spiritul lui Crilov.

Donici traduse, dar cu o libertate, o nouitate, o vioiciune cu totul deosebite, traduse, dînd în foarte multe privințe o operă nouă

¹ Pentru răspunsul lui Alexandrescu, v. mai departe.

² *Fables de Crilov, traduites en vers français par Charles Parfait* Paris. 1867.

alte ori imită, prelucră, transpuse după obiceiurile și rosturile noastre. Adăugi elemente de morală care sînt numai ale lui; scrise chiar bucăți neatîrnate. I se păru decî că poate tipări fabulele ca ale sale proprii, fără vre-o dedicație și lămurire. Așa a făcut cu multe din traducerile sale, mai tîrziu, și Stamatî. În aceste părți de provincie rusească domniau, se vede, noțiuni patriarcale despre proprietatea literară, noțiuni care nu jigniau chiar, în Moldova, pe un Costache Negruț, de și știa bine ce model avuse înaintea ochilor prietenul său.

Donicî e însă adese ori superior lui Crîlov, printr'o concisie sigură, cum nu se mai află exemple în alte literaturi, printr'o admirabilă ușurință într'un mediu poetic care nu e al lui Crîlov, ci al scriitorului nostru, printr'o mlădiere ce n'a mai fost atinsă în scrisul nostru, mlădiere care face ca o întregă fabulă să pară că este o singură propoziție, începută cu cel d'întîiu rînd al povestirii și mîntuită cu ultima linie din morală, cumpătată în formă, dar foarte pătrunzătoare în fond. Împrumuturile pe care le-a făcut de la scriitorul rus n'ajung pentru a tăgădui, cum s'a făcut cu atîta neînțelegere, marea valoare a fabulelor lui Donicî¹.

Căci nu obîrșia rusească, ci însăși viața noastră de atunci se oglindește în povestea trufașului Măgar, care

De decorații pe semne auzise,
Căci prea se fudulise:
Rangul nou-ău fost lui de osindă mare
(Urmează și la noi această întîmplare);

în pățania lui Arvinte cel cu anteriorul neconținut supus cîrpelei,
dar totuși neîncăpător:

Boieri de neam fac tot așa;

în paguba Morarului, care nu dreghe la vreme spărtura cea mică
de pe coperișul morii sale, cu aplicarea contemporană:

Degrabă la mezat se strigă vre-o moșie:

în ghidușia cu care se încheie «Ursul la prisăci»:

Nicî nu mai zic nimică:
De urși mi-î tare frică....

1. V. *Contemporanul*, V¹ (1885).

Cu privire la țara lui însuși, la frumusețile ce cuprinde, se găsește chiar câte un vers, ca în *Vulturul și paingul*:

Prin nouri Vulturul spre muntele Ceahlău
Întinse zborul său,
Și ape: Bistrița, Moldova și Siret,
Pe șesuri vesele se văd curgind încet,

sau, în «Pietrenii și Bistrița», unde Donică știe să localizeze așa de bine, în Moldova sa, fabula ruscască în care, altfel, nu e vorba decât de situații generale.

Pe alocurea, ceia ce nu se prea întîmpină la Crilov, fabulistul nu mai glumește, și, făcîndu-și tot de lucru cu dobitoacele sale, îndrăznește a se avînta către poesia înaltă, a descrierilor frumoase, a icoanelor ideale, a scenelor tragice. Ascultați cum cîntă la el privighetoarea, — o privighetoare în adevăr lirică:

Iar buna păsărică, pornită spre cîntare,
Cînd liniștit abia
În sine ciripia,
Cînd tare șuiera,
Cînd glasu-î tremura,

Apoi, prin dulcea ei strigare,
Întru a dragostei ceî gingașe plecare,
Pe amorașul său chema,
Și rădiul desfătat cîntarea-î răsuna,
Iar lumea, ascultînd,
Tăcea și se mira.

Sau vedeți această apariție a painjenului

..Cu atitea săbii, coase innarnat;

această scenă a «Lupului la peire»:

Lupul, cinchit într'un colț
Cu ochi crunți, cu păr pe dos, clănțăia din dinți la toți.

Ori priveliștea de iarnă ce urmează:

Pe uliți scîrție omățul făinos,
De prin ogeaguri fum ca iarna gilgîiește.

IX. ALȚI POEȚI: VAȘILE ALECSANDRI.

Pe lingă Negruț, pe lingă ceî doî Basarabenî, scrie la *Dacia* și Alexandrescu, care, neîndrăznînd a-și iscăli numele întreg, trimete strigătul de indignare al «Anului 1840», în care sentimentul nu se

precisează, totuși, și nu se coboară, nu vrea să se coboare în lumea concretului, pe care o cunoaștem mai bine și care ne ispitește mai tare:

Să stăpînim durerea care pe om supune,
Să așteptăm în pace al soartei ajutor,
Căci cine știe oare și cine îmi va spune
Ce-a să aducă ziua și anul viitor?

Dar Kogălniceanu găsi, pentru revista sa și pentru editura sa, puteri literare nouă între tinerii, cari, în același timp cu dînsul, învățaseră în străinătate.

Pe unul îl cunoștea bine încă de pe cînd era în Iași; sora acestuia fusese una din discretele lui iubiri de tineretă, și el însuși, student în Paris, e pomenit de cîteva ori în scrisorile lui Kogălniceanu din anii de învățatură în Apus. E tînărul Vasile Alecsandri.

În apropierea anului 1821 se afla printre rîndurile boierinașilor moldoveni ai unei vremi nouă, care cobora unele familii și ridica pe altele, Vasile Alecsandri, frumos om, cu ochii bulbucați, cu sprîncenele groase, cu barba mare răsfirată. Era fiul unui Mihail Alecsandri, zis poate Botezatu, pentru trecerea de la altă confesiune creștină la ortodoxie; neamul era din părțile Bacăului, unde, în cursul vremilor, s'au botezat destui Unguri. Pe acolo avea moși multe și mari Iorgu Ghica, boier de frunte, rudă de Domn, cu multă trecere. El ajută lui Vasile, om harnic, priceput, mai ales la făcutul socotelilor, să se ridice în ranguri. Ocrotitul lui Ghica de la Bacău avu întâiu un post de șameș la Bender; era la 1822 Păharnic, pe un timp cînd mai trăiau Medelnicerul Nicolae Alecsandri și Șătrarul Iordachi, care fusese arendaș al veniturilor tîrgului Moinești și avea pămînturi în Basarabia. Știa bine grecește, avea scrisoare frumoasă și cetia bucuros literatura românească a timpului.

Pe atunci s'a căsătorit el cu o fată din neamul Cozoni, altă casnică ai lui Iorgu Ghica,— boierinași din aceleași părți ale Bacăului, de unde vin, prin acești ani 1820-30, Ioan Comisul și Păharnicul Costachi, fiul lui Dimitrie și cumnatul lui Alecsandri. Nunta se făcu la Tirgu-Oena, unde Alecsandri însuși ca și Cozonestii avea rosturi în arenda ocnelor de sare. Însemnătatea celui d'întăiu Alecsandri creșcu foarte mult, cînd, după sechestrarea veniturilor mănăstirilor grecești, Domnul cel nou, Ioan Sandu Sturza, îi dădu controlul, sămeșia asupra acestui izvor al Vistieriei. De la 1832 încă, e deputat în Adunare, din partea Iașului chiar; la 1834 avea

caftanul de Spătar-Mare: pe atunci îngrijia de altă sămeșie, mai mare, a Vistieriei, pe care o păstră multă vreme, fiind, de fapt, conducătorul finanțelor Moldovei¹.

Din căsătoria lui Vasile Alecsandri cu Elena Cozoni se nascu un fiu, Vasile, care sămăna la chip cu tatăl, iar la suflet, impresionabil, schimbător, poetic, vioiu, — cu mama. Data nașterii se cunoaște acuma cu siguranță, după declarația făcută de tinărul Vasile secretariatului Sorbonnei din Paris: e 14 Iunie 1819; locul, Bacăul, unde familia, obișnuia, se vede, a se întoarce. Crescu în casa părintească de lângă vechea biserică a Ghengheii, Sf. Ilie din Iași, zidire trainică cu multe odăi, în care încăpea mulțimea robilor unui om bogat; casa se ține și până astăzi, reparată de deosebiții proprietari². Cu Vasile copilăria un frate mai mic, Iancu, și o soră, Profira, care a fost doamna Voinescu: Țigănașul Vasile Porojan, pe care nu l-a lăsat fără pomenire literară poetul, tovarășul lui de jocuri, făcea distracția copiilor, spre deznădejdea părinților. Alte amintiri de copilărie sînt dascălul de la Sf. Ilie, care făcea zmeie cu inscripții cirilice de blestem pentru cine le-ar fura, și toată Țigănimia babacăi: vizitiul Stoica și Țiganca lui, Ana, bucătarul Costachi, Postolachi cobzarul, Didică scripcarul, care știa și «cintece populare», «mama Gahița», un fel de guvernantă, cele «trei fete frumoase», aduse de la moșia Mirceștilor: Casandra, Maria și Zamfira, cu ochii negri plecați asupra gherghefului, — Casandra, «albă ca o fată de boier» și care ajunse, din nedreptatea sortii, bucătăreasă, de și se dădea în vînt pentru cobza lui Postolachi. Pentru învățătură fu așezat în casă părintele Gherman Vida, cunoscătorul de franțuzește, autorul de gramatică franco-romină, Maramurășanul cu iubire de neam, admiratorul lui Șinca, ale cărui manuscrise le păstra și voiă să le publice, omul cult care-și făcuse studiile la Pesta. După obiceiul de atunci, călugărul avea voie să-și aducă ascultători din afară; printre ei se afla Mihai Kogălniceanu, ceva mai în vîrstă; Alecsandri n'a uitat «antereul de cutnie și ișlicul rotund de piele de miel sură» ale prietenului

¹ V., pentru izvoare și altă bibliografie, notițele mele în *Sămănătorul*, pp. 439-40, 938.

² Între cari a fost profesorul Gh. Mirzescu; D. Ollănescu, *V. Alecsandri*, discurs de intrare la Academie, București, 1894, p. 12; *Teresa Stratilescu Externatul de fete din Iași*, Iași, 1907. Cf. *Viața nouă*, «Din Archivele Sorbonnei» de P. Eliade.

său¹, dar nici Kogălniceanu n'a uitat ochii negri ai Profirei Alecsandri. Kogălniceanu a folosit mult la Vida, pe cînd Alecsandri-și aducea aminte mai tirziu numai de somnul greu de după masă al călugărului și de cruda ștregărie pe care o făcu, împreună cu auxiliarul său țigan, zugrăvindu-î părul, mustățile și barba cu cerneală roșie. Cu același tovarăș se găsi viitorul poet alături pe băncile puține ale «pansionului» Cuénim. În sfîrșit, puțin înaintea de plecarea beizadelelor cu Kogălniceanu la Lunéville, dascălul grec Furnarachi, viitorul secretariu al lui Corai, care, acesta, făcu limbii neo-grecești aceleași mari servicii ca și Eliad limbii noastre, ducea la Paris, la Parisul liberalismului și vieții moderne, pe Vasile Alecsandri, numit Comis, și cu dînsul pe Alexandru Cuza, viitorul Domn, pe Nicolae Docan, care a murit abia dăunăzi, și pe pictorul Negulici, frate, probabil, cu D. Negulici, care a făcut prin anii 1850 traduceri după romane franceze.

Alecsandri n'avea firea reflexivă și cumpătată, curiositatea de știință, voință de fier, maturitatea precoce a lui Kogălniceanu. Pornise și el de-acasă, știind doar «un pic de franțuzească, un pic de nemțească, un pic de grecească și ceva istorie și geografie pe de-asupra»². Se îmbătase de vederea dealurilor Iașului, pe care le admira de pe capra unei trăsurii părăsite în șura lui Cuénim, și visase de rătăcirile lui Robinson, pe care i le destăinuise niște tovarăș de școală. A învățat încă puțin de la profesorul Cotte, în casa căruia fusese dat, dar și-a trecut bacalaureatul—la 27 Octombrie 1835, — fiindcă-î slujise norocul în lipsa științei, și cînd povestea mai tirziu despre această clipă grea din viața sa de tînar, Alecsandri socotia că răspunsul său mintuitor: «paix de Westphalie», satisfăcea o întrebare din istoria... «evului mediu». A învățat, după dorința tatălui său, medicina și s'a dezgustat, apoi Dreptul, cu tot așa de puțin folos. Dar începu să se încerce în versuri franceze, înălțînd pe Lamartine, schițînd cutare chip de Cazac sau cutare zglobie *Zu-narilla* spaniolă.

Tatăl său trebuie să-l cheme înapoi, dar, în loc să vie de-a dreptul, supt pază bună, cum făcu tot pe atunci Kogălniceanu, Alecsandri fu îngăduit să iea, cu prietenul său C. Negri, crescut în casa poetului

¹ Scrisoare către Ioan Ghica.

² Scrisoare către Ioan Ghica.

Conacii, — mamă-sa, frumoasa Zulnia, fusese soția, îndelung iubită și înainte de căsătorie, a celui mai venerat dintre scriitorii Moldovei, — drunul de flori al Italiei (1839). Era prea puțin cult pentru a înțelege tot ce această minunată și unică țară întinde acelor cari calcă pământul ei. Trecutul nu-i spunea nimic, despre anticitate și liniștita ei măreție n'avea ideie, limba n'o știa abia, gustul artistic nu i se formase încă. Italia învățătoare, rămasă în toate fazele vieții ei o *magistra gentium*, aceia nu se putea face înțeleasă de dînsul. Dar era cecalaltă Italie, care poate vorbi de-a dreptul oricărui suflet de tînar, pregătit numai de natură, Italia cu cerul albastru, cu mănunchile de daruri firești în mîină, Italia mirezmelor, a cîntecelor și iubirilor. Pe aceia o înțelese.

Cînd fu înapoi acasă—unde ar fi dorit să poată strămuta minunile de artă ce-i trecuseră supt ochi și pe care se simția dator să le laude—, tînarul de modă parisiană, care se chema că îndeplinește o mică funcțiune de copist la Casa pensiilor, se gîndi a turna în forma unei nuvele amintirile sale din Florența, unde —și în Veneția— pare a fi petrecut mai mult. Povestirea de imaginație se chiamă *Buchetiera, de la Florența*, cu subtitlul «*Suvenire din Italia*». Recunoști pe cetitorul literaturii romantice franceze, pe atunci sentimentală și plină de efusii, de avînturi spre o lume de iubire veșnică, de tineretă ce nu se vestejește, de frumuseță fără pată. E vorba de un prieten, pictor de geniu, care-și spune suferințele de iubire, de o prea frumoasă fată bine păzită, care se preface în buchetieră pentru a-și înțilni iubitul, de un *signore* bătrîn și gelos, de un asasin năimit, care știe să înlătore pe tinerii cari înalță imnuri pe chitară. Cadrul e biserica Santa Maria del Fiore, ori cutare cafenea cercetată, ori piața de la *Cascine*, «locul de întîlnire a' tuturor intrigilor de amor», ba chiar o *trattorie*, zisă pe germano-ruso-moldovenește: *tractir*. Se dau și versuri de-ale autorului, dar versuri franceze, de un lamartinianism tînguitor și șters :

Le doux frémissement de la feuille des bois,
Le bruit voluptueux des baisers de délire.

O fabricație gentilă, într'o limbă deosebită de fluidă, tînereste de zgłobie și franțuzește de abstractă; un atestat de lectură și de cultură. Real, simțit, cugetat adînc, reproduș exact nu era nimic în această schiță naivă, inspirată de «frumoasele buchetiere care

ni dau în toată sara câte un mic buchet de flori, pe cînd luam înghețată d'innaintea cafenelei Donné, împreună cu prietenul nostru D.», Francesul prefăcut apoi în eroul unei mici drame de iubire. E o «slabă încercare», spune poetul însuși cu acest prilej, în 1855, Adevărat. Însă una care în noua literatură își avea însemnătatea.

Căci, dacă țesătura sentimentelor e aceeași ca în «Alegarea de cai» a lui Negruț, de și fără ironia de om matur, fără filosofia zimbitoare de romantic încercat și isprăvit, care se întilnește în schița acestuia, Alecsandri e nou prin aceea că el cel întiiu aduce în literatura noastră o icoană, cit de ștearsă, a Italiei divine.

«Buchetiera din Florența» a fost publicată în *Dacia literară*. Nu s'a făcut loc în această revistă niciuneia din paginile unei broșuri pe care Kogălniceanu o anunța tot acolo, lucrînd-o în tipografia sa. E vorba de *Scrierile* lui D. R., ceia ce înseamnă: Dimitrie Ralet, altul dintre tineri.

Ralet, coborîtor al unei însemnate familii grecești, de mult așezată în țerile noastre, avea cetirea lui Alecsandri fără anii de strănătate, fără lecțiile de stil și, mai ales, fără talentul acestuia. Născut la 1817, el își petrecuse tinereța numai în Moldova sa. Cele câteva pagini ale cărților sale de începător ni-l arată, cum îl știm și din alte izvoare, ca un independent, un revoltat împotriva convențiilor sociale și, în același timp, un adevărat om de spirit. Păcat numai că-i lipsește așa de mult meșteșugul de scris! Meditațiile lui se desfășură greu într'o prosă încleită și stingace, pe care n'o poți urmări, în grămădirea fără rost a cuvintelor abstracte. Ai de ales doar, pe lângă cuvinte originale, schițarea caricaturală a cutărui chip de bătrînă cochetă, care se îmbracă și se poartă după modă, ca eroinele din romanele franceze, cu colorit aristocratic, pe care le-a sorbit: «Zburdatecă, gigată și năzarnică, are zvîcnire de inimă, încrețuire și fiorî la cea mai mică scîrțiere de tabatiere... Minîncă fragii cu boldul, joacă popuri (?), răscolește viorele, sensitiva o mîngîie, pânselele-i împart o melancolie... Pe vîpseana în solzi albește părul ei ca niște sălcii smade pe un mal crăpat de arșiță; cîțiva dinți mai joacă, ca tușele clavirului... Nasul atîrnă asupra scorburiî guriî ei ca un clonț moale.»

X. POESILE NOUĂ ALE LUI GRIGORE ALEXANDRESCU.

În sfârșit un foarte frumos volum mărunțel dădea poesiile cunoscută până atunci ale lui Alexandrescu și unele nouă, avînd în frunte o prefață, pe jumătate comică, pe jumătate tristă, în care poetul declară că a ținut să ajute și el cu ceva la opera generației sale, că n'a lucrat mai mult fiindcă viața i-a fost neprielnică și că-și așteaptă criticii, pe cari-i dorește mai buni decît cei ce l-au jicnit până atunci, adecă niște cercetători cinstiți, fie și mai puțin împodobiiți de talente, care pentru această sarcină nici n'ar fi prea mult de nevoie.

Poesiile nouă sînt în parte repetiții sau schițări răpezi de sentimente ușoare. Emilei — urmașa Elisei din ediția precedentă — el îi spune vechia povață a lui Horățiu: *carpe diem*, adecă, pe românește :

Bucură-te de natură,

adăugînd că dorește, până să fie, la bătrîneță, un bun prieten, a se împărtași cu dinsa de bucuria de astăzi.

Filosofia lui e în această clipă una de iubire. El înțelege pe Antoniu robul Cleopatrei și recunoaște că toate ce se pot afla și stăpîni în lume,

Femeii le jertfești.

Lupta-i, pe care o descrie în vehemente cuvinte romantice :

Eă lanțurile mele le zguduii cu minie,
Ca robul ce se luptă c'un jug neomenos,
Ca leul ce izbește a temniței țarie
Și geme furios, —

nu-i folosește la nimic.

«Te mai văzuii odată», «De ce suspini», «Mîngierea unei femei» își spun cuprinsul prin titlul lor chiar: ele se țin de același ciclu al iubirii, o iubire aspră, gînditoare, totdeauna tristă, care se cearcă a-și face jucărie din cuvinte, fără să poată dovedi, pe lingă adîncime și avînt, dibăcie și ușurință și fără a nemeri lumile ispititoare ale tainei. Sec sună această plîngere :

Omul este o taină care-o știe mormintul,
Femeia e un inger, viața-i un suspin!

Mai desăvirșit decît modelele sale franceze e Alexandrescu a-

tunca cînd proclamă scîrbit zădărnicia luptei împotriva răutății și prostiei, cînd destăinuște clevetirile ce i-au umblat în urmă, deși, spune el, cu toată smerenia :

(Fabulele mele, de tot nevinovate,
Nu se ating de nimeni, n'au personalitate:
De vă găsiți în ele, imi pare foarte bine,
Însă de vă e teamă ca nu cumva prin mine
Să se 'ndrepteze lumea, greșala vă e proastă:
Puteți să luați pildă chiar dela d-voastră.

Aflăm de aici că i s'a făcut o vină și pentru că nu i-a plăcut bietul Paris Mumuleanu :

Paris răposatul,
Care, bărbat de cinste, om plin de bunătăți,
Făcea versuri de-acele ca din topor lucrate,
Cum faceți dumneavoastră...

De același sentiment de revoltă ascunsă într'o glumă științietoară e însuflețită și epistola de răspuns, îndreptățire și explicație către Donici, pe care-l fericește că e în Moldova oamenilor mai «domoli», cari nu vreau numai decît ca poetul să fie pus pe cruce pentru satira lui.

În alt gen, nobilă, poetică de cea mai înaltă poezie, e mustrarea către Voltaire pentru că, nevăzînd lucrurile aflătoare peste marginile celor ce sînt pentru ochii tuturor, el nu le-a înțeles, nu le-a folosit în scrisul său și le-a acoperit de o batjocură care-l atinge numai pe dinsul :

O, dacă talentul tău, mai bine întrebuițat,
Cu soarta-i a se lupta pe om l-ar fi înarmat;
Dacă, pe drepti întărind, pe răi ai fi îngrozit,
Îngerii numele tău cu drag l-ar fi pomenit!

Încă nu se ridicase poezia românească la aceste înălțimi morale. Și ce frumoasă e tînguirea lui pentru greutățile ce stau în calea lui, în această țară de cultură nouă, care e a lui, cearcă să afle expresia ce de la sine se înfățișa scriitorului frances :

... Veacul te-a ajutat: în vremea cînd te-ai născut,
Stilul era curățit și drumul era făcut.

Un nou ton se aude însă în «Mulțămirea», închinată unei fetițe de un an, pe lingă care-și cere un loc de vechi prieten al casei cînd ea va fi mare,

... frumoasă, de fluturi ocolită,
Zburdalnicei lor trupe cu grație zîmbind.

Epistola către Grigore Cantacuzino, mare boier foarte bogat și trăind o viață modestă totuși, stă mai pre jos decît acelea către Văcărescu și Voinescu, și prin nepotrivirea scurtului vers zglobiuit pentru subiectul prosaic, pe care nu-l înviorează gluma. E doar interesantă zugrăvirea acestei bune gospodării de țară, în care visătorul cîntăreț a fost așa de bine primit,—casa de la Florești, în Prahova, cu vederea Carpaților, cărora :

Vara li-e la picioare
Și iarna pe fruntea lor.

Dar, spre sfîrșit, Alexandrescu dă pentru întiași dată un tablou din natură prins numai pentru dînsa și zugrăvit îndelung, înduioșat, cu iubire :

Și, cînd lun'argintuită,
Albind iarba de pe vale,
Jeșia lină, ocolită
De stelele curșii sale, —

Pin aluniș sufla vîntul,
Frunza ușor clătina,
Nucii bătrîni ca pămîntul
De-a lungul se desemna.

Copilăria-î se deșteaptă la aceste priveliști, și, cu sufletul de atunci, poetul cere numai un bun adăpost sigur la țară, unde :

Liniștită și 'n tăcere
Ziua mea aș implini.

Lui Voinescu i se adresează într'o epistolă minunată, în care gluma se răsfață larg în versul bine desfășurat. E vorba de viața liniștită pe care o dorește amîndoi prietenii, dar și de neajunsurile sărăciei, de cruzimea creditorilor, cari nu vor să primească filosofia că orice avere e zădarnică, nici darul răscumpărător al elegiilor și versului :

(Și versuri din grămadă i-am dat ca să-și aleagă,
Dar toată mea silință a fost peste puțință
Puterea armoniei să-l fac s'o înțeleagă.

Și, cu acest prilej, el ataca pe toți stricătorii și născocitorii de limbă, mulțămît fiind cu acel

dialect bun, ușor și mlădios,

în care făcuse a vorbi toate Musele.

Și acum el introduce satira cea mare, cu tablourile ei sociale, comice, cu amintirile ei curate — pentru el, descoperirea *Alexandriei*, cetirea prin

Viața ciudată a unui craiu cuminte
Care lasă pe dracu' fără 'ncălțăminte.

prin *Meropa* și *Atalia* clasicilor francesi —, cu înfierarea petrecerilor stupide, la vist, la danț, la «jocuri nevinovate», cu femei care în sfârșit stăpînesc civilizația, cu înfățișarea junelui de modă,

Căruia vorbă, spirit îi stă în pălărie...

Lorneta atîrnată

Este și mai străină, de-o formă minunată...

Și în literatura noastră apare astfel antagonismul, simțit dureros, între o societate ușoară care nu stimează decît pe acela care ia parte la petrecerile ei și o curteneste, și mărimea singuratecă a omului de geniu, care știe cît prețuiește, care suferă adînc pentru desprețul ce i se aruncă și care rîde, de un rîs ce va răsuna veșnic, atunci cînd îi vine, cu o singură lovitură de pumn, să sfarme toată comedia.

— Fabule nouă nu lipsesc. Cu un început hazliu de poveste, care spune pe ce cale îndelungată s'a transmis povestirea, «Toporul și pădurea» e dramatisarea bogată, cu scene puternice, a vechiului proverb al «cozii de topor». Luîndu-se la întrecere cu Donici, Alexandrescu dă, apoi, în «Elefantul», satira hrăpirii ministeriale și a grației celui mai mare, a căruia ocrotire e confirmarea faptei rele săvîrșite de subalternul său. Nouă în fabulă, strălucitoare în morală:

Cînd al dului soare

Luminează adevărul și-î vine spre-ajutor,

În zădar neștiința îi e 'mpotrivoare:

Soarele o pătrunde, și-l vezi triumfător,

e bucata *Oglinzile*. «Voiu egalitate, dar nu pentru căței», părerea dulăului Samson, care nu vrea frăție cu coteiul Samurache, e în legătură cu felul de a se înțelege în părțile noastre egalitatea Apusului, de chiar accia cari se mîndriau că au adus-o, glorioșii de străbuni. Alții sînt atinși prin apologul, tot așa de original, «Pisia sălbatecă și tigru». O măreață luptă de dobitoace —

Fieșcare tulpină era plină de sînge —

se desfășură în «Dreptatea leului», în care e prefăcut cu totul vechiul simbur al fabulei jertfirii celui mai mic, osîndit de cei

mări pentru binele tuturor. «De unde ați cumpărat postavul de mantă», întrebarea pusă de vulpoiul «în slujbe lăudat» către lupul ce predică, purtînd

... o mantă de oaie jupuită; —

se va auzi la noi încă multă vreme. Vulpea liberală, care dorește numai

Al găinilor... întins departament,

e un tip al vremii, într'o creație cu totul nouă. Prin «Mierla și bufnița» se îndeamnă neamul înapoiat a «scoate puțin capul din noaptea 'ntunecată» și a-și deprinde ochii cu lumina.

Paserile sînt bete și lume-a nebunit,

crede Cneul, care n'a aflat prețuire în călătoria sa de vanitos. În «Uliul și găina» se fixează tipul celui ce se ridică prin făgăduieli făcute tocmai acelor care vor suferi mai mult din înnălțarea lui :

{ Ulei sînt cinstiți
Cînd sînt nenorociți.

Și pînă astăzi a rămas popular finalul altei fabule :

...Slugă la măgar

E mai umilitor, și încă mai amar.

E toată galeria contemporană, și eroii abia poartă o mască, ce li lunecă de pe față.

În sfîrșit, «Dervișul și fata», ca și «Nebunia și amorul» — de-o parte desprețul pentru cel ce-și lasă principiile cele mai sfinte, de alta, închipuirea amorului orb, pe care nebunia-l duce de mîna, nu mai sînt fabule, ci înalte alegorii morale.

Volumul cuprinde încă o traducere din Béranger, poetul pentru popor al libertății în ritm înnaripat, traducere vie ca un original, și versuri răzlețe de polemică.

Tipărind această carte, care poate n'ar fi putut apărea la București, Kogălniceanu afirma și mai mult rolul conducător pe care Moldova-l avea acum în noua mișcare literară din toate părțile locuite de Romîni.

Kogălniceanu avea un plan mare de editură, asemenea cu acel format de Eliad cu zece ani în urmă. După făgăduială, el dădu, într'o foarte frumoasă ediție mărunțică. *Démocrate* al lui Régnaud, tradus de Scavinschi, și Poesiile lui Hrisoverghi. La el se publi-

cară și poeziile lui Cuciureanu, despre care s'a mai vorbit în această carte. Kogălniceanu însuși arată în «*Iluzii pierdute*», care au fost analizate la expunerea biografiei sale, ce bun glumeț, ce fin convorbitor despre rosturile intime putea fi acest om învățat și documentat istoric. El introducea, în adevăr, un gen nou prin aceste mărturisiri despre sine însuși, care întreceau așa de mult îngăimările, fără valoare literară, ale lui Ralet.

Pe lângă *Démocrîte* se mai publică, de acest dușman al traducerilor, *Robii*, prelucrare de un I. Ganca, *Aristomen și Gorgò*, de cunoscutul V. Drăghici¹; *Gonzalv de Cordova* al lui Florian, prefăcut în românește de Al. Vasiliu, *Malvina*, tradusă de I. I. Gheorghiu, *Achille* al lui Metastasio, tradus de I. Sion, *Malvina*, traducere datorită unui T. Vartic. Nu știu însă ce putea să fie acea «*nuvelă romantică*» *Mihail Viteazul și boierul Brîncoveanu*, care a fost numai anunțată în cronică «*Daciei*». Se mai dădu *Ivan Vizighin*, de scriitorul rus Bulgarin, tradusă de Pitarul Gheorghe Aroneanu.

Kogălniceanu avea și planul de a tipări cărțile de matematici ale profesorului Gh. Stamatî. Nu lipsia din editura lui nici cărți străine: pe lângă calendariul catolic pe anii 1841 și 1842 — se edita și un calendariu de părete, — «*Die Alpenschäferin*» de Kärnbach și «*Le Philodace*» al lui E. Kohly de Griggsberg. Publicația cronicelor românești *din amîndouă principatele*: Ureche, Costini, Cantemir, Neculce, Ilie Carp (?) și Beldiman — *Jalnica Tragodie* — pentru Moldova, Radu Greceanu și Radu Popescu pentru Țara-Românească, fu pregătită numai, și nu începută chiar pe această vreme. În sfîrșit C. Hurmuzaki plănuia un *Tetragloson elementar*.

¹ V. vol. I, pp. 123—4.

CAPITOLUL II.

«P r o p ă ș i r e a.»

I. KOGĂLNICEANU ȘI ASACHI DUPĂ ÎNCETAREA «DACIEI LITERARE».

Încetînd «Dacia literară», rămînea tot «Albina» ca să represinte literatura românească în Moldova. Asachi, ațîțat de concurența tinerilor și jignit de dinșii în sentimentul său de amor-propriu, făcuse în 1840 făgăduieli foarte mari, care întăriaū pe acelea ce apucase a da mai de'nainte chiar¹. Era vorba de foaia «Osiris», de «lexicografia» lui Săulescu, ba chiar de o foaie literară, care va ieși «în caiete dela una pînă la două coale pe lună și care va reproduce cărțile bisericești cele mai rare și mai vechi», precum Psaltirea lui Coresi și acea a lui Dosofteiū (gicim iarăși ca inițiator pe Săulescu și amintim că și Pop din Brașov publicase de curînd o bibliografie românească veche, care e foarte bună și slujește și pînă astăzi). Și darurile lui Asachi nu se opriaū aici: el anunța un Atlas al tuturor continentelor — cel d'întăiū în țerile noastre — și începea să lucreze planșele pentru Asia și America. Totodată, mulțumită lui Hofmann, care lucrase chipul lui Vasile Lupu, al lui Alexandru-cel-Bun, vederea grădinii domnești dela Socola și Dochia lui Asachi, se punea în perspectivă un șir întreg de asemenea litografii, infățișînd luptele dela Tannenbergh, Baia, Dumbrava-Roșie, Valea-Albă, precum și pe Țarul Nicolae, pe Regina Victoria. Pentru sate se pregătia, spre a concura pe Kogălniceanu, care adăusese la *Foaia Sătească*, de anunțuri judecătorești ofi-

¹ V. vol. I, pp. 280-1.

cială, încredințată lui, o traducere după «Maison rustique du XIX-e siècle», un *Dascăl al sateamului*.

Multe din aceste planuri rămaseră fără urmare. Doar dacă Asachi dădu tinerilor, timp de un an de zile, foaia *Icoana lumii*, despre care a mai fost vorba. Neputînd să scoată la iveală «filologia» lui Săulescu, care cu greu ar fi găsit cetitori, el se înțelese cu un Frances pripășit la noi, pe atît de pretențios, pe cît de necinstit — a batjocurit Istoria lui Kogălniceanu în același articol în care o imita până la plagiarie —, Gallice, și începu să publice, în 1841, o ciudată foaie romîno-francesă, *le Glaneur moldo-valaque* — sau, pe moldovenește ori moldo-românește: «Spicuitorul, foaie științifică, literară și industrială, redactată de o societate de literați» (zicea titlul frances). Era o publicație elegantă, cu hîrtie bună și frumoasă, ca litere mărunte. Se dădeau articole, publicate și răspublicate, de-ale lui Asachi însuși, care tipărește și nuvela istorică, foarte slabă: «Roxanda Doamna», apoi fantasii din condeiul lui Gallice și umflute sau lingușitoare dări de samă de la teatrul frances, unde Gallice găsia conaționale de curtenit. Se anunțase formal că se plătesc 50 de lei pe coală colaboratorilor, dar ei nu veniau. Asachi și Gallice trebuiau să reproducă paginile despre Basarabia ale inginerului Hommaire de Hell, să publice poeziile soției acestuia cu o versiune de Săulescu, apoi știri despre *Caput Bovis*, descoperirea arheologică, acum învechită, a lui Săulescu, trebuiau să dea și în franțuzește «Cinele soldatului» de Alexandrescu; se mai întilnesc reproduceri din Franklin și Byron, probe de limbă românească scrisă cu litere latine — și anume după sistemul lui Eliad, rivalul; se cetește cunoscuta odă a lui Lamartine «cătore o Moldoveancă tinăra», pe lîngă frumosul «răspuns al unui Moldovean», care nu era altul decît *Vasile Alecsandri*:

Je sais que là-haut il est un tribunal
Où la vertu rayonne, où l'on punit le mal,
Je sais que l'Éternel au vice, à l'innocence
Réserve après la mort leur juste récompense.

Cu tot ajutorul ce căpătase de la unul și altul — Lupu Balș trimise de la Bozieni suma de 30 de galbeni, ca abonament pe trei ani —, *Spicuitorul* se opri cu al doilea volum, pe April-Iunie 1841, și foaia, menită să fie «expresia și interpreta civilizației în țerile moldo-romîne», începuse apariția ei numai la 10 Mart precedent.

II. KOGĂLNICEANU, NEGRUȚ ȘI ALECSANDRI ÎN OPERA DE REGENERARE A TEATRULUI.

Activitatea lui Kogălniceanu nu se opria însă numai în marginile revistelor și editurilor sale. Ea trebuia să îmbrățișeze toată cultura timpului. Deci, pe lângă alte ramuri ale ei, și teatrul.

S'a spus că, printr'un contract încheiat la 18 Mart 1840, direcția amânduror teatrelor, franțuzesc — cel de căpetenie — și românesc, — care se afla numai în fasa de încercare, — se încredință de o potrivă celor trei conducători ai generației tinere de scriitori, Negruț, Kogălniceanu și Alecsandri. De fapt, greutatea căzu mai ales asupra celui de-al doilea, care trebui să poarte zilnic grija reprezentațiilor în amândouă limbile.

Fără îndoială că el ar fi voit să dea un nou avânt, puteri nouă și alt repertoriu, teatrului românesc. În «Dacia literară», Kogălniceanu își arătase cu asprime reaua părere pe care o avea despre reprezentațiile de până atunci, în care, cu «plan mare» și «ispravă mică», se pătuseră vedea, jucate de o tovarășie de actori, între cari se afla însă și C. Caragiale (se mai aleg, de critic, ca autori de merit, Pandeli și Jan), «piese comice, melodrame și însuși tragedii», toate traduse și făcând parte din repertoriul de teatru muntean pe care-l adusese cu el Caragiale. Fără milă el infierase scopurile de simplă speculație ale asociațiilor, lipsa de alegere a pieselor, necunoștința în materie de decor, stângăciile și anacronismele de tot felul, care, altfel, s'ar fi putut ierta unor așa de săraci tovarășii. Declara totul «o păpușerie» și cerea să se înceapă altfel, cu scopuri care să nu mai fie cele negustorești.

Făcându-și o așa de înaltă idee, cu totul apuseană, despre chemarea și datoriile unui teatru «național», direcția cea nouă nu putea să se încumete a lucra deocamdată numai cu puterile și mijloacele disponibile. Găsi cu cale, deci, ca, pînă la o mai bună pregătire, teatrul frances să lucreze singur; director de scenă fu numit pentru aceasta Joseph Foureaux, și i se ceru să aducă opt actori din Franța, cari să se adauge la ceilalți. De și se constată, în Octombre, că «jumătate din loji și mai toate scaunele sînt neabonate», reprezentațiile francese începură în această lună, dîndu-se și operă comică, din repertoriul unui Boyeldieu sau Auber.

Postelnicia, de care atirna Teatrul, nu se învoi însă la jertfirea

representațiilor românești sau la o prea îndelungată zăbovire a lor; ea ceru direcției să dea neapărat, și în iarna 1840-1, măcar în douăsprezece seri spectacole în limba țerii. Se lăsă grija acestora fostului conducător al trupei improvizate, lui Caragiale. Din partea lor, directorii scoaseră la iveală prelucrări anterioare ale lor sau chiar lucrări nouă, scrise, firește, în pripă și fără ambiție de a le păstra pentru literatura națională. Astfel, chiar de la început publicul are *Elevul Conservatorului de C. N.*, *deci Negruț*, și *Farmazonul din Hirău*, de V. A., cea dintâi lucrare teatrală a lui Vasile Alecsandri, pe lângă *Orbul Fericit*, prelucrare sau traducere de M. C., Kogălniceanu însuși, și *Leonil* sau *Ce produce desprețul*, de Caragiale.

O prelucrare e și «*Modista și cinovnicul*» a lui Alecsandri, o intrigă de dragoste, în care sînt două modiste, doi cinovnici și bătrîiorul curtesan Circei; afară de cîte o scăpare din vedere — găsim odată cuvîntul frances «depit» —, limba e vioaie în familiaritatea ei; știrile despre viața de atunci — Alecsandri nu uită otelul, «tractirul» lui Regensburg, unde poate era și el printre datornici — sînt mai rare. Afli și versuri glumețe ca acestea:

Curmă prin o vorbă dulce a mea crudă nerăbdare,
Căci în piept inima-mi fierbe ca un rac într'o căldare!

«Farmazonul de la Hirău» cuprinde păcălirea, prin mijloace copilărești, a unui biet provincial căzut ca din cer în Iași pentru a se însura, și care-și pierde ceasul nunții de dorul cunoașterii tainelor «farmazoniei», pe care i le deslușește, prin închideri în pivnițe, sau coboriri prăpăstioase, și minciuni foarte mari, un tînăr rival, care face *con amore* portretul eroinei, o Aglăiță, fiica unui Slugger, care și el are obiceiul de-a adormi cu *Estela* lui Florian în mînă.

Patru volume de «Repertoriu al Teatrului Național din 1840—1», tipărite de Kogălniceanu, cuprind *Farmazonul*, apoi cealaltă bucată de Alecsandri, iarăși, lăsată de el în uitare mai tîrziu, *Modista și cinovnicul*, precum și *Orbul fericit* și o a doua prelucrare a Kogălniceanului, *Două femei în contra unui bărbat*.

«Două femei împotriva unui bărbat», pe care Kogălniceanu o iscălește cu inițialele false «L. N.»¹, pe care le-a mai întrebuițat

¹ Se icaă literile imediat următoare după K. M.

la începutul rostului său de scriitor, cînd colabora la foaia lui Asachi, e prelucrarea unei foarte hazlii farse, franceze de bună seamă; se adaugă însă de Kogălniceanu o sumă de alușii la felul de traiu al contemporanilor săi: se vorbește astfel de «telalbașa», de «răzvodul» — adică revista militară — «de la Copoii», de «novitalele din mahală», de «loja la teatrul românesc», de «duiel moldovenese» cu păruială, de Golia, de Agie, de rîpa Sprăvale-Babă; se face haz pe socoteala literaturii morale pentru popor, care se părea monotonă acestui vioiu Apusean: ««Estela», «Papagalul», «Columbul» și alte asemenea istorii soporifice».

«Orbul fericit» are o însemnătate mult mai mică. Această comedie, fără sare și fără viață, lipsită de orice distincție în formă, cuprinde pe o temă de melodramă ghidușii destul de grosolane, în legătură cu moda cea nouă franțuzească; din ea avem să culegem astăzi doar cîteva cuvinte batjocuritoare sau cîte o notă de viața contimporană, precum e această schiță a portului bonjuristului: «surtuc, pantalonî negri, jiletcă albă, păr mare, cu țigara neconținut, aprinsă».

Cu toate că reprezentațiile franceze erau destul de cercetate — actorii merseră și la București și se adause o orchestră nouă, — Cîrmuirea găsi că e mai bine să se încredințeze conducerea teatrului unei specialiste, cum era d-na Frisch, venită la Iași cu o trupă de operă germană. Era datoare și ea ca, în cursul celor doi ani de durată a contractului (1842—4), să reprezinte, de șeisprezece ori pe an, piese românești. La 1843, directoarea, «Madama», neținîndu-se de condiții, i se dă un controlor cu titlu directorial, în persoana boierului A. Sturza.

Altfel, și după ce planul de a întrebuița teatrul pentru scopuri superioare de cultură fusese părăsit și cei trei conducători din 1840 se retrăseseră, actorii romîni găsesc ascultători, și, pentru reprezentațiile lor, se traduc, se prelucrează, sau se scriu din nou lucrări, care îmbogățesc repertoriul teatral pe care-l alcătuiseră Eliad și Asachi înainte de această epocă. Publicul ieșean vede în 1843 «Bădăranul boierit» și «Zgîrcitul», din traduceriile Societății din București, în 1844 se dă «Treizeci de ani sau viața unui jucător», a lui Negruț¹; mai târziu și *Saul* al lui Aristia. Iorgu Copcea,

¹ V. vol. I, p. 239 și urm.

despre care n'avem alte știri decît destăinuirile scandaloase ale lui C. Sion cu privire la purtarea-î față de tatăl său ¹, traduce «Gabrina saŭ odaia leagănuului» și compune greoaia piesă fără spirit «Plete lungi și minte scurtă (1845). Tot el preface în românește, după Lafont, «Capodopera nenorocită sau Michel Anj» (Michelangelo). De la necunoscuți vin aceste traduceri, mai mult localisări: «Spătarul Irimia saŭ bătrînul însurat», «Însurățelul», «Trifan, camerierul la doi stăpîni», prefăcut din Goldoni, «Crucerii» lui Kotzebue. Un Barageni, adevă Băragină—să nu fie Carol, adevă Scarlat, Basarabean, care ajunge Păharnic și revisor la epitropia Sf. Spiridon?² — «trage din cronicari «Armura saŭ soldatul moldovean», tot în 1844. I. Sion — Iordachi ³—dă «Hagi Iene de la Galați». De la Em. Filipescu avem piesa, probabil originală, «Zece ani din viața unei femei saŭ sfaturile rele», și un D. Filipescu traduce «Husarul de Felsaim». «Ieșanca la țară», o farsă, e datorită lui D. Miculescu, un boier, pe care-l vom întîlni și mai tîrziu lucrînd, și nu fără pricepere și spirit, pentru teatru. Ni era cunoscut Alceu Vasiliu, Comis al Regulamentului Organic, traducătorul lui *Gonzalv de Cordova* al lui Florian⁴; același traduce o piesă, obscură, de Francesul Lamartilier, supt titlul «Robert șeful bandiților, saŭ hoții», și-și tipări această lucrare la 1847. Actorul Caragiale serie, pentru el și ai lui, în 1844, «O repetiție moldovenească». Asachi, apoi, prelucrează vodevilul «Desertorul», iar Vasile Alecsandri se încearcă a doua oară 'n teatru cu «Iorgu de la Sadagura», care e scrisă prin 1843.

III. SCRIERILE LUI C. CARAGIALE.

Scenele lui Caragiale și comedia-farsă a lui Alecsandri aŭ fost tipărite. Ele represintă un gen superior de piese originale, cu subiectele luate din realitatea bogată a unei vieți pline de contraste. Aŭ spirit și o limbă foarte bună. Ca asupra unor adevărate și trainice opere literare e chemată decî luarea-aminte asupra lor.

Costachii Caragiale — Grec născut în București — era fiul unui

¹ *Arhontologia*, pp. 157 s.

² *Ibid.*, p. 40.

³ *Ibid.*, p. 259.

⁴ Vol. I, p. 274.

Ștefan și avea doi frați, Iorgu și Luca¹, actori buni ca și dinsul și înzestrați chiar cu unele însușiri literare, — n'avea nici originalitate, nici cunoștințe adince a graiului și, mai ales, n'avea cultura care trebuie unui adevărat scriitor. Ambiția literară nu lipsia însă acestui om foarte îndrăzneț și inventiv. Astfel, el se încumetă a-și tipări, la 1840, în tipografia lui Kogălniceanu, «Cantora Foi Sătești», Operele complete, «Scrierile», care nu erau însă mult mai întinse ori mai îngrijite decât cele cuprinse în broșurica, iscălită cu inițiale, a lui Ralet. «Prietenul Costachi Harnav» plătise tiparul și primia, în schimb, dedicația. Titlul bucăților: «Dafnis», «Robul», «Doă minunte saū viața mea, of!», «O secuntă», «Meditații», arată destul de bine ce romantism incoherent se poate găsi în ele. Cit privește poeziile, amestecate cu prosa fără legătură și socoteală, poate ajunge această dovadă:

Am fost fiică,
Am fost mumă,
Sint nimică,
Sint țapină!

Dar Kogălniceanu avea toată dreptatea să prețuiască piesa-i din 1844, apărută în 1845, întovărășind-o și cu o prefață, în care vorbea de nevoia de a se numi o direcție deosebită pentru teatrul românesc și de a se întemeia un adevărat «conservatoriū pentru pregătirea unor actori vrednici de acest nume». «O repetiție moldovenească, saū Noi și iar Noi» are întâiū însemnătatea unei acțiuni foarte vioaie, unui amestec foarte original de figuri luate din teatrul în care lucra scriitorul însuși și cu neajunsurile mari ale căruia el se luptă, al unui scinteietor schimb de glume și al unui neîntrecut zbor de hazlii cuvinte românești stilate de tiranicul director de scenă Macé, care ajunge un adevărat tip, trăind o viață nervoasă și plină de zgomot. Glasul lui Macé răsună de la un capăt al veselei comedii la altul: «Mergî al dracă», «eū vrei; tacî bree». Saū, mai întins: «Caragè, mă rog, vorbește drept; cine ce că are Greceanu cu la mine? O! mă rog, tacî d'a gură... El sunt directris. Sunt, mă rog, pentru tute... O! un pies frumușică... E sunt venit la public, e tut la boiar; eū facem se vede un afiș avec la letre com să de mari». Saū, în sfîrșit, la minie: «Eū mergem la Aga, spue la dănsă, mă rog: Caragè non vree ce eū vree».

¹ După o comunicare a d-lui I. L. Caragiale, Luca s'a născut la 1817, iar Costache pe la 1813.

Dar acest act spiritual mai are valoare și din alt punct de vedere. Caragiale vorbește cu îndrăzneală și o mare energie indignată de starea sărăcăcioasă, anarhică și umilită a teatrului românesc, cărui el, de și străin, îi închinase viața să întreagă. Ce e trupa lui, mica lui bandă de Bohemi culeși de pretutindenii? «Noi, o adunătură de niște copii goniți din toate părțile, făcând repetiții prin bufet, prin garderoabe, pe acasă, și, în ziua represințației, mai totdeauna fără decorații, pentru că ar fi o crimă să pretindem... Jucăm adese piese naționale în palate neapolitane», ca în *Fata Cojocarului*, altă scriere anonimă, cu subiectul luat din viața poporului: «l-am trântit», deci, pe erou, «în niște palaturi poleite, și l-am pus să dubească piei lingă coloanele gotice venețiene»; slugile pun «mănuși glasè și rochie cu corsaj», adaugă el, întărind criticele pe care le făcea, cu câțiva ani înainte, Kogălniceanu însuși, în «Dacia literară». Scriitorul se zugrăvește pe sine, cu amărăciune, de sigur, dar nu fără mindrie, ca «un om sărac, care mi-am însemnat această artă drept carieră în lume... De cinci ani de când mă tăvălesc pe aice, am înfătoșat publicului în veci un om cinstit, iar nu un șarlatan, și publicul a fost pentru mine totdeauna așa de generos, încît mi-au plătit peste merit».

Are o singură dorință mare: să vadă teatrul său dezrobot și de Macé, și de «madamele» nemțești și de toți străinii pretențioși și desprețuitoři, a căror vreme a trecut, socoate dinsul. Căci Moldova din 1844 nu mai e accia din 1830, cu «15 ani înapoi», Moldova lui Foureaux și a ilusioniștilor, a gimnasticilor de bileciori și a eroilor de panorame, «pe cînd năpădia ca lăcustele niște acrobați, niște alhimişti, niște artefețieri, cari, după ce își înpleau pungile, mergeau în patria lor și criticau un norod pentru ospitalitatea și îmbrătoșarea ce li-au dat».¹ Un «comic» nu mai e acum un «măscăriciu», și un actor e un «nobil literat». Nu mai trebuie că «teatrul limbii național să fie tributar teatruilor străine».

Era cea d'întîiu protestare împotriva cotropirii vodevilului și farsei franceze, precum și, une ori, a operetei germane, în dauna unei literaturi dramatice care începea să se formeze și voia să poată lucra și ea, în condițiile ei speciale, pentru înaintarea și desăvîrșirea civilizației naționale.

Peste puțin, Caragiale răsărise iarăși în Bucureștiul pe care-l

¹ P. 22.

părăsise atita vreme. Acolo, dela căderea lui Vodă Alexandru Ghica și dela alegerea unui stăpînitor nou în persoana inimosului boier, încă tinăr, Gheorghe Bibescu, fire romantică, avînd însuși aplecări poetice, om cult, doritor de a răspîndi asupra țerii încredințate lui darurile culturii, se făceau planuri mari de clădire a unui Teatru Național și de înființare a unui Conservatoriu cu cursul de trei ani, a cărui clădire o schiță Eliad, însemnînd profesori de italianește, de muzică și de scrimă și recomandînd primirea unor școlari cari să fi făcut neapărat trei clase de umanioare și a unor fete între 14 și 16 ani, în stare să profite de lecțiile ce li se vor da¹. Pînă să înceapă, numai în 1846, clădirea Teatrului Național, pe care, dela 1830, îl doriau două generații, diletanții își așezau represintațiile lor, cu voia Cîrmuirii, între ale Operei Italiene, care în aceastăaltă Capitală își avea stăpînirea tiranică. Încă din 1845, Caragiale se află în București și joacă pe scena dela Momulo comedii vesele, care-i cîștigară aplausele entusiaste ale unei lumii doritoare de a mai auzi în sfîrșit și graiul românesc pe scîndurile Teatrului.

Cea d'întăiu piesă, primită cu o deosebită căldură și mult lăudată în *Curierul românesc*², a fost o prelucrare a lui Caragiale însuși, cu subiectul luat din *Don Quichotte*, «Furiosul». Caragiale aducea cu sine și cîteva lucrări ale lui Alecsandri, precum și «Treizeci de ani» al lui Negruț. Dar, supt înrîurirea celor isprăvite în Moldova, și aici oamenii de vîrste și condițiuni deosebite se întrecură iarăși a da material nou acestui teatru îngăduit pe lingă Opera străinilor. Dintre vechii scriitori cari mai lucraseră pentru scenă, e drept că nu se mai înfățișă decît Ioan Roset, în traducerea «Jarvis», o dramă³.

Eliad, din partea lui, laudă, dar nu mai ajută. Nicî Boliac nu se înfățișează cu vre-o traducere ori prelucrare, deși judecă sistematic, în «Curierul», jocul lui Caragiali și al tovarășilor săi. Actorii cî înșii trebuie să se prefacă în scriitori. Astfel dădu Costachi Halepliu farsa «Nunta dela Fefeleiū»⁴, care nu se tipări. Iar Caragiale, care se impunea acum și atenției Curtii și pri-

¹ Olănescu, în *An. Ac. Rom.*, XX, p. 110 și urm.

² N-1 24, din 23 Mart 1845.

³ Olănescu, p. 119.

⁴ *Ibid.*, p. 116.

mise un dar de 5.000 lei, pe care un puternic prieten, I. Otetelișanu, îl prefăcu în subvenție statornică ¹, dădu «*O soarea la mahala*». I. Vernescu presintă traducerea *Recrutul răscumpărat*. Un tinăr, P. Teulescu, criticul teatral dela «*Curierul*», traducătorul «*Indiancei*» d-nei George Sand, se îndreaptă către repertoriul melodramatic al lui Bouchardy, de unde iea «*Clopotarul dela Sf. Paul*», al cărui titlu sună în stil italianisant, cum îi plăcea acuma lui Eliad, «*Campanatorul dela Sf. Paul*» ².

A. H. Zotu, un bun cunoscător de grecește, ceia ce datorîă și originii sale, prefăce *Polixenia* lui I. Rizo, unul din poeții Eladei nouă, în corecte versuri romănești lungi și, mîndru de această operă a sa, o și publică.

Zotu era un om foarte cult și cu idei sănătoase privitoare la rostul literaturii. În prefața sa el scrie: «că între literatură și virtute există o secretă alianță» și «că singurul merit și singura fericire a unei nații stă în dezvoltarea culturii intelectuale». Urmează pe Eliad în normele de formare a limbii literare, dar se inspiră de la conașionalul său Aristia în turnarea versurilor, care, dese ori necorecte gramatical, aū măi totdeauna un puternic răsunset:

Și cine e acela, ce prinț sau care rege
Din singele lui Hercul, ce poate să cuteze
Să-mi iea pe Polixena, s'aspire l'a ei mină
Și cine e în stare rival să mi se facă,
Cu mine să se puie? Cînd inima fricoasă
Și viața sfemeiată Amorul o prefăce
În inimă bărbată și viața marțială, —
Atunci ce nu voiū face, amant al Polixenei?

Sau despre Casandra, știuta soră a Polixeniei:

Casandra, — da, Casandra și ea frumoasă este,
O știū, plăcută este; princesă e și dinsa,
Dar niefu simpatie de ea nu simt în mine.
Și-ți spuiū, cu al ei nume, să nu măi vii pe-acilea;
O știū, cu toate astea, și-ți prețuiesc știința
Și mintea-ī ce prevede și-o'nnațā întro sibile:
Eu nu voiū însă mage ce cautā la stele
Și-și face meserie rărunchiū să întrebe,
Cu zeii să vorbească și să-mi impuie lege.
Dea mina ea lui Calha,—de este cu puțință
Doi preoți împreună vre-odatā să trăiască.

¹ Cf. Olănescu, p. 6 și urm. și *Tétru Nașionale în Tétra-Rumanescă* de C. Carageali. București, 1858 (tipărit *ibid.*, 1867).

² «*Curierul*» pe 1846, p. 108.

Nu se prea făcuse multe versuri ca acestea la noi, până atunci, și unele se pot asemăna cu cele mai bune care s'au scris pe urmă. Această lucrare, isprăvită în 1837, e dintre cele mai alese traduceri ale literaturii noastre.

Piesa lui Caragiale «O soare la mahală» e o adevărată și bună bucată dramatică, prin care se înfățișează încă odată tipul boierului de modă veche, așa cum îl zugrăvise, cu același cruzime și minie, Grigore Pleșoianu, la începutul erei înfriurite de ideile și sentimentele Apusului; e omul deprins a se crede dintr'o rasă deosebită și superioară a porunci și a primi închinăciuni, a impune prin «ighemoniconul» său și prin câteva cuvinte grecești aruncate de la înălțimea rangului său. Aceasta chiar atunci când e numai un biet treti Logofăt, ca Eftimie, eroul lui Costachi Caragiale, și când reședința sa e o simplă casă, ceva mai răsărită, de la mahală, unde obiceiul cel nou al seratelor, al *soarelor*, care ispitia și câștiga pe femei mai ales, îi poate aduce multe supărări și poate răni adine cinstea lui de om cu vază. Piesa e o scriere de luptă, prin care se atacă ce mai rămăsese, în moravuri, dacă nu în putere și influență, din vechea boierie de naștere, înlocuită acum cu funcționarismul boieresc al Regulamentului Organic. «Boierul trebuie să fie», se spune odată în risetele adunării, alcătuite din oameni tineri, cu alte norme de judecată, — «om trupeș, să-l prinză ighemonicon, să fie eschiuzar la vorbă și'ncolo să știe atita, cât la vreme de slujbă să-și facă raporturile singur». Și boierul adaugă: «Astea sînt din naștere, frate: astea sînt daruri dumnezecești». Plăcerea cea mare, datorită unor merite ca acestea, îi e să stea «răsturnat în pat cu ghitara» și să cînte *stihuri*, «oftînd din adîncul inimii». Energia nu i se trezește decît înaintea tăgăduirii revoluționare a drepturilor sale din partea acelor înnoitori ticăloși cari «au stricat toată sistima de arhontologhion» și umblă printre oameni tulburîndu-i cu aserțiuni ca acestea: «Astăzi omul cîstit de orice treaptă, de orice meșerie, își are drepturile sale, nu este desprețuit de nimeni; primit în toate casele, își face roată întocmai ca și boierul». Unor turburători ca dinșii știe să li spuie cu indignarea cuvenită: «nu mă las să mă calce în picioare un om ce n'are decît un nume de botez... Am slujit pe Chelhaia-bei, pe Gavanozogu, Divan-Efendi, trei Domni și cite altele, și apoi să zică că sînt nerod!»

IV. POETII MUNTENI C. FAÇĂ ȘI C. BĂLĂCESCU.

Dintre boierii tineri, un Scarlat Fălcoianu traducea *Gil Blas*, prefăcut în piesă în chiar locul său de obirșie¹. Gh. Lehliu prezintă *Capul-de-operă necunoscut* al lui Lafont, traducere care a fost și tipărită, la București, în 1845. Dar cea mai însemnată lucrare provocată de activitatea scenică a lui C. Caragiale e *O bună educație* a lui C. Bălăcescu, care e și unul din colaboratorii la foile literare anterioare anului 1840.

Scrișul lui Bălăcescu e în legătură, pe de o parte, cu al lui Caragiale, căruia i-a servit de model, fiind cel d'întăiu care a creat tipul boierului ieșit din funcție socială și trecut la vechituri și, pe de altă parte, cu al unui scriitor mai bătrîn decît dînsul, acel Costachi Façă, înrudit cu Ghiculeștii prin femeie², care se stîngea, de peripneumonie, la Mart din același an 1845, cînd apărea, supt îngrijirea lui Eliad, operele lui Bălăcescu.

Eliad, care văzuse la un prieten al lui Façă, Diamandescu, scrierile acestui tînăr boier, mici poezii lirice, într'un ton bătrînesc, împrumutate de la Văcărescu în bucățile lui cele de modă mai veche, păstra și comedia, scurta comedie de moravuri «Franțozitele». El îi statornicește, tipărind-o de tot tîrziu, la 1860, cînd abia putea să mai fie gustată — totuși actorii o aveau de mult în manuscris și o jucau une ori —, data de 1833. De sigur însă că e mai nouă. În doi-trei ani de zile nu se răspîndise așa de mult mania cuvintelor franțuzești, întrebuințate fără rost, din trufia și dorința de a face impresie, pînă și în cercurile boierimii mai mărunte și, iarăși, în 1833 ofițerimea Regulamentului Organic nu juca încă acel rol social, n'avea acel amestec în saloane care se oglindește în scrierea lui Façă; abia se decretase întemeierea unei miliții naționale și se iviseră cei d'întăiu purtători de epolette după moda rusească.

Avem a face în acest opuscul, pe care probabil că scriitorul nu visa niciodată să-l vadă înfățișîndu-se viu pe scîndurile teatrului

¹ Olănescu. p. 119.

² V. Hurmuzaki, X, p. 388, nota 1; *Inscripții din bisericile României*, I, p. 340. No 3. Cf. și vol. I din această carte. p. 41.

muntean, cu suferințele bunului boier Ienachi, care a trăit atîția ani de zile în datinele strămoșilor, lăcătuit, după tradițiile răsăritene, în iatacul său și neavînd cu lumea din afară alte legături decît ale interesului său. De părerile sale că ficcare familie trăiește pentru sine, neturburată de ceia ce se petrece în afară, și că ulucile fiecărei curți sînt ca un zid de cetate și un hotar sfînt, e și supusa-î cocoană, Smaranda. Și slujnica Mariuța și feciorul Stan ar fi bucuroși ca obiceiul vechi să fi rămas în putere, căci el li îngăduia să-și caute de odihna zilei și de somnul neturburat al nopții. Vecinul coconului Ienachi, Pavel, și el un «cocon», își iea locul printre apărătorii datinei; judecător vechi, din cei de pe la departamente, el e încurcat rău de formele și numele francorusești ale tribunalelor Regulamentului Organic și mai ales simte dureros că, în zilele acestea nouă,

Treaba și daraua bate mai mult către president!

Dar căsnicia boierului Ienachi cuprinde și doi «draci curați» de fete, două «coconițe» pe care «pansionul» le-a prefăcut în «dinoazele» cu știință de franțuzește și cu aspirații de a fi la modă, de a nu se lăsa întrecute cînd e vorba de a-și cumpăra iute «pălării cu blonduri și an velur» și «boaoa de samur», «baia-derul» și «voalele verzii», o păreche de «ba de soă» sau de «botine ca'n jurnalul franțozese», fără a mai pomeni mantela cu «fața *amur san fen*» și «lorneta» care ajută a recunoaște mai bine pe cutare tinăr ce trece «a piē», pe cînd boierimea se zguduie pe pod în caleașca zurnăitoare. Aū nevoie de «dascil de joc» și zdrăngănesc din ghitară. Merg la «cluburi», și chiar la «maschē», une ori și la «nobil-bal». Ele ispitesc decī și în casa părintească, ațipită până la această dezvoltare apuseană a lor, pe atîția «monsii», cari vin așa de curînd, încit «pareă ar dormi pe poduri» și staū așa de tîrziu, încit cei din casă nu-și mai pot face somnul de întremare. Între ei se deosebesc ofițerii cei noi, cari vin în paradă, «cu chivăra și eșarful» și sînt foarte «presarisii» și poștiți la «ceaiuri de sară», cum n'au mai pomenit până atunci, nici pe vremea ocupațiilor rusești, ce prind în virtejul lor numai casele cele mari, boierii bătrîni. Acuma se cere, pentru a lua o față, nu înțelegerea între părinți, ci declarații de «amur și fidelitē» ale «cavalerului», care mai trebuie să se dovedească și «parolist». Și aceste evoluții de salon cu scopuri amoroase rămîn, vai! să se petreacă și în casa

cuminte și așezată a boierului Ienachi, ajunsă, spre marea lui indignare, un «tîrg slobod» pentru cine n'are de lucru și, numai pentru că e tînăr, vine să-î ție de vorbă fetele, care sînt încă în «neglijè».

Scena a doua din actul al doilea ne face să vedem pregătirea ceaiului pentru «cavaleri», cu lumînări de spermanțetă, «tapi», «foteliu», «pesmeți» și «pișcoturi». Fetele se exercitează la «pasuri», pe care le-au învățat de la marele maiestru al danțului bucureștean, Duport:

Anavandè și cu solo din cadrilul franțozese...

Se face «serclu» și, pentru petrecere, slujește cîte un «peti jè inosan» (*petit jeu innocent*, «joc de societate»). Până aici nu e nimic rău. Moda, care aduce cheltuieii mari boierului Ienachi, nu pune încă în primejdie cîntea sa și fericirea casei; ea apare poate mai ridiculă decît «ighemonicul» bătrînilor, care nici acela nu e felul cel mai bun de viață. Dar scriitorul n'a știut să n'a avut vreme să ne facă s'o urîm. Decî ni e milă de petrecerea pierdută a tinerilor și de umiliința ofițerilor în frumoase uniforme cînd năvălește stăpînul casei, care împrăștie societatea cu acest brutal *quosque tandem*:

Mă rog, spuneți dumneavoastră, o chirie îmi plătiți?
Ce treabă aveți aicea? Casa ce mi-o socotiți?
Și zici că-mi sînteți prieten, — eu nici nu v'am mai văzut
Atîta obrăznicie zău că e de necrezut:
Cine sînteți dumneavoastră?

Facă a mai încercat un mic tablou de viață contemporană cînd a pus, în discuția dintre cocoana Elena, francomana, și cocoana Smaranda, nemțomana, — *altă* cocoană Smaranda, — de-o parte, și cumintea cocoană Catinca, singura de părerea ei, de alta, problema teatrului românesc. Una credea că el e numai pentru «băcani și cizmari», cealaltă iea în apărare chiar pe acești spectatori cari «sînt meșteri românești»:

Și de ce mai mult vă place unde merg șusteri nemțești?
Parcă noi nu sîntem oameni, parcă datorii avem
Să simțim în limbă străină și nemțește să ridem?

Elena e însă tot de cealaltă părere, și argumentul său e acesta:

La Paris se dau vre-odată piese d'alea românești?

Orice *bilă dă*, știa tinăra cucoană de modă din experiența ei chiar, se scrie doar în franțuzește, — să zicem în grecește, chiar în nemțește, și ele impresionează, oricum, chiar când primitoarea lor

Știe din limba nemțească, cit știe pantoful micu.

Prin aceste scene, care oglindesc moravuri contemporane, cu intenții bune de a ajuta și a îndrepta, dar fără a se impune o soluție și, pe de altă parte, fără a se putea înjgheba o intrigă dramatică sau a se încerca fixarea unui tip, care să existe omenește în afară de limba pe care o vorbește sau de năravul general care se intrupează în el,—prin ele va trăi Facă. Se cunosc și alte mici lucrări ale lui, încercări de fabulă politică, asemenea cu ale lui Alexandrescu, pe care vădit îl are înaintea ochilor, data aceasta, scriitorul, dar mult inferioare fabulelor acestuia¹; cite o mică satiră sau tinguire a unui suflet mohorit, dezgustat de oameni și de viață², lucrări mai târzii, nu ajută mult pentru a-i asigura un loc de cinste în literatura noastră modernă³.

Înainte de toate, Alexandrescu e un spirit mușcător, un dușman al pretențiilor și nedreptăților, unul care ironizează și biciuiește. Și Eliad va rămânea prin toate polemicile sale, în care nu obișnuiește a-și cruța adversarul. Și unul și cellalt din acești fruntași ai literaturii muntene samănă prin dibăcia cu care spun răutatea, cu care lovește lucrurile protivnice sau oamenii dușmani, prin felul lor popular, în adevăr românesc și țerănesc, de a lua la vale ceia ce li stă împotrivă. Mai vioi, mai iuți, de un spirit mai arzător și mai potrivit pentru răsplătă și răzbuinare, scriitorii din principatul muntean se deosebesc de Moldoveni, a căror glumă se joacă în loc să atace și zîmbește tuturora, în loc să-și facă ris de cineva anume sau de un lucru bine hotărît. Unii sînt mai mult oameni de acțiune și de război, ceilalți visători blînzi, eugetători cu un cerc larg deschis înaintea lor, convorbitori cari caută să placă, fără

¹ «Ministrul», în chestia censurii, «Vulpea», liberalul care, la cel d'întăiu prilej de vacanță a tronului, vrea să fie Domn.

² «Presimțire» și «Blestemul Lumii».

³ Pînă acum s'aun dat trei ediții din Facă: una de Eliad, în «Biblioteca» sa, la 1860; a doua de Iuliu I. Roșca, în «Biblioteca pentru toți», 1906; a treia, după manuscrite, de V. Vircol, în același an.

ca această plăcere să fie plătită prin suferințele cuiva. O notă foarte limpede, care corespunde unor deosebiri mai adânci, ce au obirșii depărtate și se pot urmări în cursul vremilor.

Prin satiră, în forma comediei ca și într'a fabulei, s'a manifestat și impus Tacă. Tot ca reprezentant al satirei se ivește acum și un al patrulea scriitor muntean, Costachi Bălăcescu.

Născut la 1-iulie Februar 1819¹, el era un copil la introducerea Regulamentului Organic. Boierii bătrini se arătau pe deplin mulțumiți de această Constituție gospodărească, de și puțin liberală, la care lucraseră, potrivit cu sentimentele și interesele clasei lor, unii dintre dinșii. Scriitorii cari voiau să fie bine văzuți de Guvern său se temeau de urgia acestuia și-au gătit lira de innuri pentru Legea cea nouă, hărăzită de Puterea Protectoare. Profesorimea i-a adus toate laudele. Ofițerii puteau să vadă în ea începutul oștirii celei nouă. Căftăniții cei proaspeți binecuvintau în Regulament obirșia nobleței și privilegiilor lor; erau bucuoși de funcțiile ce li se încredințaseră, de considerația și câștigul ce resulta în pentru dinșii din ele.

Dar nu trecu multă vreme, și părțile rele ale regimului celui nou ieșiră la iveală pentru orice privire ageră și, ceva mai târziu, și pentru mulțime, care începe a înțelege îndată ce simte suferința. Oamenii, crescuți în aceleași datine, păstraseră aceleași năravuri și săvârșiau aceleași păcate: hrăpirea, mita, obrăznicia fuseseră moștenite de la regimul cel vechiu. Cel nou statornicia forme împovărătoare, el așeza o ierarhie complicată, și cei șireți și lacomi de avereă altuia știaū cum treluie să lucreze pentru ca asemenea forme, neînțelese pentru cei mulți, și o ierarhie ca aceasta, care poate face controlul mai greu, să li fie mai foloșitoare decit chiar lipsa de jenă a vremilor patriarhale.

Alexandrescu țintise astfel de abuzuri în fabulele sale, dar el, care doria să publice, să îndeplinească în această societate funcțiune de scriitor, se opri aici; în loc să se arunce în satiră, poetul

¹ Căci la 1834 lua un premiu la Sf. Sava tinăru Costachi Bălăcescu, în vîrstă de 15 ani (*Viața și Domnia lui Barbu Dimitrie Știrbei*, al doilea memoriu, în «An. Acad. Rom.», p. 143).

se găsi bine în forma blajină și ferită a Epistolei, unde ironia țin-tește cusururi generale, neajunsuri care nu sînt dintr'o anume țară și dintr'un timp anume: Bălăcescu, de care nu se ocupa lumea ca de un mare poet, el care n'avea nicîo ambiție, redactă însă în liniștea căsuței sale de mic funcționar un act de acuzare împotriva guvernanților Regulamentului, seriind acel «Fă-mă tată să-ți samăn sau Căftănitul de țară», care nu se putu tipări decît după ce împrejurările se schimbă cu totul, la 1860.

Un mazel, ființă sfioasă în aparență, dar minte pătrunzătoare și gură rea pusă în serviciul acestui spirit de critică, vine la București, cu fiu-său, ca să facă «educația politică» a acestuia. În-vățîndu-l a se pleca înaintea tuturor înărilor

— Iea-ți căciula, fătul micu,

zice refrenul —, el îi spune, într'o formă poporală, lipsită de distincție, de avînt și de orice poezie, cite se săvîrșese împotriva rînduiei și a dreptății în acest Scaun de Domnie. Trece pe rînd înaintea noastră, în această satiră țerănească, care înaintează în trapul mărunț al unui vers neobosit, judecătorii cei noi, atacați în treacăt și de Facă: greșier, president, cîlen, cari alunecă une ori cu hotărîrea :

Plătești cînd ți-o veni bine,
Măi ales de-ai fi d'ei lor.

cari nu prea obosec cu lucrul :

Așa e făcut boierul,
Nu poate lucra mereu.

Advocații urmează, «gogoșarii» pricinilor înmulțite de formalismul adus din Rusia :

Acum e o meserie
Prigoniri să născocesci.

Odinioară :

Scăpai lesne de zăpciū
C'o zeciuală 'ndoită
Și c'un plocon durduliū ;
Dar acum sînt alte alea :
Te 'ntind mulți din multe părți,
Și, de n'ei ști bine calea,
Ai perit prin judecăți.

Urmează apoi instanțele superioare, unde, iarăși

A mai mică hirtioară
Își are și prețul ei.

Răzășul călătorește și pe la ușile Ministeriilor

Ministrii vezi cum s'adună.
Ce mai oameni mari și nalți:
Aștia țin într'o mină
Toată soarta celorlalți, —

oamenii ce se jertfesc pentru țară cu toții, căci

Ghiozdanul la suptioară
Ca să-l duci, e lucru greu.

Toată seria funcționarilor administrativi e judecată în același timp și în același chip:

...Toți sînt
D'ai cu mațele peștițe,
Cari nu tîmție sfint,

și au principiul renovator:

Una ție, două mie.

Nici oastea nu scapă de acest poet al cîntirii, îndreptățite și neîndreptățite, care nu poate descoperi ce amintiri trezește steagul ei cel nou și ce speranțe face să se nască. În versuri care urmează pe ale ciocoilor nemulțamiți din vechile odăi de slugi se fac să defileze:

Ofițerii, vinăralii,

cu soldații de rînd cari se îmbracă și pășesc «ca Muscalii».

Domnul singur, care vine de la «Împăratul» și e «păzit» de Regiment, scapă din această împărțire a osîndelor, scapă numai pentru că «e d'ai noștri» și înlocuiește pe străinii de'nainte vreme —

— Fi-li-ar neamu-afurisit!

Poliția și slujbașii Curții nu se învrednicesc de multă simpatie. Deputații cari «se ceartă pentru-a țerii îndreptare», nu-l cîștigă mai mult pe acest neînduplecat, dar confus și vulgar critic al întregii societăți în care trăiește. Teatrul își are partea: în cuprinsul lui

..Vorbesc în limbă străine,
Care nu'nțelegi de loc.

Ți se pare că auzi pe C. Caragiale sau pe Facă atunci cînd acestălalt dușman al reprezentațiilor străine spune batjocuritor :

Ba mă tem că e și lege
Să nu pricepi ei ce spun,
Ca să nu poată culege
D'aici Românul vre-un bun.

Tipografii, ziare, muzeu, școală națională, la care nu se arată decît cheltuieli

Ce ies tot din sărăcime,

slujesc la îndeplinirea acestui tablou caricatural, schițat simplu și grosolan, în trăsături satirice care nu pleacă din cunoștința unui bine mai desăvîrșit, nici din stăpînirea mijloacelor prin care el s'ar putea atinge.

Resultatul învățaturii e fără indoială acela că tînărul, căciulin-du-se în dreapta și în stînga, ajunge om mare.

Bălăcescu a urmat mai departe în această critică desfrînată, care nu cruță nimic și nu urmărește nimic. Ca de obicei în această direcție, el căzu în banalități, nedrepte și lipsite de orice spirit :

Astăzi patricii sînt contracții.
Și vezi miniștri pe toptangii ;
Omul științei e bojogar,
Și medic mare un potcovar.

Mai urmează o pagină întregă de astfel de apropieri, și, după această pagină, altele...

Cite o schiță, cum e «Enigma», care prinde în aspre trăsături caricaturale o cochetă :

Unește împreună la cap de porumbiță
O limbă de vipëră, doi ochi de basilisc,
Mlădierea de pisică, adresa de momiță, etc.,

se deosebesc printr'un înțeles precis și o notă de realitate adevărată din celelalte, de o potrivă de șterse ca idei, limbă și vers. Anecdote rimate, fabule care nu dau ilusia vieții, nici zîmbetul satirei nemerite, nici folosul unei morale prielnice, fabule luate după La Fontaine sau chiar cu totul nouă, foarte corecte, însă pînă la nesfîrșit prelungite, mai compun această operă a unui spirit original, a unei minți foarte istețe, care n'a cunoscut însă măsura și nu și-a găsit îndreptariul. O bună potrivire a formei pe un fond.

care nu e împrumutat de nicăiri, se află doar în «Teranul și Pescarul», unde bietul cumpărător pățit miroase și la coadă pește la împuțit la cap, ca doar o găsi vre-o bucată care să se poată mânca. și în «Turculețul și mumă-sa», cu «havadișul» pe care, prin fiul cel mare, văduva îl trinete soțului mort de mult:

Cioc saleam, spune-î,—din parte-mi, iar, de spre politicești,
Chiel-Hasan Vizir acuma c'a ajuns numai să-î zică,
Că'nțelege el atuncea cum merg trebile p'acii.

Epigramele lui Bălăcescu sînt foarte puțin vrednice de acest nume, afară de una care a fost de atîtea ori întrebuițată, vestita bucată:

Din modestie, se vede,
Tot zică că nu știi nimic:
Tu o zică, făr'a o crede,
Eu o cred făr'a s'o zică.

Tinîndu-se după Alexandrescu, nu se putea ca acest tînar de talent, pe care Eliad parcă voia să-l opue rebelului să nu se încerce în elegie. E și el un Byronian, desprețuind viața înaintea de a o fi gustat, batjocurînd soarta fără să fi încercat a o crea, în-lăturînd cu dezgust pe oameni, pe toți oamenii, fără să se fi coborît cu iubire în mijlocul lor. N'are măcar, ca Alexandrescu, icoanele nouă care smâltează abstracțiile palide ale tînguirilor obișnuite, n'are avînturile mari de patimă, căci este, cum recunoaște singur, un spirit discret și o fire sfioasă; n'are egalitatea în stilul nobil, a modelului său. Obiceiul de a repeta anumite versuri: «Trebuie să treci p'aci»—după «Il faut passer par là»—ori

Încă azi o nebulie,
Și-apoi mine-om fi cuminte,

n'ajung pentru a da interes și vioiciune plîngerilor sale.

Se înfățișează sărac, fără titluri și ranguri și funcții și lefi, lipsit de glorie și de prieteni, împovărat de neplăcerile vulgare ale traiului pe care ai, totuși, mijlocul să ajungi a nu le mai simți, concentrîndu-ți sufletul într'un ideal sau coborîndu-l, întru citva măcar, în viață. Zimbești une ori cînd îl auzi:

Mierloiu! tipînd drăcește,
Mă deștept, de-aș fi de piatră,
Cotoiul îmi miolăiește,
Căței! urlă și latră....

dar te împrietenești numai prea puțin, și nu te înduioșezi niciodată.

Între el și Alexandrescu nici în aceastălaltă parte a scrisului amîndurora nu poate fi decît rare orî egalitate. Astfel, atunci cînd Bălăcescu-și înșiră toate nenoroacele (*Fatalitatea*) saū cînd răsună — după Florian însă — înțelesul vieții, în «Călătoria»:

A purecede pe'ntunec, ziua pin'a se ivi,
Orbește, pe pipăite, și drumul fără a-l ști;
Din cădere în cădere a te tîri nenctat
Și ocolit de prăpăstii a te afla necurmat;
A face a treia parte din cale-ți pin la nămiezi
Și-apoi atunci peste capu-ți negură de nor să vezi,
Și, de frică și de spăimă, pasurile-ți a'ndoi,
Printr'un nisip nestatornic, și spre scăpare-a grăbi,
A alerga din virtute, de miî de restriți izbit,
Căt-re-o țintă fioroasă, de-unde nimeni n'a venit,
În sfîrșit apoi, pe seară, de toate dezamăgit,
A fi silit ca să-ți cauți un adăpost liniștit,
Unde, sosit de rupt de trudă, a te culca și-a dormi, —
Asta se chiam'a te naște, a vieții și-a muri,

Aici este, în solemnitatea acestor triste versuri lungi, în scurtimea acesteî expunerî a zădărniceî, o oarecare filosofie, de care Bălăcescu a fost numai rare orî în stare.

Îl vezi însă îndată cum îi era menit să fie, cînd începe, în metrul popular — și altfel el culege vorbe familiare cu efect, vorbe hazlii cu potrivăle din Vistieria, lui bine cunoscută, a poporului —, cîntecul cutărui parvenit de modă veche, cîntec făcut tot din amintirile vechilor apucături și vechilor cuvinte:

Drăgan Ploscă,
Sin Stan Cloșcă,
Brat Micilă,
Zat Mireilă.
Vnuc Voicil'ot Tătărăi,
Biv Ceauș za armășel....

De astfel de oameni, cunoștinți între care și-a făcut traiul, tipuri pe care le-a încondeiat cu pricepere și le-a întărit în colorii cu bucuria poetului satiric care păstrează, prin procedările sale speciale, tipurile fugare pentru vecie, de o lume ca aceasta, caraghioasă, deșantată și foarte adevărată, e vorba în cea mai însemnată din lucrările sale, piesa *O bună educație*, care dădu lui Caragiale și trupeî sale cele mai mari succese în 1845.

De fapt e o intrigă copilăroasă, — mai mult saū mai puțin originală — la care ieau parte personagiî cu liniile forțate. Negustorul

Briganovici are o singură fată, Elisa, care vrea să se mărite cu «ex-militarul Galantescu, june elegant». Dar tată-său a hotărît s'o dea după Măzereanu, un avocat al Regulamentului Organic, om bătrîn și pedant, care vorbește în paragrafe și'n formule de notariat, orî în lungi frase monotone de pledoarie, precum Briganovici, cu care se înțelege foarte bine'n ideî, și încă mai bine în interese, întrebunțează numai vocabulariî-i de la prăvălie. Galantescu e un copil din flori, un om fără căpătăiî și un jucător de cărți, care din această distracție păcătoasă a făcut meseria ce-l hrănește. El e încîntat de dinsa, mai ales cînd cîștigă, căci e doar o meserie «curată, fiindcă vezi, și de o parte și de alta, tot moneda împotriva monedei, cum am zice: bani pe bani, iar nu vezi de o parte aur și de alta piei de iepure, nici de o parte argint și de alta său de vacă sau porci grași»; ea ajută apoi și relații foarte bune, căci, zice Galantescu, la masa verde, unde oricine poate pierde și oricine cîștiga, «îi trîntesc luleana supt nas și ți-l fac să-î plesnească ochiî de fum, fie măcar cu barba până la briu». Elisei îi place, pentru că vorbește mult, tare și frumos. Ca să-î mulțamească, îi răspunde cu toate franțuzismele pe care le-a putut culege'n pension. E încă un prilej pentru public să ridă de stilul cel nou de saloane, pe care l-au pus la modă snobiî culturii apusene, și în hohote nesfîrșite se primiau, cu toată sentimentalitatea curată a scenelor de iubire și înfățișarea simpatică a eroilor, tineri și plăcuți, propoziții și expresii ca acestea: «Miî de supsonuri mi-au trecut prin minte relativman la dragostea ta», «pardon, mil pardon, adorabilul mieu Alecu», «cruelule», etc. Subreta din comediile franceze pe care le imită Bălăcescu, nu poate lipsi, și Catinca e o fată hazlie și plină de vioiciune, care îndeplinește după tradiție funcțiunea ei de teatru, precum și Iacob, scriitorul neplătît și rău hrănit al lui Galantescu, joacă bine rolul său tradițional.

În actul I-iu, Galantescu se întoarce de la joc cu galbenii zurăind în buzunar. Din ce vorbește, singur sau cu Iacob, aflăm rosturile lui și întîlnirea pentru care se pregătește. În al II-lea, tot așa de scurt, dar nu așa de bun, sîntem de față la bucuria tinerilor, cari se află acum laolaltă, și la intervenția minioasă a bătrînelului negustor, care dă afară, totușicu multă cruțare, pe Galantescu, pentru că și-a permis a face o vizită la un ceas «cînd toate prăvăliile sînt închise», și mai ales cînd se știe un om «fără firmă, fără fond, fără niciun capital, nici în naht, nici în nădejdi măcar». Al treilea act,

cel mai întins și cel mai naiv, cuprinde scena întoarcerii lui Măzărescu ca mire, ducînd la braț pe Elisa, care s'a lasat înduplecată, fiindcă are planul ei; apoi intrarea, chibzuită de'nainte, a lui Galantescu, care se gătește, vorbind îndrăzneț și batjocuritor în dreapta și'n stînga, să-și fure iubita; scena chiar a fugii, în clipa cînd bătrînul avocat merge cu socrul, încă mai bătrîn, să puie la cale formalitățile bănești. E foarte bine prinsă aceia în care Măzărescu și Briganovicî află ce s'a întîmplat, se ceartă, se căinează, se împacă și se resignează. Iată în sfîrșit că un căpitan de poliție aduce pe cei doi fugari, găsiți la bariera orașului. Și acum, din interogatoriul ce se iew seducătorului, se află că el e fiul rivalului său și, uitîndu-se căsătoria veche — și de autor —, se face una nouă, și chiar căpitanul, în atita împăciuire și bucurie, își află părechea în subretă, cu care se dovedește că avuse cunoștința mai de mult.

Astăzi cele două acte d'întăiu ar putea plăcea încă, al treilea ar chema zîmbetul pe buze. Atunci însă, această piesă, cea d'întăiu piesă originală ce se văzuse pe scîndurile teatrului din București, trezi un adevărat entusiasm prin frumuseța limpede a graiului, prin șireclivul ușor al celor trei, patru feluri de a vorbi — fără a pomeni graiul poporal al slugilor — care se amestecău necontenit și reieșiau prin contrast, și chiar prin cîntecele, de modă veche și nouă, pe care actorii știură să le spuie bine.

Opera lui Bălăcescu e lucrarea naivă a unui om isteț care a primit numai prea puțină cultură. Facă e, cum îl califică Eliad, care l-a cunoscut bine, unul din cei din urmă ucenici ai școlii grecești. Nici unul, nici altul nu s'aū simțit scriitorii, n'aū avut convingerea că îndeplinesc o datorie morală și națională scriind, nici unul n'a avut un ideal lămurit înnaintea ochilor, nu și-a făcut planul, hrănit multă vreme și necontenit adaus, de a săvîrși, pentru ca să ajute la realizarea acestui ideal, un șir de lucrări, în care să se vadă o silință către forma superioară, către mai deplina

¹ *O Bună Educație*, cu o parte din celelalte poezii, a fost tipărită la Eliad, în 1845; tot Eliad a dat, în 1860, «Căstănitul» cu alte bucăți. D. I. Suchianu a reprodus (1896), în două broșuri ale «Bibliotecii pentru toți» opera lui Bălăcescu, afară de comedia în prosă. D-sa făgăduia și poezii inedite din caietul ce văzuse la «vechiul său prieten Bălăcescu». Și mie mi-aū fost arătate aceste poezii, de un student, al cărui nume nu mi-l amintesc; l-am sfătuit să le publice, dar n'a găsit timp pentru aceasta.

întrupare a ideii, către mai izbutita combatere a dușmanului. Și la unul și la altul, avem a face cu literatura de întâmplare, de capriciu, de ceasuri libere, de răzbunări personale, care, multă vreme, fusese și *singura* noastră literatură. Pentru a găsi o adevărată operă, conscientă și consecventă, plecînd de la o minte cultivată în sens apusean, de la un om deprins cu viața Europei occidentale, trebuie să ne întoarcem iarăși în Moldova, unde luptă pentru alt viitor, înainte de toate prin arma literaturii care biruiește sufletele rele și cucerește conștiințele nehotărîte, o falangă întregă de tineri cari aveau și talent, și creștere europeană, și cunoștință de lume, și o situație socială de «feciori de boieri, inspirînd oarecare temere», care situație îi făcea neatacabili.

V. CELE D'INTĂIŪ PIESE ORIGINALE ALE LUI VASILE ALECSANDRI.

Cu toată vechea încercare a lui Facă și cu toată isprava mai nouă a Bălăcescului, Vasile Alecsandri, mult mai tînăr de cit amîndoi, scriitor abia răsărit și cunoscut încă numai ca un autor de schițe și nuvele romantice, trebuie să fie privit ca adevăratul întemeietor al teatrului românesc original, pus în serviciul unor idei înaintate de regenerare și, prin aceasta, ca și prin alegerea și felul de tratare al subiectelor, cu adevărat național.

La plecarea sa din Moldova, fiul bogatului Vornic Alecsandri abia-și deschisese ochii asupra lumii, în care găsisese numai puțin lucru după plăcerile, nevinovate chiar cînd aveau cea mai mare vinovăție, ale copilăriei. La întoarcerea sa, decî, înzestrat acum cu puterea de observație a unui spirit vioi, trezit prin cetiri alese, cu terminul de comparație al unei civilizații făcute pentru fericirea celor mai mulți, cu norma de judecată a unor principii superioare în viața politică și socială, el trebui să facă o adevărată descoperire în tipuri, morăvuri și graiuri.

Și una cu totul neplăcută. O exprimă spiritual, într'un stil ce n'are ușurința lui Negruț, ironia lui scăpărătoare, concisia lui minunată, dar dovedește mai multă adîncime și serioșitate, în scrisorile, păstrate și publicate de el însuși, către cel mai bun prieten, rămas încă în țerile fericite ale Apusului, C. Negri. Nimic nu i se pare vrednic de cruțare decît, firește, ceata de luptători entusiaști din cari făcea parte și pe cari cealaltă societate-i numia

bonjuriști, fiindcă nu sărutaū mīnile nici cu graiul, *duelgiū*, pentru cā nu primiaū jigniri fārā sā cearā satisfacție vitejeascā prin arme, și mai puțin, — cāci, în această privință, se cam făcuse deprinderea, — *pantolonari*, fiindcă lāsaserā portul pe care-l îmbrācaserā cu toții înainte de a pleca din țarā. Încolo, Alecsandri, care nu vede încă pānā în lumea curatā, patriarcalā și bunā a țeranilor, ale cārei comori începuse a le descoperi și pune în luminā chiar Negruț, și mai ales Kogālniceanu, deosebește tipuri ca acestea. Vechiul boier, gospodāros ce e dreptul, lipsit de trufie, cu «obiiceiuri simple din vechime, credințe strāmoșești și o patriarhalā indulgență cātre mai micii lui», dar, pe lingā aceste însușiri prețioase, incapabil de a se preface pentru a se pune în fruntea unei mișcāri de înnoire, care era neapārātā. Apoi boierul mai nou, atins, prelins de civilizație, boierul cunoscātor de limbī și mode apusene, dar înrāit în suflet de această înriurire, care numai în forma ei purā și deplinā poate folosi; poartā titluri regulamentare și vorbește mult de strāmoșii adevārați și încă mai mult de aceia pe cari singur și i-a dāruiț; apārātor îndārātnic, fiindcă e și foarte interesat, al formelor politice și sociale primite dupā 1830; dușman firesc al tinerimii de modā occidentalā și de idei radicale, democratice și naționale. Funcționari coruptibili, umili cu cei mari, obraznici și hrāpitori cu cei mici, tirani orientali de mai multe grade. În fruntea ierarhiei, Māria Sa, care, cu tot sprijinul ce dāduse culturii romānești, se pare acestor idealisti numai un împieगत care, «cu mila lui Dumnezeu, adecā cu protecția Rusiei, cu mila Sultanului și cu mila Vizirului, miluit cu peșcheșuri, a devenit Voevod». Și apoi o leotā de strāinī cu graiul stricat, cari n'au altā țintā decit a se îmbogāți iute, pe orice cāi, întrebunțind toate lipsurile și păcatele unei societāți putrede, asupra cāreia-si întinseserā mrejele de painjen.

Aceste judecāți nu se sfiau tinerii a le rosti oricind și oriunde. Se știaū apārāți prin înriurirea pārinților și rudelor, prin sfiala Domnului de a intra în conflict cu oameni cari puteau scrie așa încit sā-i întunece aureola, cu dibācie ciștigatā. Cunoscuți ca niște «capete stricate», dar totuși prea tari pentru ca poliția Agāi sā se poatā atinge de ei și sā-i trimeatā la locurile de pocāință ale mănāstirilor, sprijiniți, apoi, și prin simpatia publicā de care se bucurau, mai ales în mijlocul femeilor, ei nu-și puneau frii gurii. Nu numai atit; cāutaū a se osebi și a face propagandā,

a luptă cu starea presentă și prin portul lor, pe care mulți îl judecau revoluționar și scandalos : «plete lungi și cravate de cavaleri, modă privită cu ochi răi de consulul rusesc și, prin urmare, condamnată de Vodă». Ar fi dorit, fără îndoială, să aibă, pentru a duce războiul lor de prefacere, «libertatea tribunei și arma zilnică a presei»; dar așa ceva s'ar fi putut căpăta numai printr'o revoluție nōrocoasă, făcută în vie-un rar ceas prielnic. Până atunci se putea ceva cu scrisul, și Kogălniceanu începuse a-l conduce și organiza. Unul din tovarășii ceasului d'întăiu fusese și Alecsandri, care striga atunci, la 1840, cu toată încrederea și avîntul tinerețelor : «Mare cîmp de lupte se întinde înaintea noastră, dar lupta nu ne sperie, căci ne susține și ne animează speranța izbîndei».

Articolul, pagina de istorie, notița de cronică, nuvela istorică anti-boierească—«Lăpușneanul» lui Negruț —, poesia puteau spune multe. Dar lumea cetia foarte puțin : abia se atingeau suta de cetitori cu un lucru nou, abia se mergea până la 2-300 cu o veche alcătuire, ca a lui Eliad. În schimb, lumea venia destul de bucuroasă la teatru. Acolo, văzînd și auzînd, în loc să se obosească la munca neobișnuită a cetitului, ea și înțelegea mai bine. Curente de simpatie se creau între public, actori și autor, ale cărui idei astfel cîștigaū izbînde răpezi și însemnate. Nu greșia Negri cînd sfătuia pe Alecsandri să fixeze în formele artei tipurile care-l dezgustaū în societatea moldovenească de la 1840 și, în același timp, să contribuie la scoaterea lor din realitate, unde nu mai era locul lor.

Tinărul scriitor nu îndrăzni deocamdată. După Kogălniceanu, și ca și dinsul, ca și Caragiale, el vedea greutatea operei ce i se recomanda. Dialogul literar trebuia creat în teatru, unde cel vulgar sau afectat, pretențios,—venind amîndouă din traducerile rele,—stăpîniă până atunci. Publicul trebuia interesat pentru opere originale, cu adevărat preț literar, trebuia dezbrăcat de patima pentru imitațiu și farse. În sfîrșit actorii, născuți în cea mai mare parte prin căsuțele sărăcimii, aceia trebuiau să mai aibă, pe lîngă talentul, destul de obișnuit între ei, și anume forme de mers și vorbire, un oarecare tact, o dosă de măsură, fără care teatrul era menit să rămîie numai o distracție pentru oameni simpli, fără putința de apreciere și fără simț critic.

Totuși, după ce se răzgîndi îndelung și avu destule sfătuirii

cu prietenii, tînărul scriitor se hotărî la lucrul cel mare și greu, «a face din teatru un organ spre biciuirea năravurilor rele și a ridiculelor societății noastre».

Încă din 1844, spre marea indignare a unora, cari l-ar fi surgunit bucuros, spre bucuria celorlalți, cari prin aplause și strigăte îl îndemnau și alcătuiau în jurul lui o gardă sfintă de revoluționari, se începea această lucrare de educație prin literatura bună, însuflețită de tendințele adevăratei civilizații. Cu trupa lui Caragiale se reprezintă la Iași cea d'întăiu comedie durabilă a lui Alecsandri, *Iorgu de la Sadagura*.

După cele spuse până aici, se va înțelege ușor pentru ce această d'întăiu privire critică în viața contemporană nu înfățișează într'o lumină rea boierimea bătrînă, cu scopurile așa de bune, viața așa de evlavioasă și conștiința neconținut deschisă înaintea lui Dumnezeu. Asupra lor vremea a închis judecata; a critică ar fi zădarnic; ei nu mai sînt o înriurire, nici o piedecă, aceia cari au văzut pe Domnii greci de la începutul veacului, cari s'au încălzit de strigătele de libertate ale eteriștilor fără a se uni cu ei, cari s'au cutremurat de bucurie la venirea stăpînitorului de același neam, s'au înduioșat la cele d'întăiu examene ale școlilor românești, au salutat cu înțelegere gospodărească noua constituție a Regulamentului Organic și cu dragă inimă au făcut jertfe pentru a-și trimete peste hotar, pe ani întregi de zile, fiii, ca să dobîndească din Apus cunoștințe și aptitudini folositoare țerii. Doar dintre ei erau și părinții acestor reformatori literari: Dinu Negruț, poetul după datina secolului al XVIII-lea, și, mai cu seamă, Vornicul Ilie Kogălniceanu, cel bănuitor și fricos, care scria lungi răvașuri de sfătuire într'o slovă cirilică grăunțată, și bunul socotitor din curțile de la Sf. Ilie, bătrînul Alecsandri. Și în literatură, acești tineri își respectau părinții, ale căror merite reale, a căror vrednicie modestă o înțelegeau și cu sufletul lor superior și cu inima lor făcută și mai bună prin cultura sănătoasă. Pentru a tîri pe jos în mijlocul batjocurilor pe boierul altor vremuri trebuia firea fără înălțare a lui Facă, sau lipsa de legătură cu trecutul țerii a lui Caragiale.

Deci boierul Ienachi Damian, moșier trăit la țară, e un om foarte cum se cade. A crescut cu dragoste pe nepotul său Iorgu,

i-a dat un bun învățător în «dascălu Ieni», care prezicea copilului că va fi neapărat «om mare» și, apoi, pentru a-î desăvîrși cunoștințele, l-a trimis, cu rupere de inimă, la «Academiile» din străinătate, care se localizează aici în tirgușorul bucovinean, de Evrei, Sadagura. Ienachi îl așteaptă să se întoarcă și, în nerăbdarea lui, șoptește necurmat, trebăluind prin casă pentru primire și ospăț, la care a poftit toată vecinătatea și a chemat pe Barbu Lăutarul însuși: «Gugulea moșului», «gugul», «dragul moșului». Cînd băiatul se întoarce, zăpăcit de o lume pe care n'a înțeles-o bine, și se apucă a-și batjocuri țara, bătrînul, cuprins de indignare, vorbește frumos, înfruntîndu-l: «N'are și Moldova tirguri?... N'are și ea oameni ca și celelalte țeri? N'are munți, n'are copaci, n'are ape, n'are vite? Nu-s oamenii cu frica lui Dumnezeu? Nu este grîu bun? Nu este vin bun? Nu-î în sfîrșit bielșug în țară!». «Țara Moldovei e bine cuvîntată de Dumnezeu, și cine nu știe s'o iubească și s'o prețuiască, nu-î vrednic să-î mînințe pînea și sarea.» Cînd îl prinde totuși urmînd cu blestemele, îl gonește din casa gospodărească, pe care nesocotitul o desprețuia. Iorgu merge la Iași, se încurecă în datori, se apropie de prăpastie; unchiul aleargă să-l scape. Află însă că europenizatul și-a schimbat pînă și numele, luînd altul, care i se părea la modă. Atunci îl lasă a fi dus la Agie, de creditorul evreu care a venit cu oamenii poliției. Îi pare rău însă, pe urmă, după nenorocitul tinăr, care a dispărut. Cînd îl găsește într'un sat trîind din seamatorie, în tovărășia unui Neamț rătăcitor, nu stă pe gînduri să-l ierte, fără a se încredința măcar dacă greșitul e hotărît a părăsi cărările rele și a fi de acum înnainte un soț bun în casa pe care o întemeiază, și un bun fiu al țerii. Tot așa ca Damian sînt oaspeții de la masa pentru fiul pierdut, înnainte de toate acel bun surd Gîngu, care nemcrește totdeauna pe dos cu răspunsurile, dar știe să spuie așa de frumoase proverbe: «Sănătatea-î ca o iapă albă: cum trece dealul, nu se mai vede». Și, cu toate că e un bețiv îndărătnic, feciorul boierec Eftimie, care pîndește sosirea «coconașului» și nu-l vede din dosul păharului, are în vorbă hazul său, pentru care ești aplecat să-î mai ierți din cele păcate.

Lumea boierească antipatică e represintată, fără multă cruzime totuși, prin Grecul Chiulafoglu, candidat la ispravnicie întăi, apoi ispravnic sosit în Ținutul său, om cu graiul împestrîțat — care se înțelegea cu totul pe atunci și cășuna atîta veselie! —, bărbat care nu se uită prea de aproape la ceia ce face soția sa, o

Romîncă, iute și isteată. Dintre străini, apare în sfirșit Evreul Ițic, a cărui profesie e să împrumute cu dobînzî mari la oameni risipitori și fără căpătăiū, pe cari știe să-i ducă la Agie, și poate s'o facă, fără prea multă frică, de oare ce perciunii săi sînt «sudiți» și «conțul»—consulul Austriei, Agentul—are datoria să vegheze ca ei să fie neatinși. Ițic e cea d'intăiū înfățișare a Evreului în teatrul românesc, și, în scurta lui trecere pe scenă, el dă pe deplin impresia exploatatorului plăzmuīt din șiretenie, umilintă și obrăznicie, parazit urit și primejdios al unei societăți care, în viața socială și economică, n'a găsit încă rosturile ei sigure. Și comediantul neamț care hoinărește o viață întregă cu meșteșugurile lui gimnastice și e totdeauna flămînd, totdeauna doritor de o stacană de bere, e un tip viu din acele vremuri și se recunoaște bine, deși într'o schiță fugară.

Luarea-aminte e oprită mai ales de tînărul modern și apusean pe care Sadagura-l trimete, împodobit cu toate darurile, Moldovei înapoiate, pe care nu știe cum s'o ajute a se îndrepta, dar e gata oricînd s'o împrăste cu ocări. Strigă odată: *Mon oncle!*, și ochii tuturor se îndreaptă asupra drumețului cu haine strîmte, care iea lornionul în mîină și privește lung pe fiecare din acești semî-barbari, pe cari nu-i recunoaște, sau se face. Nimic nu-i place din ce vede și aude în acest mediu patriarhal, de care și-a uitat cu totul; pînă și mîncarea-l dezgustă. Ce «țară fără canaluri, fără comerț, fără industrie, fără drumuri»; cum o poate îngădui Dumnezeu astfel! «Unde-s chiftelele? Unde-i berea? Unde-s cartofele, unde-i șnițelul!»

Noroc că întîmplarea i-a dat, în această pustietate grozavă, o tovarășă, cu care se potrivește îndată. Văduva, cam trecută, Gahița de Rozmarinovicî, e o persoană care a fost la Cernăuți, a «voiajat» decî acolo, a cunoscut pe baronul de Kleine Schwabe, care a iubit-o mult și a părăsit-o cu durere pentru a se întoarce la viața de scamator ce-i este dinseî necunoscută, căci altfel nu i-ar păstra o amintire așa de duioasă! Cunoaște decî Europa, înțelege «delicateța, eleganța și sublimitatea limbii franțeze», pe care o amestecă în românește, cu tot atîta eleganță și gust ca și eroinele lui Facă ori fata de negustor bucureștean din comedia lui Bălăcescu; în țară o interesează numai articolele de modă de la «monsîu Miculi», de numele cărnua răsună și literatura timpului, «paveaua cea nouă», «sutele de bujii» din *soarêre*, «oglinzile acele

marî care îți reflectarîsesc tot trupul», «canapelele acele elastice care te saltă cu plăcere», «damele acele educarisite». Tinărul ușuratec și cocheta bătrînă sînt uniți în tovărășie amoroasă prin acea maimuțarie a celor străine, de care pătimesc amîndoi.

După un excelent act întăiî, iată, decî, în al doilea, părechea așezată la Iași, în gazdă la boierinașul grec. Iorgu, care-și zice: de Rozmarinovicî, a văzut în scurtă vreme tot ce putea oferi Iașul din 1840 unui om modern ca dînsul: pavele, primblări, soarê, balurî, operă nemțescă, vodevil frances, și chiar «bietul Teatru Național», care, «sărmanul, cînd moare, cînd învie». Gahița l-a ajutat să se îngloade în datoriî, și, în lipsă de altceva, îl hrănește cu anoste tirade sentimentale din «Gonzalv de Cordova» și «Malvina». El plănuieste un atac împotriva căsnicieî lui Chiulafoglu. Îție îl trimete însă la temniță și, scăpînd pe cale, Iorgu începe reprezentațiile de teatru sătesc care-l duc la recunoașterea din partea unchiului, la iertarea de către dînsul și la o viață nouă—ceia ce face cuprînsul unui act al III-lea, mai rău clădit, dar plin de mișcare și veselie.

Astfel arăta «bonjuristul» ce înseamnă caricatura creșterîi în străinătate, pentru ca să se înțeleagă mai bine deosebirea dintre dînsa și dintre una normală și binefăcătoare, cum era aceia de care însuși poetul nostru se bucurase. Alecsandri se declara respectuos de bunele datinî, «bunătățile care ni-au rămas de la strămoși»; el înfățișa cu simpatie petreckerile vieții țerănești, cîntînd în versurî care sînt printre cele d'intîiî ale sale (după cele francese, Oda către Lamartine și alte două bucăți, tipărite tot în «Spicuitorul» lui Asachi¹, cu aceleași traduceri romănești de I. Poni și alții, *Cazacul*, cu energie și multe versurî frumoase, cîntînd dragostea călărețului din stepă cu Romîncea de peste Prut, și «*La o fată*»):

Iată hora se pornește
Supt stejar la rădăcină,
Iată hora se 'nvirtește:
Vină, puică, vină.

¹ Din greșeală s'a spus la p. 62 că «Spicuitorul» a avît numai două volume; exemplarul Academiei Romîne are încă două, cu poesii de Asachi—«Ștefan la Cetatea Neamțului», traduceri din francesă și chiar danesă,—articole francese (de Morangiès) despre Aromîni, Testamentul lui Ștefan-cel-Mare. «La șalul negru», a lui Pușchin, tradusă de Negruț, lîngă poesii de Adela Hommaire de Hell și de Elena Severin Sturza, note de arheologie și geologie, etc.

Aceasta e *poesia poporului*. Poetul ce se ivește, pe lingă povestitorul elegant și priceputul plăzmuitor de scene hazlii, petrecuse doi ani la moșie, de la moartea mamei sale, în 1842, până în 1844, cînd încep să se represinte piesele lui. Stătuse acolo în căsuțele de la Mircești, în lunca Siretiului, pașnic loc de idilă, cu copacii înalți și suptirateci, și, plecînd din acest sălaș țerănesc al său către muntele curat românesc, începuse a-și însemna cîntecele de horă și doinele singuratece ale poporului. Până la tipărirea frumusețelor literare ce adunase, până la o prelucrare a lor în poezii originale, care nu vor veni decît mai tîrziu, el aruncă deocamdată în mijlocul țesăturii meștere a unui dialog vioiu aceste versuri line și zîmbitoare, ca o făgăduială a celor ce erau să vie după dînsule.

Și de la dragostea pentru cîntecul și danțul mulțimii, — căci comedia se mîntuie printr'o horă din care lipsește, pentru vrednicia dregătoriei sale, numai Chiulafoglu, ce-și fumeză din ciubucul oficialității, — poetul trece la aceia pentru Moldova sa, pe care o aclamă, și pentru neamul întreg al Romînilor, din orice parte.

Sînt Romîn, și tot Romîn
Eû în veci voiți să rămîn,

se aude la căderea perdelei.

Cînd, peste cîteva luni numai, Alecsandri dădu iubitului său teatru ieșean o altă piesă, «Creditorii», el nu mai făcea critică socială, ci, ca și Caragiale, dar în altă formă și cu alt scop decît acesta, se ocupa de interesanta lume, veselă, impresionabilă și fără grijă de ziua următoare, a tinerilor actori. Doi din ei, cari se iubesc, care stau laolaltă, prepară rolurile împreună și se gătesc de nuntă în toată forma, — aû neapăratele datorii la toți furnisorii cu puțință. Se perindează astfel încă o galerie de străini, meșteri și negustori, fiecare cu graiul său stîlcit și, mai mult, fiecare cu sufletul său deosebit și foarte asămănător cu realitatea: un croitor frances, un cizmar neamț, un tutungiû armean, un cofetar gree și un birjar muscal, pe cari actrița știe să-î încuie pe rînd, supt cuvînt de așteptare, și să-î lase singuri acasă. Plata lor o face un adorator din provincie, un nou tip: boierul bătrîilor, venit în «Capitalie» pentru a petrece în felul cel mai nou, oricît ar costa, rămîind ca peste puțin să se întoarcă acasă la «cocoană», cu prestigiul său neștirbit.

Și aici poetul apare, în scena de romantism sentimental pe care cei doi actori o joacă în mijlocul comediei lor de sărăcie lucie, dar veselă, și se aud astfel, luate în glumă, versuri așa de frumoase ca acestea:

Dar acel nume gingaș, sfint, dulce, îngeresc
E al ființei blinde pe care o iubesc.

Sau :

Esti înger și ca înger tu trebui să ai milă...

Un haos de mișcare, în casă, pe străzile de iarnă, în sala de bal mascat: Irozii, păpușarii, domine, care ascund boierii pribegiți de pe-acasă pe urma unei zglobii modiste, cocoane împovărate de ani, care se înnebunesc după aventuri cu militarii, sprinteni și cu-tezătorii cadeți de oaste nouă, comisarii ai poliției regulamentare, slujitorii, culucii — sau sergenți de stradă — cari strigă *raita* și se uită cum se omoară lumea înaintea lor; tineri boierii cari fac serenade cu chitara'n mână, lăutarii năimiți, cari cîntă supt ferești: «Ah noroc, noroace»; provincialii, «cu căciula brumărie și contășul de vulpe», boierii de viță, căzuți ca din cer, în acest Iaș scuturat de frigurile carnavalului; fetițe care s'auf furișat de-acasă, modiste care-și răstorie pentru oboseala de zi prin petrecerea de noapte, — toate aceste tipuri și măști se amestecă în vârtejul unui *imbroglio* țesut cu destulă dibăcie, în a treia piesă, «Iășii în carnaval». Toate descoperirile, comice și tragice, se fac, în sfârșit, pentru că boierul Tachi Lunătescu a visat că *bonjurii* cei neastîmpărați, îmbrăcîndu-se în Irozii și vorbind de «opinia publică», au plănuit un «complot» și, deci, el se înțelege cu Săbiuța comisarul — care s'a recunoscut la teatru și s'a supărat rău! — ca planul infernal să fie descoperit și societatea salvată de foc și peire.

Poesia e represintată aici prin arzătoare cuplete satirice, parodiate după o fabulă a lui Donici :

Într'a păpușilor țară,
Din hotară la hotară...

cu alusii neplăcute la patrioții-«patrihoți» și la tâlharii cu mănuși, cari :

... Se jură pe dreptate
Că li-s mînila curate.

«Rămășagul» din 1845, e un *proverb*, aproape fără coloare locală — afară de schițarea guvernantei «Madam Franț», o piesă poate imi-

tată saū inspirată de o amintire, dar elegantă în formă, mlădioasă în desfășurare, castă și plină de situații foarte delicate, cu anumite pagini de psihologie adevărată și fină (ca în cea d'intăiu întâlnire a celor doi tineri pe cari așa de părintește-i aduce împreună «mădam Franț» și-i face să se iea la braț, pare că ar fi la primblare'n grădina publică și i-ar invidia o lume toată, și-i lasă singuri, fiind așa de obosită, odată și de mai multe ori). O femeie-și cîștigă un frumos șal de la Miculi pregătind o plăcută «înșelare», după făgăduială, soțului pe care-l face să se îndrăgească de dînsa la bal mascat și s'o urmeze cu ochii legați până acasă, unde această intrigă, care nu e cu totul nevinovată, se găsește împreună cu alta în care numai iubirea curată apropie pe sora stăpînei de casă de un tînăr. Astfel, de-o parte se cîștigă un șal și, de alta, se întemeiază o căsnicie. Nu e nimic exagerat saū vulgar în această desfășurare liniștită și sigură a unei situații de ironie sentimentală, la care se împletește o așa de curată idilă între tineri.

«Piatra din casă», următoarea comedie-farsă a lui Alecsandri, e tocmai din 1847. Intriga cuprinde o vinătoare de ginere, cu închideri în dulapuri, unde se întilnesc oamenii cari erau mai mult saū mai puțin bucuroși de această împărțire a unei locuinți așa de înguste, cu schimbări de haine, bojbăiri prin întunec, care incurcă pe toată lumea, și cu alte mijloace de acestea, în privința superiorității cărora, de alminterea, nu se înșela nici Alecsandri, care observă, în prefața culegerii sale «Teatru românesc, repertoriu dramatic», din 1852, că «mai toate piesele aice adunate aū fost compuse în potrivire cu puterile artiștilor începători pe scena românească».

Dar interesul acestei scurte piese stă, ca și pentru celelalte, în ușurința unui dialog foarte vioiu și adesea spiritual, precum și în desemnul sigur al unor tipuri, care erau vrednice să fie fixate și în literatură. Iată cocoana între două vîrste, care pricepe din timpurile nouă numai modele de «Paris» și, părăsind vechea morală gospodărească, ar fi bună bucuroasă să-și poată mărita fata, adecă să-și scoată «piatra din casă», fie și pentru a lua de bărbat, ea însăși, la urmă, pe credinciosul «doctor Franț»,—un interesant specimen de bătrîn medic de casă, îndatoritor, politicos și gata oricînd să-și ofere inima unei frumoase de vîrsta lui, pe care o cunoaște din vremea «volintirilor», și o și spune. Iată fiica zisei cocoane, care

știe franțuzește, «drăgănește din ghitardă», învață la «dascălul de gioc», coase pe Ali-Pașa la gherghef, își atribuie meritul dulcețurilor făcute de Țiganca de casă, care cere să fie intitulată «jupineasă» și e foarte bucuroasă de măritișul cu oricine ar fi, numai să-și poată pune la îndămină un bilet de abonament la teatru și s'o ducă la balurile Curții. Iată vărul ei, neastîmpărat și gata la șagă. Iată bătrînul boier Pilciu, care află totdeauna scurte răspunsuri la locul lor, dar ține la averea lui și se ceartă aspru cu viitoarea soacră pentru că aceasta nu vrea să adauge două sălașe de Țigană la zestrea fetei; el nu-și trimete la Paris stîngaciul, neînvațatul și prostul de fiu, pe care l-a făcut să fie numit Comis, pentru ca acest nou tip «să nu-și piardă legea și nu se întoarcă înapoi păgîn». Și, în vorba acestor persoane represintative, Alecsandri află prilejul să strecoare ideile generației sale, luînd la vale pe Turci, bunî numai cînd sînt «de lină», pe ghergheful domnișoarei, său recomandînd liberarea robilor, care e o datorie pentru «niște creștini adevărați».

«Nunta țerănească», represintată la 3 Februar 1848—de și scrisă neapărat, simțitor înainte, aduce, în actul singur care o formează, pe mai mulți țeranî prinși într'o nuntă, zugrăvită bine—cu toate rosturile ei; apoi—și mai ales—pe dascălul grec Gaetanis, care amenință cu bătaie pe tînărul boier de o fire nobilă și neatîrnată și, iubind în felul lui pe mireasă, își răzbună asupra bătrînului ei tată, mîinîndu-l la temniță pentru datorii. Deslușim foarte bine felul lui de a vorbi, dar și acela de a cugeta, în mijlocul pătaniilor sale, de la piperul negru și roșu care i se pune în tabac, pînă la pierderea iubitei, la păgubirea banilor și la darea în scrînciob fără voie, după porunca tînărului școlar, care află că va pleca la Paris și știe că a scăpat de grosolăniile pedante ale preceptorului oriental. Odată versurile spun tînguirea lui, care dorește trecutul de creștere despotică:

S'a dus vremea ța frumoasă
 Chind un dascalos grecos,
 Înnarmat c'o vargă groasă,
 Paredosa faneros¹
 Aritmetichi,
 Che gramatichi,

¹ «Preda lămurit.»

Che istorichi,
Ap'edo 'p echi¹.

Alte ori se aude cîntecul poporal fără nicio schimbare, în vers
său în musică :

Haï, Ileană, la poiană,

ori mireasa se roagă duios pentru liberarea părintelui ei :

. . . Te rog ai milă
De-un serman și de-o copilă.

Ori, în sfîrșit, datoria creștinească se exprimă în această fru-
moasă povață :

A săracilor iubire pe bogați îi incunună.

VI. CALENDARELE LUI KOGĂLNICEANU. ÎNCEPUTURILE POESIEI LUI ALECSANDRI.

«Dacia literară» dispăruse abia, cînd Kogălniceanu începu a ti-
pări almanahurile sale literare. Cel d'întăiu fu publicat în 1842,
supt titlul de «Almanah de învățătură și petrecere». Pe atunci,
Asachi tipăria «Calendare nouă» la Institutul Albinei, șirul Ca-
lendarelor de Buda, cu cite o «istoriuță morală» și rețete său sfa-
turi de gospodărie², urmă încă; se vindea, chiar în Principate,
și Calendare de Sibiiu, de la Klosius, cu note de geografie, far-
macie, etc. și cu anecdote (ca acela din 1842).

Kogălniceanu dădu întăiu, într'o formă tipografică foarte plă-
cută, un Calendariu care nu se deosebia prea mult de cele făcute
după rețetă. Al doilea, din 1843, cuprinde articole de popularizare
științifică : «ideie familiară despre sistemul solar», lămuriri despre
relele ce face rachiul, *holerca*, și despre folosul «societăților de
temperanție», «despre sănătatea oamenilor de cabinet și de științe»,
«despre finațele sămănate». Pe atunci Italianul A. Sacchetti întea-
meiasa un Institut de Agricultură, cu ajutorul Guvernului, și pu-
blicase chiar, la 1842, o cărticică : «Privire asupra mașinelor de
bătut grîul»; din Franța, unde învățase sistematic, lucrînd citva
timp și în ferma Roville, se întorsese Ioan Ionescu, fiul unui preot
din județul Roman, și fusese numit «șef al școlilor practice de
agricultură», care de acum înaintea rămîneau să se înființeze. Deci

¹ «De ici pînă colo.»

² În cel de 1850, d. ex.

se dă și acel articol «despre finațele sămănate», precum și știri despre alte asemenea progrese în rosturile agriculturii moderne. După ce în anul întâiu se dăduse biografia admirabilului model de energie ce a fost Franklin, acuma se arată viața de jertfă pentru interesul public a lui Washington. Nu lipsesc «cunoștințele practice» și cutăturile. Cu un condei glumeț sînt scrise articolașele despre «folosurile de a face datorii», despre «nasurile lungi».

Partea literară cuprinde o revelație, una din cele mai frumoase din toată dezvoltarea scrisului nostru în timpurile nouă. Încă odată Kogălniceanu muștră pe scriitorii romîni pentru că se țin, prin traducere, prelucrare sau imitație, într'un cerc de idei și într'o lume de sentimente generale sau străine. Trebuie însă, măcar acuma, a se începe cu adevărate «poesii romănești». Ca model, el dă cîteva din *Doinele* lui Alecsandri, care și pînă atunci ajunsese a cunoaște bine literatura poporului, de și încă în 1844 el strîngea, în părțile muntelui, balade: a «Păunașului Codrilor» e, astfel, «găsită la Piatră în 1844»¹. «Un tînăr poet moldovean», scrie prietenul tînărului acela, «d. Vasilie Alecsandri, vroind a ieși din cîrarea obștească și ascultînd numai gustul său și tradițiile naționale, a alcătuit o colecție de versuri ce în adevăr și cu drept cuvînt se pot numi: poesii romănești».

Cele cîteva bucăți date ca dovadă — ele aș făcut parte mai tîrziu din volumul «Doinelor» — sînt vădit influențate de cîntecul poporului, dar n'aș nici duioșia, nici amărăciunea, nici puterea, energia concisă a acestora. E poezia unui om cult, tînăr, fericit, bine primit pretutînd și mult lăudat, a stăpînului de moșie care nu vrea să vadă durerile, ce nu cutează nici ele să vie înaintea lui; e sufletul unui om isteț și vioiu, cu versul ușor, cu concepția lesnicioasă, cu ideia licîrînd rîpede și scurt, cu sentimentul superficial, cu vedenia cuprinzătoare, dar puțin adîncă.

➤ Dar niciun poet de atunci n'ar fi putut să scrie astfel de cîntece. Alexandrescu, la care s'ar gîndi cineva mai ales, era prea abstract, prea desilusionat și îmbătrînit în suflet, prea tocit în simțirile sale, prea mult deprins a arunca ironia ca un fulger sau a țese în jurul ei, pentru a o ascunde și a lovi mai sigur, pe

¹ *Calendarul pentru Romîni* pe 1848, anul VII; Iași, 1848.

feritele, blinda mătasă strălucitoare a fabulei. Trebuia încredere de sine, naivitate, cavalerism viteaz, fără ginduri multe, tinereță zimbitoare pentru a cînta, în *Hora*, ca flăcăul de țară, care, în adevărul lucrurilor, rupe mult mai din adînc rostirile sale de iubire și le întovărășește de o filosofie mult mai practică :

Am cămașă cu altiță,
De argint și de mătăasă.
Să-mi trăiască mea fetiță:
De mine nu-mi pasă.

Și nici durerea săteanului nu iese mai limpede la iveală din răpedea lunecare a acestor versuri, totuși atât de fluide, și învederat de inspirație populară :

Is sătul de biruri grele
Și de plug și de lopată,
De ciocol, de zapcièle,
Și de sapa lată!

În același fel fără grijă și fără întoarceri înapoi socotitoare și dureroase, sint turnate și versurile de plîngere pentru natura ce se pierde de furtuni și geruri (*Cîntec haiducese*) :

Iarna vine, vara trece,
Și pădurea s'a rărit,
Ziua-i vicol, noaptea-i rece:
Greul vieții a sosit,

și chiar acest imn militar, care sună ca un fluierat de haiduc tînăr pornit cu frunza fragedă de stejar în pălărie, și nu ca închinarea ostașului ce știe că poartă răspunderea gloriei sale umilinții, dăinuirii sau morții patriei sale (*Cîntecul ostașilor călăreți*) :

Romîn verde ca stejarul,
Rid de dușmani și de moarte,—

cu acest final în adevăr frumos :

Și ne-om bate tot mereu,
Și-om luptă cu mari și mici,
Pîn'ce, plin de răni și spume,
Vom cădea ca doi voinici,
De s'a dnce vestea 'n lume!

Calendarul pe 1844 dă articole științifice de Kogălniceanu : despre «sistemul Universului», despre albine. Pitarul I. Ionescu vorbește despre «contracturile moșiilor». Un C. Codrescu traduce «pronosticuri». Se dau, ca materie glumeată, «corespondența între doi amorezi, sau limba românească la anii 1832 și 1822», «proorocii curioase», alte preziceri în care se face haz și pe socoteala vechiului istoric Dionisachi Fotino.

Kogălniceanu dă încă un capitol din istoria inedită a Moldovei, despre «Ioan Albreht și Stefan-cel-Mare». Tot el scrie și foarte spirituala schiță [«Fisiologia provincialului în Iași»; din aceste pagini, în adevăr strălucitoare de humor, aflăm că zisul provincial e o «amfibie, înbrăcat jumătate turcește și jumătate căzăcește», și autorul făgăduiește a merge pe urma lui,—ca să aibă ce povesti apoi,—«pe uliță, la bal, la teatru, la Museu, pe turnurile Trei Sfetitelor și a' Goliei». Recunoaștem pe tovarășul lui Vidră de la Nicorești și rivalul provincialului descris mai înainte de Negruț (Carl Nervil), pe care-l și citează, chiar la început, Kogălniceanu. Dar ceia ce e mai interesant în această scurtă schiță caricaturală e descrierea amănunțită a Iașului, cu teatrul și actorii săi, cu *casino* al lui Nicoletti, cu croitorii europeni: Ortgies, Derigault, Bogdanovici sau cei evrei, cu peruchierii săi, cu otelul lui Regensburg și hanurile lui Coroiu și Vangheli. Nota glumeață e părăsită numai atunci când se atinge în treacăt țeranii: «o stare de oameni asupra căreia razimă toate sarcinile» și care e vrednică, prin urmare, de «compătimire mare și dreaptă»¹.

Partea lui Alecsandri e reprezentată, pe lângă o «doină», de o bucată în prosă, sentimentală și foarte pură, cu subiectul luat din viața satelor: «*Toader și Mărinda*». E o idilă, în care se zugrăvește, într'un stil care n'a cîștigat, ca energie, precizie și coloare, de la «*Buchetiera din Florența*», dragostea cîmpenească a unei fete de țară cu un frumos păstor care e luat la oaste. Ea nu poate să rămîie fără dînsul, și, într'o mișcătoare călătorie de cercetare, vine în Iași, care i se pare un uriaș tîrg haotic, merge întrebînd din om în om, pierde timpul și puterile sale, până ce, în sfîrșit, Dumnezeuu i-l scoate înainte. E între rîndurile ostașilor, și poetul descrie «călăreții mindri, voinici ca niște adevărați Romîni, ținînd sulitele lor nalte, în al căroră virf filfiie stegulețele jumătate roșii și jumătate albastre». Dar biata fată nu stă să-l admire; iubitul i se pare pierdut pentru totdeauna și, cuprinsă de o groaznică deznădejde, ea nebunește².

¹ Articolul n'a fost continuat. E reproducă partea tipărită, de d. Em. Gireanu, în revista *Făt-Frumos* din Birlad, I, p. 338 și urm., 360 și urm.

² Nuvela n'a mai fost reproducă deosebi în deosebitele ediții ale *Operelelor* lui Alecsandri, ci cuprinsă supt titlul general «*Primblare la munți*». Îmi aduc aminte a o fi citit însă în copilăria mea, prin anii 1880, într'un calendar.

VII. ALCĂTUIREA REVISTEI «PROPĂȘIREA». ION GHICA.

În calendarul de pe 1843 se anunța un «Album științific și literar, în 8° mare»; el nu s'a tipărit. Cel pe care l-am analizat chiar acum, tipărit înainte de sfârșitul lui 1843 firește, făgăduiește «Propășirea, foaie periodică în 4°», pe lângă al doilea volum din «Arhiva românească».

Ivirea acestei publicații se datorește prezenței la Iași, în același timp, a vechilor redactori ai «Daciei», Kogălniceanu, Negruț și Kogălniceanu, și a unor tovarăși de păreri și aspirații ai lor, cari se așezaseră mai pe urmă în Capitala Moldovei. Unul dintre aceștia, cel mai puțin însemnat, e din marea boierimea țerii: Panaite Balș pare să fi făcut studii în Apus, și el era un bun cunoscător al Dreptului, în stare a scrie scrieri originale în această ramură, cum a și făcut în revistă, recomandînd și pedeapsa cu moarte. Cellalt venise din Țara-Românească, unde era printre fruntașii cei noi ai clasei conducătoare, pentru a fi, pe pămîntul, socotit de el mai liber al Moldovei, unul din profesorii cei înalți ai claselor superioare de la Academia Mihăileană.

Ion Ghica, de care e vorba acum, fiu al Vornicului Tache, care ocrotise începuturile lui Grigore Alexandrescu, și nepot al beizadelei Scarlat, se născuse la 2 August 1816¹, cu cinci ani înainte de mișcările revoluționare. N'a apucat decî vremile lui Lazăr și ale lui Eliad, ca profesor, dar creșcu, se poate zice, în tradiția acestor doi mari dascăli, și, într'unul din cele d'întîiu articole ale sale², el vorbește cu un adînc respect de înnoitorul ardelean care, deși «duh pozitiv», a fost, totuși, «mai mult un filosof, care arăta răătăciților întru întunec drumul ce trebuie luat ca să iasă cine-va la lumină»; învățatul Grec Vardalah i se pare, pe lângă acest om de școală și de îndrumare al neamului, mai mult un sterp făcător de proiecte; recunoștința lui, în sfîrșit, merge pînă la începutul direcției de prefacere, pînă la vechiul Petru Maior, care

¹ Pompiliu Eliade, în *Viața Nouă*, I, p. 227.

² *Propășirea*, p. 201 și urm.

prin ființa și fapta sa împiedecă de a se numi «neroditor» pentru neamul nostru veacul în care a trăit.

La școala Sf. Sava, unde se afla la 1834, ca tânăr de 17 ani, în clasa a VI-a, cea mai de sus, Ghica arătă mai ales o deosebită tragere de inimă pentru științele exacte, urmînd întru aceasta curentului creat de Lazăr și dus mai departe de directorul acestui înalt așezămînt, P. Poienaru, traducătorul lui Legendre; tînărul fiu de boier iea premiul întiiu de trigonometrie¹. El urmează, în 1835, și peste hotare studiile sale, după ce își iea la Paris, în ziua de 11 Ianuar 1836, bacalaureatul². Frecventă și cursurile de drept și de științi exacte și naturale în vara anului 1840, dar fără a cuceri vre-un titlu. Prin lecțiile unui Élie de Beaumont, marele geolog, și ale altor fruntași ai științii franceze, și, nu mai puțin prin cetirea sa statornică, Ghica dobîndi atîtea cunoștinți reale, cum nu le aveaî mulți la noi pe acea vreme.

În acești ani de străinătate însă, Ghica începu și activitatea sa de scriitor, tipărind o broșură francesă despre însemnătatea firească a Principatelor împotriva tendințelor de expansiune ale Rusiei. În acest mic studiu, destul de rău redactat, pe care-l întitulează «Poids de la Moldavie dans la question d'Orient, coup d'œil sur la dernière occupation militaire russe», iscălind-o «M. de M. O***, agent diplomatique» (1838), el nu cruță pe nimeni: Rusia a smuls țărilor noastre Basarabia, ea protege pentru a despoia, asupra Europei apusene aduce «primejdia slavă», servindu-se de Domnînelte, ca «satrapul Ghica», de «trădători și infamî», de Fanarioți ca generalul Mavros, și făcînd să fie apărata în scris de cutari «pigmei literalî imoralî»; în ultimul războiî, generali ca Joltuhin aî atins ultimele margini ale cruzimîi. Represintanții Europei la Constantinopol, în loc să fie oameni pricepuți, harnici, respectați, își pierd vremea în vinători și intrigi amoroase, afară numai de escepții rare, ca David Urquhart. Totuși e de cel mai mare folos pentru țerile Europei ca «Moldovalahia», care și-a avut odată «Cesarii» și pe care vremuri nenorocite aî adus-o în starea «pașalicurilor», să se alcătuiască din nou într'un Regat, care ar feri Turcia de ciocnirea directă cu puternica și atît de răpareța ei

¹ *Viața și Domnia lui Barbu Știrbei*, memoriul al doilea, p. 141.

² Pompiliu Eliade, *l. c.*

vecină; o flotă anglo-francesă — prevestire a războiului Crimeii — ar ajunge pentru ca să asigure, în vreme de război, neutralitatea acestui nou Stat independent.

Întors în țară pe la 1840, Ghica se amestecă îndată în opoziția care se făcea lui Alexandru-Vodă Ghica, privit ca un stăpînitor prea supus față de străini și prea rece față de idealul național, așa încît tinerii doriau să-l vadă înlocuit cu popularul boier și, odinioară, șef de oștire, cu patronul literar ce era Cimpineanu. Se știe că aceste uneltiri, care nu merseră niciodată pînă la un complot avînd în vedere o acțiune definitivă, aduseră măsuri de urmărire și pedeapsă din partea Domnului, care, dacă nu putea fi energetic, era aplecat să ajungă prigonitor. Cîțva timp după loviturile din 1840—1, care trimeseră întîi pe Cimpineanu—arestat la Lugoj, cînd se întorcea din Franța —, și apoi pe Mitică Filipescu (20 Octombrie) la mănăstire¹, iar pe iuncărul N. Bălcescu înaintea unui tribunal, — Ghica plecă spre Moldova, pentru a înfățișa lui Mihai-Vodă Sturza scrisoarea prin care tovarășii săi de pareri îl îndemnau să-și cerce norocul cerînd pentru dînsul moștenirea lui Alexandru-Vodă Ghica, a cărui mazilire se aștepta în curînd.

În «Scrisorile» sale², Ion Ghica a zugrăvit această călătorie de iarnă, dese ori întreruptă de neplăceri și amenințată de primejdii, care se mîntui cu sosirea în Iași, în ajunul concertului cîntăreței Bishop și harpistului Bochsa, pe cari-i are ca vecini la Otelul de Petersburg, așa de adesea ori pomenit în literatura glumeață a timpului (Decembre 1841). Aici noul venit găsi, în locuri înalte și capabili de a-l sprijini puternic pe unii dintre colegii săi de la Paris: N. Docan, care-și trecuse bacalaureatul acolo în 1835, Alexandru Cuza, viitorul Domn, pe atunci un tînăr de 23 de ani, care-și căpătase titlul în același an, și Vasile Alecsandri; el se înprieteni răpede și cu alți fruntași ai tinerimii moldovene, ca ofițerii Alcaz, Leon și M. Kogălniceanu. Fu bine primit și de boierii bătrîni, cari prețuiau în el mai ales sîngele aristocratic, de un Iorgu Ghica bătrînul, de învățatul și, agerul ministru Nicolachi Suțu. Vodă însuși, aflînd, în cursul verii,

¹ Vaillant, *La Roumanie*, II, p. 402 și urm.; III, p. 51; Ghica, *Scrisori*, p. 633 și urm.

² Ed. Socec, 1887, p. 239 și urm.: «O călătorie de la București la Iași înainte de 1848»; ediția Alcalay, din 1905, nu poate fi osîndită destul de sever, supt toate raporturile.

că oaspetele muntean locuiește într'o vie de la Socola, îl pofti să prânzească împreună cu dînsul; Mihaî Sturza găsia plăcere în convorbirea cu acest tînar de talent, care avea o măsură și o mlădiere rară în generația sa; de altfel, el răspinse de de la început propunerea Domniei muntene, răspunzînd argumentului cuprins în «Audaces fortuna iuvat», prin aceste cuvinte frumoase: «că acel care răspunde înaintea lui Dumnezeu și a oamenilor de soarta unui neam, e dator să fie prudent»¹.

Un timp, Ghica trăi numai viața de societate, urmîndu-și mai departe lecturile. Intră, firește, de la început, în cercul literar al tinerilor, cari se adunau, împreună cu boieri de vîrsta lor, ca viitorul urmaș a lui Vodă Sturza, Grigore Ghica, ca Gh. Mavrocordat și Alecu Moruzi, la Alexandru Balș-Lungu. Femei cu creștere modernă și înțelegere pentru operele spiritului, ca sora lui Costachi Negri, Elena, pe care o iubia Alecsandri, ca Emilia Reymond, prietena Elenei, ca surorile Sturza, îndemnau pe acești represintanți ai unei nouă direcții luptătoare în opera lor de propagandă și de atac, care se manifesta în orice prilejurî, pentru Europa liberală și împotriva Rusiei: la alegerea Mitropolitului Meletie în locul celui alt candidat, al consulatului rusesc, starețul de la Neamț, Neonil², ca și cu prilejul cutăruî bal mascat, întru apărarea unei doamne care lăsase a se auzi cuvinte «revoluționare»

Ghica, al căruî plan fusese întăi să caute o întrebuintare, pe lîngă un prieten frances, la minele de pucioasă din Sicilia, fusese fixat în Moldova și prin acordarea, de către Nicolachi Suțu, a unei catedre de geologie și matematică la Academia Mihăileană, unde ținea două lecții pe zi pentru opt galbeni pe lună. Primi acest post cu plăcere, fiindcă vedea în catedră înaintea de toate o tribună, un bastion de cetate, din care putea să atace vechi păcate rugenite și groase ziduri de inconsciență, dar numai «cinstind părul cel alb, lăudînd și admirînd fapta bună, ori de unde venia, și venerînd pe acei cari iubiau țara și dreptatea». Acest luptător era, prin nașterea ca și prin diplomația sa firească, cel mai bine asigurat din toți față de supravegherea și supărările unei Stăpîniri veșnic nesigure și îngrijorate.

Profesorul cel nou de la Academie nu era un om de cifre

¹ P. 249.

² 14 Februar 1844; cf. *La Romanie*, II, p. 435.

pentru cifre, un spirit aplecat către specializarea strîmtă și mîndru de aceasta; fire vioaie, în stare a înțelege adevăruri superioare și a-și lega știința într'un sistem, el era pasionat pentru filosofie. Dar pentru aceiași filosofie de care se încălzise și sufletul ales al lui Gheorghe Lazăr, filosofia științifică, răzimată pe toate cuceririle făcute de mintea omenească îndrăzneată în deosebitele domenii și pornită spre armonisarea tuturor acestor rezultate ultime. «Filosofia fără știință» i se pare lui o monstruositate saă o zădărnice. Se ocupă de fizică, asupra căreia și făgăduiește articole, care n'au mai fost scrise și, în orice cas, n'au apărut niciodată¹. Dar îi plăcea în deosebi să-și lămurească deosebite chestii de economie politică, știință, despre care, cum vom vedea, el a vorbi cel d'întăiu în țările noastre.

VIII. ÎNTEMEIETORII «PROPĂȘIRII». NICOLAE BĂLCESCU.

De și strămutat în Iași, unde făcu lecții timp de vre-o trei ani de zile, Ghica păstrase toate legăturile sale de prietenie cu scriitorii munteni mai tineri, a căror colaborație o asigură astfel foii celei nouă. Încă de la început se anunță astfel că «Propășirea» va da poezii și articole ale lui Boliac, lui Voinescu, vechi cunoștințe din anii '30, și, în sfîrșit — acuma se întilnește un nume nou —, lui Nicolae Bălcescu.

Acesta era fiul unui boier din cei mărunți, Pitarul Barbu Bălcescu, dintr'un neam despre care nu se spune nimic în trecutul țerii, și al unei milostive cocoane, meșteră în facerea doftoriilor de ochi. Și el a fost unul din școlarii de la Sf. Sava, și la 1834, cînd Ghica era premiat pentru trigonometrie, Bălcescu, care avea doi ani mai puțin (decî e născut în 1819, — și anume la 29 Iunie din acest an²), era clasificat al doilea — după un Ștefan Burchi — în clasa «de complementar».

Nicî el n'a mers peste hotar. De mult îi plăcea, spune colegul și prietenul saă Ion Ghica, să-și însemne lucruri din trecut, pe care le culegea de pe foile cărților de istorie cetite cu nesăț. Ghica.

¹ *Propășirea*, l. c.

² Vezi Gr. Tocilescu, *N. Bălcescu, viața, timpul și operele sale*, p. 28. Cf. cu *Viața și Domnia lui Știrbei-Vodă*, al doilea memoriu, p. 141. Dar și *Conv. literare* pe 1900, p. 1127.

ne înfățișează chiar pe acest băiețuș foarte inimos, dar șubred, în luptă cu un conșcolar bătauș, care vroia să-î rupă caietul, așa de scump, cu notele¹. Și după ieșirea din școală, el își întrebuiță vremea mai ales cu cetiri istorice, și, astfel, fără altă școală, auto-didact fericit, ca și Ghica, ajunsese el să aibă, la 20 de ani, pregătirea unui om în stare a face lucrări originale mai întinse.

Tinărul melancolic intrase în oaste, fără să fie mai potrivit pentru dișna decît un Grigore Alexandrescu. Nu-î fu dat însă să poarte mult timp uniforma de iuncăr. Se înscrise și el printre aderenții lui Cîmpineanu, care voia să răstoarne pe Vodă Ghica. Planul fu lesne descoperit și popularul șef închis la mănăstirea Mărgineni, apoi la Plumbuita.

Peste cîteva luni, crezîndu-se că Franța se va amesteca în Orient, unde starea de lucruri era tot mai critică, se puse la cale o întinsă conspirație, cu bazele cam șubrede însă, care avea drept scop ridicarea, în același timp, a Romînilor munteni, a Sirbilor și Bulgarilor; se nădărdia așezarea prințului Miloș, fugar dincoace de Dunăre, înapoi în Serbia, și poate în Bulgaria și unirea principatelor romănești supt Mihaï Sturza. Planul e destăinuit însă consulului rusesc, care face să se aresteze, pe lîngă bănuții Telegescu, Marin, Sotir, și pe marele boier Mitică Filipescu, care, închis la Snagov, muri îndată după liberare². Bănățeanul Murgu și poetul Boliac³ fură și ei aruncați în temniță, și numai cel d'întîiu scăpă de o mai lungă osîndă, trecînd, cu voia stăpînirii, granița⁴, dincolo de care fu judecat, la Caransebeș, și achitat⁵.

Și Vaillant, altul dintre fruntașii acestei mișcări constituționale ce se organisa în taină, era silit să părăsească țara pentru totdeauna, urmărit de reclamațiile oficiale; în Moldova, unde se adăposti, el scrisese marea sa lucrare de istorie și statistică, *La Romanie*, în trei volume, pe care o publică la 1844⁶. Bălcescu, în calitatea lui de sub-ofițer, avea o situație mai grea; el fu judecat militărește și osîndit (Iunie 1841), a fi întemnițat pe viață. Petrecu multe luni de zile la Mărgineni, vechea mănăstire a Cantacuzinilor, și

¹ *Amintiri*, p. 680.

² Vaillant, *La Romanie*, II, pp. 405, 430.

³ Cf. *ibid.*, III, p. 200 și urm.

⁴ *Ibid.*, II, p. 408.

⁵ *Ibid.*, p. 430.

⁶ *Ibid.*, p. 406.

apoi la Gorgană, pierzîndu-și sănătatea pe paturi de scinduri, fără altă distracție decît citirea Ceaslovului. Numai venirea în Domnie a lui Bibescu îl scapă, după un an, în 1842¹.

Atunci, prin Ghica și la «Propășirea», își începu Bălcescu cariera lui științifică și literară, așa de roditoare, pe care însă moartea era s'o întrerupă prea curînd.

Și în acest timp — trebuie să se mai spuie — viața literară din cellalt principat încerca de alminterea să se organizeze în alcătuirii nouă. Astfel în serate, «soarcele», de obicei, se adunau Laurian, N. Bălășescu, Nicolae Bălcescu și fratele lui, Constantin, scriitorul politic Anagnosti, care publicase un articol despre Principate în *Revue des deux mondes* pe 1837², juristul Anastase Urianu și Eugeniu Predescu, întorși din Paris în 1842 și 1840³.

Alți scriitori munteni se adăugiră, decî, îndată la colaboratorii «Propășirii», ca și unii dintre Moldovenii cari, în generația cea nouă, aveau cunoștinți și talent.

IX. CEI D'INTĂIU ECONOMIȘTI ROMÎNI ÎN «PROPĂȘIREA».

Articolul-program al revistei ieșene cuprinde ideile pe care le cunoaștem din «Dacialiterară». Dar «Propășirea» n'avea numai scopurile revistei, așa de iute dispărute, din 1840. Redactorii se plîngeau, fără a se mai teme, decî, de mînia lui Asachi, sau măcar a lui Eliad, de caracterul îngust și puțin folositor al foilor de atunci, care «prea se îndeletnicesc cu cele din afară și prea puțin cu cele din lăuntru», care, apoi, se țin numai la accidente zilei, nu dau lucruri originale, în adevăr interesante, privitoare la țerile noastre și la nevoile lor. «Propășirea» nu vrea să publice numai literatură, ci-și propune mult mai mult decît atîta. Va servi «adevăratele interesuri materiale și intelectuale ale Romînilor», fără deosebire de provincii; va căta să deștepte «un interes mai viu pentru știință și nație». Va fi loc în ea pentru economia politică, pentru jurispru-

¹ *La Romanie*, p. 430.

² «La Moldavie et la Valachie.» Apoi el dă și un studiu deosebit: *Les idées de la Révolution et les affaires d'Orient, ou double tendance de la civilisation européenne.*

³ P. Eliade, l. c. Pentru Urianu, v. «Curierul românesc» pe 1843, pp. 262-3

dență, pentru studii privitoare la «obiceiuri, prejudețe, ceremonii, instituții»; se va trata despre învățămînt, dar și despre grădini, despre agricultură în genere, despre igienă. Toate acestea pe lingă poezie, pe lingă povestiri. Recunoaștem în aceste rînduri mai curînd pe Ion Ghica, filosoful iubitor de știință.

Toate aceste scrieri, literare sau științifice, trebuiau să fie în-suflețite însă — ceia ce nu spune această înștiințare — de spiritul cel mai liberal. De-a dreptul, în propoziții abstracte, indirect, prin amintiri istorice sau supt învelișul unor glume zglobii ori strălucitoare, sau, în sfîrșit, în veșmîntul scump al versului, era să se facă această propagandă.

E adevărat că, fără zăbavă, Cirmuirea prinse de veste scopul de căpetenie și censorul Florescu își începu opera de supraveghere. Numărul d'întăiu fu oprit și mutilat, prescurtîndu-se articolul analizat mai sus și înlăturîndu-se cu totul un studiu al lui Ghica, prin care se recomanda unirea vamală dintre cele două Principate. Din cînd în cînd se mai întîlnesc punctele oficiale în locul unor pasagii suprimate. Dar această șicană din partea censurei nu putea opri pe tineri de a-și exprima, fie și în forme mai dibacii socotite, ideile de progres, de «propășire», în care credeau și cărora erau gata a-și închina viața ¹.

Un caracter luptător, foarte vioiu și îndrăzneț, îl aū articolele lui Ion Ghica. Cel cu vămile fusese nimic de censor. Îndată însă profesorul de la Academie, boier mare și Muntean, începe să tipărească păreri foarte libere, cu privire la învățămîntul în sate. Până la viitoarele «articole de filosofie socială asupra educației publice», pe care le făgăduiește, Ghica propune, în acest studiu, a se alcătui «cărți elementare de agricultură» pentru țeran, a i se da o foaie practică, scrisă anume pentru dînsul. Scoala de sat, pentru băieți, ca și pentru fete, trebuie să fie obligatorie, prevăzîndu-se și o amendă care să pedepsească pe recalcitranți; în cursul lunilor de vară, școlarii se vor întoarce însă, de la cîmp, la învățător, în zilele de Duminecă și sărbătoare; școlii de agricultură anume pentru sătenii ar fi întemeiate, în același timp. Datoria proprietarului e să contribuie la întreținerea școlii de pe moșia

¹ Cf. și Cartoian, în *Conv. lit.* pe 1907. Pentru cenzură, în genere, Vailant, *La Roumanie*, III, p. 90 și urm.

sa. Și scriitorul amintește că puterea Prusiei se sprijină pe oaste, e drept, dar și pe școală ¹.

Acest studiu fu întrerupt, dar în numerele următoare din «Foaie», Ghica dă lecția de deschidere, ținută la 23 Novembre 1843, a cursului său de economie politică de la Academia Mihăileană². Tinărul profesor își arată, în cuvinte frumoase, adevărat poetice, care pătrund, fără să caute a uimi, entuziasmul pentru cuceririle industriei moderne, «mișcătorul neamurilor»: «supt uriașele sale aripi industria poartă fericirea neamului omenesc și, cu dinsa, vrednicia omului și libertatea»; ea «își împlințează steagul ei mai sus decît acela al războiului și al barbariei». El laudă binefacerile creditului, care asigură acum «viitorul unui neam», și avîntul unui negoț măreț, care apropie părțile lumii și înfrățește popoarele. Între viața materială și cea morală a omenirii, el constată o strînsă și firească legătură și vorbește cu căldură de foloasele ei. Pe o basă economică trăiesc și Principatele românești: «Dacă astăzi mai avem o existență politică, sîntem datorî cu totul industriei, industriei agricole, cîmpiilor celor mari și roditoare, care asigurază hrana, nu numai a noastră, dar a multor milioane de lucrători din Englitera și Germania». Prin munca împreună a ajuns Statele Germaniei a fi «*unite așa cum trebuie să fie un neam de oameni cari vorbesc aceeași limbă și au aceeași origină*», un îndemn, meșter strecurat, către unirea Principatelor. Dar interesul moral primează oricînd: «Interesurile materiale întru atita sporesc fericirea neamurilor, întru cît nu se lovesc cu cele morale».

În lumii de teorie superioară se ridică scriitorul cînd face apoi, științei, în toată lărgimea și felurimea ei, o laudă poetică, vrednică de orice cugetător avîntat al Apusului. Această «ochire asupra științelor»³ e o strălucită prefață la învățămîntul științific, și s'ar cuveni s'o întîlnim în toate cărțile de cetire pentru școlarii claselor mai înalte. Un om cu mintea matură, cu inima caldă pentru studiile sale, cu privirile ațintite asupra omenirii, a cărei fericire hotărăște în toate, îmbrățișează într'un cuprinzător avînt al cugetului său toată întinderea progreselor științifice smulse de sîlînțele omenirii și cîntă în cuvinte ce vibrează acest triumf al

¹ N-1 2.

² P. 57 și urm.

³ P. 201 și urm.

înțelegerii sale. Și firește că nici aici nu poate lipsi pomenirea libertății dorite: «Omul» scrie Ghica, «nu este desăvârșit, nu este tot ce poate fi decît prin slobozenie»¹.

În același gen scriu însă la «Propășirea» și alți doi scriitori, cari întăresc mai mult caracterul practic al publicației.

Unul era un fecior de preot din Roman, născut la 24 Iunie 1818, Ioan Ionescu, care învățase întâiu, plecînd din umbra bisericii Sf. Nicolae, la școala elementară de la Episcopie, unde era dascăl Melidon, trecînd apoi și la școala domnească din orașul său de naștere și deprinzîndu-se, în același timp, cu Psaltichia în biserica Precistei. Școlarul romașcan veni în sfîrșit la Iași, urmă la Trei Ierarhi și ajunse chiar la Academie. El jucă și rolul de căpetenie în «Lapeirus» al lui Asachi. Cînd directorul acestuî înalt așezămînt, Maisonnabe, se întoarse în țara sa, la 1838, el luă cu dînsul pe Ionescu, care se formă atunci ca agricultor modern, cu cunoștinți științifice și tehnice, la Roville, supt marele profesor, «marele preot», așa zice el, al agriculturii raționale, supt Mathieu de Dombasle. Merse la Auxerre ca să învețe meșteșugul vieriei ca în Apus; aiurea studiè creșterea viermilor de mătase. Peste cîtva timp era la Paris, unde urmă cursuri superioare la Sorbona și vizită așezămintele ce-l puteau interesa. De la Petrachi Poienaru nu se mai văzuse în centrul științific și social al lumii un «Valah» mai harnic și mai doritor de a-și însuși cunoștințe. Stătea la Maisonnabe chiar, și avea ca tovarăși de gazdă pe un Plaginò muntean și pe un fiu al lui Nicolachi Suțu. Astfel petrecu el patru ani în Apus². Se întoarse în țară cu o deosebită sete de activitate, cu planuri mari, a căror realizare ar fi fost cea mai desăvârșită și mai curată bucurie a sa și care trebuia să se lovească însă, chiar de la început, de piedeci ce nu putură fi înlăturate. Se mulțami decî a fi la început «văcarul» lui Vodă, cu titlul boieresc de Pitar, la Odaia Cioara și a duce vitele îngrășate aici la tîrgurile din Pesta și Viena, pentru ca să ajungă apoi director al moșiilor domnești și oaspete al camerelor de serviciu de la Curte.

¹ De Ghica mai e în «Propășirea» o notiță despre «măsurî și greutăți» (pp. 183-84, apoi 208).

² V. *Viața mea de mine însumi*, 1889.

Ionescu publică întâiu ceva despre creșterea «vitelor albe în Englitera»: această broșură din 1842, dedicată Marelui-Logofăt Teodor Sturza, e o traducere din englezește, dar poartă în frunte o lungă și însemnată prefață, plină de un mare entusiasm, de gospodar și de tînăr, în care se arată meritele pentru civilizație ale celor doi oameni, cari, în veacul al XVIII-lea, au creat rasa de vite englesă și pămîntul agricol bogat al Angliei; «rutina chioară și nemilostivă» e atacată la orice prilej, înălțîndu-se meritele inovatorilor în economie practică, merite pe care Englesii le pun mai presus decît «gloriile turburătoare și stricătoare ale poeților și războitorilor».

El avea în manuscris încă de atunci un jurnal în zece volume—din nenorocire pierdut—al anilor săi de studiu la Roville, în Belgia și în Flandra, precum și la Paris. Păstrase și cinci traduceri pe care le făcuse înainte de a părăsi Moldova. Și, în sfîrșit el alcătuisese un «Calendariu al bunului lucrătoriu de pămînt».

Peste citva timp, Kogălniceanu, care deschisese modestului agricultor și paginile Calendariului său, începu a tipări, în suplement la «Foaia Sătească din 1843—4, această lucrare a lui Ionescu, dăruindu-i și hîrtia trebuitoare pentru a scoate, la 1845, o ediție separată, supt titlul de «Calendar pentru bunul gospodar». Se dau învățăturî practice, așezate pe luni — «trebile unei moșii, pe fieștecare lună» —, întrebuițîndu-se, cu un deosebit meșteșug și cu o cunoștință adîncă de graiul poporului, «cuvinte cunoscute de săteni». Cartea, destul de întinsă, nu e lipsită însă de o teorie generală, care e aceasta: «Romînii trebuie să aibă o sistemă de gospodărie, și în adevăr o și au, încît niciun om priceput nu poate să îndrăznească de a o neînsemna și de a se strădui să o înlocuiască cu sisteme englese sau franceze sau germane de gospodărie». Aceasta și era calea cea bună, și, încă odată, mai pe scurt, el o arată cînd dă ca obiect al silinților sale: «a pune în armonie obiceiurile cele vechi de producere cu trebuințele cele nouă». În «Propășirea», Ionescu dă un singur studiu întins, temeinic și arătînd o adîncă iubire pentru munca bună a pămîntului și un patriotism răzimat, ca și al lui Ghica, pe înțelegerea rolului unei vieți economice înțelepte și sănătoase în dezvoltarea unui popor modern. Profesorul de agricultură de la Academie are aceleași păreri esențiale ca și acela de economie politică. El se arată îngrijat de împrejurările cu totul neprielnice ale timpului, de «munca silită, duș-

mană și leneșă a țeranului clăcaș» de «gospodăria nesigură și fără cunoștință», de neizbutirea unor întreprinderi de modernizare, ca fabrica din Iași a lui Sacchetti, de lipsa de interes pentru cursul său de știință agricolă practică, la care, după doi ani, veniau doar doi școlari¹.

Se plînge de înstăpînirea Evreilor «sudiți» asupra bogăției românești: de coruperea, îmbolnăvirea și îndobitocirea țeranului prin «omoritorul venin» din «beșicele cu rachiū întinse pe tărăbile unor șoproane» din târgurile cele mici, favorisate totuși de Domn².

Cărți ca «Dasălul agronomiei, cu adausuri pentru Principate» o proastă prelucrare din officina lui Asachi, i se par a fi menite mai mult a rătăci de cit a îndrepta³, pe cînd aprobă cu desăvîrșire tipărirea «foii de cunoștinți folositoare» pe care o răspîndia în sate Kogălniceanu⁴. Mîntuirea o găsește, neapărat, în cele două sisteme de fermă model, cu saū fără sprijinul Statului, pe care le văzuse lucrînd în Franța.

Mai puțin cunoscut decît I. Ionescu e C. Vincler, străin împămîntenit în Moldova, unde se găsea de pe la 1839⁵. Acestălal critic și sfătuitor economic nu e inferior însă profesorului de agricultură. El tratează întiiu despre cîmătăria practică de Evrei, împotriva activității de parasiți antipatici a cărora începeau să se ridice tot mai multe nemulțămiri, ce se oglindiau firește și în scrisul timpului. Vincler explică pe larg ivirea și exagerarea cametei prin viața de lux a claselor stăpînitoare, care mînîncă mai mult decît veniturile lor, și prin neputința economică a claselor inferioare. «O stare de mijloc», serie dînsul, «de tirgoveți, mai ales în Moldova, lipsește cu totul. Țeranul nu este în stare a simți nici măcar nevoia de a-și îmbunătăți ticăloasa lui viață»⁶. Prin cumpărăturile fără rost ale leneșilor de sus, cari visează numai a se întrece în strălucirea țoalelor de pe dinșii, «țara se umple de peticării, mademuri, bronzuri și alte articole de lux, care n'au nicio valoare în sine și pentru care iese sume de bani din țară,

¹ P. 27.

² Pp. 82—84.

³ P. 116.

⁴ P. 105, nota.

⁵ V. p. 307: «Sînt abia 15 ani de cînd mă aflu în Moldova».

P. 41 și urm.

sume ce ar putea fi întrebunțate pentru ridicarea industriei naționale, adică a celeia ce se potrivește cu trebuințele pămîntului nostru». Se face astfel loc pentru cei mai proști, cruzi și nerușinați aventurieri din neamurile celorlalte, și mai ales din Evreimea de curînd imigrată. Moldova e plină de *telari* (telali) evrei, «fără niciun meșteșug, fără un căpătăiu, fără alt chip de a-și agonisi hrana vieții». Camăta îi ridică iute în fruntea capitaliștilor Principatului. «Cui nu i s'a întîmplat să vadă pe vr'unul din acești neomenoși meseriași cari numai ce pășesc dincoace de peste hotar și din niște stremțoși fără cămeșă ajung a fi socotiți în rîndul celor întîii neguțători?». Pentru restatornicirea împrejurărilor normale, Vincler propune crearea de bănci său — zice el — *bancuri* naționale, comerciale «orașenești», întemeierea astfel a unui «credit obștesc», asigurarea unei bune justiții în afaceri de datorii și chiar crearea unui Munte de pietate, pentru «zalogirea de lucruri mișcătoare».

Într'un studiu mai mare, intitulat «Privire asupra agriculturii, industriei și comerțului Moldovei», Vincler supune împrejurările economice contimporane unei critice pătrunzătoare, de om cult și isteț. El constată curajos sărăcirea Moldovei, care se săvîrșește pe încetul, dar sigur. Pămîntul, totuși atît de bogat, se lucrează cu un vechiu plug barbar, și în brazdă se aruncă o sămînță care nu se alege niciodată; o grapă de spinî o acopere abia. Pădurile sînt în mare parte stîrpite; altele nu se sădesc pe locurile rămase despoiate. Vitele aū decăzut cu totul, ca număr și rasă. Caii, ce se luau odată pentru remonta Prusiei, nu mai sînt de nicio ispravă. Ceara se aduce din străinătate. Vinatul e urmărit cu sălbătăcie, și peștele se împuținează. Arendarea moșiilor le prăpădește: ea «este de nesuferit vătămătoare, căci posesorul, ca să-și scoată folosul, nu cruță nici pămîntul, nici locuitorii; el este dușmanul aminduror: și ce interes l-ar îndemna să fie altfel?». Puținele fabrici ce s'aū întemeiat: cea de postav a lui Freywald, cea de sticlă dela Comănești, cea de farfurii din Scobilțeni, cea de unelte agricole a lui Sacchetti, din Păcurari, aū trebuit să se închidă. Numai începerea unei nouă activități în toate ramurile muncii naționale mai poate scăpa Moldova de peirea prin sărăcie. Profetice cuvinte, pe care nici generația aceia, nici două, trei din acelea care aū venit după dînsa, nū le-aū ținut în seamă!

1 / Astfel se începea prin «Propășirea» o ramură nouă în scrisul românesc: studiile de economie și de finanțe. Dintre cei trei scriitori cari-l încep, unul, Vincler, n'a mai publicat, după încheierea revistei din Iași, nimic. Ion Ghica, întors în București încă în cursul anului 1844, când întemeiază, cu Bălcescu și căpitanul Tell, societatea secretă, pentru propagandă revoluționară, organizată ca a *carbonarilor* apusenii, «Frăția»¹, găsi îndată alte ocupații pentru spiritul său bogat și vioiu. În materie de economie politică, el mai tipărește până la 1848, anul marii lupte politice revoluționare, numai un întins repertoriu comparativ de «măsurî și greutateți», la care adăuga o cercetare, larg concepută și dezvoltată, cu privire la căile de comunicație (1848), cercetare care apăru întâi în «Albumul științific și literar» din București, efemeră foaie care încercă să continue opera «Propășirii»². Aici pentru întâiași dată, se recomandă introducerea căilor ferate, care, încă de pe vremea când învăța Petru Poienaru, își făcuseră dovezile în Apus, și se propune chiar un traseu, care nu se deosebește de acela ce a fost primit și executat pe urmă.

Afară de calendariul său pentru săteni, și de o sumă de notițe în «Albina» și prin calendare, Ionescu, din partea lui, dă la lumină numai proiectul său de fermă-model, și anume în 1847, când el izbutise a căpăta sprijinul moral și, mai ales, ajutorul bănesc al lui Scarlat V. Virnav, tânăr boier care-și făcuse studiile în Paris³: Un C. Virnav, care e probabil același, publică 16 numere dintr'un «Povățuitor al sănătății și al economiei», ieșind de două ori pe lună. Revoluția de la 1848 dădu însă harnicului gospodar alte ocupații și griji, întâi în Țara-Românească și apoi tocmai în Tesalia depărtată.

¹ *Scrisori*, pp. 688, 697.

² Au ieșit două n-re de cite opt fețe. Inspirator e Ghica, iar cronica o serie Rosetti.

³ «Ferma-model și Institutul de agricultură în Moldavia», Iași, 1847. Un Ienacachi Dragoș traduce la 1847 Manualul de economie politică al lui Say («Albina» pe 1847, p. 92).

CAPITOLUL III.

«Propășirea». Dezvoltarea studiilor istorice.

I. KOGĂLNICEANU ȘI «PROPĂȘIREA».

În programul «Propășirii» se păstrase un loc însemnat pentru istoric, adevărat, după împrejurările timpului, istoria *națională* singură.

Dintre Moldoveni putea îndeplini sarcina de istoric numai unul, acela care și începuse mișcarea cea nouă, trecind-o îndată, mulțumită minții lui elastice și bogate, și asupra altor terenuri: Kogălniceanu.

Colaborația lui la revistă consistă și într-o sumă de notițe mărunte. Astfel, chiar în cel dintâi număr se dă o schiță puternică a personalității lui Petru-Vodă Rareș, câteva pagini scinteietoare, asemenea cu acelea pe care, în «Dacia literară», el le consacrase armoniosului și seninului Alexandru-cel-Bun. Altă dată Kogălniceanu vorbește, tot așa, într-o notiță scurtă, despre meșteșugul zidirii în vremea lui Ștefan-cel-Mare, oprindu-se mai ales asupra celei mai mari din mănăstirile Domnului bogat în prinoase, Putna¹. Cu un alt prilej, el face lauda Mitropolitului Veniamin, care se afla încă în viață, arătând în câteva linii rolul acestui om sfânt și vrednic cărturar bisericesc în mișcarea culturală a timpului². O sumă de însemnări, care formează «cronica» revistei, sînt de el. Din cutare notiță a lui Andreas Wolf, medicul sas care a petrecut cîteva ani în Moldova la începutul veacului al XIX-lea, se scoate

¹ Pp. 262 — 264.

² P. 80.

încă o schiță pe care oricine o poate ceti cu o deosebită plăcere: «Doftorii lui Molière în Moldova¹».

Un șir de tablouri istorice adevărate, cu totul nouă, fixate cu o deplină siguranță, în amănuntele politice ca și în cele culturale, și, în același timp, îmbogățite prin acea imaginație care crează din nou și înlocuiește o realitate dispărută prin scene verosimile ce fac aproape aceiași impresie, se cuprind în povestirea întreită pe care Kogălniceanu o numește simplu «Treii zile din istoria Moldovei» și pe care, din nenorocire, n'avu prilejul de a o tipări întregă, pierzându-se și sfârșitul manuscriptului. Cel d'întăiu tablou e al uciderii lui Grigore-Vodă Ghica, pe care Kogălniceanu îl putea privi încă, după cunoștințele de atunci, ca pe un mucenic căzut pentru apărarea drepturilor încălcate ale Moldovei; atit vicleanul trimes al Sultanului, cit și Domnul însuși, înfățișat ca un om încrezător în dreptatea sa și cu deosebire mărinimos, sînt foarte bine zugrăviți, și numai un om cu un superior talent literar putea să învie cu atita adevăr tragic fapta de omor săvîrșită la Beilicul din Iași.

A doua tragedie e uciderea boierilor Bogdan și Cuza, de către urmașul lui Ghica-Vodă, Constantin Moruzi. Kogălniceanu socotea că Ghica a fost răpus pe urma unei înțelegeri dintre Turci, Moruzi, care-și aștepta Domnia, și unii dintre fruntașii Moldovei. Am avea astfel, după un act care începe fatalitatea tragică, un al doilea care cuprinde în sine pedeapsa răsplătitoare. Actul acesta n'a fost mîntuit însă, și nu știm ce era să cuprindă cel de al treilea, pe care scriitorul înțelegea să-l consacre, de sigur, altei fapte de sînge.

Și în aceste descrieri curat literare așternute pe un fond de adevăr istoric, Kogălniceanu aflase prilej să apere discret idealul său de libertate și constituționalism parlamentar. El pomenește de Adunarea Obștească, definind-o astfel, potrivit cu direcția sa politică: «Acea care în zilele Domnilor pămîntenii era singura putere dătătoare de legi și de *'nnaintea căreia însuși Domnii se supuneaui*». Și, cînd vorbește cu despreț de «seizi jurați ai Domnului», el știe foarte bine în cine țintește. Prilejul de a înrîuri însă asupra generației celei mai nouă, trăgînd înaintea ei din trecut învățătură

¹ P. 256.

care să poată servi la întemeierea unui viitor european, crezu Kogălniceanu că l-a căpătat atunci când i se îngădui să fie la Academie un curs înalt, liber, în care să vorbească despre istoria Românilor priviți ca un singur popor.

Cursul a început la 24 Novembre 1843 și, foarte cercetat, a fost urmat mai multe luni. El ar fi putut merge și mai departe dacă ochiul consulului rusesc n'ar fi veghiat. Astfel însă profesorului extraordinar nu-i rămase decît să publice în «Propășirea», strălucita lecție de deschidere, în care, dacă censura, acum obosită, nu mai găsi nicio idee, nicio expresie jignitoare pentru înțelepciunea politică a regimului, consulul văzu repede o îndreptățire pentru a cere și suprimarea acestei reviste.

O îndrăzneată notă preliminară vorbește despre oprirea învățămîntului istoriei naționale la cea mai înaltă școală românească astfel: «Deosebite împrejurări m'aș silit să-l întrerup. Domnul știe cînd ele nu vor mai fi, pentru ca să poată urmă o materie atît de importantă, mai ales în vremile de față»¹. Era, de sigur, o provocare, la care se și răspunse, destul de răpede. Lecția însăși e, totuși, foarte cumpătată și cuprinde o mulțime de locuri care păreau menite să îndepărteze dela vorbitor lovitura de trăsnet a Cîrmuirii. Astfel, dacă se blestemă Fanarioții și «jugul Osmanliilor», e vorba, în ce privește pe Ruși, de «figura cea mai măreată din toate, a lui Petru-cel-Mare»² — cu alt prilej, revista arsesese, tot prin minile lui Kogălniceanu, puțină tămîie moldovenească înaintea icoamei rusești a lui Chișelelev. De și laudă pe cei trei mari Ardeleni ai veacului precedent, numind activitatea lor curat eroică «o lungă luptă și o întreagă jertfă», el răspinge orice exagerare a contemporanilor și, fără a cruța pe nimeni, declară că nu va zburda, ca alții, pentru ideale romane, care, acum, împiedecă în unele privinți, fără să fie măcar de un adevărat ajutor în altele. «În mine», spune el, «veți găsi un Român, însă niciodată până acolo ca să contribuesc la sporirea romanomaniei, adică maniei de a ne numi Romani, o patimă care domnește astăzi mai ales în Transilvania și la unii scriitori din Valahia» (școala lui Eliad, reprezentată în chipul cel mai comic de «Romanul» Aristia). Fapte,

¹ P. 292.

² P. 298.

nu laudele goale, trebuie să îndreptățească glorioasa coborîre din cel mai virtuos neam al anticității. Îi e scîrbă astfel de anume «Romanii noi cari, fără a-și sprijini zisele cu faptele, socot că trag respectul lumii asupra-liși cînd strigă că se trag din Romanii, că sînt Romanii și prin urmare cel d'întăiu popor din lume». Orice obîrșie ajunge nobilă pentru un neam care, în deplină înțelegere, cu o țintă statornică, de civilizație și morală superioară, înaintea sa, luptă, cu înțelegere și simț al împrejurărilor, în fiecare clipă pentru a o atinge. «Dacă», scrie el, dînd cea mai bună învățătură, vrednică de un om care văzuse încordata muncă, deplin conștiință și armonică, a Apusului, «dacă, izgonind demoralizația și neunirea obștească care ne dărmă spre peire, ne vom sili cu un pas mai sigur a ne îndrepta pe calea frăției, a patriotismului, a unei civilizații sănătoase, și nu superficiale, cum o avem, atunci vom fi respectați de Europa, chiar dacă ne-am trage din hordele lui Gengis-Han». El nu se arată nici cu acest prilej ca un radical fără cruțare, care nu înțelege a păstra nimic din trecut, ci a crea din nou după rațiunea pură sau după aplicațiile, făcute aiurea, ale aceleiași rațiuni: «Acel trecut», afirmă el, din potrivă, «nu era așa de rău, așa de barbar precum se plac unii și alții a ni-l înfățișa». Și, în același timp, el făgăduiește fățiș a nu urmări nici-un «țel ascuns» și a nu face critică pe seama contemporanilor, cari se temeau așa de mult de aceasta, — a nu fi, decî, «censorul convieștitorilor săi».

Lecția e, de fapt, o minunată cuvîntare, merită să însuflețească, din această revistă și din fruntea *Letopisîtelor*, unde a fost așezată la apariția volumului I-iu, rămas întîrziat, după 1848, mai multe generații românești moderne. Ea cuprinde, de sigur, și învățătură și dă atîtea îndreptări folositoare, într'un sens pe care-l cunoaștem și după lucrări anterioare ale scriitorului. Kogălniceanu deplînge neîndestularea izvoarelor și îndreaptă, pentru îmbogățirea lor — întăiași dată se face acest lucru — la archivele, încă necercetate, din Ardeal, Ungaria, Viena, din Polonia, din Rusia, și chiar la archivele suedese. Făgăduiește a se ținea de largul plan pe care-l proclamase și altă dată, introducînd în el, după modelul marilor istorici germani, și istoria culturală întregă, cu «starea socială și morală» a trecutului, cu «obiceiurile, prejudețele, cultura, negoțul și literatura vechilor Romîni»¹. Dar ceia

¹ P. 300.

ce este mai însemnat, consistă în simțirea caldă, în avîntul oratoric ce mișcă icoane vii și comparații strălucitoare. Cine nu cunoaște comparația, rămasă clasică, între luptele mari ale omenirii, cîntate de poezii tuturor neamurilor, și între biruințele modeste, răzimate pe cea mai înaltă jertfă însă, pe care le-a cîștigat și neamul puțin, atît de fără noroc, al Romînilor. Din acest trecut românesc vrea să încerce și el o «Iliadă» în prosă, și, la cercetarea veacurilor dispărute, i se desface întăiu «chipul măreț, ca al lui Ahil, al lui Mihai Viteazul, singurul Voevod ce ajunge a uni părțile Daciei vechi și a se putea intitula : Mihail, cu mila lui Dumnezeu Domn Valahiei, Moldaviei și Transilvaniei».

Unirea tuturor Romînilor, chiar și în aceeași formă politică, i se pare și lui un lucru firesc. Dar el n'o mai aștepta dela arme, dîndu-și samă de slăbiciunea desăvîrșită în care ajunsese neamul său, ci dela cultura liberatoare, dela conștiința ce împrăstie prin lumina ei stăpîniri care, de fapt, nu sînt decît umbre rele, izvorîte din întunerecul barbariei dezbinată și neputincioasă. El nu se simte Moldovean, ci Romîn, numai Romîn, încă de pe atunci. Ce e pentru dînsul, — de unde privește — deosebirea dintre Moldovean, Muntean, Ardelean, Bănățean, — căci de Basarabean și Bucovinean nu pomenește nimic, aceștia neputînd fi priviți decît ca niște adevărați Moldoveni, pe cari o smulgere trecătoare-i împiedecă de a fi împreună cu ceilalți. Toți Romîni fac «o singură și aceeași nație», spune, prin cel mai chemat represintant al ei, generația cea nouă. Și, mai departe, despre Țara Românească, despre patria *reală* a neamului acestuia: «Privesc ca patria mea toată acea întindere de loc, unde se vorbește românește și ca istorie națională istoria Moldaviei întregi înaintea de sfișierea ei, a Valahiei și a fraților din Transilvania». Zice : «frați» pentru că toți Romîni îi par frați, în adevăr, — «de cruce și de singe, de limbă și de legi», spune el în cuvinte care sună ca un vers energic. Pentru întărirea acestor legături firești printr'un «duh de unire mai de aproape între toate ramurile neamului românesc» — cuvîntul *este* —, înțelege a-și cheltui și dînsul silințele în cursul noii pe care-l deschide.

Nu numai acest curs era să fie întrerupt însă, și nu numai, peste puțin, revista care răspîndise asemenea idei mîntuitoare, dar întreaga carieră de istoric și scriitor a lui Kogălniceanu avea să fie sfărmată. Luptătorul cu armele scrisului pentru îndeplinirea celui

mai înalt și neapărat ideal, era să cadă, în clipa chiar cînd înfățișarea lui războinică fusese mai frumoasă. Cînd se ridică de la pămînt, ele merse din nou spre aceeași țintă, dar pe *alt* drum, și drumul d'întîi rămasese, de acum înaintea, părăsit pentru dînsul.

În corespondența lui Kogălniceanu sînt două scrisori care, de sigur, nu erau menite să fie publicate vre-odată. Într'una, care poartă data de Viena, $\frac{1}{13}$ Maiu 1844, fostul aghiotant domnesc și profesor la Academia Mihăileană apare ca un fugar, care, ne mai putînd sta în Moldova polițienească a unui Domn ce fusese, oricum, ocrotitorul său, a căutat, printr'o plecare pripită și ascunsă, să găsească aierul curat și viu, orizonturile largi ale Europei unde i se formase spiritul. Data aceasta, voiă să răzbată pînă la Paris, și, pentru ca să aibă bani de drum — și soră-sa, bolnavă, il întovărășia pentru a-și face operație la Viena —, el desfăcuse averea sa personală, afară de tipografie, și-și dăduse demisia din oaste. Avea un singur gînd: «să am atît ce are cel de pe urmă Moldovan: să fiu slobod». «Am privit», bănuiește el, «această călătorie ca neapărată pentru orice tînăr ce dorește a-și înmulți ideile și cunoștințele, a-și desăvîrși educația prin privirea tuturilor descoperirilor și propășirilor ce a făcut duhul omenesc în acea țară fericită și, în sfîrșit, a nu rămînea în urma veacului său».

Se găsiră însă «mîrșavi clevetitori» cari înfățișară acest drum ca o uneltire politică împotriva lui Vodă, și acesta făcu să se iea pașaportul supusului său, de către poliție, la Viena. De și se temea că va fi «înfundat într'o mănăstire pentru toată viața», conducătorul vieții culturale a Moldovei trebui să facă, deznădăjduit, drumul cel greu înapoi.

De fapt, Kogălniceanu fu ridicat din casa tatălui său, «fără judecată, fără vină, în contra tuturilor pravililor», pe la începutul lui Novembre 1844, și gustă plăcerile închiderii în mănăstire. Stătu acolo mai multe săptămîni de zile, cu toată făgăduiala Domnului de a-i da drumul la întoarcerea lui de la Focșani. O a doua scrisoare către tatăl său, din 22 ale lunii, e scrisă într'un ton cu totul deznădăjduit. «Sînt bolnav, sufăr de picioare, de piept... Toată averea mi se risipește la tipografie, dacă n'oiu fi lingă dînsa»; îndatoririle ce le are în altă privință cu Cîrmuirea nu se pot executa

fără prezența lui. Făgăduia că, dacă i se va da drumul, se va «deștera» pentru totdeauna și nu va mai încurea pe nimeni¹.

Nu știm precis la ce dată Mihaï-Vodă Sturza, pe care Kogălniceanu-l numește, în scrisoarea citată, «un bărbat care judecă și eare înțelege» — el sfărîmase și înainte o hotărîre a censurii, care, pentru un proverb prins în adnotația lui Kogălniceanu la călătoria lui Demidov, închisese «Dacia literară»² —, îngăduia întoarcerea la Iași a prizonierului politic. Precum am spus însă, cu aceste împrejurări nenorocite, rostul lui Kogălniceanu era încheiat și, prin aceasta, mișcarea însăși a tinerilor, cari, în avîntul lor încrezător și naiv, dăduseră, jucîndu-se aproape, capodopere, era lovită de moarte.

Totuși mai întîlnim, de Kogălniceanu, în «Calendarul pentru poporul românesc pe anul 1845», minunat tipărit și ilustrat cu chipurile, fin litografiate, ale lui Ștefan-cel-Mare, lui Bogdan, fiul său, cu vederile ruinelor de la Baia și de la Cetatea Neamțului, cu priveliști de monumonte și cu tipuri din viața Iașului³, citeva însemnate articole. El publică aici încă un capitol din Istoria Moldovei, cu o caracterizare clasică a lui Ștefan-cel-Mare, așa cum trăiește el, ca zeu atotputernic al vitejiei și bunătății binefăcătoare, în mintea poporului. Cele citeva pagini despre civilizație cuprind vederi neobișnuit de largi, în frase de o splendidă desfășurare oratorică: «Cînd, dînd undelor un slab vas, omul a orînduit vînturilor să-î umfle vălurile și să-l împingă spre țărmuri depărtate, nu s'a pus el prin aceasta mai sus de depărtare și nu a nimicît spațiul?». Prin scris fuse se biruit timpul; de curînd născocirea aburului a desăvîrșit biruința asupra spațiului. Civilizația e decî o culegere de biruințe asupra naturii. Dar ea cuprinde o parte în care e întipărită altă biruință, împotriva altor puteri brutale, altor inerții masive, biruința asupra nedreptății prin libertate. Astfel nu se poate civilizație deplină fără «izbindirea driturilor omului ca cetățean»; cercul ei crește cu «numărul cetățenilor chemați la împărțeala comună a driturilor toate». Una din cele mai înalte idei de civilizație e aceea «care chiamă pe toții oamenii să vie să ieie loc în marea obștime socială,—în alte cuvinte ideea că toți trebuie

¹ Cf. și Cartoian, în *Conv. literare* pe 1907.

² Cartoian, în *Conv. literare* pe 1907, pp. 1215—6.

³ S'a'u reproduș unele din ele în «Sămănătorul», V.

să fie de o potrivă». Era, încă odată, propovăduirea de o minte superioară, avînd la dispoziție graiul frumos și energie care convinge, așideilor Revoluției franceze.

În domeniul istoric, Kogălniceanu mai dă o traducere a nuvelei «Tunsul», de «Radul Cărălescu de la Cișmeaua Văruită», din «Almanahul» de Odesa pe 1840 — de Al. Donici —, schița «Iașilor în 1844» de Alecsandri¹, notițe despre «Palatul Ocîrmuirii din Iași» în care nu se mai află, din trecut, «nici o statuie, nici un tablou, nici un fresc, nici o inscripție» — rămas filo-rus, Kogălniceanu cere să se atîrne de pereți și un chip al generalului Chiselev; un fragment de călătorie prin munții Moldovei, tradus de un D. C. Botzatu, citeva rînduri ale lui Negruț pentru a explica portretul lui Bogdan-Vodă sau Trei Ierarhii lui Vasile Lupu, ceva despre portul național și despre pauperism de Kogălniceanu însuși. Și s'ar putea număra între bucățile de cuprins istoric și acel «Ha! la vorbă» al lui Coradini, în care se citează fabule ale «prea-iubitului Donici»², se icaș în zeflema povestirile, ajunse populare la noi, în traduceri vechi sau nouă, «Ahil», «Canarul», «Bianca Capello», «Spainele vrăjitoarești», ba chiar *Henriada* lui Voltaire, și în care — întărîndu-se ideile lui Kogălniceanu despre adevărata civilizație — se arată că ea nu stă «în fracuri, în droșci, în bonete, în *tujur și monșer*», nici în «oare-care echipagii ce se văd la Copoș, cu Arnăuți în coadă, cu hamuri rusești, cu vezeteu în livrea franțuzească și numai cu cai și cu stăpîni din țară»³.

III. OPERA ISTORICĂ A LUÎ NICOLAE BĂLCESCU. «MAGASINUL ISTORIC PENTRU DACIA».

Cînd Ghica veni din București, el avea cu dînsul un articol istoric al lui N. Bălcescu, cel d'întăiu pe care acesta l-a scos din saltarele sale. Harnic cetitor de cărți istorice, spirit în stare să reconstituie, prin însușirile sale poetice, trecutul, fost sub-ofițer cu iubire pentru oaste, pe care n'o părăsise cu voia sa, patriot doritor de a vedea întorcîndu-se vremile cînd neamul putea să lupte pentru păstrarea, și chiar pentru gloria sa, Bălcescu strînsese

¹ V. mai departe.

² P. 147.

³ Coradini, fiu al unui Italian și al unei Romince și revoluționar aventuros, a tipărit și un volum de frumoase versuri romantice franceze, «Chants du Danube» Paris, 1841. Cf. Alecsandri, *Prosă*, pp. 570—1. — Profesorul dr. T. Stamatariu, în Calendar, ceva despre «Bani». — Se anunță și un Calendar pe 1846 care n'a apărut însă.

din toate părțile — din izvoare străine, bune ori suspecte, din cronicile de țară, în care Aaron nu umblase mai de loc când și-a fost scris întinsa compilație istorică, din unele acte chiar, ce se păstrează în arhivele din nou întemeiate, — o informație bogată, de și de o valoare inegală, cu privire la trecutul militar al amânduror Principatelor.

«Puterea armată și arta militară la Romîni», care e cel d'întăiu prinos al lui Bălcescu, a slujit multă vreme, chiar până mai dăunăzi, ca repertoriul cel mai sigur pentru cunoașterea organizației oștirilor muntene și moldovenestî. De fapt, lui Bălcescu îi lipsia, de alminterea potrivit cu direcția domnitoare în istoriografia apuseană, mai ales franceasă, pe vremea sa, — două însușiri: înțelegerea unei dezvoltări care scoate la lumină și înghite, pe rînd, anumite elemente, și critica prin care se înlătură închipuirea sa și refacerile, adăusurile cuprinse în izvoare, care foarte adese ori se înfățișează tulburi. De la început deci, oastea Romînilor se arată la el întregă, cu toate corpurile care, în adevărul lucrurilor, nu apar decît tîrziu și pe încetul; niciun amănunt, găsit oriunde, nu se bănuiește și nu se înlătură. Afară de aceasta, ca un liberal convins ce era, scriitorul caută în acest presupus trecut militar sprijin pentru ideile sale. Armata noastră cea mai veche e pentru dînsul numai o «avangardă a norodului», o «rezervă națională», și această idee se înfățișează apoi, în cea mai pompoasă formă, printr'o propoziție solemnă, de un romantism cam pretențios: «Fiece ale lui Radu Negru și Mircea-cel-Bătrîn, legioanele românești patru veacuri fură campionul Creștinătății și bulevardul Europei¹». Fanarioții, năvălind cu gînd rău asupra acestei paveze a vieții noastre naționale, și-ar fi dat oarecare osteneală să distrugă o instituție care, în realitate, numai avea aproape nicîo ființă.

E interesantă partea consacrată noului regim ostășesc. Lui Bălcescu nu-î place organizarea rusească, din vremea Regulamentului Organic, și pentru starea decăzută a oștirii muntene el face răspunzătoare Cîrmuirea lui Ghica-Vodă, care se putea batjocuri slobod în Moldova, iar, în momentul cînd s'a tipărit articolul, și la București chiar. «Este în soarta tuturor cîrmuirilor vicioase», zice el, «a făgădui multe și a face puține.» Aș ajuns lucrurile așa, cu acest amestec neefectiv de armată și jandarmerie rurală, încît «un

¹ P. 146.

judet întreg în picioare nu poate face nimic la 5—6 tilhari bine innarmați»¹, și Bălcescu se teme, în starea de neliniște a Răsătului², care se putea constata atunci, după 1840, de vre-o nouă năvălire de Turci dunăreni, asemenea cu Pazvanglii, înaintea cărora lumea ar fugi cu aceeași nespuse de rușinoasă grabă ca mai înainte, la începutul veacului³.

O îndreptare n'o așteaptă însă acest aderent al democrației naționale, acest rîvnitor de republică întemeiată prin revoluție, de la oastea permanentă ce s'ar putea înființa. Gîndindu-se la reforma din Prusia, cu *Landwehr* și *Landsturm*, el vrea «organizarea rezervelor naționale», cu serviciu de la 20 la 60 de ani pentru orice locuitor al țerii; cei mai tineri ar forma garda națională pentru paza graniței, pe cînd cei mai maturi ar servi numai în marginile județului lor, iar veteranii dintre 45 și 60 de de ani ar îndeplini rosturile unor trupe de poliție.

Bălcescu e așa de radical, încît nu-i pasă de uniformă — «uniforma n'ar fi neapărată» — și chiar de exercițiu, care n'ar ținea pentru aceste «legioane» și «cohorte» de cetățeni decît o săptămînă, primăvara, și, toamna, două săptămîni. În sfîrșit, într'o astfel de oștire el vede și un puternic mijloc de a îndrepta moralitatea generală, «plăcerea armelor» trebuind să învingă de la sine puterea «luxului și desfrînărilor»⁴.

Asemenea idei, sentimentale și poetice, a încercat să le realizeze Revoluția de la 1848, a tinerilor, pe care aū rămas s'o apere, menținîndu-i cîntea, doar pompierii.

După ieșirea din închisoare, Bălcescu scrie un al doilea articol, pe care-l trimete tot «Propășirii», acela despre lupta lui Hunyady cu Turcii în cîmpul Cosovo la 1448⁵. Acest studiu e în legătură cu «Puterea militară» prin aceia că se încearcă a se arăta felul de luptă al Romînilor din veacul al XV-lea, de și, în această mare ciocnire dintre creștini și Turci, partea Romînilor a fost puțin însemnată și, de fapt, a luptat sistemul militar propriu al lui Hu-

¹ P. 242.

² «Starea Orientului se face din ce în ce mai nesigură și mai neodihnită.»

³ «Vre-o citeva sute de Pazvanți să se facă iarăși a apuca drumul pribegiei»; p. 242.

⁴ P. 242.

⁵ P. 273 și urm.

nyady cu tactica superioară, cu neputință de întrecut, a Turcilor. Un colț politic are și acest articol, și înțelegem ce vrea să spuie istoricul cînd scrie că «Europa, de-ar fi recunoscătoare, ar plăti cu oarecare faceri de bine jertfele» ostașilor de la Cosovo¹.

Închiderea «Propășirii» nu opri însă cariera lui Bălcescu. Acest tînăr n'avea, de sigur, soliditatea de cultură, privirea critică, marile avînt creator, multilateralitatea și larga bogăție de minte a lui Kogălniceanu; dar, pe cînd sufletul acestuia era tot mai mult năvălit de scepticismul celor cari știu și pot prea multe, fără să aibă marea voință ce trebuie pentru a le stăpîni și coordona, Bălcescu, fire aplecată spre visare și prin boala de piept de care începu curînd a suferi, era un entusiast și un fanatic, adevărat temperament de *carbonaro* militar și poetic, cu gîndul la săbiile scînteietoare prin care Spania, Italia își căpătaseră o clipă Libertatea cea cu neasămănite roade.

Gîndindu-se la o mare Istorie a lui Mihai-Viteazul, care să arăte ce poate geniul românesc sprijinit pe forțele nației și luptînd pentru liberarea ei pretutindenea, Bălcescu se apucă întîiu să dea o mare culegere de izvoare care să puie la îndămina cercetătorului trecutului muntean mijloace ca acelea pe care, prin «Arhiya românească» și prin publicația «Letopisișilor», Kogălniceanu le dăruise celor zeloși pentru cunoștința istoriei Moldovei.

TTTT
«Magazinul istoric pentru Dacia» — e interesant și cadrul dat prin ultimul cuvînt — începu să apară la 1844, în caietele mici și elegante. Articolul de îndrumare al publicației amintește vădit lecția de deschidere, din 1843, a lui Kogălniceanu. Ca și în aceia, se înțelege istoria neamului în felul cel mai larg și mai modern, și formularea misiunii ei se face chiar mai deplin și mai precis decît de către istoricul moldovean, cînd se spune că ea nu trebuie să fie numai «un șir de oarecare întîmplări politice sau militare, uscate, fără nicio culoare, fără niciun adevăr local; nu trebuie să se ocupe de oarecare persoane privilegiate, dar să ni arăte poporul român, cu instituțiile, ideile, sentimentele și obiceiurile lui în deosebite veacuri». Cum se vede, pe de o parte Bălcescu afirmă nevoia de a se observa, de a încerca să se redeie

¹ P. 278. Articolul începe la p. 273.

coloarea istorică, iar, pe de alta, se exprimă, pentru întâia oară în limba noastră, datorită ce are istoricul de a privi un neam ca o singură ființă vie, dezvoltându-se de-a lungul veacurilor în toate ramurile vieții sale sufletești, de care se împărtășesc, de și în măsură deosebită, toți membrii generațiilor ce se urmează. Și, ca și Kogălniceanu, tovarășul său de activitate mai tânăr afirmă valoarea morală și națională a istoriei, arătând că ea este și mijlocul cel mai potrivit pentru a sfărâma, de o potrivă, la fricoși și la grandomanii naționali, temerile de nimic și nădejțile deșarte».

Preocupat de strângerea unui material potrivit cu un scop așa de înalt și de vast, Bălcescu înțelege a da în acest «Magazin» cu titlul apusean, nu numai cronică, pe care mai de mult încă le avea gata de tipar, dar și documente, primite de pe la particulari săi culese în Arhivele Statului pe care le conducea pe atunci Eliad¹, legi — ca așezămintele de dezrobire a țeranilor, date de Constantin-Vodă Mavrocordat —, ca inscripțiile, memoriile despre «obiceiuri private», în sfârșit ca poeziile populare chiar, pe care «Magazinul» le cerea de la «cei ce, locuind pe la țară, pot mai cu lesnire a le culege și a ni le împărtăși». Pentru a se căpăta și informația aflătoare — cum spuse și Kogălniceanu — în țări străine, Bălcescu e de părere că ar fi bine a se începe lucrul îndelungat în această direcție de «o societate istorică, care să aibă fondurile trebuincioase ca să poată trimete oameni în deosebite părți după asemenea descoperiri». Se făgăduia și planul pentru o asemenea societate, care, firește, ar fi ajutată de orice Guvern.

În «Magazin» se tipări cronică de familie a Cantacuzinilor, scrisă de credinciosul lor logofăt Stoica Ludescu, cronică de opoziție crâncenă a lui Constantin Căpitanul, Memoriile de isteț boier răutăcios ale lui Radu Popescu, cronică aceluiași și cronică anterioară a lui Radu Greceanu, analistul Domniei Brîncoveanului. Se dădu și o variantă a cronicii moldovenești atribuită lui Mustea. Bălcescu ar mai fi vrut să publice cronică — azi pierdută — a lui Constantin Cantacuzino Stolnicul, Genealogia Cantacuzinilor. cunoscută și lui Kogălniceanu, Lauda lui Nicolae Mavrocordat de Ruset, și a lui Constantin Mavrocordat, de Depasta, precum și informele însemnări ale naivului Dămitrachi Varlaam. Și alte

¹ Cf. *Prinosul Sturdza*, pp. 29 și urm., 336.

izvoare, pe care nu le mai avem astăzi, erau pomenite în prefața revistei.

Și în adnotări întâmplătoare la cronicile ce edita, Bălcescu găsia prilejul să-și arate sentimentele de iubitor al libertății omenești și de partisan al Unirii Principatelor. Cînd vechiul povestitor muntean de războaie înaintează lucruri jignitoare cu privire la obirșia Moldovenilor, nota rectifică astfel: «Astăzi Muntenii și Moldovenii sint că ei sint frați și meniți a fi uniți de aproape unii cu alții»¹. Dar el scrisese pentru «Magazin» și un număr de articole, în același stil de o simplitate clasică în care se înfățișează și «Puterea Armată» și descrierea luptei de la Cosovo, — articole care, pe lângă partea lor de povestire, servesc tinărului scriitor pentru a-și arăta părerile în deosebitele domenii ale vieții contemporane.

Fără să aibă gîndul de a jigni pe Grecii din Grecia liberă, și mai ales pe aceia cari luptaseră, pe pămîntul lor sau pe al nostru, pentru întemeierea ei, Bălcescu zugrăvește, în «Romîni și Fanarioții», păcatele ce le-au săvîrșit aceia din neamul lor, cari s'au așezat, în cursul vremilor, cu scopuri de exploatare, în Principatele noastre: articolul e, de alminterea, mai mult o introducere pentru actele, ce urmează, privitoare la izgonirea, în deosebite timpuri, a Grecilor din țerile noastre. Scrieri independente sint însă scurtele biografii ale fruntașilor moldoveni — innadins scriitorul muntean caută icoane simpatice în istoria celuilalt Principat românesc — Ioan Tăutul și Miron Costin. Și astăzi ele se pot ceti cu plăcere, și locul lor ar fi în orice carte de cetire, pentru tineri sau pentru popor: felul de expunere al lui Bălcescu, strîns legat de subiect, care e înțeles mai ușor, nu cere, ca al lui Kogălniceanu, pentru a fi priceput și gustat, pregătirea printr'o cultură largă ori o deosebită adîncime a inimii. Elementul dramatic lipsește de o potrivă cu acel pitoresc sau cu elementul ironic, prin care foarte scrisul lui Kogălniceanu capătă o favoare deosebită și se păstrează nou, viu, în stare a mișca ~~și~~ sufletele, și până astăzi. Mult mai folositoare, mai bine documentată și mai întinsă e viața Spătarului Ioan Cantacuzino, în privința căruia Bălcescu află știri bogate și sigure în chiar memoriile acestui vlăstar strămutat în Rusia, după o însemnată carieră de boier, al unei familii vestite. Pagini din acest studiu schițează, după spusele bătrînilor, Domnia furtunoasă a lui

¹ I, p. 93, nota.

Vodă Mavrogheni saū descriū rosturile Principatului muntean în timpul stăpînirii austriace de la sfîrșitul veacului al XVIII-lea și negocierile păcii de la Siștov. E păcat că nici această scriere n'a fost cuprinsă în vre una din edițiile operelor lui Bălcescu. În sfîrșit, biografia Postelnicului Constantin Cantacuzino, bogatul și puternicul boier care peri de urgie domnească la Snagov în veacul al XVII-lea, e scrisă cu o deosebită evlavie, în tonul lin și trist al unui cronicar contemporan ¹.

Bălcescu urmăria, în același timp, studiile sale de istorie militară. După trei ani de la publicarea în «Propășirea» a paginilor consacrate vechilor oștiri ale Țerii-Romănești, el dădu, în volumul al II-lea din «Magazin», o cercetare corespunzătoare a «puterii armate și artei militare la Moldoveni»². Izvorul de căpetenie pentru organizarea trupelor e, firește, Cantemir, și întregirile pe care scriitorul le află în alte izvoare, sînt relativ puține; șirul de lupte glorioase al lui Ștefan-cel-Mare ar fi fost vrednic de o tratare mai bogată și mai îngrijită; pentru Moldova, în sfîrșit, nu se dau acele observații cu privire la noua alcătuire, hotărîită de Regulamentul Organic, care, împreună cu proiectul unei nouă forme militare, mîntuie cel d'intîiū studiu al lui Bălcescu.

Fîind încă în țară, Bălcescu se gîndise a da un studiu mai întins cu privire la instituțiile ei cele vechi, precum și asupra datinelor de care ea s'a fost călăuzit în trecut ³. Din acest întins cîmp de lucru, el alese deocamdată numai o parte, dar una esențială, acea privitoare la viața de pe vremuri a țerănimii pe care voia să o cerceteze pentru a pune dreptatea, bielșugul și mulțămirea de odinioară în fața tiraniei și nerăbdării din zilele sale. Articolul, foarte însemnat și plin de vederi neașteptat de drepte, cînd se ține în seamă micul număr de izvoare de care dispunea autorul și neîndestulătoarea lui pregătire critică, apăru în volumul II din «Magazin», supt titlul «Despre starea soțială a muncitorilor plugari în Principatele romănești în deosebitele timpuri» ⁴. Firește că el pleacă de la Romani, ca un bun tovarăș al lui Laurian, că vor-

¹ I, p. 380 și urm.

² P. 36 și urm.

³ *Ibid.*, p. 210.

⁴ P. 229 și urm.

bește de dinastiile, de «familiile suverane» ale întemeietorilor celor două Principate, că vede în Mihaî Viteazul, «un prinț ce a lucrat atîta pentru libertate», dar judecățile bune covîrșesc cu mult pe celelalte.

Toate aceste scrieri ale lui Bălcescu aŭ încă o însemnătate deosebită din punctul de vedere al ideilor nouă și îndrăznețe care se răspîndiră, mulțămîtă îngăduitoarei censurii a lui Vodă Bibescu, prin ele. Înainte de toate este nația, mare sau mică, dar puternică ori de cite ori are conștiința menirii sale: «Ce poate face un popor, cît de mic, cînd își apără ale sale și cînd e aprins de o sfință și nobilă idee»¹! «Tirania» caută să-i îngusteze drepturile, dar poporul trebuie să rîspingă o astfel de cotropire și umîlință, prin orice mijloace află la îndemină; jertfa singelui întărește ideia: «Singele vărsat, în loc de a omori o opinie, măi mult o întărită și o face adesea a triumfa»². Ajutorul străin să nu fie întrebuintat niciodată. /«Niciodată o nație nu se poate mîntui decît prin sine însăși.» Orice clasă care se isolează, orice partid care reclamă pentru sine puteri care sînt a se cheltui numai pentru patrie, merită înfierarea. Decî, la noi, boierimea poartă păcatul, ea care, prin «egoismul, mișcava ambiție și lașitatea ei», a făcut să cadă atîtea suferinți asupra țerii³. E totdeauna o «monstruositate socială, ca o țară întregă să robească la vr'o cițiva particulari», și rezultatul acestui abus nu poate fi decît peirea Statului care se face vinovat de dînsul, cum s'a întimplat cu Polonia: «Vaî de acele nații unde un mic număr de cetățeni își întemeiază puterea și fericirea lor pe robirea gloatelor»⁴. Se cuvine decî a se începe și în Principate opera de «reformă completă și radicală», care va da săteanului, în condiții de rescumpărare, sau, măcar, de embatic anual, pămînt slobod și-l va preface în cetățean capabil să lupte biruitor «pentru naționalitate și libertate»⁵.

Bălcescu măi făgăduise pe atunci, în 1845, un «tratată crenologic asupra Domnilor»⁶, și el se gîndia să redacteze Istoria lui

¹ *Ibid.*, p. 205.

² *Ibid.*, p. 116.

³ *Ibid.*, pp. 385, 393.

⁴ II, p. 206.

⁵ Cf. *ibid.*, pp. 57 și 245.

⁶ *Ibid.*, p. 232, nota.

Mihaï Viteazul, al căreia material începuse a-l strînge de la începutul studiilor sale și a căreia concepție, naționalistă, democratică și militară, o avea de mult în minte.

I se oferi însă prilejul de a merge în Apus, nu pentru studii în sensul de școală al cuvîntului — căci el nu se înscrisese nicăiri și nu euceri nicio diplomă —, ci pentru a putea afla știrile dorite cu privire la isprăvile eroului său. El văzu Viena, poate Venetia; se opri un timp la Roma, unde făcu oarecare cercetări prin bibliotecă a căror bogăție nici n'o putea bănui un tînăr sosit de-a dreptul de la București¹, și, în primăvara anului 1846, el se afla, în sfîrșit, la Paris, în marele Paris strălucitor al petrecerilor și în sumbrul Paris tragic al revoluțiilor, spre care mai mult decît spre orice alt centru al vieții moderne, culturale și sociale, se simțiau ispitiți tinerii noștri.

Aici se afla A. G. Golescu, bun prieten al Bălcescului², dar și, încă din Februar, cu voia, greu căpătată, a lui Mihaï-Vodă Sturza, Kogălniceanu însuși, care gusta setos «liniștea duhului», se bucura însă de uriașa mișcare a capitalei franceze³, și visa apoi drumuri prin Spania, Anglia și o ședere de doi ani, în Italia, după care, în 1847, se va întoarce acasă. Era să vie și Alecu, fratele mai mic al lui Mihaï, tînăr de inimă, care nu se putu împăca între străini și privia cei trei ani sorociți pentru învățătura sa la Paris ca «un surgun» «din țara mea, din pămîntul blagoslovit de Dumnezeu», pe care nu l-ar da «nici măcar pentru Împărăția acestor ticăloase țeri»⁴. Acest tînăr student se afla însă în Mart 1846 la Iași și, scriînd fratelui său că Alexandru Russo a fost surgunit pentru poesia sa *Provincialul Vadră* — nu s'a tipărit — și că Ioan Alecsandri suferă închisoare pentru că a palmuit pe însuși... curierul Basarabiei, el adaugă: «Acum cîteva zile, am făcut cunoștință cu un Muntean, sosit din București, anume Bălcescu, care mi-a cerut

¹ *Ibid.*, IV, p. 213.

² *Ibid.*

³ «Mai ales sara, Parisul este o minune. Toate dughenile se luminează cu gaz, încît în ulițe este ca a doua zi. Noroade întregi se plimbă pînă tîrziu noaptea, și atunci se poate zice că tot Parisul este în mișcare»; vol. II din corespondența lui, la Academie.

⁴ Scrisoare din 16-28 Septembrie 1847; *ibid.*

vești despre d-ta¹.» Avem astfel și calea pe care a urmărit-o al doilea istoric de frunte al timpului pentru a ajunge în Apus.

În vol. III, pe 1846, «Magazinul» nu dă nimic de Bălcescu. E un an de lucru stăruitor în noul mediu de bibliotecă bogate al Parisului. Dar volumul următor începe cu un capitol din Istoria lui Mihaï-Viteazul: luptele din 1595, capitol datat: 23 Ianuar 1847.

Lucrarea n'a fost isprăvită niciodată; boala pe care Bălcescu o avea în el, ascunsă, zăbovi mai mulți ani opera înaintea de a ucide pe autor. După paginile din 1846 însă, se poate înțelege și judeca întreaga lucrare plănuită.

Concepția o cunoaștem: cartea era să fie o predică, o lucrare de propagandă, o armă de luptă, un argument pentru puțința unor nouă lupte naționale, la care să iea parte poporul întreg, însuflețit pentru libertate. Ideile, expuse și mai sus, ale lui Bălcescu, se întilnesc și'aice, la tot pasul: «Cît de puternică este nația cea mai mică, cînd se luptă pentru libertatea sa»², scrie el odată, iar, mai departe, el proclamă Unirea ca «ținta» politică a Romînilor de astăzi», și i se pare, în sfîrșit, că are rostul său un neam, păstrat, ca prin minune, «în curs de optsprezece veacuri, fără îndoială pentru un scop oarecare».

Deși Bălcescu se scusează pentru forma scrierii sale, care ar fi poate puțin corectă, ea are, lăsînd la o parte unele neologisme franceze, aceleași însușiri de ușurință limpede, pe alături de frumos avînt sentimental, care deosebesc și alte lucrări ale lui. Izvoarele sînt întrebunțate, de sigur, fără critică, și atîtea pagini sînt redactate după continuatorul frances al lui Chalkokondylas, d'Ambry, de hatirul căruia se răspinge până și mărturia cronicii de țară, prefăcută în latinește de Silesianul Walter; prea adese ori se vede, prin incurcături și exagerări, că scriitorul nu cunoaște mediul contemporan și rosturile adînci ale popoarelor de care se ocupă³. Dar această Istorie a lui Mihaï Viteazul, care începea să iasă la lumină, era, pe lângă o însemnată lucrare literară, și cea

¹ *Ibid.*

² P. 5.

³ Astfel găsim la el un «beglerbeg al Șarlacului» și unul al Caramaniei, pe cînd, de fapt, era numai un beglerbeg pentru Europa și altul pentru Asia. E vorba de «focul artificial» inventat de Secuî și de «vestita ceată a Achinșilor», în realitate simplă «oaste de dobîndă», etc.

d'întăiū monografie închinată unei părți mai întinse din trecutul nostru.

În legătură cu acest articol e și notița, din August 1847, despre portretele Domnilor noștri, aflate la Paris, — cel d'întăiū studiu privitor la iconografia națională. Bălcescu pornise la lucru, îndemnat și de darul unui portret al lui Mihaï făcut de d-rul Mayer Museului din București, portret în care el nu văzuse însă întipărită firea eroului, al cărui caracter moral și politic îl studia de atîta timp. El avea de gînd să dea în «Magazin» și reproducerea acestor portrete, pe care numai foarte tîrziu Romîniū, deprinși cu litografiile de închipuire ale lui Asachi, le avură în sfîrșit înaintea lor.

Ceva mai tîrziu sosește pentru revistă o traducere — pierdută apoi — a paginilor contemporane ale lui Tarducci privitoare la lupta de la Mirislău¹. Dar colaborația lui Bălcescu, ocupat tot mai mult cu opera lui cea mare, se oprește aici. În curînd scriitorul era să se întoarcă, de alminterea, pentru a-și lua locul, de frunte și de primejdie, în aventura republicană din 1848.

IV. ARTICOLELE DE ISTORIE ALE LUI LAURIAN. ALȚI COLABORATORII AȚI «MAGAZINULUI».

Înaintea numelui lui Bălcescu figurează pe coperta «Magazinului», cu titlul de «profesor de filosofie în (*sic*) Colegiul Național», al lui A. Treb. Laurianu, cellalt editor. Vine rîndul să privim acum și activitatea acestuilalt istoric, pe care-l dăduse Ardealul.

Laurian începuse cu tesa sa de doctorat, care, călduros recomandată prin cele cîteva publicații periodice romănești ale timpului, nu întîmpină, totuși, multă luare aminte, de și cuprindea cel d'întăiū studiu mai întins al limbii noastre ca fonetică, etimologie și sintaxă. Atunci tinărul filolog, care, pentru cunoștințele sale de latinește, de archeologie și «filosofie», în sensul mai larg al cuvîntului, își găsisse răpede locul la București, alese revista din Iași, a tinerilor din amîndouă Principatele, pentru a-și face cunoscute ideile sale. Pe cînd, în paginile aceleiași publi-

¹ *Ibid.*, p. 299, nota.

cații, Vasile Alecsandri făcea mare haz pe socoteala poemei lingușitoare și apocaliptice, pline de cuvinte create și neizbutite și de greșeli de gust a lui Aristia, «Prințul român»¹, pe cînd Costachi Negruț, în articolașele lui «despre limba românească»², urmă cu lauda lui Eliad, acel care «ne-a scăpat de atîtea litere prisoselnice, ce, încetul cu încetul, începuseră a se împămînteni în limba noastră» și gonia anumite litere care jigniau simțul estetic, dar, tot odată, începînd a rătăci, recomanda forme latinisate, ca *vend*, *cautare*, *rid*, *locuitor*, *monastire*, *sunt*, — profesorul ardelean pornia la drum metodic, greoiu și foarte încurcat, în «Cercetări despre limbă»³.

El pleca de la concepții filosofice, pe care le deslușește multă vreme, purtînd pe cetitor prin «diagnostică», «diafrastică» și «dialectică», «senzațiune» și «reprezentățiunii», pentru ca să ajungă, în sfîrșit, la modesta gramatică. Pe cit de plăcut știa Eliad, amestecînd glumă, atacuri izbutite, excursuri poetice și aforisme de bun simț, să presinte polemicele și expunerile lui filologice, pe atît de rebarbativ se infățișează Laurian, cu arsenalul său de țepoase cuvinte nouă abstracte, ca «fericitate», «eugetativ», «inventiați», «provăzut», «mezi», «propensiune nativă», «inanimat», «numine», «prepusățiunii», «terminăciune», etc. După ce ieșim din aceste spinoase și întunecate propilee de măricini, aflăm că Eliad și francomanii se înșeală căutînd a crea noua limbă literară a Romînilor după italiană sau «frîncească», pe cînd numai «spăneasca» dă îndreptările cele bune, ea fiind — precum se arată într'un capitol de fonetică — cea mai apropiată în spirit și formă de limba noastră.

Ca istoric apare Laurian chiar dela începerea «Magazinului».

¹ P. 156 și urm. Versurile lui Aristia erau ca acestea :

Să bată 'n ronda gură d'aramă sunătoare,
O limbă ce 'n jos cată, și zvon e vestitor

sau :

Lungă, lung revarsă semnalul domnitor.

Alecsandri face acolo și o scurtă critică lăudătoare, bine redactată, a Satirelor lui Antioh Cantemir, traduse de Negruț și Donici; p. 181 și urm. O notiță a lui despre băile din Lăpușna, în Bucovina, p. 184. V. și notița despre «Iorgu de la Sadagura», p. 176.

² Pp. 100—1, etc.

³ P. 109 și urm.

După prefața lui Bălcescu el adaugă un «discurs introductiv»¹, în care se schițează timid liniile generale ale dezvoltării neamului nostru. Și Laurian vorbește de «tirani» și de «jugul greū» al acestora, și, pomenind de reformele ultimelor decenii, cutează să afirme că au fost date, potrivit cu «dreptul comun al genului omenesc» și cu nevoia de a «protecta libertatea universală», «nu atita din umanitate, cit din debilitate». Deși crescut în școlile din Ungaria și Viena, Laurian reprezintă, ca și sentimentalul, poeticul Bălcescu, dar, neapărat, fără grația de scriitor a acestuia, același crez al liberalismului, pentru izbînda căruia erau să se dea, în curînd, și la noi, lupte revoluționare.

Cit privește colaborarea lui Laurian la «Magazin», ea e foarte bogată, mai ales dela plecarea lui Bălcescu, cînd toată grija redacției rămîne asupra lui. Dacă Säulescu e cel d'întăiu care a tipărit o lucrare de archeologie, archeologia serioasă, pe care o făcea, prin colecțiile lor, generalul Mavros și Banul M. Ghica, e reprezentată, pentru întăiași dată în literatură prin lungul articol «Istriana» al lui Laurian,—dare de seamă a unei călătorii făcute, în 1844, după urme ale trecutului roman, pe un țerm al Dunării și pe cellalt, pină la ostrovul Adacalé². Povestirea e interesantă și prin multele date de viață contemporană ce cuprinde și prin schițarea persoanelor cu care călătorul, pe care-l întovărășiau doi prieteni, le-a întilnit în drumul său: astfel e vorba, cu prilejul visitei la mănăstirea Motrului, de bătrînul stareț Eufrosin Poteca, fostul profesor dela Sf. Sava, care, zice Laurian, «unește cu cultura științifică sentimentele patriotice»³. Scriitorul se încălzește prin cetirea vechilor inscripții latine, și el vede în Romîni dela 1840, impuindu-li prin aceasta și datorii, «strănepoții acelor oameni mari, cari au moștenit și țara și limba și numele dela dînșii».

Un al doilea articol al lui Laurian cuprinde, supt titlul de «Documente istorice despre starea politică și religioasă a Romînilor din Transilvania»⁴, un întreg studiu al vicții Romînilor ardeleni, mai ales supt raportul religios. Actele sînt culese din multe părți,

¹ P. 15 și urm.

² I, p. 65 și urm. Și Boliac, care ica parte la excursie, o descrie, în «Curierul românesc» pe 1845, p. 224 și urm.

³ P. 106.

⁴ III, p. 95 și urm.

și scriitorul dovedește o cunoștință adincă a subiectului. Pină și inedite sînt pe alocurea întrebuițate. De și Laurian vede în istoria românească a Ardealului o «tragedie rapsodică», expunerea e concisă și seacă și elementul sentimental lipsește cu totul, ca, de altfel, din toate lucrările acestui erudit fără aplecări poetice sau personalitate superioară. El întrebuițează acest prilej pentru a da îndrumări practice aceloră din mijlocul cărora pleacă; asigură că neamurile conlocuitoare «nu li voiesc binele, nu l-au voit vreo dată», și îi sfătuieste ca, puindu-și nădejdea doar în Împăratul binevoitor pentru ei, «să nu se ieie după cîntecele amăgitoare ale Ungurilor și Sașilor»¹. Sau, iarăși, la urmă: «Romîni, tot binele vă vine dela Împărăție, tot răul vă vine dela conlocuitorii voștri cei despotici; Împăratul Iosif se fălia înaintea voastră că e *Imperator Romanorum*; aduceți-vă aminte de acest om mare»².

Laurian dădu apoi, în «*Teșana*»³, o expunere, foarte bogată și amănunțită, a celor petrecute pe vremurile cînd barbarii se înțeștau cu Bizantinii, în părțile bănățene ale Dunării. Data aceasta, povestirea nu servește numai pentru a face legătură între traducerile documentelor pe care notele le cuprind în original; e istorie narativă, care urmează pînă în cele mai nouă timpuri, într'o limbă, care, de și latinisată pe alocuri, în cuvinte («stricățitoare», «miz-loc») și în forme,—anul al V-lea din revistă are și caractere latine—, e totuși destul de bună.

Același harnic scriitor dăduse, în anul al IV-lea⁴, o scurtă «*cronologie a Daciei*», în care făcea paralele ca acestea: Mircea-cel-Bătrîn și Romulus, Radu-cel-Mare și Numa, Mihai Viteazul și Tullus Hostilius, Nicolae Mavrocordat, Fanariotul urgisit, fiind Tarquinius Superbus (Laurian avea și o plăcere deosebită în datarea dela Zidirea Romei). În 1846, el dădu chiar, în limbile latină, francesă și germană, o istorie completă a Romînilor, foarte pe scurt înfățișată, ca în tesa sa citată⁵. Altă dată el publică un studiu de numismatică, despre unele medalii ale Domnilor noștri⁶. Făgăduise a traduce din Herodot,

¹ P. 329.

² *Ibid.*

³ V, p. 182 și urm.

⁴ P. 22 și urm.

⁵ *Schneller Ueberblick der Geschichte der Romaenen*, von A. Treb Laurian.

⁶ I, p. 187 și urm.

Strabon, Ptolemeu, Tabula Peutingeriană, Procopiu¹, și dădu măcar acte culese din tratatele lui Dogiel. Adăugind cite o rară notă la cronicile muntene, a căror tipărire o supraveghea el acuma, Laurian află prilej să innădească, în original și traducere, acte copiate de el în Viena, ba chiar descrierea Țerii-Românești de călugărul din 1680—90, descriere luată din Engel. Notițele despre patriarhul Nifon, sfătuitorul lui Radu-cel-Mare, despre unele publicații de izvoare, de curînd apărute în Ardeal, sînt datorite tot lui. El făgăduia chiar un studiu despre boierimea, «arhontologia» românească, dela originile ei bizantine pînă la Regulamentul Organic².

Alte articole fură trimese «Magazinului» de Eug. Predescu, care dădu analiza poemului lui Stavrinos despre Mihaï Viteazul și traduse una din scrisorile principelui de Ligne, apoi de scriitorul sas Kurz, care comunică o notiță despre soția ardeleană a lui Petru-Vodă Șchiopul. Din Moldova vine un document dela marele boier Al. Sturdza Miclăușeanul, iar Costachi Negruț traduce unele pagini din marele istoric rus Caramzin³.

¹ *Ibid.*, p. 128.

² V, p. 71.

³ II, pp. 299, 309 și urm.

CAPITOLUL IV.

Poesia românească în Moldova dela apariția «Propășirii» până la 1848.

I. POESIA LUI V. ALECSANDRI.

În ceia ce privește literatura, «Propășirea» înfățișează înaintea de toate, în poezie ca și în prosă, dezvoltarea marelui talent vioiu, fluid, ușor al lui V. Alecsandri. Îl vom urmări, nu numai în paginile revistei ieșene, care continuă manifestarea marelui poet nou începută în «Dacia literară» și în calendarele lui Kogălniceanu, dar și pe urmă, în toată acea dezvoltare a talentului său care se săvârșește înaintea de 1848, anul prefacerilor.

«Doina», scrie acesta însuși, în paginile chiar ale revistei celei nouă, e «cîntecul cel mai frumos, cel mai jalnic, cel mai cu suflet ce am auzit eă pe lume. Eă, de cite oră aud doina, imă pare că aud Moldova plîngînd după slava sa cea veche ¹». Poetul avea strîns destule doine, culese din rostul chiar al cîntăreților populari, și el se gătia să le publice, cerînd, în același timp, întregiri de la oricare ar fi avînd și el astfel de cîntece ². Călăuzit de poporul creator al doinei, urmînd în simțirea simplă, în ideia clară, în ritmul răpede și în rimă, cînd lesnicioasă, cînd neașteptată, pe acest învățător, la școala căruia își formase sufletul de poet, Alecsandri dă, în legătură cu «doinele» publicate până atunci prin ca-

¹ P. 62.

² «D. V. Alecsandri, dorînd a îndeplini colecția, ce a făcut, de cîntece populare a Romînilor», etc.; pp. 128-30.

lendalele lui Kogălniceanu¹, alte bucăți în același spirit și aceeași formă. De și se zic «doina», ele au un cuprins foarte variat: uneori sînt schițe, ca aceea a Babei Cloantei vrăjitoarea:

Sede baba pe călcăie
În tufarul cel uscat
Și tot cată nencetat,
Cînd la luna cea bălaie,
Cînd la focul cel din sat, —

urită dihanie, care,

Din măsele clănțanind
Și din degete plesnind,

chiamă din adîncurile negre ale altei lumii, din «hăul fără de lumină», pe stăpînul ei, «al cerului dușman», stîngătorul candelor de pe morminte, cel numit cu numele său deplin:

Duhul Răului, Satan.

Altă dată e o scenă de iubire, undeva prin mănăstirile de la munte, pe care Alecsandri le visitase într'o călătorie, împreună cu alt tînăr poet, Alecu Russo, apoi cu M. Cuciureanu și un judecător², călătorie descrisă de dînsul, cu multă vervă, pe alocuri cu spirit, în aceeași revistă ieșeană³. În «Sora și hoțul», care vrăjește înaintea noastră o scurtă dragoste cu păcat, începutul mai ales e în cel mai nemerit ton de povestire populară:

Sus în deal la mănăstire
Plînge sora 'ntr'o grădină,
Plînge noaptea și suspină
Dup'a lumii fericire...

Și versurile se repetă, cu o nuanță de adîncă melancolie, la sfîrșit, cînd păcatul a fost ispășit:

Nici nu plînge, nici suspină
Nime 'n deal la mănăstire.

Iată acum, străbătînd codrul care înfrunzește primăvara și pentru a-l ajuta și ascunde frățește, iată voinicul, fără stăpîn și fără le-

¹ V. mai sus, pp. 96—7.

² V. și mărturisirea lui Cuciureanu, *ibid.*, p. 101: «Era o frumoasă zi de toamnă, cînd, îndemnat de doi prieteni ai miei, V. A. și A. R., am pornit să vizităm romantica vale».

³ *Călugărul și pistolul*, ș. a. În legătură cu aceste însemnări de drumet vesel e traducerea, de Kogălniceanu, a unui frumos foileton din «Augsburger Zeitung», în care se descrie o altă călătorie asemenea, făcută de un străin.

gătură, care aține calea celor împovărați de prea multă bogăție nedreaptă. Doina zice, sunînd din frunza preludiilor sale :

Frunză verde de alună,
Trece voinicul pe lună
Și codrul voios răsună¹.

«Mindrulița de la munte» ascultă, fără a se sîii prea mult, calda rugămintea a drumețului, care, îmbiînd-o în cîntecul său, știe că

Ici în lunca inverzită
Este-o iarbă înflorită.
Unde soare n'a pătruns.

Și ca o poveste de tinerească dragoste alintată se desfășură acel *Cinel-Cinel*, în care fata nu poate gîci taina ce-î aduce înaintea tînărului care rîvnește la dînsa, și atunci :

Nu gici 'ndată
Gingașa fată,
Și pe guriță fu sărutată.

Tot de iubire spune, deși mai șters și într'o formă mai împes-trițată cu greșeli de limbă, *Craiu-Noi*².

Nota haiduciei, mai pronunțată și îndrăzneată, răsună apoi din «Strunga», în pădurea căreia se ivesc

Opt voinici cu spete late
Și cu mîncei suflecate,

cari nu mai sînt voinici tineri, ieșiți de o potrivă pentru pradă și pentru dragoste, ci meșteri vechi ai tălhăriei de codru, prin care singură se mai dovedia o veche vitejie.

Astfel în «Propășirea» apăru partea cea mai spontană, mai nouă și mai fecundă din opera poetică întregă a lui Alecsandri. N'avea încă siguranța geniului său, nici dorința de a întrece pe marii poeți străini, nici ambiția de a trata sentimente fine sau probleme filosofice înalte. Trăia tot încă în spiritul fermecat al cîntecului popular, care-l și făcuse poet. O singură dată el lăsă versul săltăreț al doinei, gluma înflorită, șaga bună a țeranului din munții Moldovei pentru a închina unui eveniment istoric, în sensul ideilor tineretului, dezrobirii Țiganilor Cîrmuirii, o odă cu versul lung și avîntul puternic³ :

Te slăvesc o zi ferice, sfîntă zi de libertate...

¹ P. 63.

² Și în «Albina» pe 1843, pp. 149—50.

³ Suplementul la 6 Februar.

În ceia ce privește poesia poetilor moldoveni, «Propășirea» se ține mai mult cu aceste versuri ale lui Alecsandri. De la Donici, pe care-l vom regăsi în «Albina» lui Asachi, se capătă puțin : numai fabula *Musca* și bucata lirică *Gîndul*, cu aceste frumoase versuri, în alt metru decît acela pe care-l obișnuia fabulistul :

Privesc mindrul vultur cum se 'nnaripează,
Cum filiiie 'n aier, zburînd peste nori....

Din aceleași «Doine», «Calendarul pentru poporul românesc pe 1844» dă bucata «Grozea», de care va fi vorba îndată, iar cel pe 1845 cîntecul voinicese al Tatarului care cearcă vadul pentru jaf înaintea ostașului moldovean care-l chiamă la luptă ; «Treî Arcași» în care, cam stîngaciū încă, se încearcă a se înfățișa legenda clădirii mănăstirii Putna ; «Ursiții», cu înfățișarea de datine românești :

Cum bātu vîntul de seară
Prin ogorul de secară
De trei ori aū descîntat,
La fintînă aū cîtat.

Astfel de scene populare sau războinice plăceau tot mai mult ; data aceasta, unul din ele e întovărășit de musica lui Flechtenmacher¹, și vedem cum, în «Tinăra copilă» de Negruț, tipărită tot aici, se cuprind elemente dezmiardate, ca «fetișoară», «flăcăuaș», «fetișă», «cosițe», care nu erau din mijloacele obișnuite ale acestuia-lalt poet, sentimental une ori, șăgalnic alte ori, niciodată însă real și simplu, ca poporul pe care-l lăudase, fără să-l imite însă.

Apoi, până la 1848, cetitorii nu mai avură prilejul de a cunoaște lucrările nouă ale lui Alecsandri, care nu are prilejul de a tipări nicăiri — afară de o singură bucată «Zburătorul», în «Albumul» din București și de plîngerea pentru maiorul Bran, în «Albina»².

Pe cînd, cum se va vedea, fiecare dintre poeții munteni mai tineri căuta să se impuie luării-aminte a micului public de atunci prin strîngerea la un loc a unor bucăți, literare răzlețe, acela care era, nu cel mai mare — căci Donici nu putea să dea altceva decît fabule și Negruț cîntărețul amuțise —, ci singurul represintant în Moldova al poesiei celei nouă, ce se inspiră, pe de o parte, de la romantismul frances, iar, pe de alta, de la ideile de libertate, de lupte naționale, de unitate românească, Vasile Alecsandri n'avea

¹ Acesta tradusese «Descrierea vieții contelui Ștefan Seceni».

² An. 1842, la sfîrșit.

aceiași grabă de a prezenta lumii un volum în care să fi adunat scrierile sale. Numai cîțiva ani mai târziu, la 1853, veni din Paris, unde trăia pe atunci poetul, ca un dezgustat al politicii mai mult decît ca un proseris sau un fugar al ei, cartea, frumoasa carte de «Doine și lăcrimioare», în care se cuprind de fapt mai mult poezii anterioare anului 1848. Acolo vom merge deci să le căutăm pentru ca prin ele să se poată statornici pe deplin cea d'întăiu fasă a poeziei lui Alecsandri, aceia în care el are o spontaneitate, o nevinovăție, o simplitate, o sfială față de sine însuși, de subiect, de artă și de public, pe care a pierdut-o mai târziu cu totul, și, neapărat, nu în folosul său.

Afară de «Doinele» cunoscute, care apărură în calendarele lui Kogălniceanu și în «Propășirea», întîlnim în volum și altele, din același timp, probabil.

Astfel Ursiții, într'o formă destul de slabă, care pornește de la cîntecul haiducului Bujor, cu cele «trei fete care spală lină», Strunga, cîntec de haiducie, «la potica fără soare», unde cei «opt voinici» așteaptă pe «ciocoiul bogat»; balada Ceasul răii, cu povestea unei peiri de ostaș tînăr și iubit, în lupta cu Tatarii a «oștii de Romîni» din vremea lui Ștefan-cel-Mare: toate pot fi puse în 1843 încă. Alecsandri publică, apoi, la un loc cu bucățile alcătuite la munte în acel an 1843, «Păsărica», una din rarele lui fabule, și încă una cu un subiect politic bine mascat, căci înțelegem cine e păsărica, de jalea căreia se înduioșează poetul:

Albă păsărică,
Ce stai singurică
Lîngă cuibul tău,

și știm cu cîtă viclenie rusească lucrează acel șerpe care roade la cuibul păsărelei românești:

Că de mult îl roade
Un șerpe cumplit.

Nu e genul lui Donici, care-î mult mai prosaic și lipsit, pe de o parte, de orice notă sentimentală, iar, pe de altă, de orice alusii contemporane precise, ci alt gen, mult superior, cuprinzînd și acea notă lirică și poporală, pe care n'o întîlnim în fabula politică a lui Grigore Alexandrescu.

Pe lîngă «Doinele» publicate până atunci, se adaoage balada

«Maghiara», merită să lămurească practic numele unei ape din munții Sucevei. Ea poartă data de: «mănăstirea Slatina, 1843», dar e vădit prefăcută; dintr'însa se desface, în adevăr, o înrîurire a lui Bolintineanu, cu împrumuturi de ^{nețezii} nețezii căutate, precum: «sin falnic», «Maghiara, scumpă floare», «sin, dulce crin», «amar suspin», «ochi plinși», jale-amară», «mîndră fată», etc. Din fondul primitiv, neschimbat, doar să vie versuri ca acestea:

Unde-s paloșele crunte
Unde cresc stejari de munte,
Unde nasc voinici de frunte!

Dacă aici inspirația vine de la cîntărețul în ton minor al iubirilor ușoare, prin cetirea lui Boliac se lămurește spiritul de compătimire pentru cel sărac, de admirație pentru dărnicia haiducului și pentru recunoștința bătrînului sătean ajutat la nevoie de dînsul, care se desface din povestea hoțului mort *Grozea* (1844); după el, aruncat pe «scîndura veche», «nu plinge nimeni», nici chiar «poporul» ce se înfioară la vederea lui, de frică și de respectul fatalității; și, iată, vine moșul cu «doi bani netezi în vechea sa pungă», care, puindu-î lingă cel adormit, spune povestea focului în timp de iarnă, care-l lăsase afară cu toți ai lui, până la venirea ca ajutor a «creștinului», care s'a dus acum la altă judecată pentru a-și da samă, de faptele sale, de sigur; dar și de cugetul de unde aș pornit.

Din 1844 mai este numai imnul de slăvire a libertății, scris cu prilejul dezrobirii Țiganilor¹ și răvașul de șagă către Bahlui.

«Zburătorul», din 1845², n'are în el nimic fantastic sau tragic; poveste de toate zilele a unor fete «gingașe» și a unor «voinici cu negre plete», ea se învîrte în jurul temerii de un singur zburător din altă lume, pe care-l înlocuiesc cu succes față de cele două fete doi flăcăi de pe pămîntul nostru.

De și nedatate, se așează în aceiași an de tinereță limpede și de aproape naivă originalitate, ferită de o influență prea puternică a marii literaturi franceze, și alte poezii în gen popular și cu subiectele luate din experiența ce culesese poetul în satele muntelui.

N'ar fi ochii nimărui
Dulci ca ochisorii lui,

¹ V. mai sus, p. 136.

² Tipărit, cum s'a mai spus, întâiu în «Albumul» din București (1847).

spune cîntecul de leagăn, ritmat prin «nani, nani puișor», al tuturor căsuțelor și bordeielor.

Pe cînd stanțele în amintirea maiorului Iancu Bran, «plecat ca să-și iea răsplata de la dreptul Ziditor» (încă din 1842), sînt cu totul în gama bătrînului și bătrînciosului Conachi, «Visul», ceva mai tîrziu, tipărit întăi în «Propășirea», amestecînd cu o realitate adînc simțită a ologorie, destul de veche—a celor trei ispite, aici

... Fecioare mindre, nalte și frumoase,

care sînt Bogăția, Gloria și Iubirea—, și un fond romantic de taină întunecată,

— De-odată fugaru-mi, sforăind, s'opri —

și de idealism luminos

— Le văzui ca vultur, ca trei rîdunele,
Și ca trei stelute se pierdură 'n stele —

e o nouă și foarte însemnată operă, în care se oglindește schimbarea petrecută în sufletul scriitorului, după ce își făcuse alegerea între cele zine, hotărîndu-se, ca toți poeții din toate timpurile, pentru cea din urmă, deși cea mai sfioasă și cea mai săracă.

Acuma, în adevăr, iubirea pusese stăpînirea pe inima poetului, una din cele mai curate și mai religioase, mai tainice și mai nenorocite la sfîrșit dintre iubirile cîntăreților romîni. În 1845 el stătu mai mult timp, primăvara, în casa de țară, veselă și primitoare, evlavios de ospitalieră în vechiul înțeles al cuvîntului, de la Minjina, în părțile Tecuciului, unde stătea familia prietenului său Negri. Cu acesta împreună scrise el *Strigoii*, unde nu mai e un subiect din popor, tratat după cugetarea și simțirea poporului, ci o temă din credințele lui, transpusă pe registru superior al romanțismului apacean :

Călător nenorocite,
Fugi de-acele căi pocite,
De ți-e calul de bun soiü, —
Că 'n mormîntul fără pace
Și supt cruce-acolö zace,
Zace singur un strigoii,

cu această scurtă scenă tragică :

Cine-aleargă pe cîmpie
Ca un duh de vijelie?
.....

... De pe stîncă
În prăpastie adîncă
Aă picat stăpîn și cal!

Pe sora lui Negri, pe Elena o iubia Alecsandri în acele zile cînd inspirația celor doi tineri poeți, prieteni pînă la frăție, dădea literaturii noastre această minunată baladă fantastică.

Poate că Elenei Negri i se îndreptău chemările din «Dorul», «cîntec de lume», în care nota populară se amestecă la un loc cu altele în felul lui Conachi, al cărui spirit, ce e dreptul, și stăpîniă la Minjina¹:

Scump odor, dulce iubită,
Unde-î fața ta slăvită?

Și acelea, măi călduroase și însemnate prin delicata îmbinare a motivelor populare cu simțirea adevărată și personală a poetului, căruia steaua-î dă sfaturi ca acestea, pe care el le și împărtășește iubitei:

Să mă lași a săruta
Două flori pe fața ta:
Una 'n cîmpul raiului,
Alta 'n cuibul graiului.
De murit, eă n'oiu muri,
Ci cu tine m'oiu iubi,
Cit or crește flori în lume
Și s'or duce 'n ceia lume!

Alecsandri a scris însă, într'un șir de poezii, care alcătuiră, întăi, pentru dînsul ca un cîntec de neună fericire în dragostea împărtită și se prefăcură numai pe urmă, după grozava catastrofă care-l lăsă singur înaintea mormintului logodnicei lui iubite, în «lăcrămioare» de primăvară jertfită și tristă, istoria iubirii sale. Ele sînt în literatura noastră, fără nicio excepție, cel măi deplin, măi cast și măi adevărat monument închinat uneia

¹ Alecsandri ica ca *motto* versuri ale lui. — Conachi tipărise tocmăi o traducere din tinereță, *Matilda*, din d-na Cottin, continuată de «tinărul Iacov Fătu, căruia a și dăruit tot benefisul». Arătînd că «încă din tinerețe a cinstit și iubit clătirile și faptele virtuozose», bătrînul iscălește: «al vostru patriot: Alexandru din botez, iar din gura oamenilor Costachi Conachi, Logofăt și cavaler».

din acele pasiuni nobile care înalță sufletul unui scriitor la culmi pe care niciodată cugetarea singură, pe aripile inspirației obișnuite, nu le-ar fi atins. O sinceritate desăvârșită, ca la spovedania unui credincios deprins a privi în sufletul său, o simplitate ce nu se întilnește decît în acele momente cînd ființa interioră a cuiva e sanctificată de un sentiment cu totul superior, care se exprimă spontan și nemijlocit, fără a trece prin vre-o pregătire meșteșugită, adaugă la valoarea acestor nemuritoare pagini.

Poetul a însemnat cu îngrijire data de 8 Mart 1845 în fruntea celui d'întăiu mîndru strigăt de pasiune conscientă și învingătoare :

Întinde cu mîndrie aripile-ți ușoare,
O sufletul micu vesel, o suflet fericit:
.....
Iubesc și sint iubit!

Se arată în starea omului care, simțind o putere ca a zeilor de mare, capabilă a însufleți și stăpîni lumea,

În ceruri cu mîndrie așintă ochiul său:
Ființa lui se 'nnalță ca vulturul de munte,
Al lumii împărat.

Și, iată, că, în alt ritm, line versuri de șoaptă, ca pentru ei doi singuri, mărturisirea ceasului mare se face, prin cuvinte evlavioase și cumpătate:

Era ceasul tainic al blindelor șoapte,
Cînd nu mai e ziua și nu-î încă noapte

Și glasul cellalt se aude:

E ceasul uimirii cînd tainica fire
Poeților tineri li dă 'nsuflețire:
Ce poezii cîntă inima-ți încet?

«O noapte la țară», tot din Minjina, dă alte cuvinte schimbate în aceleași serii reci de primăvară abia imbobocită; cu acest eco al sufletelor amîndurora:

Am o ființă 'n lume ce știu că mă iubește.

Și acum vin asigurările lui, — din Blinzi, alt lăcaș de frumoasă «țară» moldovenească:

De crezi în poezie,
Crede 'n amorul micu,

sau «vezi tu vulturul», a doua scrisoare de iubire de acolo, din

Blînzî, în care zborul vulturului, razele luceafărului, glasul tainic ce cîntă 'n miez de noapte

Și prin văzduh plutește a cu-al florilor miros,
daū graiū unei simțiri care nu se poate vădi altfel.

Urmează o lungă întrerupere : călătoria lui Alecsandri la București, cele d'întăiū semne de boală ale Elenei Negri, hotărîrea de a o duce aiurea supt ceruri mai blînde, care îngăduie mai bucuros sănătatea și fericirea oamenilor (Maiū 1846). El însuși, urmărind de departe pe acea care pleacă, nu va merge la Veneția, ci, pentru a-și îngîna uritul — nu încă durerea, căci tot nădăjduiește — va face călătoria sa în Răsărit :

Te duci, iubită scumpă, în țermuri depărtate,
Veneția te-așteaptă zimbînd la visul tăū.

Ce a văzut prin aceste locuri, pe care le zărise prin poesia lui Hugo, n'a avut vreme, nici aplecare să scrie; din Brusa asiatică a munților înnalți, a limpezilor izvoare săltărețe, a vechilor ziduri bizantine și moscheilor din al XIV-lea și al XV-lea veac, în care dorm cei d'întiū Sultani, el scrie «Niniței», trimețindu-i prin solie de inger bun,

Dulce inger de blîndeță,

versurile lui de salutare (Iulie).

În Constantinopol, peste cîteva săptămîni, poetul vede caice și vislași, elcovani plutind peste albastra Marmarā, fete din popor cîntînd

Pe mal la Candili

și, visînd de cai «ca vîntul de ușori», de

..... stofe cu fir
Și cu mîrgăritar,

de «caftane de Vizir», de «săbii de Taban» și de covoare persane,

Ce saltă supt picior,

el scrie dorința modestului Abdulah caicgiul,

... cel mai voinic
Vislaș de pe Bosfor,—

într'o «Orientală» frumoasă și simplă, cum era atunci și starea lui de spirit.

Dar, în același timp, alt răvaș de dragoste pleacă, ducînd, fără

nicio mărturisire de temeri sau prevestiri sinistre, cuvinte bune, iubitoare «dragei Ninițe».

În Septembrie, când se apropie acum toamna nemiloasă pentru cei cu tinerețele osindite, el e la Triest și, în forma dureroasă ce are dorința lui de a-și vedea mai răpede iubita, se simt acum veștile rele:

Pe malul mării de spum' albită
Se 'nnaltă gemăt îngrozitor:
«Ca pe un inger te-aștept, iubită,
Cuprins de jale, muncit de dor.
.....
Destule zile de despărțire,
Destule lacrimi, destul amar!»

La 11 ale lunii e în Veneția, lângă Elena, în palatul Benzone, și

.... la ceasul ce s'adună
A' dogilor vechi umbre, pe maluri șovăind,

i se pare că aude un glas de aiurea, care, spunînd înțelepciunea de dincolo de moarte, îndeamnă la gustarea ceasurilor, scurtelor ceasuri ce rămîn din acea îngăduire a zeilor care se chiamă viață omenească:

«Iubiți, iubiți», ni zice Veneția cernită,
«Iubiți, amorul nostru puternic e și sfînt.»

Și scurt!

Deci iată că, închizînd ochiul asupra viitorului greu de nori, el chiamă înnaintea «negrului palat crăiesc» pe iubita sa în gondola ce-așteaptă

Pe marea lină
Care suspină.

Și, ca să-î fie de urît, îi cîntă povestea Biondinettei din popor pe care a iubit-o așa de mult, de și neam de doge și biruitor, «*Mocenigo cel frumos*», sau, mai târziu, aiurea, «cançoneta napoletană» despre

Paserea 'n zbor
Cu fruntea 'n lumină

pe cînd deocamdată, iubirea lor, asigurată, pare că, din nou, e ocrotită de

Veneția cernită, Veneția măreață.

Aici simțirea cîntă zglobie

Cu Ninița 'n gondoletă,

dincolo vorbele vechi de serioasă și adincă mărturisire răsar din nou

Tu ești lumina, viața și Dumnezeu meu.

Trist vorbesc însă de «visuri», de «inimi vestejite» rîndurile scrise la Palermo, în Februar al anului următor (o bucată precedentă, «cantoneta» citată, e din Ianuar, Neapole), și cugetarea se oprește asupra strașnicei siguranțe:

Azi e viață, minî e moarte.

Elena va merge și măi departe, și într'o zi de primăvară va stîngé la Constantinopol:

Ca un cîntec, ca o floare,

Ca un fulger luminos.

Într'un lung hohot de plîns se desfășură cîntecul de «Adio» din Maiu, luna florilor și a valurilor albastre, line și bune, aurite pe creștet de soarele tuturor binecuvîntărilor și făgăduințelor:

Cea măi blind'a mea gîndire,

Cea măi gingașă simțire,

Cel măi falnic dor al miei,

Ție numai, numai ție

Le închin pentru vecie,

Ca la însuși Dumnezeu.

Toate, serie cel rămas singur,

S'aū dus cu tine

În lăcașul de lumina.

O moartă-î aduce aminte pe cealaltă, pe mama lui, a cărei pierdere îl trimesese altă dată în alt surgun al durerii, și el o plînge (August 1840).

Singur pe-o stîncă dărimată.

«Ca un orb nenorocit», poetul va călători încă multe luni de zile prin acest Răsărit, care cuprindea acum mormîntul iubitei sale. Încă în Maiu 1847, la un an după pierderea Elenei, el strigă valurilor mării:

O valuri mari de spume,

Purtați-mă prin lume

Ca frunza fără nume.

Va merge și măi departe; pe cînd țara lui se zbuciumă de furtunile revoluției, de suferințele ocupației străine, el e la Malta în 1849, și de aici gîndul îi fuge la ceasurile bune cînd își află ursita

în acel «castel departe», la acelea, dulci în durerea lor, cînd im-
buna suferința iubitei

În tîrgul ce se pare
Din valuri răsărit,

până în clipa sfărîmării tuturor speranțelor, cînd

Într'o noapte lină,
O palidă lumină se stinse în eter

și astfel

Muri ursita mea.

Veneția, în pacea solemnă și grandioasă a căreia ar intra bucuros
acuma, aducînd la durerea ei veche noua lui durere, îi pare, de
departe, «duioasă» ca o prietenă și martură de nenorocire, și el
scrie, deci, către cetatea nemîngîiată :

Te iubesc în a ta jale,
În veșmintul tău cernit,
Te iubesc cu dor fierbinte
În frumosul tău trecut
Și 'n aducerea aminte
Ale dragostilor sfinte
Și-a ființei ce-am pierdut.

Și, cînd, peste alți ani strecurați, el strînse la un loc, ca un
mănunchi de flori veștede, cîntecele în care trăise sufletul său
Alecsandri găsi o notă de durere și mai adîncă pentru a închina
acest mănunchi de «lăcrămioare»,

Fragede și albe
Ca iubita vieții sale.

Elenei, celei

Pierdute în neagra veșnicie,
.....

Steluței zimbitoare
Dincolo de mormint.

// Poesia de iubire, personală, stîngace, sfioasă, veselă, șagălnică,
entusiastă, temătoare și frămîntată de cele mai grozave dureri se
născuse astfel în acești ani 1845—7 prin fericirea și suferința
acestui mare poet tînăr.

II. SCRIERI ÎN PROSĂ ALE LUI ALECSANDRI ÎN «PROPĂȘIREA».

Prosa lui Alecsandri e înfățișată în «Propășirea» de peripețiile «călătoriei în munți», făcută în vara anului 1843 ¹. La aceste pagini care păstrează încă, deși limba întrebuintată de poet n'avea nici mlădierea, nici varietatea pe care am aștepta-o, un parfum de tinereță încrezătoare și războinică, se adaugă șirul de povestiri, legate numai ușurel între dînsele, care poartă titlul general de «Galbenul și paraua» ². În punga poetului se ieau la vorbă, adecă, în pacea prielnică a odăii, cele două monede mult timp vînturate și trecute prin minile și buzunarele atitor oameni deosebiți între dinșii, cari, la un loc, formează ca o galerie a societății noastre din acei ani. Sînt boieri bătrîni, cari nu vād și n'aud bine, sînt boieri tineri, «cam prostuți din fire și cam obraznici din creștere», cari-și învață franțuzește — «astăzi în Moldova îi cam rușine să vorbească cineva moldovenește» ³ — verișoarele, întrebuintînd o metodă eminentemente practică, sînt coconițe răsfățate care sînt gata a plăti oricît de scump asemenea serviciu neprețuite. Și vei măi găsi cămătarî și hoți, vei găsi căpitani greci deprinși a înfrunta mîniile mării și, măi ales, vei găsi o întregă familie de Țigani: tatăl măreț în barbaria lui, fata sprintenă și drăcoasă, flăcăul setos de dragoste, — familie care îngăduie scriitorului să rupă o sulită împotriva robiei. Căci, de la un capăt la altul, acest poem în prosă, cu subiectul în multe fețe, cuprinde satiră și îndemnuri și servește luptei pe care, oricînd și prin orice mijloace, o ducea tineretul. «Eū mă mir», strigă odată una din monede, «cum de sufăr Rominiî atitea miî de tîlhari!» Nu lipsese nici atacuri personale, ca atunci cînd se iea în zeflema cutare «Tetragloson care era să iasă» ⁴, sau cînd se atinge însăși persoana lui Eliad, care, ca unul ce cîntase de curînd pe un scămator și șarlataș (Rodolfo) ⁴, e înțeles supt numele de *ammiratore dela prestidigitazione* și de care e vorba iarăși, cu o răutate ce nu se ascunde, cînd, cu probe ca epitetele «poetice»: «brațalba», «lun-

¹ V. p. 64 și urm.

² P. 130.

³ P. 111.

⁴ V. măi departe, cap. *Eliad*.

gumbra», «impercaicoifați», etc., se lovește în «o nouă limbă românească ce se descopere acum la București». Censura ceru chiar să se șteargă anumite glume de care s'ar fi putut supăra Austria ori Rusia.

Din schițele glumețe pe care Alecsandri le tipărește apoi în calendare — două în al lui Kogălniceanu, iar cea de-a treia în Calendarul lui Asachi tipărit în 1847 pentru acel an 1848, despre menirea revoluționară a căruia, nu visa încă nimeni, una, — *Borsec*, oglindește viața societății de toate neamurile ce se strîngea în această localitate de băi ardeleană, din părțile secuiești legate de hotarul Moldovei. Mai însemnate sunt celelalte două, pentru că în ele se păstrează tablouri largi din viața contemporană.

În descrierea, neisprăvită, a «Iașului în 1844», se deosebește cu pătrundere și se zugrăvește cu noroc contrastul între vremurile vechi, modeste și unitare, adevărat românești și cele nouă în care Capitala de odinioară a Moldovei s'a îmbogățit cu lux, cu străini de tot felul, și mai ales cu Evreii. De o parte, mănăstirile, pe care scriitorul arată a le cunoaște bine, mai ales Cetățuia, căreia i se consacră rînduri prețioase, curțile boierești, calificate aspru de «hardughii vechi, nalte, strîmte, mucedu, cu păreții afumați și crăpați, cu ferestrele mici și chioare, cu streșinile putrede și ascuțite, cu scările întunecate, cu odăile ofticoase, cu ogrăzile mari și pustii, cu grădinile pline de buruieni sălbatece și cu ziduri groase prin prejuri»; apoi albele căsuțe de mahala, cu stîlpii de lemn bine frecați, cu prispa îngustă și curată, «cu perdelele albe», de sigur avînd oale cu flori în dosul lor, — «mici și plăcute ca niște jucării»; în sfîrșit felurite chipuri omenestii, de la «buhnele grecești» din Cetățuie și de la «matuful gîrbov, cu ghigilie pe frunte, cu mătîni în mîină», veșnic în ceartă cu țigancele sale, pînă la puținii negustori romîni rămași la taraba lor, cîrciumari, blănarî, pitari, bacali, — și ei dispăruți astăzi. De altă parte, cîștiguri și pierderi: între cele d'intîi, tinărul poet socoate casele cele nouă, cu «coloane, ferestre largi și luminoase, balcoane desfătate, ostrețe de lemn sau de fier», canapelele ce înlocuiesc divanurile, haina strîmtă, «încălțămîntea de vax», care s'au impus; între celelalte, năvala nebună a Lipovenilor, Bulgarilor, Armenilor, Nemților asupra vechii reședințe, care fusese odată o «politie românească»;

și el se înfioară înaintea viermuirii Evreilor cari țin circiumele de spre Socola și, încetul cu încetul, pătrund tot mai adânc în inima chiar a nenorocitului oraș, ca niște «lăcuste flămînde».

De alminterea, Alecsandri nu cunoaște în de ajuns trecutul Iașului și nu se poate încălzi de dinsul. Bisericile i se par clădite după același tip fără vre-o frumuseță, și în cea de la Cetățuia chiar el nu vede decît «una din cele mai nemerite ce s'aũ ridicat în Moldova în veacul al XVII-lea»; seminaristiĩ de la Socola învață doar a se lupta cu «Scaraoțchi de cornorată pomenire», și numai influenței lui Kogălniceanu i se datorește călduroasa declarație pentru țerani cari, «slavă Domnului, alcătuiesc cel mai mare număr» și «nu și-aũ părăsit niciodată obiceiurile, nici limba, nici portul, deși tristele întimplări ce-aũ trecut peste țară aũ apăsasat mai mult asupra lor».

Schița «Balta-Albă» pe care—după încheierea seriei calendarelor lui Kogălniceanu—Alecsandri o dădu calendarului pe 1848 al lui Asachi, cuprinde pățania unui Frances, în același timp curios de lucruri nouă și ignorant de geografie—cum aũ rămas Francesiĩ, mai ales în ceia ce ne privește pe noi, și după aceea, într'o călătorie la Balta-Albă munteană, ale cărei virtuți lecuitoare fuseseră descoperite de curînd și care ispitia mii de oameni la milul ei făcător de minuni. Ce era Balta-Albă atunci, ni spune, într'o scrisoare către mamă-sa, Alexandru Odobescu, viitorul maiestru al prosei romănești, pe atunci, la 1847, un foarte precoce copil de numai paisprezece ani: case țerănești ca oriunde, «baratce de lemn, ce samănă de departe a grajduri», «căsuțe de scînduri» înaintea luciului strălucitor de apă sărată, corturi pentru bolnavi mai săraci, scaldătoare laolaltă a Romînilor din amîndouă țerile—cari formău însă fiecare tabără deo parte, baluri mascate și represintații de circ într'o «sală lungă de scînduri acoperită cu postav», care purta pomposul nume «european» de Casino; plimbări la lună pe albele drumuri de vară,—și une ori chiar rătăcirea pe plută în lungul și largul «bălții»¹.

Acest tablou, plin de mișcare și zgomot la anumite ceasuri din zi și noapte și în locuri anumite, iar la altele încremenit în tăcere, îl zugrăvește și Alecsandri — care va fi fost la Balta-Albă, pentru

¹ *Sămănătorul*, III, pp. 147—9. Reclame pentru Balta-albă, în «Albina» pe 1847, pp. 117 și urm., 270—1.

lecuire saă din simplă dorință de a vedea lume, în 1845, cînd merse pînă la București și încheie legături acolo; colorile poetului pe deplin format acuma aă, firește, măi multă putere pe figură măi multe și trase mai sigur, decît proșa, totuși uimitor de bună, a copilului de paisprezece ani, care măi tîrziu era să-și iea locul între fruntașii literaturii românești dintr'o epocă următoare. Pe Alecsandri îl îndreaptă însă și idei generale: el vrea, pe de o parte, să înfățișeze nepotrivirea strigătoare, ca la o distanță de veacuri, nepotrivire care poate părea caraghioasă într'o privință, dar, în alta, e tristă și prevestitoare de rău, între clasa de sus, a boierimii, răpede modernisată, în trăsuri, haine, felul de petrecere, în maniere și limbă de întrebuintare, și între țerănimea, rămasă, supt ochii indiferenți saă chiar batjocuritori ai celor d'întăiu, la casele coperite cu stuh, la paturile de lemn gol, la părății albi fără podoabe, la masa fără unelte de mîncare, la sărăcia lucie și la desăvirșita lipsă de nevoi superioare. Pe acest izbitor contrast se și razimă schița lui Alecsandri, și din el scoate poetul efectele sale de comic, pe care le tratează cu o blindă ironie. Pe de altă parte, la sfîrșit, scriitorul pară a-și destăinui intenția ce avuse de a scoate în lumină primitivitatea vieții muntenești la sate față de împrejurările măi prielnice în care ar fi trăind țerănimea din Moldova. Să nu uităm, în sfîrșit, la caracterizarea acestei bucăți de prosă aleasă, reeditarea în românește a glumelor pe care toți cetitorii străini — în timpuri măi apropiate Demidov, popularisat între Romîni și prin «Dacia literară» —, le făceau pe socoteala zdruncinătoarei căruți de poștă din Țara-Românească, căruță trasă de două «miți postite», zice Alecsandri, în care surugiul vede și din care, măi cu osebite, știe să facă, prin pōcnituri de biciu furioase și urlete infernale, caă iuți și neobosiți.

III. ALȚI SCRITORII ÎN PROSĂ, NOI ȘI VECHI.

Alecsandri e — se poate zice — și prosatorul de căpetenie al «Propășirii». Afară de el, în adevăr, nu se întîlnese decît scriitorii măi vechi cari decad saă nu pot să se ridice mult măi sus decît debuturile lor, saă tineri începători.

Negruț e într'o scădere văzută. De la el vine, pe lingă articolele pomenite despre limbă — în acest sens serie și în *Foaia* din

Brașov pe 1841 — numai povestea lui Toderică, începută cu această sagă, în legătură cu împrejurările timpului: «pe cînd trăia Statu-Palmă Barba-Cot și în Academia din Podul-Iloaiei dau lecții vestiții dascăli Picală și Pepele». E însă vremea cînd limpedele scriitor clasic începe în foiletonul «Albinei» — odată le dăduse și la «Alăuta» aceluiași Asachi, — schițele sale scurte, pline de humor țărănesc amestecat cu fină ironie romantică, precum descrierea provincialilor și mahalagiilor cu benis, — e un meșter satirisator al vorbeii de clacă și al curiosității prostești —, plîngerea asupra urmelor trecutului, pe care le surpă Vandalii moderni, — cu alușii politice care-l trimiseră la moșie, fără voie —, schița cripteii de la mănăstirea Neamțului, strîngerea de proverbe, cu o prefață meșter lucrată, care se dă supt numeie de «Tîndală și Păcală», sau rîndurile înduioșate prin care pomenește pe maiorul Bran¹. El publică și *Baladele* lui Hugo, traducere pe care o cunoaștem, puindu-li 'nnainte cele șapte nume ale poeților «Pleiadei» românești, cu vechiul prieten Eliad în frunte. În sfîrșit i se datorește noul imn moldovenesc, cu musica de Herffner² și traduceri de piese ca *Două dueluri*³, «Les femmes savantes», din Molière, și «Viconte de Létorière»⁴. În «Almanahul de învățatură și petrecere» pe 1844, tipărit de Kogălniceanu, Negruț mai schițează chipul de umil sînt binefăcător al cerșetorului Luminărică, ziditor de biserici din pomana culeasă ban cu ban. În cel pe 1846 zugrăvește pe scurt Trei Sfetitele lui Vasile Lupu. Alte bucăți de același fel, note istorice într'o formă vioaie, mici povestiri, șagă ușoare cu subiecte de filosofie, de morală, de istorie, de viață socială, adesea foarte grele, fură unite cu cele d'întăiu și publicate supt titlul de «Scrisori la un prieten», mai tîrziu, în volumul «Păcatele Tineretelor». În ele se arată mai bine poate decit în orice altă scriere a lui elasticitatea fără păreche, simțul de eleganță, puțința de scurtime cuprinzătoare ale acestui talent ales, care are în el ceva din Prosper Mérimée sau din bătrînul Montaigne.

|| Mai harnică e colaborația lui Ralet, care, în schițele de satiră socială pe care le tipărește în «Propășirea», întrece cu mult nivelul din

¹ *Albina*, 1842, p. 411.

² V. *ibid.*, p. 357.

³ *Curierul românesc* pe 1845, p. 368.

⁴ *Albina*, 1847, pp. 41, 141.

broșurica sa de la 1830. De altfel, acest scriitor cu puțină chemare nu face decît să redea într'o formă mai slabă tipuri pe care le creaseră, înainte de dînsul, Negruț, Kogălniceanu sau Alecsandri. În pagini care cuprind un element istoric apreciabil, el vorbește de «Provinciali și Ieșeni»¹, de «Amorezi»², de «Vinătorie»³, bîciuind în treacăt «caricatura pripitei civilizații», ori pe acei cari «rîd de tot ce-î romănesc, de și sint Romîni». Ralet scrie însă și în «Albina» lui Asachi. Acolo publică versuri, și anume fabule, «Albina și Gîndacul», «Broatecul și gaița», etc., toate cu inspirația nouă, chiar dacă forma e stingace; prinzi adesea versuri care lovesc puternic în viciii sociale, precum :

Boierii de-așa știre venir' în supărare.
C'aveau să iasă la primblare
— Treaba lor cea mare —⁴.

Dintre scriitorii mai vechi, și Cuciureanu dă schițe de călătorie său cite un tip curios, în «Piatra Corbului»⁵ ori în «Agatanghel»⁶, care se cetese mult mai bine decît versurile lui de odinioară.

Asemenea cu Alecsandri în ceia ce privește originea, din boierimea mai nouă corcîită, ca și în viața de acasă, în călătoriile de studii, aplecările și gusturile, dar neavînd talentul poetic covîrșitor al prietenului și tovarășului său de petreceri în Italia, C. Negri se încearcă și în poezie, — Negruț îl pune doar în «Pleiadă»⁷, dar mai ales în prosă. El cîntase la rîndul său dezrobirea Țiganilor — pe care o glorifică, în același n-r al «Propășirii», cu Alecsandri, cu N. I. (Istrati) și cu Coradini, poetul frances, de origine italo-romină, care dispăru pe la 1848 în Apus, prin Parisul revoluționar⁸.

El jălește apoi pe acea Francesă, Emilia, al cărei rol în societatea tinerelor Moldovence culte îl pomeneste și Ion Ghica. Dar mai bune decît aceste versuri, pe care Alecsandri le prețuia, de alminteri, consimțînd a și scrie, ceva mai tîrziu, o bucată în versuri împreună cu bunul său prieten, sint schițele din viața venețiană, care s'ar ceti cu și mai multă plăcere dacă

¹ Pp. 70 și urm., 78.

² Pp. 125 și urm., 135 și urm.

³ Pp. 259 și urm.

⁴ *Albina*, 1842, p. 128; 1843, p. 348; 1844, p. 40.

⁵ Pp. 101—3. Dr. Gh. Cuciureanu e dese ori pomenit în acest timp.

⁶ Pp. 103—4.

⁷ V. schița citată a lui Alecsandri, în volumul de «Prosă», ed. Sococ.

ar fi ceva mai limpezî¹. Ici și colo se găsesc chiar frase de un efect puternic, ca aceasta: «La acele ceasuri târzii, pietrele, marmora, coloanele, statuile, apele și cerul păreau că se însuflețeau de o viață necunoscută, se îmbrăcau de o lumină limpede și părea că viața o cântare de nenumărate armonii, pe care o aud și n'o înțeleg». Sașu: «Văzurăți Bucentaurul aurit al groaznicului domnitor și gondola obositului pescar; văzurăți adesele mâini ale mărilor și mâniile încă mai fioroase ale oamenilor».

Și Negri e în curentul de idei al timpului, și el cere o cultură adevărat și potrivită, răspingînd «turbarea noutății» și ura împotriva a «tot ce-î național»; iar, cînd scrie aceste cuvinte, spuse de o Venețiană: «Noi, Venețienii, știm până la cele mai neînsemnate încunjurări ale trecutei slave a patriei noastre»², fiți sigur că nu se gîndește numai la Veneția³.

¹ Pp. 85 și urm., 132 și urm., 142 și urm.

² P. 143.

³ Se mai dă și o schiță tradusă din nemțește, de bună seamă de Kogălniceanu, și iscălită «graf Walberg». P. 229 și urm.

CAP. V.

Scriitori munteni între anii 1844—1848.†

I. ELIAD. SISTEMUL SĂU DE LIMBĂ LITERARĂ.

Interesantă din toate punctele de vedere e atitudinea față de «Propășirea» a scriitorilor romîni din alte provincii, adecă a Muntenilor, căci, dintre Ardeleni — în această revistă unde nu se mai dau reproduceri, — trimete o singură bucată, prosaică și confusă, un singur scriitor, Andrei Murășanu.

De o colaborație a lui Eliad nu putea să fie vorba: vechile lui legături cu scriitorii tineri din Moldova încetaseră din clipa cînd el proclamase nevoia limbii literare celei nouă și dăduse din ea mostre care erau înspăimîntătoare pentru orice om de bun simț. Retras la «Curierul românesc», unde, cum se va vedea în alt capitol, ajunsese acum să atragă pe tinerii de altă dată, sau pe tinerii, veniți de curînd, ocupat cu revista lui de nuvele traduse din franțuzește, de discuții privitoare la chestia veșnică a ortografiei, el se ajută aici cu contribuțiile unor tineri poeți golași, cu ale unui profesor de provincie ca Boierescu, adăugînd cîte odată cugetări despre filosofie, încă interesante, și chiar versuri proprii cu pretenții mari apocaliptice, cu cerurile ca teatru și arhanghelii ca protagoniști și cu un stil potrivit pentru aceste regiuni străine de lumea noastră, stil în care — ca în *Căderea Dracilor* — pe lângă calificative de felul lui: «florat de amarante», se găsiau altfel de enumerații versificate, oarecum în genul epic, înflăcărat și sunător din trîmbițe, al lui Hugo:

Tannuz, Hamos, Asmode, Dagon, Manut, Baal,
Astorit, Isis, Orus, Moloh, Balnud, Briarox,
Brimuter, Gorgon, Bluhai, Paimnon și Belial.

Totuși Eliad rămăsese același spirit vioiu, de o strălucitoare vervă, același cunoscător al sufletului și graiului poporului nostru. Îndată ce nu e dus în rătăcire de patima grandiosului și a sublimului, îndată ce nu se crede chemat a pontifica după exemplul lui Hugo, al cărui geniu în imaginație și coloare nu-l avea, pe departe, îndată ce părăsește jargonul lui italo-romin, în legătură cu teoriile-î de ciudată «filologie», Eliad apare tot ca vechiul scriitor, sfătos și bun de sfat, glumeț și răutăcios, meșter în a țese mreji în jurul părerilor și apoi în jurul persoanei adversarului.

Încă din 1841, după ce tipărise *Paralelismul* care depărtă de dînsul pe Moldovenii lui Kogălniceanu, prea cumiți, cum am zis, pentru a se îmbarca și ei în această corabie menită să piară, Eliad publică gramatica pe scurt a limbii ce era să fie, ce *trebuia* neapărat să fie, «Prescurtare de gramatica limbii romano-italiene», cu mostre ca acestea, în ce privește ortografia : «De vom bâga de seamă, vedemu quâ în natură se afflă numai ființe și calități».

Îndată începură modelele de stil. Un prestidigitator italian din felul acelora cari fac să germineze semințele, să crească plantele și să dea și flori, în cîteva secunde, Rodolfo, venise la București și, încîntat de prestidigitația lui—fiind el însuși, în alt domeniu, cam plecat spre aceasta—și bucuros că află încă un Italian—altul, Luigi Gianelloni, un imigrat de prin 1820, «capul pensionatului de copii din mahalaua Batiștei», începuse un curs de italiană pentru adulți —, Eliad îi închinase o poezie în cea mai înaltă limbă neînțeleasă. Un cetitor de bun simț, care iscălește cu inițiale, face întrebările cunvenite cu privire la unele cuvinte și pasagii din cale afară de obscure. Și iată că, pentru a apăra o cauză nedreaptă, a limbii făurite și imposibile, din care erau să rămîie limbii firești și tainice doar cîteva neologisme folositoare, Eliad scrie pagini de polemică care sînt printre cele mai bune, ca măiestrie și dibace încunjurare a greutăților, din cîte se află în literatura noastră întreagă (1843).

El ica la vale pe anonim, în care vede, și cu dreptate, nu pe un bătrîn ce nu înțelege în adevăr această limbă nobilă pe care creatorul ei o asemăna cu noua limbă literară a Grecilor moderni, ci

un tânăr din cei cu educație europeană, «domnișorii ce mi-au învățat citova franțuzești și cari-ți merg la bal mascat». Vechea tradiție a scrisului trebuie sfărîmată, ca nefiind alta decît «bătrîna robie a neștiinței». Nu e o limbă «româneasca dumnealor», ci o «glosă» sau «amestecătură de vorbe slavone, fanariote, turcoalice, unguroalice și însuși țigance pe lingă corpul cel mare, nobil și frumos al romaneî», e «limba dulapului de la Cișmegiî și din Broșteni», pe care o scriî doar niște «măscăritori». A îmbogăți, cum vreaî eî, oportunist și parțial, înseamnă doar «să se poleiască un fier, dar să nu puie nimenî mîna pe el să-l curețe de rugină». Viitorul e al limbii ceieîlalte, chiar dacă ar cuprinde exagerații, căci are și el, ca oricine, «niște gusturi, niște capricii ale lui».

Lumea, mai ales a *tinerilor* dela «Societatea literară», oameni cu idei mai sănătoase despre ce poate fi și ce-și poate îngădui, ca rectificare și înnoire, o limbă literară, nu voia să știe însă, fiind și în curent cu limpedele scris firesc al Moldovenilor, de graiul poetic și ales al italo-româneștiî lui Eliade. Acesta, pe de altă parte, nu era om care să se plece ușor înaintea unor dușmani pe cari-î desprețuia. El urmă și mai departe, din ce în ce mai hotărît, mai fanatic, în rătăcirile sale. La urmă, introduse în «Curierul» și literele latine, cu ortografia sa specială.

În ciuda acelor, pe cari el, «radicalul» în materie de înnoiri, îi numește «regaliști» și «juste-milieu», asămînd pe aceștia din urmă cu argintarii cari amestecă aramă în metalul prețios¹, iar pe ceîlaltî numîndu-î cu mînie «ruginiști», Eliad nu renunță la o limbă în care singură crede că se pot scrie, și nu în jargonul cel prost, «bădărănist», capodopere, ci-î adauge acum, la începutul periodului V, și alt element de înnoire, al literelor. Consultă în această din urmă privință nația, cerînd să spuie dacă voiește să capete «ale sale» și, declară că numai 29 din cei 150—200 de abonați ceruseră păstrarea slovelor², și că, în același timp, numai de dragul literelor numărul cetitorilor se îndoie și se întrei. ⚡

Ortografia latină a lui Eliad în 1844 nu mai e cea de odinioară

¹ Art, *Literații romîni*, în Periodul IV.

² «Curierul de ambe-sex» în cele patru ale sale perioade, nu avea mai mult decît dela 150 pînă la 200 prenumeranți, cel mult, și nicio foaie publică din ambele Principate nu poate compta pe mai mulți abonați, de se va lăsa numai pe o simplă înștiințare, fără o mijlocire de îndemn a doritorilor.»

ci una care, dacă se lasă la o parte întrebuițarea formei italianisante *qu* pentru *c* sau *ç* la pronumele relative și interogative, e și ortografia pe care o întrebuițăm astăzi.

Principiul îl expune el foarte cuprinzător în aceste rînduri: «Toată ortografia noastră se întemeiază mai virtos pe cuvîntul ca vorbele romănești să-și păstreze fisionomia lor romînă, să nu-și schimbe adecă niciodată literele cu care sînt scrise, afară de finale». Iar ca precepte el dă următoarele trei: «vocalele deschise se vor scrie simple sau curate: *a, e, i, o, u*, cele închise se vor scrie cu semnul \sim : *ă, ă, î, ô, ũ*; cele nasale se vor însemna cu accentul \wedge : *â, ê, î, ô, û*». Afară de aceste norme se rețin din sistemele precedente, proprii sau străine: *é, ó*, pentru *ea* și *oa*; *ch*, altă formă italianisantă, pentru *k*, *sc* pentru *șt*, înainte de *e* sau *i*, și, în sfîrșit: *ț* și *ș*. Cu cei 1300 de abonați ai săi, Eliad nădăjduia să meargă încă multă vreme înainte¹.

El însuși mărturisește însă într'o notă la a doua ediție, din anii '60, a «Curierului de ambe sexe», că cetitorii îl părăsira atunci, și că doar cîțiva prieteni și aderenți olteni îi păstrară credința, ajutîndu-l a-și scoate mai departe revista, în care tipărise prelucrări de-ale sale despre filosofie, unele localizate ca «O preambulare pe dealul Mitropoliei», altele traduse de-a dreptul, de începători, — Eliad însuși dă însă ceva din «Les Martyrs», — meniți să nu-și poată cîștiga un nume, I. P. Brezoianu, I. Negulici, C. Petrovici și alții, extrase din descrierile sau scrisorile de călătorie ale lui Lagarde și principelui de Ligne, biografii de poeți clasici sau moderni, pagini din Guizot (cu biografia acestuia), și chiar încercări morale după cărțile franceze, de elevul I. Zottu II².

¹ Acum «Curierul» trebuia să iasă, nu la două săptămîni o coală, ci în broșuri de două coli pe fiecare lună.

² Mărturisirile de înfrîngere ale lui Eliad, într'o notă a «Periodului IV», pp. 103—9: «Cînd o societate numită *literară*, compusă din adversarii miei, cei de astăzi, se institui spre a mă combate și a susține slavonismul, cînd mi se ardicară toate resursele ce țineau de azi pînă mine așezămîntul meu tipografic... Pe cînd însă zisa de sine inteligentă din Capitală striga «victorie», Oltenia toată, ca romînă mai pură, alergă în ajutorul meu și îmi susținu laborile pînă la 1848».

II. «ASOCIAȚIA LITERARĂ» A «TINERILOR».

În acest timp însă, Rosetti se unișe cu Germanul Winterhalder, și el unul din «inteligentă» și care putea scrie chiar versuri românești, de un gen mai ușor, și începea o tipografie, mai bună, mai modernă decât a lui Eliad, tipografie care servi scopurile «societății literare».

Această societate sau «Asociație» fu întemeiată în 1845, pentru a tipări lucrări alese, originale sau traduceri, fără deosebire. Era alcătuită din bătrînul poet Văcărescu, din C. Gh. Filipescu, Ștefan Golescu, Ioan Voinescu II și Grigore Alexandrescu. Doi ani ea nu tipări, cu toate că primise multe daruri, decât o singură carte de școală, dar, în 1847, societatea dădu de veste că va publica măcar opt volume pe an¹.

«Asociația literară» încercă să dea, în Februar 1847², și o nouă revistă a tinerilor, pe care mai avurăm prilej a o pomeni, «Albumul științific și literar», care apăru în două Dumineci consecutive — n-1 2 și cu un supliment, — avînd articole de Ion Ghica, de Gr. Alexandrescu, de Alecsandri, de juristul C. N. Brăiloiu — care era și redactorul «răspunzător», și cronici despre viața socială din București, al căror scriitor pare a fi fost Rosetti. Dorînd a trezi din nou gustul de citire prin bucăți originale, «articole de știință folositoare» și «bune traducții», întreprinderea cea nouă se răzîma, nu numai pe colaborația «tinerilor Romîni din amîndouă țerile», ci și pe bunăvoința unui «Guvern luminat și înțelept»; aceasta însă, probabil din cauza «varietăților politice» anunțate, opri publicația³.

Făgăduiala de editură însă nu fu uitată. Ioan Voinescu II dă o «Istorie sfîntă», tradusă de el chiar, și preface în românește «Tabelele istorice», pentru învățămîntul după noul program, ale lui Weber. Se tipăresc apoi «Datoriile omului», traduse de necunoscutul

¹ Înștiințarea și în «Albina» din Iași, 1847, p. 60.

² Nr. I e din 9 ale lunii.

³ Îndrumat de o notiță a lui Eminescu la exemplarul din «Propășirea» pe care-l posedă Biblioteca Universității din Iași, am găsit cele două numere ale «Albumului» legate la sfîrșitul foii lui Bariț din 1847, în exemplarul a-celenași bibliotecii.

Matsukopulo, alte cărți de școală, precum «Les rudiments de l'histoire à l'usage de la jeunesse moldo-valaque», «Grammaire roumaine à l'usage des Français», «Principurile generale de muzică europenească modernă» de I. Wachmann, traduceri de teatru, unele destul de vechi: *Meropa* lui Alexandrescu, *Vina*, de Adolph Mullner, tradusă de asociatul german al lui Rosetti, Winterhalder, «Don Ranudo de Colibrados», de Kotzebue, traducere de A. Rasti, «Filip» și «Orest» de Alfieri, de mult traduse de Simion Marcovici, «Napoleon la Schönbrunn și Sf. Elena» de I. Văcărescu, *Soareaua la mahala*, a lui Caragiale, romane și povestiri în traducere de P. Teulescu (*Indiana* de George Sand), N. D. Racoviță, I. Voinescu II (*Marcel* și *Corina*), și cadetul Gr. Lipoianu («Din criminile celebre»), o carte de istorie fantastică și caraghioasă de auto-didact cam smintit: «Dovezi literare pentru Țara-Românească și Moldova, că nu s'au numit Dacia și limba noastră n'a avut niciun amestec cu latina», a inginerului A. Popovici, recomandat pe vremuri, călduros, de însuși Kogălniceanu; poeziile lui Văcărescu și ale lui Bolintineanu și, pe lângă «*Florica*» lui Aricescu, începutul literar al unui alt poet nou, despre care nu e locul a se vorbi aici, Gh. A. Baronzi («Romana, trilogie epică»).

Tot acesteia inițiative i se datoresc și cele d'intîiî lucrări litografice ieșite la București, după exemplul dat de Asachi cu litografiile lui; chipurile Domnului și Mitropolitului, pe lângă un calendariu de părete. Pictorul pe care-l dă Țara-Românească pe acel timp, Cimpulungeanul Negulici, pe care-l cînta și Aricescu, alt Cimpulungean, în pretențioasele-i improvizatii de școlar, se afla pe vremea aceea într'o călătorie prin Orient¹.

Urmind exemplul lui Kogălniceanu, Rosetti începe și publicarea unor calendare cu o materie literară aleasă. Cel pentru 1848 cuprinde schița ironică «Un bilion», de care va fi vorba mai tîrziu, apoi note despre Radu-Vodă Șerban, biruitorul Ungurilor. Calendarul pe 1847, pe care nu l-am aflat, vorbea în același stil despre Mihaï Viteazul, dădea versuri asupra țigaretei, și splendida poezie a lui Rosetti «La o zi innourată», de care va fi vorba în

¹ *Curierul de ambe-sexe*, Periodul III.

paginile consacrate acestui nou poet al romantismului sceptic și al revoluției fanatice.

Pe cînd se manifesta astfel tinerii pe cari Eliad era să-î descrie mai tîrziu, după ciocnirea pe care o avu cu dînsii în domeniul politic, în cursul revoluției din 1848, cu cele mai urite colorii, ca «declamatori aroganți», «repețitori îngîmfați de idei confuze, cerșetori de posturi, turburători de meserie», «turburători patentati», «ciocoi noi», iar, în literatură, ca «profanatori și parodiatori ai lui Lamennais în versuri șchioape și hodorogite» — alusie mai ales la Boliac¹, Eliad urmă și mai departe cu propaganda pentru limba literară nobilă, despre care zicea că încă «din copilărie a fost idealul său»².

III. POLEMICA LUI ELIAD PENTRU LIMBA CEA NOUĂ.

În articolul «Cîteva chestiuni», Eliad, urmînd desfășurarea ideilor sale, ajungea la părerea că Dacii vorbiau aceeași limbă cu și mai vechii Pelasgi și apoi se pierdea în tot felul de visuri filologice ca acela că la obirșia oricărui cuvînt e onomatopeia, — precum despre apă: «arunce cîeva un om gol în apă și va vedea că exclamă *ah ha!*».

Apoi, tocmai în 1847, el tipărește un «Vocabulariū de vorbe străine în limba romînă, adecă slavone, ungurești, turcești, nemțești, grecești, etc.», vocabulariū care nu e decît un mijloc de a lua în bătaie de joc comoara de obirșie felurită pe care neamul nostru o adunase'n limba sa, de-a lungul veacurilor. «Limba noastră», scrie el, «își are averile materne, și o fac necurată numai veșmintele străine, niște petice ce o fac ridicolă»³. Cuvintele *străine* n'au de ce să mai fie îngăduite, ele care sînt numai «suvenire ale unei epoce de plins și de rușine», «pecetea sclăviei pe frunțile noastre»⁴. Nația e curată, curată să-î fie și limba, iar «străinii, nici vorbele lor să nu fie în capul bucatelor»⁵. Sintem curați,

¹ *Curierul de ambe sexe, Periodul III*, ed. a 2-a, p. 319, p. 320, nota 1 p. 321.

² *Periodul IV*, ed. a 2-a, p. 100.

³ P. XIII.

⁴ P. xxx.

⁵ P. 43.

afirmă el mai sus, «pe cit pot rămînea națiile de curate, curați cu numele, că nu și l-aș schimbat, curați cu datinele, că nu și le-aș schimbat, curați cu guvernul și cu țara, că și le-aș numit totdeauna românești... La noi n'a fost așa, talmeș-balmeș, ce e al tău al mieu și ce e al mieu al tău»¹.

De sigur, frumoase, prea frumoase idei, care se exprimă în această legătură pentru întâiași dată, apăsîndu-se cu atita energie asupra faptului că niciodată caracterul esențial românesc al acestor țeri n'a fost schimbat, de străinul cuceritor sau de cel pripășit cu viclenie. Dar Eliad, lipsit cu totul de simțul istoric și de o înțelegere a logicei lucrurilor, care nu duce totdeauna la aceleași rezultate ca logica lui de matematic și filosof al veacului al XVIII-lea, nu prinde două lucruri, de cea mai mare însemnătate pentru o dreaptă judecată: anume că un neam nu-și poate înlătura elementele străine din limbă, cum nu poate să înlătore pe cele străine care au intrat în alcătuirea făpturii sale fizice și, al doilea, că vorbele străine, construcțiile străine, mult mai puține, n'a fost păstrate în graiul tuturor fără a fi adaptate sufletește la neamul nostru, fără a fi supuse unei asimilări de formă, care le face să poată avea rolul lor în marea simfonie, complicată și fină, a unei limbi vorbite de un popor real. Deci, el va striga, forțînd vechile sale idei de la 1830²: «Romîni, luați-vă înapoi literele și vorbele voastre»³ și va arăta ca izvor al înnoirii limba italiană: «Am alergat acolo de unde este numele și carnea și sîngele și pieptul, și însuși laptele ce l-am supt».

Pentru a-l încredința că n'are dreptate, nu ajungea, pe lângă sentimentul general al tuturor oamenilor culti din România în epoca aceasta, nici părerea străinilor competenți, ca acel învățat filolog grec, profesor la Colegiul Sf. Sava, Grigore Papadopulo, care tipărește în revista lui Eliad, «periodul» al V-lea, prefața dicționarului romîno-elin pe care-l lucrase în parte, după cererea

¹ P. 38.

² Și totuși odată pînă și el fusese silit a face această mărturisire: «Orice vom face, limba nu poate scăpa de tot de a nu avea semnele istorice ce îndevădăază revoluțiunile prin care a trecut ca să devie o limbă cultă».

³ P. xxx.

Guvernului¹. După ce înșiră lucrările lexicografice de pînă la el, în Principate: «dicsionărelul» lui Vaillant, tablele de cuvinte din «Dascălul pentru limba franțuzească» al lui I. Gherasim Gorjanul (1832), dicționarul frances al «societății de literați» din 1840-1, dicționarele latino-romîne al lui Rischel din Iași și Laurian — acesta din urmă încă în manuscris —, dicționarul lui Iordachi Golescu, care nu s'a publicat², Papadopulo își desfășură planul, cu unele inovații îndrăznețe, ca aceia a unei «oarecare sisteme cronologice la istoria vorbelor românești» și unele curiozități, ca aceia a căutării prin limbile asiatice studiate de Klaproth și Adelung a etimologiei cuvintelor românești; dar află ortografia lui Laurian «mai grea decît a lui Maior și Alexie», declară, într'o cercetare critică luminoasă, că latinisările din «dicționarul dela Buda» îi trezesc zîmbetul, și nu spune un singur cuvînt de limba reformată a lui Eliad. Acesta, de alminteri, silit poate și de unii cetitori, întrepruse publicarea prefetii lui Papadopulo³, — acesta se întoarce în țara pe care o părăsise în 1843, mergînd în Apus, la 1856 și depuse manuscriptul fragmentar în Biblioteca Colegiului Sf. Sava, — și luă apărarea sistemului școlii ardelenene, de care se apropia și el, ca nou făuritor de limbă purificată și reglementată⁴.

IV. ELIAD CA POET. «MIHAIDA».

Și totuși, cînd întrebuița graiul poporului pentru a cuprinde datele, credințele, viața și sufletul lui, ce minunat se înfățișa până și scrisul poetic al acestui om, netăgăduit superior, ca în vestita baladă «Zburătorul», avînd același subiect ca a lui Alecsandri, mai tîrziu —, «Zburătorul», operă clasică, singura poezie egală și definitivă a lui Eliade, pe care o publică în «Curierul»⁵:

Vezi, mamă, ce mă doare, că pieptul mi se bate,
Mulțimi de vinețele pe sin mi se ivesc.

¹ «Conlucram atunci cu alți trei întru redacția unui dicționar clasic, pentru tinerii greci.» L-a îndemnat M. Ghica, de la care capătă informații și făgăduiala tiparului pe sama Statului.

² Îl judecă astfel: «Îl vezi mai pretutindenți sigur și nebănuitor, parcă le-ar ști toate».

³ «D. Gh. Golescu se zice că a compus un foarte întins dicționar românesc; dea Domnul să-l publice în curînd!»; p. 51.

⁴ *Periodul V.* De Gr. Papadopulo se află și niște note despre «Istoria Zicrilor» în «Curierul românesc» pe 1840, p. 73 și urm.

⁵ În «Curierul românesc» pe 1844, p. 38 și urm.

Un foc s'aprinde'n mine, arsuri mă ieau la spate,
 Îmi ard buzele, mamă, obraji-mî se pălesc.
 În brațe n'am nimică și parcă am ceva,
 În arșița căldurii, cînd vintuleț adie,
 Cînd pleopul a sa frunză o tremură ușor,
 Și'n tot crîngul o șoaptă s'ardică și-l îmbie,
 Eă parcă-mî auz scrisul pe sus, cu vintu'n zbor...

Eliad tradusese în limba *cealaltă* din Psalmi, din opera lui Dante, din *Gerusalemme liberata* a lui Tasso; în ea cîntase laudele lui Vodă Bibescu, de care se vede că nu se putea apropia cineva cu mai puțină solemnitate. Firește că același grai nobil trebuia ales pentru o poemă epică, și Eliad, care rivnia la gloria unui Tasso el însuși, voiă să întemeieze epica românească. Și, în acel timp cînd Bălcescu coborîse chipul marelui Voevod Mihai în mintea tuturor contemporanilor, cînd Domnul însuși, mergînd la mausoleul de la Dealu în pelerinagiū patriotic, își punea pe cap căciula vechiului războinic și arunca pe umerii săi dulama blănită a veacului al XVI-lea, ce eroū putea să aleagă omul care se privia și ca poetul cel mai mare al neamului său, decît pe Mihai Viteazul însuși?

Într'un cînt d'intăiū, apar numai figurile care în anticitate impodobiaū eposul grec sau latin, și poetul se înalță în lumī de abstracție unde se simte și data aceasta foarte rău, neizbutind să facă altceva decît să lege stîngaciū noțiunī transcendente ca acelea ce însuflețiaū cîntecul puternic al marelui Hugo. E un galimatias foarte pretențios, un adevărat exemplu de sublimitate falsă. În al doilea cînt, apar boierii, vorbind, între ei și cu Mitropolitul Eftimie, de suferințele țerii și de singurul mijloc care le-ar putea înlătura: răscoala. În Domnul abia venit în Scaun nu se încred, dar mīma lui e cu dînșii și, după lovitura de teatru a ivirii lui neașteptate, iată-l la un loc cu tinerii și bătrînii din boierimea țerii sale, făcînd jurămîntul luptei fără preget și credinței nezugduite.

De obiceiū limba e cea falsificată, în cuvinte, ca și în rînduiala lor, cu adiectivele de paradă, cu epitetele ornante, care întunecă înțelesul noțiunilor aruncîndu-se asupra substantivelor. Ca un ecoū slab din preludiul la poema lui Tasso, auzim:

Cînt armele romine și căpitanul mare
 Ce 'nvinsēră păgînii și liberară țara.

E vorba de «Principul și Finitul» lucrurilor lumii, de «Eternul prè-potent» care e Dumnezeu, de «carpatul creștet», de «svolul»

care e *zborul*, de «custodul dormind în a sa lance», de «clunțul zornet zăbalelor spumate», de «saviî appendute», de «gîmfări bizantine». Dar acest om era prea vioi și pătinaș, prea legat de felul de a se exprima al poporului, din care se ridicase și în mijlocul căruia trăise, avînd însuși sufletul lui, pentru a se ținea veșnic în aceste regiuni de măreție teatrală. Va fi, neapărat, tîrît către realitate și chiar vulgaritate, care-î vor învia însă stilul. Așa, cînd e vorba de Turcii din acel timp, pe care el nu-l prea cunoaște însă, așezînd lingă Mihaî, lingă Eftimie Mitropolitul, lingă Banul Manta și lingă Buzești, personagiî de închipuire rău nemerite, ca Vitejescul Aga, Luca Lupul, Radul Bărcănescul :

Turcii de-acum sînt loaze, borfași, suferiți trîntori,
Pungași, cu punga seacă...

Între dinșii el deosebește pe Ienicerii cămătarî din vremea lui Alexandru-cel-Rău :

Acei ce 'mprumutără pe hoțul de Lisandru
Să-și cumpere o țară ca să o poată vinde
Și spre a-și lua iar banii, luară cu grămada
Veniturile țerii, cu oamenî împreună.

Sau aiurea, în cursul aceluiași dialog al conspiratorilor :

... Aicea e marghiolie mare,
Că e hiclean păginul și nu știe de lege,

cînd iea

La astfel de 'mprumute o camătă prea mare.

Sfetnicii își zic între sine «badeo», «tătuță», «tize», cei fuduî se califică de : «capete țuțuiate» și cite alte cuvinte culese, ar fi zis Eliad cel cu teoriile, de la «dulap» său din graiul «măscăricilor».

Alte ori scrisul, schilodit în pompa falsă a descrierilor său excursurilor filosofice, capătă natural și culoare cînd vorbirea vre unuia din tovarăși «eroului» are de scop a manifesta sentimentele politice ale autorului, mai ales prin acele alusiî usturătoare în care e meșter.

Iată pentru boierii ce fac intrigi cu Muscalii :

Acum îi vezi c'aleargă după grațiî străine,
Să-și impletească coada cu banda baronală,
Și cruci să mi-și atrne pe-un piept făr'de virtute,
Să iasă de vînzare ca marfa necătată,

Pe cînd :

Boier e meserie de apărarea țerii,
Iar nu nobilitate, căci nobil tot Rominul
A fost întotdeauna, ca cetățean de Roma !

Domnul își are partea sa, cînd se vorbește de felul cum se capătă stăpînirea și de schimbarea totală pe care ea o aduce în firea omului celui mai bun, de altfel :

...Știi că 'n timpul noștri Domnia n'o ica nimeni
Cu degetul în gură.

Și :

E bun biet tot Rominul,
Ci intră dracu'ntr'insul cum s'a văzut călare,
Cu buzduganu'n mină...

Pentru protectoratul rusesc, pe care, de la o vreme încoace, ca prieten al lui Cîmpineanu — și pentru alte motive mai grele de lămurit — îl urăște :

Nu vă 'ncurcați cu șoangheri și cu Puteri de astea...
...Protecții de-al de astea

La nepoții noștri or să li dea prin piele,
căci cite un prieten de felul acesta

...C'o mină lungă, lungă,
Supt mască de credință confrate se preface,

pentru a-și servi interesele egoiste și exclusive.

Deci e mai bun regimul de suzeranitate turcească :

...Despotul de-altă lege,
Cu nu prea știe multe, încăl te 'nvață minte
Să poți fi om odată. Să știi că Turcul scade,
Căci legea îi e oarbă și-atunci creștinul, neted,
Își ica cele pierdute

precum va face — scena e în 1594 — Grecul, scăpat prin stăpînirea turcească de «titluri bizantine» :

...Și nu-î rămase rele,
Decit căzute templuri și-aducere aminte
De glorie străbună servată (sic) într'o limbă
Curată și divină ; și suvenirii c'acelea
Reîntregesc popoare...

Prin astfel de versuri Eliad, nul ca poet liric, foarte hazliu ca fabulist, dovedește că ar fi fost în stare a da o frumoasă poemă

epică, plină de scene reușite și de dialoguri științifice de idei și avînd în formă blajînată cuminte, adînc străbătătoare a neamului.

Și e un merit pentru dînsul și acela că a încercat,—el cel d'întîi, căci, în «Aprodul Purice», Negruț versificase numai cronica,—genul epic după marile modele pure din Italia.

Nici spiritul lui de întreprindere culturală nu slăbise. Încă din 1843, el făcea publicului un apel pentru tipărirea, cu capitalul rezultat din acțiuni de cîte zece galbeni, a unei serii de traduceri din cei mai buni scriitori, vechi și noi, ai lumii, și cu acest prilej el declara că are «operele lui Bulwer mai gata»¹. Se gîndi în 1846 a da o «Bibliotecă Universală», în care să se întilnească traducerile din «Curierul» și altele, anume făcute pentru această colecție. Pentru douăzeci de «împărătești pe an», erau să se capete subscriitorii din «România toată» -- căroră el li cerșia, li «mendică», «luminarea și mîntuirea nației», vrînd să-î deie încredere în sine și stima de sine —, 21 de volume de cîte 25—30 de coli. Se alcătui și o comisiune de traducători: Aristia va da pe Homer, Eliad însuși pe Guizot, Herodot, Dante și ceva din George Sand; Negulici va traduce «Martiri», iar Nenoviței pe Xenofonte. Subscrierile fură bogate. Se și aduseră pentru aceasta prese speciale în 1847², și lucrul începuse.

Supt înriurirea revistei lui Eliad, ai cărei traducători sînt și I. P. Brezoianu și alții, pomeniți mai sus, se începe și o versiune din «Don Quixote». Cu ajutorul unor librării nouă începuse, de alminterea, în București o nouă serie de traduceri, care se deosebește de cea din 1830, poate printr'o limbă une ori superioară, dar și printr'o mai mare nesiguranță în alegere. Astfel apare în românește la 1846 *Corricolo* de Dumas, de fapt însă, una din cele mai bune schițe ale acestuia; în 1847, *Speronare*, de același scriitor. Peste un an, D. Moșoiu dă un volum întreg de traduceri din George Sand. Alte traduceri de romane franceze au fost citate mai sus. Adăogăm că tînărul boier N. Racovița n'a tradus numai

¹ *Curierul Românesc* pe 1843, pp. 13—4.

² Cumpărături ale lui Eliad în Ardeal la începutul lui 1845, în «Foaia pentru minte» din acest timp.—V. și «Curierul românesc» pe 1846, pp. 100, 109 și urm.

«Carol al XII-lea» al lui Voltaire, dar și *Claude Stoc*. Pitarul S. Andronic, redactorul «Buletinului oficial», dă o traducere a nuvelei «Radu de la Afumați», scrisă de un Frances așezat la noi, Buvelot. «Demoasela Alecsandrina Magheru» traduce, cu lauda lui Eliad, *Bélisaire* al lui Marmontel, dedicându-l lui Vodă Bibescu¹. Negulici dă «Scrisorile către Sofia» ale lui Aimé Martin, apoi «Zestrea Lizetei», «Clotilda și Edmond sau Iudita franceză», pregătindu-și astfel stilul pentru a fi, din Octombrie 1845 pînă în Decembrie 1846, cînd se întrerupse apariția foii, pe cîtăva vreme, redactorul exclusiv și singur responsabil al «Curierului», din care făcu, precum vom vedea, locul de adunare al unor tineri cari n'aveau mai mult talent decît dînsul dar hrăniau o ambiție mai mare. Eliad traduse fabule din Viennet, în așa chip încît fac impresia unor puternice și spirituale lucrări originale². Șt. Stoica, în sfîrșit, tradusese de mult Cea din urmă zi a unui osîndit la moarte de Hugo, pe care Eliad o anunță, arătînd că prin democrație și prin întrebuițarea limbii poporului în biserică am întrecut moralește pe Apusenii, a căror civilizație «să li fie de cap»³.

Inspirația lui Eliad e, de sigur, și la bîsa acelei bune «Colecții de nuvele», care se publică în București la 1847. Sint în această elegantă carte nuvele din literatura franceză contemporană, de George Sand, ce era pe atunci la apogeul gloriei sale, și de alții, mai puțin vrednici de a fi traduși; ca traducătorii figurează Bălăcescu însuși, P. Teulescu, pe care l-am mai întîlnit, M. Costiescu și D. Moșoiu. De alminterea, însuși «Curierul de ambe sexe» era mai mult o culegere de nuvele traduse din franțuzește:

În alt capitol va fi vorba în legătură cu ivirea și formarea tinerilor, de rostul literar al foii politice a lui Eliad, «Curierul românesc», care întrece ca noutate, vioiciune și sănătate de cele mai multe ori publicația literară «Curierul de ambe sexe».

V. IANCU VĂCĂRESCU ȘI OPERELE LUI COMPLETE.

De la unul tot așa de vechiu ca și Eliad sosise o poezie la «Propășirea» ieșeană, dela acum maturul Iancu Văcă-

¹ V. și «Curierul românesc» pe 1844, pp. 185, 225 și urm.

² «Curierul românesc» pe 1846, p. 57 și urm.

³ «Curierul românesc» pe 1840, pp. 112—4.

rescu¹, care, în *La Elisa*², cînta pe fiica, de curînd stinsă, a lui C. Bălăceanu astfel, cu oarecare înălțime lirică și cu multe greșeli de limbă :

Seraf ești : cîntă ; n'o mai jeliți...
Auz pe îngeri *se-întrebînd...*

Văcărescu, de alminteri, își mîntuise acum cu desăvîrșire cariera, vîoiaie doar în ceî d'întîiî anî ai tinereței. Ofițerul Voinescu II, în numele Asociației literare, însuflețit apoi, el personal, de o recunoaștere sinceră a meritelor acestui înnaintaș, și poate încă doritor de a face o faptă plăcută lui Vodă Bibescu, a căruî soție, smulsă de la cel d'întăiî bărbat, după o lungă iubire, cunoscută tuturor, era vara lui Iancu, — avea să dea în curînd operele complete ale acestuia, adăugînd la ele, fără a semnala prin nimic deosebirea, versuri de-ale Văcăreștilor mai vechi³.

Întîlnim în acest volum, de o execuție în adevăr princiară, bucațile cunoscute, schimbatē numai arare ori și în puține locuri, — astfel *Primăvara Amоруlui* are aici ca întăiî titlu : «O zi și o noapte de primăvară la Văcărești».

Se vede apoi, într'un șir de poeșii, tendința ambițioasă de a sui coasta, grea pentru picioare așa de slabe sau obosite, care duce către marile adevăruri abstracte, sau de a descoperi o taină poetică superioară, de care se pot apropia numai ceî în adevăr chemați și închinați numai poeșiei. În silințele sale, nepotrivite cu vîrsta ce avea și felul său de trai, care-l îmbătrînise înnainte de vreme, el uită limba și trezește zîmbetul, — ori de înfățișează astfel un tablou de noapte cu lumină de lună :

Lin revărsa luceala
Argintului Selena
Pe creștetul al stîncii.

¹ Mama poetului se stînge numai în acest an, și atunci scrie fiul său bucata de tînguire apocaliptică din care s'au citat cîteva rînduri, ca probă de rău gust și de stil rău, în vol. I. V. «Curierul românesc», pe 1843, la n-l 3. De aici aflăm că sora poetului, Maria Bălăceanu, «a fost cea d'întăiî, dar, istoricește vorbind, cea d'întăiî, în Țara-Românească, care și-a dat copilașii a învăța limba patriei mai întăiî și printr'însa a întra în altele». Cf. «Curierul românesc» pe 1844, adaos la n-l 47 și n-l 139. Pomenirea mamei lui Văcărescu o face Eliad însuși în cuvinte frumoase : ar fi o bună bucată de Carte de cetire.

² P. 200.

³ *Colecție din poeziile d-lui Marelui-Logofăt I. Văcărescu*, tipărite cu fondurile Asociației Literare ; 1848.

orî în alte două locuri, tot așa de puțin fericite :

A tuciului mugire
Răsbombăie cu pompă
Cițî lăcuiesc în poala
P'acest, d'acela munte.

Cum se vede, căpetenia de odinioară a poeziei românești, acel spre care se îndreptaseră toate speranțele, învățase, învățase mult de la Eliad în ultima lui fasă de reformator italianisant al scri-sului românesc, peste care se credea dictator din mila lui Dumnezeu.

Filosofia din bucățile sale despre Adevăr e bogată în astfel de galimatias, al cărui vers chiar e o ciudățenie compromițătoare :

Orîcînd o va aduce
Spre folos
Neîncercaților
Pătimași,
Oamenî de toată treapta...

Sau :

Din toată partea cap,
Cap lui va fi și coada,

Orî ca imprecăția :

Mișă, sticlousă,
Înghetată,
Alcătuită
De ură, trîndăvie,
Nefiitoare.

Morala n'are o măi mare înălțime decît în această biiguială, care strică frumoasa icoană a candelăi ce se pierde luminînd :

Așa și omu'n viață
Să arză dator este,
Slujînd pre omenirea
Ce'n cercu-î stă aproape
Cu feluri de relații
De ranguri și diplome
Și setea de cordelă.

«Ceasornicul îndreptat», care și-a aflat admiratorii, nu cuprinde frumuseți măi mari.

Voinescu se plinge în Prefață că poetul său n'a vrut să aleagă măi dese orî subiecte naționale¹. Spuînd aceasta, el se gîndia la

¹ «Să regretăm că Musa lui nu s'a inspirat măi des de frumoasele subiecte ale istoriei naționale»; p. vi.

direcția nouă, pe care o vom cunoaște îndată, a talentului lui Grigore Alexandrescu. Judecînd însă după ce a dat Văcărescu despre Mihaï Viteazul, pe care, cum s'a spus, îl înălța Bălcescu, îl cînta Eliad și al cărui veșmînt îl îmbrăca Vodă cel nou, fire romantică și sentimentală, cînd mergea la mănăstirea Dealului să-î vadă moaștele, — n'avem a deplînge o pierdere prea mare; în adevăr, pentru boierul nostru, meșter în glume cupidonice, inspirate de Metastasio, și capabil doar, în afară de aceasta, să trezească cele d'întăiu acorduri slabe într'o liră pe care alții erau să dea armonii superioare, Mihaï e doar

Fiul lui Romul, nepotul lui Marț¹.

Alte ori Văcărescu se coboară 'n actualitate pentru a închina versuri proaste marelui virtuos și improvisator musical Liszt — pe care Asachi-l cînta în alte versuri, adevărat măiestre:

De ai trece'n altă lume ca să'nviț pe Eüridice,
De-ai pluti, nou Argonauta, către Colchos fabulos,
Pe furtun'ai înfrîna-o și pe Tartar ai supune².

sau pentru a face concurență lui Aristia, cîntînd intrarea Doamnei, ruda sa, în București, acum Scaunul de stăpînire al soțului ei:

— Blagoslovită să fii, Marie³. —

sau glorificînd din răsputeri pe «Prințul cel Bun»⁴, cu pomenirea «steagului slavi 'n gugiuman», a «mîndrei cabanițe» și a «auritului armăsar», vrednic, cum se vede, de «viteazul virtuos»!

Nici «canțoneta» romantică, joc melodios de silabe, unire neașteptată de epitete luminoase, scînteietor joc de idei ușoare, nici balada poezilor celor noi, cu impunătoare nume din legendă, nici dulcea cîntare a viersului popular, — inovații ale altora sau modele de curînd create'n Apus, nu puteau să lase nesimțitor pe Văcărescu. Își are, deci, și el traduceri din «Muta de Portici», opera favorită a timpului, «barcarole» cu «gingași pescari, vîslași corsari», își are eroi ca Oscar și Zelina. În alt gen, «Piaza Rea» pretinde să întrecă tragică Cloanță a lui Alecsandri, căci doar și aceasta are în minile ei zbîrcite

¹ Pp. 141—2.

² *Albina* pe 1847, p. 18.

³ P. 147.

⁴ Pp. 147—8.

De singer bețe,
De-alun nuiete.

și

Frige și fierbe pe trei ulcele.

Ca și la Alecsandri, pe care-l cunoaște decî și nu vrea să-l lase a domni singur, craiî tînăr, plin de viitor, și aici aleargă zinele rele, Ielele, dar, în locul graiului limpede, chiar cînd îmbracă tainele hîde ale superstițiilor păgîne, răsună silabe capricioase, ca în excursiile lui Eliad prin Raiî și Iad :

Hrum, brumb, burumb.

În zădar vin

Baba Neața, moș Crăciun,

cari

Așa povestesc și spun,—

ei nu știu să vorbească cu boierul și, decî, nici dumnealui nu știe ce să ni spuie nouă. Anumite taine nu se mai pot învăța de la o vîrstă înnainte, mai ales cînd ucenicul e o persoană așa de simandicoasă.

Și, cînd ai mîntuit de răsfoit — cine l-ar putea ceti în adevăr? — uriașul volum, plin de copilării, de non-sensuri, de stîngace imitații și de rîvniri zădarnice, te gîndești ce bine ar fi făcut Vornicul Iancu să rămîie în cercul său de societate, să-și cînte zinele și stăpînele în cămăruța umbroasă, plină de mirosul dulceag al odogaciului și, doar, să se zmulgă de la ușoarele versuri ale închinărilor amoroase pentru a săgeta cu o epigramă *ad hominem* pe un tovarăș, nesuferit, de nume mare și de boierie, ca în ¹:

Vel mincinoase boier prea mare...

Desigur că pe acest bătrîn cu totul sfîrșit n'avea de ce să-l îndemne la lucru nou Boliac prin aceste frumoase versuri către poetul care-î «crease musa» :

Etern tot delăsată să stea cetera ta,
Zefirii primăverii, a dragostei zimbire,
Cîntarea filomelei, a viselor uimire
Nu va mai imita ?

¹ P. 301 și urm.

CAP. VI.

I. Poezii noi.

GRIGORE ALEXANDRESCU.

Pentru întâia oară avem în «Propășirea» pe Grigore Alexandrescu ca prosator. Și această prosă, asemenea cu a lui Alecsandri—căci și aici sînt amintiri dintr'o călătorie la mănăstiri¹,—înseamnă, prin aceea ce *nu* se întilnește și la tinărul poet moldovean, o nouă direcție în sufletul larg al creatorului poeziei moderne a Romînilor.

Alexandrescu n'are gluma ușoară, ci numai satira ascuțită sau ironia amară; el nu rîde din toată inima, nici nu zîmbește cu nevinovăție, nici nu face spirit de salon—ca Alecsandri—, ci are numai risul batjocuritor sau tragic al celor ce cunosc prea mult viața. La mănăstiri nu culege, prin urmare, povești din trecut și scene ridicule ale prezentului, el nu se duce acolo pentru a-și avea amintirile personale, ci, cu sufletul străbătut de măreția priveliștii unui trecut ce se păstrează numai în părăsite și șubrede ruine, cu ochii de visionar îndreptați spre fantasmalele ce răsar, cînd aū cui să se înfățișeze, din pacea umedă a mormintelor străbune, cu urechea gata să prindă șoaptele ce întovărășesc strecurarea fantastică a eroilor

¹ Mai avem în *Propășirea*, de un scriitor muntean anonim, *Cîteva zile pe munți*—, p. 269 și urm., 315 și urm. Se vorbește de petrecerea lui Alexandrescu la Floreștii lui C. Cantacuzino, de Sinaia, deplîngîndu-se, fără înțelegere, lipsa unui stil românesc în arhitectura și pictura religioasă ale noastre, și se citează versuri, în gen popular, ale lui Alecsandri. E de Boliac, cum se vede din descrierea călătoriei acestuia, prin «Curierul românesc» pe 1846.

morți, — în această dispoziție, cu aceste simțiri merge el la mănăstirile oltene ca un hagiū ce se duce la Ierusalimul patimilor și Învierii Domnului. «Ca operă de arhitectură», scrie el, care n'avea pregătirea trebuitoare pentru a înțelege și acest fel de frumoasă și armonie, «mănăstirea aceasta (Cozia) nu se deosebește întru nimic de cele mai multe». Dar «zgomotul valurilor care udă înaltele ziduri și se închină în treacăt țărinei vitejilor», acela îl stăpânește, crescut prin închipuire, de la început.

Nu-î vorbește blinda călugăriță Teofana, nemîngiata maică a lui Mihaî Viteazul, care și ea zace supt lespezile, de atîtea ori răscolite și profanate, ale Coziei, dar Mircea Bătrînul, strămoșul, întemeietorul și apărătorul de țară, el care fusese pus de Bălcescu în cel d'intîi rînd printre organizatorii de oști ai lumii, el se trezește din mormînt și stă, viu, — trist, dar plin de măreție, — înaintea unui văzător care-l poate înțelege. «Îndeplinind», scrie poetul, cu obișnuita lui cumiție sfioasă, «lipsa talentului prin entuziasmul pentru slava națională, plătirăm un bir de laude nedestoinice ¹».

Acest «bir» îl avem, în «Propășirea» chiar, căreia poate să-î fi fost trimis în același timp cu notele de călătorie. E cea mai frumoasă din poeziile lui Alexandrescu și cea mai impresionantă evocație eroică, cea mai evlavioasă rugăciune către trecut pe care o cuprinde literatura noastră întregă. Iată vedenia:

Un mormînt se dezvălește,
O fantomă innarmată din el ese: o zăresc;
Iese, vine între țermuri, stă, în preajma ei privește:
Riul innapoî se trage; munții virful își clătesc.

Oltul trebuie să spuie cine e viteazul care a trecut pragul mormîntului ca pentru o luptă nouă pe care s'o fi uitat:

Transilvania-l aude, Ungurii se innarmez.

Și riul însuși învie acum, la chemarea poetului, ca unul ce păstrează tradiția istorică a veacurilor și chipurile împăraților și cuceritorilor ce i s'au oglindit în unde:

Oltule, care-ai fost martor vitejiilor trecute
Și ai taberelor vulturî pe-a ta margine-ai privit...

Dar nedumerirea se risipește: cavalerul se destăinuște a fi

¹ P. 123.

Mircea și, versul, larg, sonor, măreț ca și undele ce-și fac slujba
supt ziduri, urmează; cu scînteieri ca acestea:

Este el, cum îl arată sabia și armătura,
Cavaler de ai credinței saū al Tibrului stăpîn.
.....
Veacurile ce 'nghit neamuri, al tău nume l'au hrănit
.....
În acel lăcaș de piatră, drum ce duce la vecie
.....
Noi cetim luptele voastre cum privim acea armură
Ce un uriaș odată în războaie a purtat:
Ne 'ndoim dac'ășa oameni întru adevăr au stat.

Numai sfîrșitul, cu considerațiile, în moda veacului al XVIII-lea
frances, despre Progres și Războiū, e mai slab, și cam tîrziu vin
melancolicile versuri ale încheierii:

Ale valurilor mindre generații spumegate
Zidul vechiū al mănăstirii în cadență îl izbesc.

În descrierea 'n prosă, Alexandrescu dă un comentariū folositor
al poeziei. «Stăpînul Tibrului», cu care ar fi fost aplesat să con-
funde pe Mircea, e Traian însuși, al căruī drum pe țermul Oltului
și-l amintise poetul: «așteptam să văd vulturul taberei fluturînd
înnaintea învingătorului». Mai sint acolo, pe lingă întepături la
adresa unei «mari persoane», deprinsă a-și arăta maicstatea bătînd
pe surugii, și pe lingă ironia romantică, neapărată, a puricilor de
mănăstire, «geniuri ce triumfaseră de pielea noastră», o sumă de
caracterisări a unui trecut așa de viu în aceste locuri. E vorba
de Slatina și de Vintilă-Vodă, de Buzești, «nobiliī cavaleri ai pa-
triei și ai libertății», de Mihaī Viteazul, «fala oștirilor și eroul
creștinătății», de Olt și «valurile lui cu șoapta innecată» și chiar,
pentru o frumoasă apoteosă, de Drăgășani, cu cîmpul de înfrîn-
gere al eteriștilor din 1821, respectabilī pentru Alexandrescu, ca
unii ce au murit pentru libertate și nație; și el își cuprinde gîndul
seriînd: «Acei cari mor pentru viitorul unui neam sint vrednici
a trăi în pomenirea veacurilor¹».

O elegie, slabă, apoi o fabulă, iscălită numai cu trei steluțe,
«Lupul, Vulpea și Gangurul», se mai află, de Alexandrescu, în
foaia dela Iași.

¹ P. 180.

Alexandrescu a fost apoi firește, unul din colaboratorii cei mai zeloși ai «Albumului științific și literar» din 1847. I-a dat vesela schiță «O nuntă», care cuprinde, pe lângă povestea, în stil romantic plin de ironie și fără niciun adevărat interes pentru datinile vechi, al căror frumos rost îl putuse înțelege așa de bine Kogălniceanu, și note prețioase, până azi necunoscute, cu privire la poetul însuși; el dă această caracterizare a trecutului său de militar: «Sînt cîțiva ani de cînd, pentru păcatele mele, mă aflam înrolat supt steagurile armiei noastre. Dumnezeu să ierte pe aceia cari, socotindu-mă destinat a apăra patria de primejdii, mă însărcinau cu străjuirea Dunării și visitarea numeroaselor picheturi de pază. Născut supt o stea blindă, eu sînt de caracterul cel mai liniștit, și niciodată sabia mea n'a fost în ispită a se mînji de sînge. Dacă vrăjmașii țerii ar fi știut cu ce om aș a face, s'ar fi purtat negreșit cu oarecare obrăznicie, la care pașnicile mele aplecări m'ar fi oprit de a li răspunde. Cu toate acestea, sînt departe de a regreta vremea ce am pierdut cu acea ocupație: traiul ostășesc face pe om răbdător și exact. Cînd ai petrecut cîtva supt pămînt, în bordeie afumate, sau în colibă bătute de valuri, spulberate de vînturi, varietatea vremilor și schimbările soartei nu te sperie lesne. Apoi cîte relații prietenești, cîte dulci suvenire sînt rezultatul acestui, vieți!».

Tot lui trebuie să i se puie în samă frumoasa pomenire a poetului grec Atanasie Christopulo, vechiul inspirator al lui Eliade, al lui Iancu Văcărescu chiar, care se stînge la București ca Logofăt titular în acel an 1847; cu acest prilej, pe lângă rînduri pioase pentru «Anacreonul modern» cu «poesii de uitare și desfătări», Alexandrescu dă și o frumoasă traducere a poesiei «Tovarășii».

Dar această colaborație la efemera publicație nouă a tinerilor se înseamnă mai ales prin strașnica tragedie a «Ucigașului fără voie», plină de o putere dramatică de care nu se poate apropia niciun contemporan. În legătură cu un incident criminal adevărat, poetul dă icoane tragice zguduitoare:

În bătrîne păduri depărtate
 Părea că mă aflu: eram călător,
 Dar calea pierdusem...

.....
 Copacii în preajma-mi păreau că 'nviază,
 Din toată tulpina un gemăt ieșia;

Flămîndă, cumplită, vedeam că-mi urmează
O ceată turbată de lupi ce urla

Suffla un vînt iute, și luna 'ngrozită
În spațieri veșnici trecea alergînd

Întinse pustiuri abia luminînd

Apoi de odată în nori se ascunse

Văzuii trecînd moartea pe palidul-i cal,

«mușcînd cu turbare» dintr'un cap pe care el, în deznădăjduita-î mișcare spre a se apăra, o să-l sfarme, ucigînd fericirea și rostul întreg al vieții sale.

Iar, în așteptarea, de osînditul fără vinovăție, a zilei de judecată după alte norme decît cele dibuitoare și formaliste ale omenirii, înaintea celui care privește, nu la faptă, ci la «cuget ce este curat», e întipărit un înalt simț religios, care urmează tragicului zguduitor al fatalității oarbe.

În sfîrșit, cînd Vodă Mihai Sturza merse la București, unde mîndrul Bibescu îl primi așa cum un suveran obișnuiește a primi pe un alt suveran, revista trupelor muntene smulge acestui fost ofițer, care era mai ales un cunoscător, înțelegător și un evocator strălucit al vitejiilor trecutului, «Impresia închinată ostașilor romîni cu prilejul revisiei de la 22 April 1846». Sint înuntru versuri ca acelea pe care le-a chemat la viață călătoria la Cozia:

Puțini erau la număr ostașii Romăniei,
Dar, cînd ale lor cete pe luciul cîmpiei
Măreț înaintară cu pas răsunător,
Din sulite, din coifuri, din armele albite
Lumina își răsfrînge pe steagul lucitor,
Cînd caii răpezi, ageri, cu coame răsirate,
Cu nările aprinse, cu gurile spumate,
Mușcînd de neastîmpăr zăbala ce-i ținea,
Izbind supt ei pămîntul și răsflînd omorul,
La sunete războinici pe cîmp își luară zborul,
Ca vulturî ce în aier o pradă ar vedea...,
Supt pasurile mele simțiiu arzînd pămîntul
Și slava strămoșească, cu zgomotul, cu vîntul,
Ilusii-mi bogate măreață se ivi.

Vremuri de luptă mindră învie, cu Mihaï-Vodă și Buzestii, cu nemuritorii de la Călugăreni, unde vîntul răscolește încă o

...Pulbere de oase
Ce tabere dușmane în treacăt au lăsat.

Acum lipsește pentru a învia acele glorii «unirea», «vechea simplitate». Dar tot mai sînt «puține virtuți», și «bărbați mintuitori» ar face să se vadă în lume ce pot acești «războinici tineri», aceste «dragii batalioane», precum un meșter priceput curățat de pe vechiul juvaier petele părăsirii și face ca iarăși «metalul să arunce raze¹».

II. CESAR BOLIAC.

Dintre poeții mai tineri, Boliac trimete la «Propășirea» o plîngere socială, înversuri mai mult bune, dar nu lipsite de stîngăcii și trivialități: «Muncitorul», în care el se inspiră din modele în proză franceză, tînguirile biblice ale abatelui Lamennais, represintant al noului socialism unit cu poesia religioasă pe care o introdusese în literatură Châteaubriand:

Noi n'avem decît brațul, și brațul este-al nostru;
Noi nu putem să-l spargem (*briser*) în vece în lucrul vostru:
Să mai scădeți ceva, —

e mai departe spre viitor decît revendicațiile de liberalism național pe care le auzim de la ceilalți scriitori, cari ei însă, dau din fondul lor.

Dar Boliac nu trebuie judecat în ce privește activitatea lui pînă la 1848, numai după aceste publicații întimplătoare în foaia tinerilor de la Iași, cu cari n'a avut legături mai strînse. Om foarte bine înzestrat în ce privește lărgimea cercului său de vedere, energia în exprimarea sentimentelor, mlădierea în tratarea temelor celor mai deosebite, entuziasmul unei forme de un idealism înalt, în sfîrșit, bogăția de cuvinte și ușurința de vers, el scrie în acești

¹ Versuri necunoscute de Alexandrescu sînt citate de un colaborator muntean al «Albinei», care trimete un articol despre Farcaș:

Să cinstim vechea țărăină
A viteazului soldat...

(Anul 1845, p. 356.)

„mai bine și în „nu poezie”

ani, cari sint și cei mai bunî ai talentului său, o întregă operă poetică pe care o găsim în coloanele «Curierului Românesc», și, deosebi, în volumul pe care-l publică la 1843, «Din posesiile lui Cesar Boliac», partea I-ii (cu prefete-serisorî către doamnele L. Văcărescu și C. Ghica), — partea a doua, criticată în doi perî de Eliad¹, pare a fi din 1844 — și apoi după 1850 supt titlul «Colecțiune de poesii vechî și noi» (București, Socco).

Înnainte de toate, Boliac e, firește, — așa cerea vremea și așa cerea și firea sa, — poetul Libertății, dușmanul privilegiilor, osînditorul boierilor. De și a scris versurî pentru lauda lui Vodă Bibescu, așa de puțin Domn și așa de mult tînăr și tovarăș :

Generația ce vine,
Al tău nume va serba.

— adecă generația care l-a răsturnat întăiū, l-a calomniat pe urmă și nu l-a iertat niciodată, poetul urăște «tronul» în sine și denunță țerii, Patriei

Pe cei cari te-ar vinde de miî de orî pe-un tron.

Urăște pe «arendașii jidovi» și pe «sub-oteirmuitorii» de orîce neam, cari prefac pe oameni, meniți libertății, în «servi», dar nă. cazul cel mare nu-î este pe străini, nici pe administrația zugrăvită, mai popular, dar mai cu haz, de Bălăcescu, ci pe boierimea cea nouă, fără drepturî, fără talente, fără merite și intenții bune, escrescență bolnavă a biurocratismului rusesc :

Să 'nceteze astă boală de Păharnic și Pitar.

Această manie de rangurî coboară demnitatea omenească :

Să-î șoptești că-l faci Păharnic, și își pune muma 'n ștreang.

Ea se ține numai din venituri, fiecare titlu avîndu-și «taxa». Și acestei mode, legată însă și cu un interes real — fără titlu ne-fiind funcție și fără funcție anume lefurî și, mai ales, anume prilejurî de a cîștiga — i se închină toți, chiar și «al nostru Apollon», să-î zicem : Eliad, care-și calcă în picioare principiile mai vechî, ajungînd Pitar și

Atiți profesori ce virtutea tilcuiesc
Și apoi declar din suflet, fără rang că nu slujesc.

¹ Curierul românesc pe 1845; pp. 7-8; răspuns după Foaia din Brașov. *ibid.*, pp. 83-4.

Toate semnele de distincție, vinate de nesățioasa vanitate ome-
nească, sînt cuprinse în aceiași luare în rîs :

Ce sînt aste lungi cordonuri, astе cruci plintate 'n piept?
Toți sînt oare de vînzare ?

Ironia lui atinge pe aceia dintre scriitori, cari, cu mijloacele lor
proprii, urmăresc bogăția, legăturile, fama trecătoare a lumii :

Să mă 'nchiz în vre o casă și, pe gînduri rătăcind,
Să stau c'un poet în mină, cînd dormind și cînd cetind,
Pe-o hirtie poleită fapte mari să născocesc,
Să scriu imnuri, dedicații la cei ce ne stăpînesc.

Boierimea ar voi bucuros să o stîrpească cu totul :

Pentru un boier

Nu e altă îndreptare decît un Robespierre.

Și vechea clasă boierească din veacul al XVIII-lea e cuprinsă
în același despreț :

Sau, dacă al mieu părinte, printr'un chip particular,
A putut să 'nnainteze supt un Domn dela Fanar,
Oare eu, care atuncea încă nu eram născut,
Am a lui îndemănare ? Pentru toate sînt făcut ?

Pe Fanarioți îi urăște, ca pe niște tirani vicleni. Dar cu neamul
grecesc în sine n'are nimic acela care se îndrepta către Alexandru
Suțu, poetul, și, admirîndu-l, îl punea alături cu Pindar; din po-
trivă, ca și Alexandrescu, el are respect pentru cei cari au ridicat
la 1821 pe pămîntul nostru steagul unei Libertăți, care e acciași
pentru toate popoarele.

În veți aste două neamuri paralele au ținut :
Voi ați mers mai înainte, însă nu ne-ați întrecut.
În atîtea catastrofe care-asupra-ni-au planat,
Noi în veți prietenia, în veți nu ni-o am stricat.
Astă țar' asil al vostru, știți prea bine-au inlesnit
Și cu brațul și cu mintea l'acel plan ce v'ați croit.

Epistolele sale laudă pe I. Cimpineanu, pe maiorul Voinescu
II, și în toate se găsește mijlocul de a amesteca, pentru ca s'o
atace încă odată,

Casta rea, spurcata castă, care o numim : ciocol.

Și în această ură se recunoaște și urma suferințelor pe care,
în 1840, le-a îndurat, mulțumită lor, poetul, devenit revoluționar
care se coboară la faptă :

Șapte luni fui la 'nchisoare cum alții n'au mai cercat,

strigă el, adăogind amănunte prosaice, precum e acela că n'a putut să-și capete «cărți, cerneală și hirtie» și că «îi era oprit cu totul și să scrie și să cetească» și să primească visite, avînd lingă dînsul numai

.. Sentinela mută, care m'aținta mereu.

Credincios al libertății, ca un Béranger, el are acel simț al milei pentru omul sărac, apăsător, lipsit de mai toate binefacerile și mîngîierile vieții, simț creștinesc, pe care-l înviase în societatea apuseană plingerile lui Lamennais, socialistul după Evanghelie, sentimentalul cu vorbele biblice pe buze și în inimă cu iubirea de oameni a lui Hristos. Și tînguirile pentru robia Țiganului, cele pentru suferința iobagului—în «Munca», poezie tipărită în «Propășirea»,—aū acest caracter social, care, acum întăiași dată, fie și numai prin versificarea românească a paginilor lui Lamennais însuși, apare în literatura noastră. Dacă i-ar fi să moară, de nu lucru i-ar părea mai rău poetului, anume că

N'o să văd a se 'nchina
Capetele pingărite la opincî de muncitor,
N'o să văd săteanul nostru a-și fi el legiuitor.

Nemulțămît cu vremile sale, Boliac ar voi bucuros a se putea întoarce în lumile de libertate frumoasă ale Grecilor vechi,

Cînd, incununați cu dafinî, Pindarii se preîmbla
Prin olimpicele lupte ode, innurî a cînta.

dar, acest rău fiindu-î închis, el află o plăcere amară să se cufunde, pentru a-și crește mînia contra făptașilor de nedreptate și exploatatorilor de sărăcie, împotriva tiranilor politici și sociali, de o potrivă, în iadul suferințelor zilnice ale poporului. Va cînta pe «muncitor», cum am văzut, se va înfiora mai tîrziu de «sila» birului, pe care a zugrăvit-o în versuri care n'aū fost uitate și vor rămînea nemuritoare (1840).

Era o iarnă aspră și-o noapte ce 'ngrozește,
Cu furcile în brîne, cu fețele voioase,
Întind cit pot cu fusul din caiere stufoase, —

începe, fără exemplu de frumos pînă la acea vreme, priveliștea șezătorii, și cită mîndrie țerănească e în această amintire a bătrînei văduve, «ca iarna de albită»:

Era fruntaș bătrînul, ca el puținî cu stare,
Abia 'nvirtia prin curte cu carul său cel mare,

și această rugăciune din urmă către Dumnezeu, care singur poate ajuta :

O Doamne, fie-ți milă
De rob și de clăcaș !

Nu lipsește din cadrul poeziei lui Boliac nici tiranul cel mic al satelor, feciorul boieresc, care

Pogoanele măsoară,
Tot numără clăcașii ce-l văd și se înfioară,
Gîndind la dijma lor.

Mila o cere și de la oameni, de la cei mari și puternici, cari apasă greș asupra celorlalți :

Tot spicul cu care miluiește
Pe un sărac ce plînge,—rodește, se 'nsutește
În cîmpuri empiree, în holdele cerești,

și cu atît mai mult, cu cît a lor este toată plăcerea din afară a lumii, cum frumos o spune în «Carnavalul» :

O, ce de grijă acuma de nouă toalete,
Ce visuri dulci, frumoase a junelor cochete,
Ce mai de bucurii...
Cînd armăsarii voștri, cu coama lor pletoasă,
Alerg și scapăr iute pe-o ghiață lunecoasă...

Va pătrunde, altă dată, plecînd din mijlocul petrecătorilor eleganți, până 'n adîncul ocnelor, unde află și un lăcaș al nevino-vaților (1843) :

Încunjuțați de paznici, cu fiarele 'n picioare,
Și oameni ca insecte, ca licurici lucesc,
Cu focuri în spinare, cu fețele murinde
Pe bolovanii în trîmbe, pe stîncile sclipinde,
Pe munții cei de sare, pe cari se muncesc.
.....
Și cer și ziua lumii se văd albînd ca stea
.....
Locuitorii nopții cu fețele pâlite,
Clipind la luminare și mestecînd tutunul....

Și această dureroasă dorință a libertății luminoase :

Te du, bădiță-I zise; în lume este vară,
E soare, e lumină...

Cum se vede, odată cu mila pentru cei mici, cari nu rîvnesc numai o viață de Stat în forme constituționale, ci un trai ome-

nese măi bun, răzimat pe recunoașterea drepturilor muncii, apar și cele d'întăiu zugrăviri în poesia românească ale vieții reale, neîmpodobite, cu toate suferințele și părerile ei de rău.

Iubind pe țeranul dat pradă unor stăpini apăsători, unor dregători stricați și une ori căzut, pe lângă aceasta, bun nevinovat, în ghiarele năpăstii judecătorești, poetul înțelege și mediul natural în care trăiesc, primind măcar de la dinsul oarecare mîngiere, eroii săi. Boliac e, în adevăr, și un închinător al frumusețelor naturii, pe care le zugrăvește în versuri pline de culoare și energie.

Chiar de la începutul volumului pe care-l analizăm aici, în «Cugătări», cîntărețul revoluționar dă o priveliște, potrivită cu adevărul, a idilei satelor românești :

Cînd ies pe bătăture, pe prispele lipite,
Grămezi, grămezi, copiii cu plete aurite,
Cu grase piciorușe, cu ochii scinteind
Și mumele lor tineri, cu furcile în brîuri,
Privesc la pînze 'ntinse pe margine de riuri,
Spînd și povestind...

Sau acestălalt tabloă de sară:

Cînd soarele apune pe văi și pe colnice,
Cînd satul tot se iple de vaci și de junice,
Cînd sare vițelușii și ugerul e plin;
Cînd rumene copile, flăcăii numai zale,
Își rid cu dinți de lapte, se trag de mîni în cale,
Își spun cite o glumă, își ieaă un măr din sîn.

Aiurea el își arată setea de a se cufunda în această bună natură îmbielșugată :

... S'adorm în murgul serii, cînd mierla filfiește
Prin frunzele stufoase a' unui vechiu stejar.

Ori, în alte asemenea ceasuri («O dimineață pe Caraiman») :

Decît pe-un colț un vultur lumina atingînd
Și buciumul din stîne s'aud pe vînt venind.

Ar fi acolo, în lumea păsărilor libere și pădurilor neatînse, ca acel pustnic de codru, ca «Ermitul» acela, al cărui sfînt răgaz, neaburit de relele lumii, îl descrie așa de bine și de nou în literatura noastră :

Cu șoimii și vulturii ai vrut a locui,
Cu vîntul care geme, cu fiara ce mugește,

Cu fagi de cînd pămîntul, granit ce nu rodește

De doi bușteni e ușa de care e închisă,
Și patu-ți, așternutul e un frunzar de tisă,

iar, ca tovarăși de singurătate :

Aceste virfurî albe, mai nalte decît norii,
Pe care scinteiază cite odată sorii,
Ce din cîmpii afunde de loc nu se zăresc.

Îi place și de toamnă, de iarna care începe :

Cînd pomii gălbeniți,
Își leapădă podoaba ce vîntul risipește,
Cînd fulgul de ninsoare pămîntul învește.

Și țeri străine i se năzar în vedenie deplină ; cînd și el, ca Hugo, se încearcă în *Orientale*, — ca «Susana» :

Curmalul și finicul
Se 'ntinde în alec

și, cu mai mult avînt :

Eüfratul plin de vase
Se varsă printre grîne înnalte și frumoase.

În «Schitul», se îngrămădese versurî perfect turnate, care dovedesc un simț înalt al naturii :

Maî negri decît noaptea, maî vechi decît stejarii,

sau alte comparații :

Ca fulgiî unei ierne pe penele de corb

și

Etern pe-aceleași urme,
Ce turmele trecute, trecînd, au însemnat,

sau

Se pierde ca tămîia pe vînturî de apus,
Ca acvila ce-aleargă să măsure tării
Și-orbită de lumină, se prăvălește jos.

Luptătorul pentru un ideal politic și social are însă momente cînd exprimă singurul ideal romantic, ridicarea spre Olimpul divin al lui Apollon, în mîna cu lira făcătoare de minuni. Atunci repetă după Lamartine, în «Poetul murind» :

A zilei mele cupă se sparge încă plină :
O liră cînd se sparge dă sunet și maî tare
Și arde maî curată, cînd este-a se sfirși,

Poetul este 'ntocmai ca pasări trecătoare,
Ce nu fac cuib pe maluri, nici vor să se coboare
Pe ramuri a se pune, ci trec, planind în zbor,

De alminterea, Boliac traduce din romanticii de toate felurile:
și din Hugo, și din Vigny, și din Ossian chiar.

Maî e, în sfârșit, un gen, în care el dă, nu numai versuri, ci, întimplător, bucăți întregi frumoase. Dacă-î lipsește nota iubirii pătimașe, el găsește ușor pe aceia a familiarității prietenești, a complimentelor dăbace, și chiar pe a plingerilor în care trăiește o emoție sinceră. Sînt interesante dedicațiile către cutare necunoscută:

De unde vii, Sirenă, aproape d'aste locuri.
Ești fiică tu a Mării, din spume te-ai născut?

acelea către doamna Știrbei, stanțele la mormîntul d-nei C. Filipescu, născută Balș, ocrotitoarea de pe vremuri a lui Paris Mumuleanu

Oricît vei fi de grabnic, oprește, călător:
A insuflat respectul cu duhul, cu știința,
Cu facerea de bine a tras recunoștința,
Și ușa-î fu deschisă la ciți cer ajutor,

și, maî ales, în mișcătoarele versuri pe care le scrie la moartea unui prieten din oastea cea nouă, «Plingerea Santinelei» (1841):

«Să trăiești», strigarăm, dar el era mort:
Plingea santinela comandirul său,
Eă plîngeam cu dînsul prietenul mieu.

Dacă ar avea totdeauna aceeași putere, — singur, mărturisește Eliad, obișnuia să spuie: «De ce nu pociu să mă sprijin pînă în sfârșit»? —, dacă nu s'ar pierde în declamații retorice și în valurile cuvintelor abstracte, de pare c'ar ceti un articol de ziar versificat; dacă ar fi maî cu alegere în cuvintele ce întrebuintează — îl vezi scriind curent: «concherani», «mușari» (*mouchards*), «parfet», «belă», «belică», «catișism», dacă, în sfârșit, ar avea maî puțină ambiție de a cuprinde toată filosofia și întreaga istorie universală în versurile sale, — ca Hugo, care avea însă uriașa lui fantasié și geniul retoriceî maiestose, — Boliac, așa de bogat, de nou, de creator în poesia noastră, și-ar lua locul, nu între romanticii interesanți, ci maî sus și maî sigur, între clasicii literaturii românești, căreia i-a dat, așa cum este el, versuri ce nu se vor uita.

Boliac mai face și cronica teatrală la «Curierul românesc», unde publică, precum s'a spus, multe din bucățile lui; el ține o frumoasă cuvîntare la moartea, în 1845, a lui Eacà 1.—Eacà avea numai 45 de ani; aŭ mai vorbit Eufrosin Poteca și Rosetti. A scris și o piesă de teatru, *Matilda*, care plăcu lui Eliad 2. În sfîrșit, făcînd în 1844 călătoria pe Dunăre cu Laurian și părăsindu-l pe acesta pentru a vizita și mănăstirile de la munte — pe care le mai văzuse în parte, la 1842, împreună cu Nicolae Crețulescu, cu Ștefan, Alexandru și Radu Golescu 3, el își redactează note, care apar îndată în *Curierul*, și ele sînt pline de observații drepte, de schițe izbutite — Romînii din Bulgaria cari sînt mai bine îmbrăcați decît Turcii, pentrucă ei muncesc, pe cînd Turcii nu; Musulmanii din cetăți cari spun suspinînd, cînd dau cu ochii de vizitatorul străin: «Se vede că a venit vremea să ieșim și de aici» 4,— de note privitoare la porturi și obiceiuri, de reproduceri de inscripții romane și de inscripții romănești mai nouă 5.

III. D. BOLINTINEANU.

Cu încredere, cu o bogăție de cuvinte abstracte și o ușurință de vers fără păreche, fără idei însă, fără sinceritate, simțire, fără putință de concentrare, de mărgenire, de alegere, de autocritică, naiv ecoi sonor, se înfățișează Tache Bolintineanu, fiul unui arendaș aromîn de la Bolintin din Ilfov. E întăiu, după un debut la «Curierul Românesc», colaborator harnic al «Propășirii». Acolo, în bucăți poetice elegiace, care samănă perfect una cu alta și nu lasă în minte nicio urmă după lunecarea zădarnică a valurilor ritmice de silabe armonioase, el vorbește—, alintînd jumătăți de noțiunii căpătate la întimplarea cetirilor în franțuzește, creînd cuvinte, cu o absolută inconștiență,—de «seri suspinoase», de «naiade răcoroase» care «cîntă amoroase», de «trubadurul după cale», care «udă coarda harpei sale», de «vorbe copioase», de

1 *Curierul românesc*, l. c., p. 77 și urm., 81—82.

2 *Ibid.*, p. 83.

3 *Ibid.*, p. 224.

4 P. 335.

5 Pe cînd se tipăriaŭ aceste note, Bălăcescu, și el colaborator obișnuit al «Curierului românesc», le luă în bațjocură, tipărinđ, în aceeași revistă, parodia sa, cam greoaie: «Relația voiađului ce am făcut cu tata în deal».

îngerî blînzi» și «înnurî de filomele». Odată se arată *suspînul* Romăniei:

Cînd frumoasa Romănie.
Din suspîne va 'nceta
Și în blînda-i armonie
Cu un glas de melodie
Libertate va cînta¹.

Mai pe urmă, într'o «Barcarolă», iată «luna luminoasă», ca «o salbă de rubine» (!), și totuși omul *lăcrămează și suspînă*:

... Suspîne.
Omul scoate lăcrămind.

Plînge și «draga lui frumoasă», — mai ales:

Plînge, plînge nencetat.

Și în «Noaptea la morminte», ceva mai precisă și cu unele ver-suri ce răsăr din această dulce monotonie plîngăcioasă, ca:

Prigorii de ape, ciuvlicele rele,
Vulturii de măguri cu penele grele,—

luna are «blînde rubine», în loc de argint saŭ aur; clopotul ce se aude, e «ca harpa *plîngătoare*»; chiar «vulturii cu negre pene», cari în prosă tac noaptea, țipă, dar nu de setea prăzii, de furia iubirii sălbatice, de beția plutirilor înnalte, ci de melancolie:

Țipă și ei cu lene.

Numaî mortul speriat de trăsnete e mai bărbat; el

Veni *urlînd* spre mine.

Dar «arama *duioasă*» a clopotului restituie fondul cenușiu, șters, prin care numai rar șerpuiește un fulger².

Bolintineanu publică și alte bucăți, în «Curierul românesc» pe 1846-7, și în «Foaia» de la Brașov — unele, ca «Ruinele cetății lui Țepeș», rămase chiar în acele pagini de vechiu ziar uitat —; dar el apare îndată, la 1847, înaintea publicului, cu un întreg volum de întâie tinereță, foarte elegant, pe care-l publică «Asociația literară».

Colaboratorul «Propășirii» era încă foarte tînăr, și tot de «vrîsta încă tînără», de «copil, ca să zic așa», vorbește el — declarînd ru-

¹ P. 152.

² Mai găsim în «Propășirea» și pe un poet muntean anonim, care cîntă (p. 239) pe «d-na A. F.».

gător că «orî ce critică ar fi de prisos» — și în prefața acestei culegeri¹.

Volumul se deschide prin cunoscuta tînguire pentru «fata tinăra pe patul morții»:

Ca robul ce cîntă amar în robie
Cu lanțul de brațe, un aier duios,
Ca riul ce geme de grea vijelie,
Pe patu-mă de moarte eă cînt dureros.

Aici e avînt și limpeziciune, sînt comparații izbutite, dar nu trebuie să credem că elegia lui Bolintineanu, că lirica lui amoroasă și filosofia lui poetică se ridică mai sus decît nivelul atins în versurile din «Propășirea». Și aici e o natură falsificată, «paseri cu suave cîntări», «aure lunițe», ce «dorm grațioase», «filomițe», «norșori», «rouă suavă», «carul zilei de amarant».

Iubirea, stăpîna netăgăduită, vorbește alintat și copilărește, dar fără haz și fără nevinovăție: «dulcile frumoase» «pling neîncetat», de și, «tinere flori», ele se pot mîndri cu «cu costița d'abanos» și buzele trandafirii ca o rosă orî roșii ca «garofiță».

Partea *personală* e tot așa de nelămurită și ștearsă, cu

... fratele tînăr, a căruia junie
Ca riușor de lapte luase cursul lin,

cu tatăl «prieten și părinte», cu simțirea plăpîndă pentru cine știe ce «copiliță, tînăra suflare», care i s'a înfățișat ca «o floare naturală».

Bolintineanu a vrut totuși să imite în baladă pe Alexandrescu, spirit mai greoiu poate, dar, de la început, așa de matur, în evocarea lui Mircea la Cozia. Bine înțeles, Bolintineanu nu știe, nu simte și nu poate crea din nou acele vremuri, supt înfățișarea lor deosebită, sau măcar în proiectarea unei lumini fantastice care transfigurează chipurile asupra cărora cade. A cetit paginile palide ale lui Florian Aaron, mai curînd cartea francesă a lui Kogălniceanu, și va fi urmărit, de sigur însă foarte distras, literatura istorică

¹ «Colecție din poeziile d-lui D. Bolintineanu.» De fapt, Bolintineanu, fiul arendașului Cosmad, Aromin, și al soției lui, moarte în 1831, se născuse, după socotelile biografului său, la 1819 (Anghel Demetrescu, în *Analele literare* din 1885 și urm., p. 69).

nouă în «Propășirea și «Magazinul istoric». Dar a prins numai anecdote și nume cu mireazmă de vechime, ceea ce i se pare de ajuns pentru a încerca, din aceste puține elemente și cu un așa de sărac fond personal, să întemeieze, după modelul lui Hugo din «Odes et ballades», balada românească.

Și dacă măcar povestea ar fi bine înfățișată! Dar Bolintineanu nu știe, de obicei, să istorisească, iar să dramatizeze istorisind — și balada *trebuie* să facă aceasta — încă mai puțin. În loc să dea mișcări, în loc să facă a scinteiă sufletul în dialoguri, el prezintă numai, supt alt titlu, aceleași două, trei scene stereotipe, în care crede că poate izbuti mai ușor. Une ori e un ospăț, solemn ca în romantica istorică din Apus, cu vinuri scumpe în pahare de cristal, cu orbitoare lumină de făclii și torțe, cu aspri războinici odihnindu-și mușchii încordați în lupte, cu Doamne și domnițe, japănese și jupănițe, albe, bălăi sau oacheșe, cu gene lungi, buze trandafirii și glas de argint, care știu totdeauna pe de rost retorica lui transparentă, aeriană, fluidă; fără a uita pe bardul, venit și el din Franța lui Hugo, bard în care recunoaștem pe un *paj*, care, fără măcar să-și schimbe hainele, a învățat o românească așa tichuită încît mai că s'ar putea înțelege și la Paris:

E splendidă masa, și vinuri străine
Se varsă spumînd..

Numai între oșteni, fără Domnițe și barzi, e — după «Doamna lui Negru și bardul», după «Doamna și scutierul», — «Cea din urmă noapte a lui Mihai Viteazul», care avu un mare răsunset și inspiră un frumos desemn al lui Aman, pictorul epocii următoare, ce păstra cultul lui Bolintineanu. În sfîrșit sînt și mese fără atitea lacrimi și fără atita tragedie, în care cîntărețul

Are plete albe și optzeci de ani..

Cornuri de vînătoare răsună ca în vechii codri ai fendalilor, trezînd, nu groaza fiarelor, ci înduioșarea omului simțitor, atins de ușoara boală, de *morbidezza* romantică:

Dar cînd sună cornul, nu știu ce simt eu,
Că un rîu de lacrimi udă sînul mieu,

Un Domn mare întilnește pe o fată din popor, pe păstorița săracă și-i face, — dîstul de banal, trebuie să recunoaștem, — propunerii ca acestea:

Vin' de mă sărută, tinără fetiță,
Și-ți voi face ție salbă și rochiță, —

Ceia ce, spunem de 'nnainte, nu se capătă niciodată de la eroinele acestui poet, alintăcios, da, însă foarte moral.

Dar și un altul refuză unei tinere domnițe copacul ce-l umbrește de mult și declară că n'ar da acest plop uscat, chiar

Dîndu-mi dulcea ei guriță
Șapte ani ca s'o sărut.

Un cavaler, o Domniță

Rumenă, suavă ca o garofiță
(Rosele și criniile pe fața-i se'mbin)

și, în plus, o aspră matronă cu morala spartiată, sînt persoanele din «Ștefan-cel-Mare și maica sa», în care, după o zugrăvire rușinoasă a marelui erou învins, care plînge la porțile cetății, se aude îndrumarea din partea mamei sale către o nouă luptă, fie și mintuită cu moartea.

Ostași trec în cîntecul lor eroic, care se schimbă prea puțin pentru a impresiona trainic — *Ferentarul* —, Domni primesc în audiențe solemne — ca în tablourile lui Asachi, care au totuși o seriozitate clasică pe care am căuta-o în zădar la eroii lui Bolintineanu, cari au toți și o cununiță de trandafir pe plete —, «ceașul de vinători» se oprește cu «calul în spume», pe cînd

Lăutarii cîntă, hora se 'avîrtește,

«pandurul bătrîn» vine și el la rînd în defilarea istorică.

Firește că această pătrundere în poezie, și într'o poezie care se poate înțelege așa de ușor, și de oamenii fără nicio cultură literară, a chipurilor istoriei naționale, oricît de slab și monoton ar fi fost ele zugrăvite după același șablon, are însemnătatea sa. Aceste versuri, întovărășite mai târziu și de muzică și cuprinzînd, de altfel, ele însele atîta element musical, răspîndiau între acei cari nu învățaseră în școală nimic despre trecutul țerii și neamului, cunoștința oamenilor mari și a împrejurărilor însemnate de pe vremuri. Fiecare bucată aproape cuprindea în sine o morală, — aceeași pe care o cunoaștem și din scrisesele altor contemporani, mai ales din București, — în rîndul întâiului Bălcescu, de la care Bolintineanu și-a căpătat fără îndoială ideile conducătoare. Răzimată pe trecutul ei neatîrnat și vitejesc, țara trebuie să tindă

spre libertate și, pentru aceasta, să aibă înaintea de toate grija de a dezgropa vechea armă, de a o curăți de rugină și de a-i ascuți tăișul. Aceste idei se cuprind acum în versuri energice, de un luciu metalic:

Cei ce poartă jugul și-a trăi mai vor,
Merită să-l poarte spre rușinea lor.

Sau :

Du-te la bătaie, pentru țară mori,
Și-ți va fi mormintul coronat cu flori.

Altă dată :

Cela ce se bate pentru desjugare,
Are zece brațe, zece inimi are,
Inime de foc !

În aceste enunțări de principii este și un optimism care face bine, ca și în acestelalte versuri, care proclamă, nu fără un farmec poetic adevărat, credința în sufletul fără sfârșit :

Dincolo de moarte e zisa aurită,
Dincolo de groapă, viața nesfârșită.

Întorcându-ne la însemnătatea poeziei lui Bolintineanu pentru popularizarea crezului politic al generației nouă din Muntenia, nu se poate trece cu vederea folosul ce ieșea din amestecul neconținut între istoria unui principat și a celui alt, din înfrățirea supt aceeași aureolă poetică a eroilor din amândouă țerile în care trăia, și ducea cam aceeași viață, același neam. Nu i-ar fi fost îngăduit poate unui istoric — nici lui Kogălniceanu, nici lui Băleescu — să presinte viața întregă a neamului într'un singur cadru; acest poet putea s'o facă însă în toată voia și cu toată căldura patriotică din sufletul său, lipsit de energie, dar atât de impresionabil !

Afară din acest domeniu al dogmei politice de libertate, de luptă pentru ideal, de Unire românească, el nemerește rare ori versul care izbește și rămâne în amintire. Înduioșat și, deci, înduioșător, se dovedește el numai în două locuri din cuprinsul acestui d'intăi volum. Odată, în descrierea fugii lui Mihaï-Vodă învins :

Singur el se luptă în acele văi,
Unde somnul morții a culcat pe-ai săi,

și apoi,

... Stindardul el desfășurînd,
Către sin îl stringe, îndărăt cătînd.

E aici, de sigur, mai mult decît o amintire din acele «Orientale» ale lui Hugo, unde Vizirul fără noroc plînge armata sa distrusă:

La voilà par les champs tout entière semée, —

tabloû pe care poate să-l fi avut în minte, el care se aprinsese de lumina roșie, fantastică, în care plutește Răsăritul creat, altfel de cum este în realitate, de marele poet frances, și care îngina după dînsul :

Am seraiuri pline
D'aur și rubine
Roabe patru mi,

înnainte de a da, în «Florile Bosforului» și, încă mai târziu, în «Macedone», «Orientalele» lui.

Altă dată, «Invocația» se înalță pînă la sentimentul adevărat pe care nu-l trezește numai armonia versului, în această parte a rugăciunii patriotice :

Trimete-ni, o Doamne, lumina ta cerească,
Căci lungă fûse noaptea în care suspinăm !...

Altfel, Bolintineanu, meșter în unele comparații ca acelea care deschid balada «Mircea și Solii» :

Astfel după trestii tinere'nverzite
Un stejar întinde brațe vestejite,
Astfel după dealuri verzi și numai flori
Stă bătrînul munte albit de ninsori,

nu află în calea gîndului său *ideia* poetică ; o singură dată o descoperim cu mirare, în aceste pagini ale debutului său :

Astfel pe-o floare ce-a veștejit
Suava rouă tot strălucește.

Într'o lungă poezie, foarte inegală, cu multe versuri interesante, acest imitator al «Orientalelor» cearcă să adopte pasul ușor, mișcarea slabă, zimbetul batjocuritor și, une ori, totuși așa de dureros, revolta socialistă, ale lui Musset, care astfel, acum pentru întiași dată, pătrunde în literatura noastră. Bucata «O noapte pe cal», care e cuprinsă numai în volumul «Cîntece și plîngerî», îngrijit de Sion la 1852, dar poartă o dată mai veche, 1842, începe așa :

Eram, precum se zice, un spărgător de case,
Un don Juan de modă...
Certați societatea: eî sint făptura sa.

Descoperirea poezicîi populare romănești de Alecsandri, dibacea-î

întrebuințare din partea poetului moldovean nu-l înfriurese însă prea mult. Odată se încearcă a face și el mărunte versuri, cu caracterisări scurte și repetiții de cuvinte normative, ca acelea din «Mindrulița», din «Sora și hoțul», și altele din poeziile începuturilor lui Alecsandri, care, de și avînd cam aceeași vîrstă, apucase a-î face în literatură cîțiva pași înnainte. Astfel în «Sora și Arapul»:

El acel Arap,
Negru și buzat
Și cu solzi pe cap,
Ciupit de vărsat:
Unde-l vezi umblind
Nu mai poți rizînd.

Dar toată această ilusie se împrășteie cînd apare Ana, ca «o jună floare»¹.

Fără Alecsandri e sigur că Bolintineanu n'ar fi scris cea măi însemnată poemă din acest volum, *Mihnea și Baba*, unde, dacă Mihnea are prea puțin din caracterul istoric al lui Mihnea-Vodă cel Rău, de care ar fi să se vorbească, baba e vrăjitoarea din «Doinele» scriitorului ieșan. Dar, și aici, din Hugo, din bucăți ca «les Djinns», vine îngrămădirea figurilor fantastice, care n'au caracterul ce li se dă în credințele poporului nostru: «demoni și spaima»

Urlă la stele, la nori și la lună,

dezgroapă morții, de li scot «arterele» (?) și «hîrcile uscate», împreună cu surorii.

C'o sută micî picioare,
Cu globuri rotitoare, —

sau cu

...Cap de taur
Și ghiare de strigoii
Și coade de balaur,

și alte iazme

...Hidoase,
În spate c'un picior,
Cu coade lungi pletoase,
Cu zece guri în frunte,
Cu capul cit un munte.

¹ Cf. și versuri ca acestea:

Cu lungă costiță,
Costiță de fir, etc.

De acolo e sumbrul eroi,

Teribil ca locul în care intra.

După asemenea modèle e zburdălnicia versului mărunț, care încearcă, și izbutește, a da impresia mișcărilor spasmodice din această lugubră lume de iazme:

Mihnea încăleacă, calul său tropotă.
Fuge ca vîntul...

care-și află un corespunzător în acestelalte versuri, din «O noapte pe cal», care nu sînt de loc mai pre jos de cele d'întăi, de și au rămas aproape necunoscute:

Una cu muntele văile sînt,
Murgul mieu sfărăie, leapădă spumele,
N'ating picioarele lui pre pămînt.
Clopotel turmelor sună ușor,
Greierul cîmpului, cirsteiu crîngului,

cu acest final horatian, de *carpe diem*:

Culegeți, culegeți florile anilor,
Până ce inimile nu amortesc.

În sfîrșit aceiași literatură francesă a romantismului mai nou, precis, colorat și energic, trecînd însă mai totdeauna peste hotarele măsurii, inspiră, în același poem «Mihnea și Baba», blestemul, vestitul blestem, socotit, și pe dreptate, ca un model al genului:

Să-ți arză plămîni de-o sete adincă
Și apă, tirane, să nu poți să bei!

IV. C. A. ROSETTI.

Cu mult superior lui Bolintineanu prin varietatea formei sale, prin puterea sentimentului de iubire sau setei de răzbunare pentru că a fost înșelat, prin spiritul său mușcător, prin energia unui vers care sună adese ori ca al unui adevărat poet, e C. A. Rosetti, pe care-l inspiră Byron, desprețuitorul și demonicul.

Cu o traducere, după original, din Byron — un poem întreg «Manfred», — începe el volumul, bogatul său volum din 1845, care era să fie și singurul, — scriitorul, fire războinică și aplecată spre fanatismul formulelor abstracte, fiind tot mai mult cucerit de po-

litica revoluționară, de și pleacă din țară cu laudele, dacă nu și cu ajutorul lui Vodă Bibescu ¹.

Imitînd pe Béranger — din care traduce *Neatîrnatul* și *Haina Mea* ² — în cîntarea unei iubiri ușoare, bogate în complimente și desprețuitoare în fond, Rosetti are întăiu un mare număr de poezii curtenitoare, cu un caracter anacreontic foarte pronunțat.

Îi plac «ochii negri, vie scînteie», dar și «cei albaștri, dulci amoroși». Dacă își aduce aminte, une ori, cu duioșie, cînd prezintă omagiile sale, nu în vechiul stil boieresc, ci în cel nou, apusean, de vremea, nu așa de depărtată, totuși,

...Cînd de ruje cunună îți făceam,

în schimb proclamă cu toată cutezanța amorului *cavalier*:

Îmi plac vre-o trei blondine, cînei oacheșe iubesc.

Ține și el ședințe la «Tribunalul Amоруlui», și dorința lui nu e mare: vrea numai să rămîie veșnic lângă iubită, în orice calitate, și versul mlădios, dragălaș, de un erotism foarte sensual, presintat însă cu eleganță, spune, în cunoștința mesei de toaletă:

De ce nu sînt sticluta cu apă înflorită,
Ce 'n toată dimineața îți spală fața ta?

Și încheierea filosofică a unei vieți schimbătoare și totuși, liniștite și dulci e aceasta:

Eu nu fac nici rău nici bine:
Faceți, zău, așa și voi!

Până aici e după codul lui Béranger. Patima lui Byron, neierătoare, măreață, crescînd ființa omenească, înțepenită într'o atitudine de zeu răsplătitor și crud, inspiră versuri, splendide acestea, în «Femeia cea nobilă sau pierderea ilusiei mele»:

Iubești, îți place slava. Ei bine, pentru tine
Eu dobîndiam un nume, un nume strălucit,
Un nume de acelea a fi făcut din mine
Ce vremea nu-l omoară, de veacuri e slăvit.
O singură cunună ne-ar fi încoronat.

¹ V. *Curierul Românesc* pe anul 1849, p. 147: «Este un june de talent», zice Domnul. «Cu ce se ocupă acum? — Se prepară a porni în Europa. — Ce să facă? — Să învețe. — Are mijloace? — Nu prea multe. — Ziceți-l să vie la mine. Voiți să-l am cunoștința».

C. Caragiale îi adresa cu acest prilej versuri, care fură publicate.

² Sînt și traduceri din Lamartine — *Invocație* — și Hugo.

Al auzi 'naintea-ți un zgomot, o strigare:
Veniți, ea este, iat'o: pe-aici ea a trecut.

Și m'aș fi pus la poartă așa în pironire
C'arhanghelii în ceruri m'ai fi văzut a sta,
Cu sabia în mână, lucind scinteietoare
Și azvirlind în preajmă-mi foc, flacări arzătoare,
Ca să oprese durerea la tine de-a intra.

Acum însă necredința ei i-a sfărmat visul de stăpînire glorioasă,
pentru dînsa prin el, și biciul pedepsei șuieră lovind-o în acest
puternic blestem:

Prin păru-ți de mătasă vipere șerpuind,
Ca Tantal chinuită, cu buza sîngerată,
Să văz că mori de sete...
Eu nu o să-ți ud buza și o să trec zimbînd.

Spiritul de luptă îl face să țintească, după datoria unui liberal
tînăr, în relele societății contemporane, pe care, ca și ceilalți, le
arată numai în genere:

Am zis cum că ne fură acei ce stăpînesc,

dar ambiția lui ar părea că este, nu a unui cuceritor al cetății păca-
telor, ci a unui pustnic care părăsește o lume stricată, asupra că-
reia s'a și rostit osînda. E bucuros deocamdată de izolarea și
sărăcia sa, și astfel, în «Fracul mieu», el spune, cu o mindrie
simplă:

Muncesc, dar n'am putut
Să-mi fac trăsură, haine, parale și un nume.

O singură dată, viața de la țară e atinsă, fără vre-o înrîurire
din partea altuia, atunci cînd înfățișează, într'o mică poveste de
îubire la sate, pe țeranca bolnavă, care era deprinsă:

Mătasa să o tragă și să o dărăceze.

Culmea, în afară de avîntul de patimă pe care-l cunoaștem, o
represintă rugăciunea poetului¹ ca Dumnezeu să dea lumii, dacă
nu fericirea tuturor, măcar soarele din fiecare zi:

Înseninează, Doamne, e grea o zi noroasă
Căci inimile noastre se'nchid și nu iubim.
Cu nori cînd este cerul, noi fruntea-ți luminoasă
Parc'am vedea-o tristă și, Doamne, ne'ngrozim.

Dar! norul e urgia, căci sufletul lumină,
Lumină'n toate cere, și, cînd s'au încercat

¹ Reprodusă în *Floarea Darurilor* pe Novembre 1907.

Tirani'n el să stingă scinteia-ți cea divină,
Cu intunec mare pământu-ai spăimîntat.

și alegoria *Cămășii fericitului*, care e căutată, de Împăratul cel puternic și trist, la bietul păstor:

Păștea o turmă pașnic, pribeagă prin vâlcele
Și'n flori culcat păstorul îl asculta.... —

fericit om, de sigur, dar, neavînd, pe lingă alte binefaceri ale naturii, și cămașa ce se cerea de la dînsul.

Volumul, cu scrieri din 1841-3, mai cuprinde, pe lingă un discurs funebru, ținut la o rudă, în 1842, și versificarea izbutită a poveștii dascălului Willibald, luată dintr'un roman nemțesc, povește de traiu cinstit și plin de mulțămire până în clipa văduviei și a sălășluirii, apropiate, a bătrînului

...cu aceia ce în cor
Sus colò 'n roșeața serii, *Aleluia* cîntă toți.

Afară de acest volum de versuri, Rosetti publică, mai ales prin calendarele tipărite de dînsul — și astăzi, din nenorocire, aproape cu neputință de găsit — și alte bucăți, care sînt unele ori superioare celor analizate mai sus. Dacă în versurile către țigara sa culegem numai curiozitatea unei mențiuni patriotice, cum nu le are, de obicei, acest sceptic, în stare a se încălzi numai pentru idealele revoluționare, generale și abstracte:

Pe Mihail, pe Farcaș, cu crucea biruind —

amintire din articolele lui Bălcescu, — în schimb, ar merita a fi reproduse alte versuri, de o valoare permanentă.

Circulau și în manuscris unele poezii ale lui Rosetti, foarte populare și între tineri, ca acele C. Aricescu, de curînd ieșit de la Colegiul Sf. Sava, care, după versuri banale către profesorii săi, și alți oameni mari, către domnul și doamna Eliad¹ — toate înzoronate cu italianisme și îmbrăcate în noua ortografie italo-romînă cu litere latine, — ica ca *motto*, pe lingă altele, în toate limbile, la poemul său *Florica*, din 1847 — cu versuri, ca:

«Florică, vrei să facem un duo minunat?»
«Voiesc», zise copila... —

¹ Sînt interesante, din alt punct de vedere, cele provocate de moartea în sărăcie a fiului lui Paris Mumuleanu, «amicul și camaradul N. P. Mumulénul»; *Cîteva ore de Collegiu*.

ceva din «Căderea femeii», poem de Rosetti.

În calendarele citate, acesta se încercase și în prosă, dînd *cronici* spirituale, de o mlădiere de formă, de o sprinteneală și, în același timp, și de o adevărată eleganță care nu pot fi lăudate în de ajuns. Orî de atinge rostul și dezvoltarea canțonetei, orî de tratează alt subiect, el știe să înjghebe cu o dibăcie de ziarist născut câteva pagini scînteietoare, pline de alușii contemporane, pe care censura, trezită în sfîrșit din amorțeala ei, putea să le urmărească, dar nu le putea nemeri totdeauna. Astfel, în locuri ca acestea: «Cînd mă uit la frații mei, la țara mea, și văz... De prisos să vă măi spun ce văz, fiindcă le vedeți și dv.». «Poporul», spune el, «e acela care cîntă măi măi mult: pentru că cela ce suferă măi mult este poporul, de aceea el este măi simțitor, el este poet, și de el numai am putea zice că se naște, suferă, cîntă și moare». Aiurea, el pomenește cu cruzime de acele «gratificări și ranguri pe care mulți le cerșesc tăvălindu-se în țerînă» și îndreaptă privirile tinerilor cari-l cetiaă, către «primăvara unui viitor măi fericit», a cărui tilcuire o dădu în curînd mișcarea de la 1848¹.

¹ Articolele sint reproduse la sfîrșitul vol. I-ii din «Scrieri din juneță și din esiliu», București, 1885. E interesantă și pomenirea, în articolul despre canțonetă, a unui tînăr autor romîn mort înainte de vreme, Rîmniceanu, despre care nu știm de aiurea măi nimic.

CARTEA A II-a.

Pregătirea literară a mișcărilor revoluționare
de la 1848.

CAPITOLUL I.

Noua generație de scriitori. Talente mărunte și opere de imitație.

I. LEGĂTURILE ÎNCEPĂTORILOR DIN ȚARA-ROMĂNEASCĂ CU ELIAD.

În timpul cînd Grigore Alexandrescu desăvîrșește, în genuri nouă, opera sa, cînd Alecsandri introduce în literatura scrisă versul, forma poetică și, întru cîtva, și spiritul poporului, cînd Boliac se ridică din neînsemnătatea sa de la început pînă la rangul unui cîntăreț de ideale politice, și Bolintineanu-și stabilește faima pe dulcegăriile sale așa de armonioase, o nouă generație de scriitori se formă în amîndouă Principatele.

Ea se deosebește foarte mult de înaintași, căroră nu poate să li fie comparată supt niciun raport. Pe cînd scriitorii de la 1840 se formaseră în momente de mare entusiasm pentru cultura europeană, menită să înnoiască viața Romînilor pe toate terenurile, pe cînd ei se adăpaseră nesățioși la înseși izvoarele — și la cele mai bune — ale romantismului apusean, adecă, aproape exclusiv, ale celui frances, pe cînd cei mai fericiți dintre ei merseseră în Paris chiar pentru a înțelege, ceia ce nu se poate prin nicio descriere, cît de întregă și de meșteșugită, cum trăiește în muncă și solidaritate națională un popor liber, — aceștia alți sînt ucenicii școlilor din țară. Și se simte bine această pregătire a lor.

Cei din Muntenia aū urmat cursurile Colegiului Sf. Sava, care fusese reorganizat de Bibescu în așa chip, încît, părăsindu-se vechea basă a filosofiei și matematiciei, după tradiția lui Lazăr, urmată și de P. Poienaru, și desprețuindu-se basa mai nouă a limbii latine, pe care voiă s'o introducă, odată cu venirea lui în corpul de profesori al

celelalte mai înalte instituții școlare din Principat, Laurian. — limbii franceze, literaturii franceze, în epoca ei clasică sau în epoca modernă a romanticilor, i se dădea locul de căpetenie. Astfel ieșiau din școală tineri pretențioși, cari aveau în minte titluri, nume, date, amintiri de literatură, șabloane de stil și prea puțin din alte lucruri mai folositoare pentru alcătuirea sufletului unui om luminat. Am văzut în ce chip îi descria Eliad. Icoana lor e Aricescu, care părăsește Colegiul cu un portofoliu întreg de versuri, de toate categoriile: pentru d. director Poienaru, pentru d. redactor și generalisim al literaturii românești, Eliad, pentru soția acestuia, pentru «dd. pensionari de la Sf. Sava», pentru «confrății poeți», pentru Gheorghe Lazăr, «umbra ilustră a fondatorului școalelor romine» — adăugind că l-a mai cîntat un poet, Vișoreanu, «d. Vișoreanul»¹ —, pentru d-na Elisaveta Știrbei, pentru un concetățean, pictorul I. D. Negulici, etc. etc. E încredințat că «lira lui e lira Cirlovei» și că atâtea feluri de note în toate limbile vor face pe oricine să creadă în covârșitoarea lui învătătură. Și abia auz apărut «Orele de colegiu» și iată-l avîntîndu-se spre nemurire cu o poezie «Florica», împărțită în «epoce»; ciudată lucrare proastă în versuri fluente, bine imitate, în care «o fată ce nu știe decît sărutatul fratern, o roasă de cîmpie care nu cunoaște decît lacrimile aurorei» — firește, ca atribute: «ochi de columbă», «gît măreț ca o coloană», etc. — ajunge, după mai multe jurăminte, zise, pe italienește: «giurament», și alte aventuri, «idolul și consoarta vieții» unui tînăr, căruia această fericire-i era predestinată pentru că, zice autorul, în note — căci sînt, și încă multe, pe lingă o lungă prefață către «sexul încîntător care a dat materie acestii scrieri» — «din întîmplare Costin și Florica sînt născuți tot în ziua aceea, 18 Martie».

Tinerii aceștia se opoșiau pe lingă Eliad, care nu-i laudă, dar nici nu crede că trebuie să răspingă laudele lor. Ei nu sînt puțin la număr, și cei mai mulți își caută de traduceri și prelucrări din franțuzește pentru «Curierul».

Altfel e însă în Moldova.

Aici Academia Mihăileană păstră și mai departe caracterul ei de școală foarte serioasă, cu program bogat, felurit și în destul de potrivit cu nevoile societății pentru care-și pregătia școlarii.

¹ Poezia s'a reproduș și în «Foaia» de la Brașov.

Se cerea mai multă muncă și se îngăduia mai puțină trufie. Absolvenții aveau ambiție mare de scriitori, și ei nu așteptau ceasul ieșirii din școală pentru a înfrunta publicitatea cu scrierile, — firește cu versurile lor, dar ei aveau un ideal de viață privată și de viață cetățenească pe care-l recunoaștem la fiecare din acești mai tineri printre scriitorii cei tineri. Silințele lor, mai bine îndreptate, au mai multă consecvență și aduc un mai mare folos. În lipsa altora, acești mediocri, aceste talente mărunte, muncitoare, spornice și une ori foarte modeste, hrănesc publicitatea din calendare și gazete, deprinzînd publicul tot mai mult cu literatura românească de distracție.

Asachi-îi primia cu plăcere. În această epocă nouă care începe la 1840, el părăsește destul de răpede marile lui planuri de înțaietate și dominație literară. Nu se mai războiește cu Eliad, cu toate că acesta, mult scăzut, în el însuși și în prețuirea altora, era mai ușor de rănit de cât înaintea, și ce putea fi mai lesne decît să-și bată joc cineva de jargonul lui superior italo-romin și de pedantismul unei ortografii nenaturale! Asachi va cînta însă și el, de și în prosă neiscălită, geniul lui Rodolfo scamatorul și va cruța după puteri pe învidiosul său vecin de stăpînire culturală. Pentru tineri el fu un ocrotitor statornic, întru cît ei nu intrau în conflict cu Cirmuirea.

Să cunoaștem acum pe «epigonii» munteni mai întăi.

Aricescu ajunge cel mai harnic colaborator al «Curierului românesc» de la trecerea lui, în toamna anului 1845, supt îngrijirea lui Negulici, pe lingă care se iea bine și cu dedicații. După un lung șir de produse poetice nouă, poetul cel nou iese la iveală cu un volum chiar, la 1846.

Încă din 1840, Eliad publică o poezie, «Dimineața», a anului I. Catina, și el, firește, elev, ba încă unul care n'avea «nici 19 ani»¹; acesta se face un colaborator obișnuit, cîntînd «barca sa plăpîndă» — o greșeală de tipar o preface, potrivit cu adevărul, de alminterea, în «barba mea plăpîndă». Numai rare ori i se întîmplă acestui verbos poetic în stil italo-romin a nemeri un vers, două, ca:

Amantîi în catifele
Acordă 'nctet chitarele.

¹ P. 150.

Cu citații din Boliac, supt scutul căruia se pune, el cîntă «pieptul d'alabastru» și «glasul de magie» al «primadonei» C. de Holossy¹, cu cîteva zile înainte de a se apropia și el, de și atît de nevrednic, de umbra lui Mircea. Nu lipsesc nici traduceri îndrăznețe din Hugo. E și moralisator, ca Boliac, și propune, la sfîrșitul unei bucăți, a se face schimbul lucrurilor de lux cu cele practice, pe cînd astăzi vezi

Atitea echipe în loc de pluguri bune.

De hatîrul lui, care face romantism feroce,

Șopirla scoate capul și cată către stele².

Peste cîteva luni Catina anunță și tipărirea unui volum, și cu-tează chiar să se ție de cuvînt.

Pentru Catina, Aricescu e un mare înaintaș, un

Poet al Aurorei unei zile mai ferice

și lingă el se așează, ceva-ceva mai departe,

Omer, Dante, Byron, Hugo³.

Iar pentru profesorul Genilie, Alexandrescu e inferior lui Catina, care scrie mai literar, și această părere o spune el prin «Universu», în aceste uimitoare rînduri: «D. Gr. Alexandrescu a scris la 1838 cu o limbă mai populară, d. I. Catina a compus la 1846 cu o limbă mai literară!».

Născut în 1828, 20 Octobre, la Brăila, dintr'o familia grecească⁴, în care se punea o deosebită îngrijire în ceia ce privește creșterea copiilor, tînărul Gheorghje Baronți, care, după exemplul lui Negruț-Negruzzi, se ortografiă: Baronzi, arată, pe lingă multe greșeli de gust, care se pot scușă prin vrîsta sa și prin moda literară domnitoare, și însușiri poetice reale, pe care, firește, nu le poate scoate la iveală de la început un stil fabricat — orîcit ar zice Eliad că începătorul face parte din «școala radicalilor moderați» —, cu «suspine ardente», «barcela lui Morfeu», «fantasmă sepulcrală», «horuri infernale», «bucle unduioase», etc⁵. De atunci încă el nemește, totuși, pe alocurea, în versuri răsunătoare⁶:

¹ 1845, p. 306.

² 1846, pp. 160—1.

³ 1846, p. 178.

⁴ V. *Floarea Darurilor*, I, caietul 1, cu chipul său.

⁵ Bucăți de Baronzi, în «Curierul românesc» pe anul 1840, pp. 104, 195

⁶ *Seara*, în «Curierul românesc» pe 1846, p. 84.

Cind vîntul culcă iarba, cînd unda se 'ncrețește
și frunza cînd șoptește c'un freamăt de suspin...

În «R. R-ti», care încearcă, fără spirit, dar în versuri care nu sînt așa de rele, fixarea satirică a unor tipuri contemporane, trebuie să se vadă, probabil, acel Radu Rosetti care fu, pe urmă, funcționarul lui Vodă Știrbei¹.

Sînt și versuri de Zotu². Găsim chiar poesii populare³, lingă fantasii arheologice de inginerul Popovici⁴. Să nu uităm, în sfîrșit, și pe aliații italieni ai înnoitorului stilistic, azi un Zarovich, Dalmatin, minî un Lagomarsini, cari cîntă, cu același avînt sublim, nunta lui Vodă Bibescu, banchetul lui Dașcov, consulul rusec, și inaugurarea nouăi clădiri a Primăriei.

Un N. Apolonie, fiul unei directoare de pension, începe ca traducător din rusește a unei călătorii în Țara-Românească⁵, și urmează cu critice de teatru, în 1846⁶.

Proaspăt sosit din străinătate, începe a face aceeași cronică teatrală, care nu era fără avantajii pentru tineri, Gh. Vernescu, viitorul avocat și om politic, care iscălia cu mîndrie: «G. I. Wernescu». El mai dă și cuvîntări funebre.

P. Teulescu — sau *Theullescu* — vine și el la rînd. Unul din boierime, I. Gănescu, vorbește de teatru.

Și Vișoreanu, cîntărețul lui Lazăr, face parte din această legiune a repetitorilor pretentioși⁷, și el, care declară lui Bolintineanu că «ar dori să nu măi moară», știe să vorbească despre «formele colosale» și «peruca castanie» a României.

Tipărintd lucrările, de cele măi multe ori fără valoare, ale acestor zeloși debutanți, Eliad nu se înșela asupra lor și numai cu privire la Bolintineanu, din care se tipăresc în «Curierul» *Doamna lui Radu Negru, Cîntece, Ruinele Cetății lui Tepeș*, plîngerea pentru

¹ Anul 1846, p. 148 și urm.: «Cîteva portrete lucrate cu cerneală neagră pe hîrtie albă».

² 1845, p. 311; cf. p. 316.

³ *Ibid.*, p. 374 și urm.

⁴ «Rînduiala bisericească în Dacia»; an. 1840, p. 74; cf. p. 98; «Cronologia romînă» de același, p. 100 și urm.

⁵ Anul 1844, p. 362 și urm.

⁶ Pp. 7-8.

⁷ V. anul 1844, p. 17 și urm.

Goga, *Radu-Vodă și fata*¹, apoi *Cîntece și sărutări*², și la Bălăcescu — care publică în «Curierul românesc», număr de număr, mai toată opera sa și-i dădu, se pare, și corespondențe din Paris, unde se va fi rătăcit cine știe cum³ — are el aprecieri, pe care, în generalitatea lor, le putem primi și noi astăzi⁴.

La cererea de subscripții a lui Eliad, cînd acesta voia să publice «Biblioteca Universală», răspunse și tînărul Gheorghe Crețeanul, în vîrstă de cînsprezece ani — decî e născut la 1831 —, care declară, într'o scrisoare cu litere latine și cea mai perfectă ortografie heliadistă, că va cere de la respectivul părinte să-i dea banii trebuincioși pentru a fi și el membru fondator. De la o vreme el începuse a trimite «Curierului» notițe despre representații teatrale și de-odată, în 1847, apare o frumoasă și destul de energică poezie, în care trăiește vioiă amintiri din Alexandrescu — e și vorba de Cozia:

Cu 'necet s'adună norii la Cozia pe munte,
Un cîntec se aude în sus purtat de vînt,
Trecutul să recheme pe-al Mirceii vechiū mormînt.

Sau:

Cum geme acvilonul ce arborii sfîrîmă,
Suffînd ale lor frunze în valea fără fund.

Apoi:

Pe Mircea neinvinsul îl văz pe nor de aur.

E și o notă politică, în această bucată, în care mai mulți «barzii» sînt aduși să cînte dorințele neamului:

Cînd barzii în unire intoană o cîntare,
Virtuțile străbune răsar chiar din mormînt.

Se simte pare că ceva din revoluția care se apropie.

II. PROFESORII MUNTENI ȘI ELIAD.

Afară de găzduirea tinerilor cari se încercau în prosă și poezie — firește, mai ales în poezie —, *Curierul românesc* e ocupat cu păstrarea operilor tîrziū, mai adesea cuvîntări —, ale bătrînilor scrii-

¹ 1846, pp. 269 și urm., 343-4, 345, 348.

² P. 392.

³ V. rîndurile iscălite «C. B-escu» în «Curierul românesc» pe 1844, p. 75.

⁴ V., pentru Bălăcescu, anul 1844, pp. 135-6.

tori, între cari profesorii au cel d'întăiu loc. Astfel aici se pot găsi cuvîntările scurte, cu miez, înțelepte și, în cel mai bun înțeles al cuvîntului, practice, ale directorului Poienu, cuvîntări care ar putea fi strînse astăzi, alcătuiind un monument al pedagogiei mai vechi și al unei elocvențe școlare care nu se învechește. Eliad însuși prețuia foarte mult acest fel de literatură, și, întrebând de un cetitor asupra cărților celor mai potrivite pentru a se pune în mîna copiilor, el recomanda pe Eufrosin Poteca, pe protopopul Ioan, autor al unii «Istoriei Sfinte a Vechiului și Noului Testament», pe Florian Aaron, ca autor al «Catechismului» — în acești ani el prelucra o frumoasă cîrticică despre «Patriotism», potrivit cu vederile filantropice, umanitare ale veacului al XVIII-lea — și, în sfîrșit, traducerile lui Marcovici și ale archimandritului Munteanu¹. Brezoianu, de la Cîmpulung, tipărește tot aici cuvîntările lui solemne². Aristia are și el cite-o odă 'ntârziată, către vre-un generos protector, ca Bibescu, «Romîn Ciceron Capitolin»³. Profesorul archimandrit Dionisie dă vre-o cuvîntare duhovnicească⁴ ca și Dionisie Romano, viitorul episcop de Buzău, și egumenul Ieroteiî de Glavacioc⁵. De-o parte stă numai Laurian, a cărui traducere de manuale filosofice — după Delavigne și Krug — e totuși lăudată de Eliad.

Cît privește profesorii cei noi, un Gr. Peret, — afară de o traducere —⁶, un A. Zane, un Racoviceanu, un Sticleanu sînt tot nume care nu amintesc vre-o lucrare literară.

Geograful Genilie dădea și Versuri lui Eliad, dar de la 8 Iulie 1845 el își avu foaia lui, «Universu» (*sic*), cu subtitlul «Noutăți din toată natura, cultura, literatura».

Cele două file de format mic dau mai ales curiozități științifice și informații culturale din străinătate, pe înțelesul oricui, într'un stil destul de bun și cu o destul de potrivită orînduire pentru a merita lauda entusiastă a profesorului ieșean D. Pop⁷. Sînt însă

¹ *Curierul românesc* pe 1840, pp. 66-7.

² 1843, p. 69 și urm.

³ 1843. Cf. și adausul la n-1 13.

⁴ *Ibid.*, Suplement la n-1 46; 1844, p. 7 și urm.

⁵ 1844, Suplement la n-1 36.

⁶ 1846, p. 392.

⁷ I, p. 48.

în această publicație de cultură care la 1848 intra în anul al patrulea cu litere latine¹, pagini din Poienaru și multe pagini din Laurian, — *Temeșana* —, și poezii, nu numai de-ale lui Genilie, ci de-ale mai multor tineri, fără talent, — spunem de la început. Al. Pelimon e cel mai harnic; I. Costinescu cîntă pe Ștroe Buzescu, C. Costescu dă traduceri, I. Costinescu slăvește pe Mitropolit; un I. Codrea, un D. B. Chirculescu, un N. Capeleanu, un Gh. Peșacov, un Gheorghian Pedestrescul și o sumă de «tineri școlari din Sf. Sava», cari știu că

Prietenia este o trebuință mare.

D. Gusti și N. Istrati, poeți moldoveni ceva mai buni², adaugă colaborația lor.

III. OPERA PERSONALĂ A LUI ELIAD LA «CURIERUL ROMĂNESC».

Din partea lui, Eliad dă foi sale de noutăți, pe lângă reproducerea studiilor sale «filologice», cite o notiță despre teatru³, îndemnuri către «junii elevi» sau socotelii cu bătrini, căroră «îngerul morții li-a însemnat creștetul și fruntea»⁴, sau, în particular, cu Asachi, pentru locul ce i se dase lui, Eliad, în «pleiada» poezilor contemporani — aici se întilnește această frumoasă sentință: «locul fiecăruia cel adevărat este acela ce și-l prepară el însuși priu faptele sale»⁵ —, traduceri, cu intenții satirice locale și personale, după anumite glume parisiane cu privire la deosebitel feluri de poeți contemporani, de la cel lamartinian până la cel biblic și la cel proletar. Mai însemnate însă, din punctul de vedere istoric ca și din cel literar, sînt acele rînduri, pe care le consacră el oamenilor, dintre cunoștințele sale, cari dispar: un Grigore Băleanu, «adevărat tip al virtușilor boieri vechi, cari știu a cinsti și a păstra obiceiurile cele frumoase și simple ale pămîntului»⁶ sau despre Elena Dudescu, mama poetului Văcărescu⁷. Avem de la el și un discurs

¹ Iată o mostră de ortografie: «Acestu instinctu în animale nu se înalță... cătră cei ce le au datu vieții, pôte pentru că nu este necessariu», etc.

² V. mai departe.

³ 1840, p. 96.

⁴ *Ibid.*, pp. 110—1.

⁵ *Ibid.*, p. 154.

⁶ Pp. 381—2.

⁷ 1843, *supt.* la n-l 3.

funebru, acela pe care l-a ținut în amintirea Anicăi Zădăriceanu¹. Până și unele articole despre astronomie—ca acela în care soarele e numit «cel mai mare semn ce ni l-a pus Dumnezeu pe cer și ni anunță atotputernicia lui²», au un interes de formă.

Sint schite foarte nemerite, ca aceia a tîrgului Moșilor³. În cele două portrete sociale, «Bătă-te Dumnezeu» și «Coconul Drăgan», Eliad fixează vii tipuri din epoca Regulamentului Organic, care dăduse femeilor grija cumpărăturilor de modă nouă, pentru care-și lasă în părăsire casa, mulțămindu-se a chema bătaia lui Dumnezeu asupra slugilor și copiilor ce greșesc, și crease pe slujbașul nou cu ifosuri de boier, ca din vremea veche, cu apucături porunci-toare ca ale Rușilor și cu desăvîrșită nepricepere pentru curente-le nouă de idei și cultură; caracterisări scurte fac să trăiască înaintea cetitorului cutare «om al trebii», care «scotea lapte din piatra, pupa pe Român în bot și-i lua din pungă tot», pe altul, «patriot grozav, năbădăios, numai foc și inimă albastră pentru patrie», dar numai cît e în opoziție, pe oploșitul în țară, «străin de aceia ce n'au nicio patrie, ce se interesează de toate patriile, și mai virtos de Țara-Românească, unde găsec toate d'a gata»; simpatic e presintat doar poetul în stilul său, «scriitor din cei junii, smerit și plin de geniu». Aceste două bucăți ar merita să fie salvate din uitarea care, așa de nedrept, a cuprins toată opera literară a lui Eliad⁴. În «Fata lui Chiriac», el povestește apoi cu meșteșug o întâmplare de care știe să lege patima sa pentru discuțiile filologice⁵.

De la o vreme, el începuse a compune, pentru folosul cetitorilor săi, un dicționariu de neologisme, și cuvîntul «abus» îi îngăduie să facă și puțină politică — pentru întâia oară se riscă el, ca scriitor în acest domeniu —, vorbind de «monarhia veche îmbătrînită și girbovă supt greutatea abuzurilor sale, ca o iazmă slăbănoagă și fără putere înaintea adevărului și luminii Evangheliei și Filoso-

¹ 1844, p. 31.

² 1843, p. 85.

³ 1843, p. 166 și uru.

⁴ Anul 1846, p. 100.

⁵ Traduceri de călătorii prin țară, după franțuzește (de Eliad însuși) și, după rusește, de N. Apolonie, în «Curierul românesc» pe 1844, p. 350 și urm., 362 și urm. O descriere a datinelor de la munți după D. Cantemir, *ibid.*, pp. 330—2.

fiei», de «fantasmele de noapte», care pier «la ivirea aurorei», de nevoia numirilor drepte în funcții și a votului femeilor. Peste câteva zile se descoperia complotul din 1842, și Eliad era amenințat cu implicarea în el, pe temeiul mărturisirilor d-rului Tavernier. Și foi străine reproduseră vestea arestării sale, și, pentru a se lămuri, tipări Eliad un important articol¹. Se declară un credincios supus al lui Vodă Ghica, pentru datoria sa ca și pentru faptele bune săvârșite de acesta: liberarea Țiganilor, întemeierea școlilor sătești. El însă, căruia-i place «cununa împletită de mina vrăjmașilor», el care desprețuiește pe orice fel de «omuleți andropozî, a cărora viață e plină, de nelegiuiri și cugetul pătat și obosit de singele și sudoarea săracului»², nu consimte a recunoaște în Domn pe ocrotitorul său. «N'am avut niciodată», scrie el cu nobleță, «nici protector, nici făcător de bine decît pe Dumnezeu și nația mea, căreia i-am fost rob și care m'a hrănit pe cît au meritat ostenele mele»³.

O declarație în n-l de la 31 Decembre 1846 spunea că, odată cu sfîrșitul anului, se oprește foaia, «cel puțin pînă la înturnarea d-lui Eliade». Acesta nu zăbovi, și în 1847 el începea un an al XIX-lea, schimbînd în mai mare formatul «Curierului» și începînd a publică în el, supt titlul de «Critică» — programul era mai vast, și în el se făgăduia recensia tuturor operelor de căpetenie, dîndu-se și normele de obiectivitate⁴ —, o nouă refacere a Gramaticii sale, în care silințele-î de popularizare a științei sînt mai puțin fericite decît altă dată. Foaia fu întreruptă 'n 1848, și, în ultimele rînduri din «Critică» se întîlnesc aluși care arată că scriitorul lor se pregătia pentru un rol politic revoluționar.

În acest timp, teatrul muntean se redeschide, în primăvara lui 1840, salutat de Eliad însuși — Caragiale e unul din colaboratorii acestuia, cu bucăți romantice palide, mai bune, ca și acelea pe care le tipărește în «Albina», — dar însemnătatea-î pentru literatură e slabă, căci se dau numai traduceri de scriitori cunoscuți sau necunoscuți, după vovediluri la modă, precum «Recrutul răscumpărat»

¹ P. 139 și urm.

² P. 142.

³ *Ibid.*, p. 141.

⁴ P. 147 și urm.

de I. Voinescu I și «Capdoperă necunoscută», de Gheorghe Lehliu. Se reprezintă însă, mai târziu, în 1845, primită cu simpatie, și o piesă de Alecsandri, — «Spătarul V. Alecsandri», — «*Creditorii*»¹. Și *Iorgu de la Sadagura* se reprezintă la București în același an.

Amîndouă sînt lăudate de Eliad, care, rămas prieten cu Moldovenii, află călduroase cuvinte de recomandare și pentru traducerea, de Negruț și Donici, din Antioh Cantemir².

Și Boliac are, de alminterea, laude, pentru descrierea întîmplărilor fostului student la Sadagura³.

¹ V. *Curierul românesc* pe 1840, pp. 243,368.

² *Ibid.*, 1844, p. 231. El semnalează «versurile regulate, cadențate, implinite și strinse, versuri din care fiecare mai adesea cuprinde o sentință întregă și implinită».

³ *Ibid.*, anul 1846, p. 108.

CAP. II.

Literatura cea mai nouă în Moldova.

Cu statornicie și deplină egalitate, cu distincție cărturărească și frică de Guvern, cu dorință de a folosi, și nu fără un folos real destul de mare, răzimată pe tradiții sigure și pe o gospodărie cuminte, primitoare pentru puterile nouă, oricât ar fi fost de slabe — numai să fie încunjurat maistrul —, lucrează pentru înaintarea culturii românești și pentru pregătirea talentelor *Albina* lui Asachi, care, ce e dreptul, n'are noutatea, îndrăzneala, valoarea de actualitate, rostul unei orî revoluționar al foilor lui Eliad. Temperamentele celor doi mari bătrîni se oglindesc în aceste deosebiri ale publicațiilor celor mai vechi și, trebuie să spunem, și celor mai cetite.

I. ACTIVITATEA LUI ASACHI.

Asachi are cel mai mult de lucru: el redactează, pe lîngă materia politică a coloanelor, obișnuitele notițe, împrumutate din foile străine, mai ales din cele germane.

La intervale rari, dă însă bucați de versuri, cu factura foarte îngrijită și sigură, traducînd din Lamartine «Oda către o tînără Moldoveancă», lăudînd, în spirit de idilă, viața «păstoritei romine»:

Pe la munte-î sărăcie:
Brad și pin avem la plaiu;
Noi bem apă din pîrîie,
Turma caș ni dă și straiu¹.

Pe o foaie volantă el se îndreaptă astfel, în cel mai pur ritm

¹ 1841, pp. 399—400.

nobil, către Liszt, care sosise în Moldova, unde găsi pe cine să farmece:

Din cea zi de cînd Orpheos, mărit zău de armonie,

De ai trece 'n altă lume ca să 'nvii pe Eüridice,

De-ai pluti, noii Argonaūta, către Kolchos fabulos,

Pe furtună ai infringe-o și pe Tartar ai supune,

cînd, prin magia lui,

.... Imnul cel armonios

Care ingeri 'n cer cîntă, pre pămînt va să răsune¹.

Odată chiar i se întimplă să atingă înălțimea poetică din cele d'întăiu și mai bune bucăți ale sale, atunci cînd el înfățișează, în mîndre versuri sigure, de un luciu clasic, poezilor romîni din «Pleiadă», lăcașul de nemurire al gloriei celei adevărate:

Acolò petrec în faimă geniile fericite, —

Care sînt de a lor Musă nemuririi consfințite, —

și li arată pe ce cale, de înțelegere a idealurilor nouă — pe care le vede acum și el — și de sirguința cinstită în căutarea artei celei adevărate, se poate ajunge în acele locuri:

Acordați romine versuri pe-armonioase alăute,

Într'un rost că și poporul, geamăn cu cel italian,

Să învețe-amor de patrie, dor de glorie, de virtute

Și Romînul de pe Istru și-al Carpaților muntean,

Cel ce bea 'n Siretiu, în Nistru și 'n a' Murășului unde,

Cel de-a' căruî triste doine plaiul Pindului răspunde, —

Cînd Romînul va cunoaște prin a cîntului putere

A sa gîntă, a sa soartă ce-i ascunsă 'n viitor

Versul cînd din ochi i-a stoarce lacrima cea de plăcere².

Cutare întimplări îl fac chiar să amintască episoade interesante din tinereța sa, și atunci el dă interesante pagini de prosă, precum sînt acelea care descriu găsirea, pretinsa găsire a chipului lui Ștefan-cel-Mare pe o monedă, la 1805, în preajma mănăstirii Neamțului, unde tînărul, «ca de 16 ani», venise cu protopopul, tatăl său; la această reminiscență de tînăr se adaugă și aceia, de student, a Romei ocupată de Francesi în vremea petrecerii sale acolo: «Piețele acestei politii erau acoperite de baionete, de artileria francesă și de cerșători italieni cari, de foame, se făceau revoluționari³».

¹ Și în *Albina* pe 1847, p. 18.

² 1845, pp. 189—90.

³ *Albina* pe 1845.

Se mai pot ceti astăzi și notițele lui despre artă. Influența reală a lui Asachi scade, de alminterea, și în acest domeniu al artei, cu toate că la tipografia «Albinei» iese și mai departe litografii, ca «Sf. Magdalina» după Giacomo Palma¹.

Tot atunci însă Baltazar Panaiteanu, tânăr de talent, își urmă studiile în străinătate, și Asachi-l lauda într'un articol, prețios, despre «Zugrăvia în Moldova²». Prin acesta era să se întemeieze, în sfârșit, în Moldova școala desemnului îngrijit și sigur, răzimat pe adevărată știință, căpătată la școlile cele mari ale Apusului.

II. COLABORATORII CUNOSCUȚI AI LUI ASACHI.

O bucată de timp, în 1840, Asachi are ca ajutor la *Albina* pe Gallicé, tovarășul de la «Spicitorul», care ținea și lecții de Drept roman, intitulându-se avocat; știm ce atitudine a avut acest îndrumător chemat al culturii românești față de Kogălniceanu, pe care cutează a-l numi «écolier brouillon, écrivailleure chétif», obiectînd concepțiilor de nouă cultură națională ale acestuia că «adevărata civilizație, din potrivă, se deosebește prin filantropie și cosmopolitism»³. Astfel de necuviințe față de cultura națională a Romînilor, din partea mediocrităților didactice și literare de pripas, le mai cunoaștem, de alminterea, și din acest extras de anunț al unui director de pension, extras pe care-l găsim într'o veche prefață (1844): «limba românească n'are nicio fixitate în principiile fundamentale, presintă la unii neologisme schimonositoare (*défigurant*), la alții despreț afectat pentru tot ce tinde spre progres, și, la toți, arbitrar și licență în regulele cele mai elementare ale gramaticii»⁴.

Firește că în «Albina», și nu în foile, bogate, nouă, felurite, pline de poezie și cugetare, ale tinerilor, cari însă nu știu să asigure durata revistelor lor și supără prin apucăturile lor revoluționare pe oamenii altor generații, — scriau aceia din generația veche, cărora încă nu li ruginise cu desăvîrșire condeiu.

¹ V. 1843, p. 212.

² *Albina* pe 1847, pp. 303—4.

³ 1840, p. 254.

⁴ Gh. Sion, *Ceasuri de mulțămire*, pp. XII—III.

N'ar fi cu neputință ca acrostihul către Catinca Floreasca (1845), iscălit C. C., să fie de bătrînul poet Conachi însuși, și atunci tot ale lui ar fi versurile

Vă las un trist adio, etc.,

care se publică numai la 1848 în «Albina»¹.

Un alt bătrîn, Vasile Drăghici, căruia i se datoresc atîtea traduceri, colaborează și el odată la foiletonul lui Asachi².

Fostul coleg de profesorat și de gazetă al lui Asachi, Gheorghe Săulescu, trebuie, neapărat, să aibă o parte mult mai mare, una covârșitoare chiar.

În vechiul lui stil silit, cu vorbe create sau schilodite, ca: față «cer-senină», lasticie, «praturî», «laboare», «vergură», maloros (malheureux), în versul său fabricat cu durere, cu acea concizie obscură în amănuntele unui subiect care e, de fapt, desfășurat prea mult, prietenul, — dușman în suflet, — al lui Asachi, înșiră fabule, care au totdeauna noutate și, ici și colo, sclipiri de spirit sau licăriri de idei. Din aceste fabule ar fi să se aleagă de sigur cîteva pentru o culegere a celor mai bune bucăți în acest gen pe care le cuprinde literatura noastră. Ar fi să se deosebească astfel, din celelalte, Vitele de casă³, cu această declarație a cățelului ne-trebnic, preferit tuturilor celorlalte vietăți:

Lingerea și gudurarea, asta-î meșteșugul mieu,

sau «Arama între celelalte metale»⁴.

De la el avem chiar și o bucată lirică, «Safo», fără a mai pomeni cuvîntări la examene sau cite o bucată de ocazie, ca «Învierea».

Ba chiar Săulescu înduplecă pe Asachi să scoată o foaie deosebită, adausă la Albina, o «Arhivă a Albinei», ieșind în același format, de vre-o cîteva ori pe an numai, pentru a se tipări în ea articole de etnografie, arheologie, istorie, numismatică — cu planșe — pe care le dă el, Săulescu, fără să inoveze pe vre-un teren, ba chiar fără să se ție pe vre unul în curent cu timpul cel nou.

Dintre ceilalți profesori, Teodor Stamati, care tipărește atunci și «Istoria Naturală» a sa, e, se pare, autorul greoaiei povești de

¹ Pp. 127—8.

² Albina pe 1845.

³ 1840, p. 115 și urm.

⁴ 1844, pp. 351—2.

cărturar, «Despre Pepelea»¹. I. Costinescu are câteva rinduri de laudă pentru lucrarea de matematică, de curînd apărută în nemțește, a fiului lui Asachi, Dimitrie².

Să adăugim, pentru ca să se aibă o idee completă despre această literatură modestă, mărunță și practică, și cărțile de școală, care n'au, firește, aceeași bogăție ca în epoca d'întăiu, cînd se alcătuieste învățămîntul superior. Dintre ele se desface mai ales «Manualul de istoria Moldovei» al lui Albiuț.

III. ASACHI ȘI COLABORATORII «PROPĂȘIRII».

Dintre colaboratorii foii tinerilor întîlnim la Asachi pe Negruț³, pe Aleksandri, cu o singură poezie inedită⁴, și pe neînsemnatul Cuciureanu, pe lingă Ioan Ionescu, care dă obișnuitele lui notițe de gospodărie sau I. Poni, care tradusese și în «Spicuitorul» și care, acum, descrie, la rîndul lui, «O vizită la munte»⁵.

De foaia politică din Iași se alipește însă statornic Donici, întrebuițînd acum frumosu-i vers firese și limpeziciunea stilului său pentru a îmbrăca într'o formă care se pare a fi proprie a lui deosebite apologuri, dintre care unele nouă, ca «Autorul și hoțul» sau «Adevărul»⁶. Sfiicios și acum față de o Cîrmuire care cădea ușor la bănuială, — ea l-a și răsplătit îndată cu un rang și o pensie —, el se ferește a statornici legături prea vizibile între lighioanele sale istețe și păcatele oamenilor vii și puternici. Ba, în «Bricele», el spune că a fost clipe cînd era hotărît să se lase cu totul de primejdioasa îndeletnicire a fabulistului:

Donici

Eram în hotărîre de fabulă să mă las :
E grea această cale la muntele Parnas⁷.

¹ 1841, p. 365 și urm. E iscălită: T. S.

² «Über die Umkehrung der Reihen von D. von Asaky. weiland Eleven an der Michailäne zu Jassy» (v. *Albina* pe 1841, p. 340), precum și lămuriri practice despre cărămida cea nouă (1845, p. 57 și urm.)

³ V. și mai sus.

⁴ Cf. însă și *Albina* pe 1846, p. 61 și urm. Bucăți în genul său, 1847, p. 243.

⁵ 1845, p. 176.

⁶ 1845, p. 249.

⁷ *Albina* pe 1847, p. 251.

Iar prin versurile de plîngere la moartea Vornicesei Ecaterina Sturza ¹

Căile mele nu veți pătrunde:
Lege vieții moartea v'am pus,

zice Domnul —, el dovedește că se poate ridica și în domenii poetice superioare.

Donici era însă în legături rele cu cei mai noi colaboratori ai «Albinei» și la el pare că se referă unul din ei, cînd, aiurea, într'un volum de versuri, vorbește de omul veninos venit din sălbătăcia Sorocei basarabene:

Dar cînd știu că din Soroca nobil duh nu poat' ieși,
Orice-a zice-Alecul nostru, tot pe sine va huli.

Alecachi, măi vecine,
Acest vers e pentru tine;
Simte-l, dacă ești Romin(?!).

Ridicat dintre răzeși din Ținutul Românului, criticul lui Donici, născut «cam pe la anul 1818» ², Nicolae Istrati, ieșise de pe băncile Academiei cînd, la 1841, el își făcu debutul la «Albina» printr'o bucată cam pretențioasă, în versuri sonore, «Moartea» ³. De la el vin și fabule, ca «Procesul unei momițe» ⁴ cîntece, războinice, cu «bravi eroi», mici bucăți de prosă, «Limba și portul» ⁵. Amar totdeauna, înțepător une ori, avînd pe alocurea succese de ironie, Istrati nemerește și mai bine în caricaturarea limbii la modă supt influența, ce se preschimbă, a Grecilor, Rușilor și Francezilor ⁶.

Ceva mai nou decît Istrati e în rîndul colaboratorilor «Albinei» profesorul (de la 1837) D. Gusti (Gustea), născut la 24 Octombrie 1818⁷, dintr'o familie ieșeană, și el reprezentant al școlii de învățături înalte din Moldova, unde făcea el însuși lecții acuma. Supt

¹ 1848, p. 86.

² Pumnul, *Lepturarii*, IV¹, p. 123.

³ P. 313 și urm.

⁴ 1841, p. 31.

⁵ 1844, p. 81 și urm.

⁶ «Corespondența între doi amorezi său limba românească la anii 1832 și 1822»; *Albina* pe 1844, p. 81 și urm.

⁷ Pumnul, *Lepturarii*, IV¹, p. 175. Fiú de băcan de la Hanul turcesc (C. Sion, *Arhondologia Moldovei*, pp. 74—5).

inițialele D. G. —, mai târziu iscălește cu tot numele, adăugind și titlul de «Serdar» — el cîntă, în versuri ușoare, dar care nu rămîn, «sărmane flori» ori cutează să atingă după Alecsandri balada istorică, în «Ștefan-cel-Mare și arcul lui ¹», și struna puternică a cîntecelor militare². Avem de la el traduceri după Lamartine și Psalmi. Altă dată, în prosă, el dă lămuriri folositoare³.

Maî tinăr se pare viitorul poligraf fecund Gheorghe Sion, născut în Hirșova⁴, ale cărui versuri d'întăiu, bune pe alocurea, nu trebuie confundate cu acelea din *Boldul și acul său* (1844), tipărite supt iscălitura «I, (Iordachi) Sion, fiul Păharnicului Cost. Sion» (e un văr al poetului, și Constantin Sion a scris o ciudată operă de genealogie amestecată cu insulte și clevetiri, «Arhondologia Moldovei»⁵). Și el însă îngină pe urma altora despre «steaua nopții cea pompoasă», «păstorași», «fluierașe», ș. a.

Acest scriitor de cancelarie, întrebuițat apoi la Compania Vămilor, maî mîndru decît ceilalți de versul lui ușor și elastic, în care putea cuprinde orice, dar în proporții foarte scăzute, scoate și un volum, încă de la 1844, «Ceasuri de mulțămire», cu o prefață ironică în care se înfățișează ca «un salahor-scriitor nebăgat în seamă în gloata de care gem canceleriile ⁶».

În versuri corecte se dă *Zaira* lui Voltaire, pentru ca pe urmă să se încerce toate genurile, cu neconținute amintiri de iubire în lumea Aglaitelor și Elenelor, cu tentative de a reda pe Alecsandri în versuri ca acestea, din «Anița și Constantin» :

Era sărmana nevinovată,
Era frumoasă, un fenomen,
Ca Atalanta care odată
Înnamorase pe Ipomen!

Alte versuri, de sigur maî serioase, din anii 1845 la 1848, deschid volumul de la 1850, «Din poesiile lui George (*sic*) Sion». Poetul, tratat familiar de «Sionaș», de către cruntul funcționar, are de lucru cu censorul, care mărturisește, totuși,

¹ 1847, p. 215.

² *Idem*, p. 18.

³ «Coloniile din Rusia și Basarabia», 1844, pp. 34—6.

⁴ După Pumnul, *Lepturariu*, IV¹, p. 230.

⁵ Tipărită la 1892, de d. Gh. Ghibănescu.

⁶ P. XII.

Că toată răutatea
Este 'n oamenii de Stat.

ba chiar cu «Domnul nelegiuit Mihail».

Se mai dau la lumină acum și o sumă de bucăți primejdioase, precum e «Cinele mieu», care cuprind toate, într'o formă ușoară, cu aluzii de cele mai multe ori banale, atacuri generale împotriva Cîrmuirii, — fără a mai pomeni dulcele cîntece de iubire pentru deosebite «copilite» și glume greoaie ca «Țigara». Nu se poate tăgădui însă vioiciunea polemică într'o ușoară musică de vorbe, într'o bună limbă românească acestui debutant, care n'a fost destul de bine urmat. Cu toate brutalitățile ei, a doua bucată «Întăiul April» se poate socoti chiar ca o poezie bună. În «Vrăjitoarea» Sion vorbește chiar de idealul Unirii și calcă deci pe alt teren decît al unui Béranger de mahală orientală.

Un și mai tinăr, Teodor Codrescu, merit să fie unul din cei mai harnici colaboratori modești la opera literară a unei nouă generații, începe încă de aici, la 1841, cu mici traduceri ale sale și cu critici de teatru, sau cu alte traduceri, pentru «Albina», din călătorul Bellanger. El dă în acest timp și o scurtă descriere a unei călătorii la Constantinople, opusul care-și găsi laudătorii¹.

Un harnic scriitor, fără deosebit talent și rămas necunoscut, e Nicoleanul, Gheorghe Nicoleanul, care repetă melancolic plîngerile altora, explicîndu-se, în bucăți ca «De ce sînt măhnit», prin versuri de adorație a naturii, care sună une ori frumos:

Cînd luna'n sus se'nnață, de stele'nconjurață,
Măreață ca regină în caru-i cel de crin...².

El scrie și fabule, cu subiecte nouă, ca «Vespele în știubeiu»³, ori «Cleștele și fierarul»⁴, fără a trezi însă luare-aminte. I se întimplă chiar a nemeri, imitînd pe Alecsandri, tonul idilelor cîmpenești⁵.

¹ O călătorie la Constantinopoli, Iași, 1844.

² Albina pe 1846, p. 253.

³ Ibid., pp. 66—7.

⁴ 1847, p. 279.

⁵ «Fata'n poieniță sau Speranță 'nșelătoare»; Albina pe 1847, p. 147.

Într'o poieniță,
Lîng'o moviliță,
Era fetișoara dimineața'n zori;
Singură'n tăcere,
C'o mare plăcere(?),
Spunîndu-și dorința, culegea la flori.

Unii măcar din acești scriitori puteau găsi în sufletul lor, măcar cit de rare ori, alte accente decît cele obișnuite și îndrăzneaș a trata alte subiecte, și-î vom regăsi supt acest raport aiurea, dincolo de marginile puterii cenzurii din Principate ¹.

Dintre Munteni chiar colaborează cite unul ca Baranga, ba chiar Pelimon, și, mai ales, cu simpatie și stăruință, Costachi Caragiale. În sfîrșit, un necunoscut, care se pare a-și fi trimis manuscrisul în franțuzește, înșiră o povestire istorică, nu tocmai interesantă, despre un luptător din epoca lui Mihai Viteazul, către care mergeau acuma toate rîvnirile tinerimii, «Popa Stoica Farcaș» ².

De altfel, Asachi e acum în pace cu Eliad și școala lui. Foiletonul «Albinei» reproduce traducerea din Torquato Tasso a conducătorului de odinioară al literaturii muntene, se chiamă sub-scriitorii la «Biblioteca Universală», se semnaleză introducerea în «Curierul de ambe-sexe» a litêrelor latine, cu această scurtă observație: «de și nu toți împărtășesc opinia că astă reformă este aceea mai neapărată a se introduce la noi acum ³.» Cînd Negruț așează numele lui Eliad în fruntea «Pleiadei», bătrînul creator al versului românesc clasic are, pentru a rîspînge nedreptatea, doar citeva rînduri de ironie, pe care le înterupe o mișcare de mîndră conștiință de sine. În pleiada astronomică, zice el, sînt numai șese, și nu șapte stele, cite socotise Negruț, și, dacă e așa, «preste cine altul «ar cădea soarta, de nu preste cel mai antic dintre dinșii?», care ar trebui, decî, să dispară. Însă numai «dacă puterea armoniei cerești nu-l va ținea acolo preste complect⁴».

Ca și Eliad, și Asachi își caută, în sfîrșit, colaboratorii și printre elevii mai innaintați, ca Hermeziu, C. Morțun, M. Cerchez, cari colaborează permanent la rubrica logogrifelor, pe care n'o desprețuiește nici profesorul lor, T. Stamati ⁴.

Și, în afară de marginile foiletonului lui Asachi, tineri cu aceeași pregătire, cu tot atîta zel, dar tot așa de neînțelegători ai

¹ 1846, p. 345 și urm. De la un Muntean e și bucata *Polovraci*, iscălită «C. P.» în *Albina* pe 1845, pp. 361—3. De la un C. P. Mărculescu, «Nimfa Dimboviței», în *Albina* pe 1846, p. 133 și urm.

² 1844, p. 394.

³ 1845, p. 137.

⁴ De la 1848 la *Albina* lucrează și un Gr. Platon.

condițiilor scrisului trainic, fac traduceri de literatură imaginativă. Gheorghe Filipescu dă, astfel, o versiune din «Anaharsis cel tânăr», Costachi Gane traduce povestirea «Agatocle» și elementele de filosofie ale lui Weiss, și Ermiona, fiica lui Asachi, natură religioasă și foarte distinsă, viitoarea d-nă Edgar Quinet, care-și petrece și acum bătrânețele în Paris, dă o versiune din vestita carte de creștinism liberal a blindului Silvio Pellico, «Îndatoririle oamenilor»¹ (*Doveri degli uomini*).

O, altă femeie, d-na Maria Buradă, traduce în 1848 «Clopotarul de San-Pavel», care mai trecuse în românește printr'o versiune munteană.

«Albina» rămîne, de fapt, singura gazetă ieșeană. Asachi făgăduia și o foaie de informații comercială, *Mercuriul Iașilor*². Era vorba ca la Galați să iasă *Dunărea*, romîno-italiană⁴. Dar aceste planuri nu fură bine primite și publicistica moldovenească nu se îmbogăți cu organe nouă, pe cînd în Muntenia se menținea măcar, pe lingă foile lui Eliad, *Vestitorul* oficial. (Scurtă durată pare să fi avut acolo și cea d'întăiu foaie românească pentru femei, «Iconoama romană seaŭ jurnal de dame», care apăru în 1841 la Brăila³.)

IV. TEATRUL ÎN MOLDOVA.

Repertoriul teatrului moldovenesc, în partea sa originală, cu valoare literară, a fost cercetat mai sus, înfățișîndu-se activitatea de scriitor a lui Alecsandri, care-l represintă mai ales. Tot acolo s'aŭ notat și prelucrări sau traduceri din acelea care aŭ hrănit după 1840 această instituție. Se mai dă cite o piesă de-a lui Asachi, ca «Desertorul», sau traduceri anonime, precum e «Insurățelul»⁴, scrieri de ocazie, ca «Soldatul moldovean»⁵. Copeea, care s'a luat cel d'întăiu după urmele lui Alecsandri, dă traducerea *Gabrina*⁶. Un A. Fotinô traduce (1846) «Teatrul și bucătăria»⁷.

¹ V. 1845, p. 374.

² V. *Albina* pe 1848.

³ Cf. *Albina* pe acest an, p. 156.

⁴ V. *ibid.*, p. 412.

⁵ *Ibid.*, 1846, p. 80.

⁶ Cf. *Albina* pe 1844, p. 380 și vol. I din această carte, Cf. Sion, *Arhondologia*, p. 395 și urm.

⁷ *Ibid.*, p. 317. De la același, în *Albina*, 1845 traducerea «Fumătorii» (p. 380).

De la A. Vasiliu avem «Lazăr păstorul» de Bouchardy, «Polder său calăul de Amsterdam» și «Celestina». D. Miculescu, un boier, cu stilul destul de ușor și gluma, nu aleasă, de sigur, dar totuși vioaie, anunța, la 1845¹, «Rezeșii la Iași său Ieșanca la țară», piesă pe care n'o cunoaștem altfel, dar în care găcim încă o satirisare a provincialilor — în genul statornicit la 1840 de scriitorii cei de frunte. El mai compune «Ionică dragul mamei»². Un necunoscut pune și el pe scenă moravuri contemporane în altă piesă, rămasă nepublicată, «Dracachi». Altă imitație a genului inaugurat de Alecsandri o «Băcălia ambițioasă» de R., în care apăreau «Zoița fata Mătăsarului» și un Gălușcă³. Și profesorul Teodor Stamati se amestecă în traducерile de teatru, dînd «Nepotul răposat»⁴.

Locul cel d'întăiu îl păstra însă, în părerea contemporanilor ca și în judecata noastră, Alecsandri. În 1844, un fotoliu la *Iorgu de la Sadagura* se cumpără cu 15 galbeni⁵. «Creditorii», «Rămășagul» aū succes în 1846; «Piatra din casă», în anul următor⁶.

Cei de la «Albina» îl primiră, neapărat, cu recunoaștere, nu însă fără a furișă anumite critice și lecții care nu sînt fără interes, — arătînd că rolul teatrului e «a înforma gustul clasei mai alese de public», că «șăgile, frumusețele și spirituasele aburiri, spre a fi plăcute, trebuie să fie modeste» și «se cuvine a le arăta învălite și a lăsa ascultătorului meritul de a le descoperi»⁷.

În sfîrșit, în Februar 1848, în ajunul încercării revoluționare, pentru care erau bine dispuși toți scriitorii tineri, trei represintații pentru săraci dădură prilejul de a se înfățișa — împreună cu o piesă glumeată francesă — în «Nunta Țerănească», «Cimpencască», a lui Alecsandri, Grecul de vechiū regim, caricaturat în chir Gaetanis, și noul boier emancipat de pedantismul și tirania

¹ *Albina*, p. 64.

² *Ibid.*, pe 1846, p. 13.

³ *Ibid.*, p. 17 și urm.

⁴ V. o notiță în *Albina* pe 1845.

⁵ *Albina* pe 1844, p. 80.

⁶ Cf., pentru «Croitorii», *Albina* pe anul 1847, pp. 73-4. Pentru vicisitudinile materiale ale teatrului moldovenesc, v. studiile d-lui T. Burada în «Arhiva» de la Iași.

⁷ 1847, p. 74. Să se însemne și reclamarea, de către Asachi, în *Albina* pe 1848, p. 21, a meritului de a fi avut la el cele d'întăiu poesii populare romănești, date de Vuc Caragić și distruse apoi la arderea casei sale.

trecutului și mergînd spre o altă eră, mină în mină cu țeranul scăpat prin el de lipitorile sale ¹.

Cît privește pe actori, după reprezentațiile cîtorva din cei mai mărunți, cari nu prea stîrnieau entuziasmul unui public, înzestrat acum cu simțul ce trebuie pentru a face o alegere, Caragiale se întoarce la Iași, în Mart 1845, anunțînd douăsprezece reprezentații ².

În 1846, protecția lui Nicolachi Suțu, om de autoritate și de înaltă cultură, ajută mult înaintarea teatrului ieșean. Stagiunea se încheie la 30 April cu un imn al tînărului Gheorghe Sion, care vorbește de cele «șasezeci reprezentații» și de «brazda trasă de cultură», tălmăcind astfel «a' obștii senzații» ³.

Păcerea pentru «reprezentațiile naționale» trecu atunci și în provincie, și la Bacău se imita exemplul Iașului în Ianuar 1846 ⁴. Dar aici publicul nu fu unul singur, ca în Capitală, stăpînită sufletește de tinerii cu idei egalitare apusene, ci, la distanță de o săptămîină, se dădura două reprezentații: cea d'întăiu pentru negustori, a doua pentru boieri,—cu «Farmazonul» lui Alecsandri ⁵ la cea d'întiui, iar la cea «simandicoasă» cu «Iorgu de la Sadagura». Și «Rămășagul» aceluiași poet tînar se învrednici, în vară, de o reprezentație la Bacău ⁶. La Galați erau în acest timp numai petreceri mai ușoare, ale societății italiene «filodramatice» ⁷.

De almintrelea se ivise acuma omul care trebuia să deie, prin talentul lui felurit și simpatie, prin verva lui de improvizator comic, prin simțul său ales, izvorit dintr'o cultură mai largă decît a actorilor obișnuiți, prin eleganța sa de tînar boier cunoscător al purtărilor în «societate» și, în sfîrșit, prin legăturile pe care le păstra cu societatea aceasta, — o nouă strălucire teatrului românesc. O bucată de vreme, el provocă, prin ispita jocului său, la un scris nou pentru teatru talentul lui Alecsandri, la care adaugă în-

¹ *Albina* pe 1848, p. 29 și urm., p. 46 și urm.

² *Albina* pe 1845, p. 149. În Februar, actorii obișnuiți reprezintău preluarea «Trifan»; *ibid.*

³ *Archiva*, XIX, p. 132.

⁴ *Ibid.*, pp. 134—5.

⁵ *Ibid.*

⁶ *Ibid.*

⁷ *Albina* pe 1848, pp. 41, 54.

cercările sale, în care, ce e drept, este mai multă mișcare decît stil și mai multă strălucire decît trăinicie — dădea «poesii populare» care începeau așa:

Frunză verde brinză, urdă —

pentru ca pe urmă să-și dovedească și cu un alt repertoriu însușirile neobișnuite.

Matei Millo, care avuse un înaintaș autor de versuri satirice cu un caracter personal și trecător¹, învățase la aceeași școală cu Alecsandri, al cărui prieten rămase. Fără să fi văzut încă, prin obișnuita călătorie la Paris, pe marii actori ai Apusului, la nivelul cărora știu să se ridice prin propriile sale puteri, fără să adauge măcar prea multă stăruință la un talent scînteietor și spontan, el se aruncă în teatru cu acea siguranță a biruinței pe care, printre oamenii inteligenți, o au numai așa de puțin, și lumea-l urmă, acea lume boierească tînără pentru care el trebuia să fie cel mai potrivit *amuseur*. Încă de la 1847 îl vedem, nu numai smulgînd aplause publicului ieșean, care până atunci văzuse doar pe Costachi Caragiale, de sigur mai monoton și mai vulgar, ci purtînd și o polemică de proprietate literară cu tînărul Filipescu, relativ la piesa, prelucrată de amîndoi, «Insurăteii său țeranii»². Peste cîteva luni, el se impunea prin jocul său la reprezentațiile de caritate, la un loc cu C. Catargiu, cu soții Alexandru și Smaranda Mavrocordat, cu Maria Cantacuzino, Grigore N. Cantacuzino, Ecaterina Mavrocordat, Gheorghe și Elena Cantacuzino, și tineri din familiile Roset, Ruso, Callimachi, cu Negruț chiar și cu Alecsandri, — creînd tipul lui Gaetanis, dascălul clasic prin «tipto-tiptis» («bat-bați») ³.

¹ V. *Ist. lit. rom. în sec. al XVIII-lea*, tabla.

² V. *Albina* pe 1847, pp. 98, 105—6, 125. — O biografie bună a lui Millo ar fi o contribuție foarte folositoare pentru cunoașterea culturii noastre în veacul trecut.

³ *Albina* pe 1843, p. 29 și urm., 46 și urm.

CARTEA A II-a.

Literatura de pregătire revoluționară peste munți.

CAP. I.

Ardelenii.

I. GENERALITĂȚI.

Ardealul și părțile ungurești n'aū poeți de frunte, aū proșatori numai pentru scopurile, mai modeste după judecata obișnuită, ale vieții practice — politică și îndrumare culturală; școlile sînt puține și slabe, nerăzîmîndu-se pe un bun învățămînt poporal în limba națională și nețintind către școli înalte închinete intereselor neamului nostru. Și pentru această epocă cărțile trainice, cîntările eterne, numele glorioase lipsesc acolo.

Dar, în schimb, este alt ceva care dă acelor Ținuturi românești o mare însemnătate în dezvoltarea vieții sufletești a neamului. În Brașov, respectat de Romîni ca și de alte neamuri conlocuitoare¹, pentru cultura, caracterul și munca sa binefăcătoare, lucrează Bariț la tipărirea «Gazetei Transilvaniei» și a «Foi» sale pentru literatură și cultură în genere. Acum el nu mai face numai o alegere în materialul literar tipărit dincoace de munți, pentru a hrăni astfel modesta lui revistă, ci împrejurările dau «Foi» o însemnătate nouă și mare. De aici pleacă pentru Romîni de acolo orientare în toate chestiile mari care se înfățișează 'n apropierea anului revoluționar 1848, și astfel, supt condeiel lui Bariț, se formează stilul polemic și înalte, al ziaristiceii naționale în cel mai frumos înțeles al cuvîntului. *Aceasta* e partea pe care Romîni de peste munți o dau literaturii naționale în această epocă.

¹ Sașii îl trimet ca deputat la Viena, cu doi din ai lor, la 1847; *Organul luminării*, p. 61.

În același timp, în Principate Vodă Bibescu a francisat școala mai înaltă și Mihaï Sturza strică însuși Academia pe care a întemeiat-o, făcînd din ea o școală pentru tinerii nobili, un internat aristocratic supt conducerea Francesului Maisonnabe, importat numai pentru aceasta, și creînd pentru tinerii săraci o biată școală românească subsidiară¹. Censura se uită mai de aproape la tot ceia ce se publică și spune un veto hotărît la orice atac împotriva instituțiilor sau persoanelor; cel mai bun scriitor e acel care nu mai scrie și pentru aceia căpătă Donici de la părintescul Guvern rang și pensie. Așa fiind, oricine simte într'insul puterea și datoria de a judeca liber, oricine nu se mulțamește cu împrejurările înguste în care e îngrămădită viața națională, oricine caută prin critică drum noi spre zări luminoase, se îndreaptă către «Foaia» din Brașov, căreia un regim de presă îngăduitor îi dă puțința de a publica aproape tot ce conducătorul ei găsește cu cale să împărtășească unui cerc de cetitori, foarte restrîns, dar ales și influent în viața neamului.

II. CENTRELE ȘCOLARE.

Blajul coprindea încă cel mai bun Seminarîu românesc, cu patru ani de știință și limba de propunere mai mult latină. Mai era o școală a «moralistilor» pentru teologie, școală care avea cursuri de două ierni, — un profesor învățînd până la optzeci de școlari, dintre cari unii bătrîni chiar².

Clericii ieșiți din Seminarîu urmau patru ani o Facultate de Teologie cu patru profesori. Gimnasiul avea șese, și i se adăugise o Facultate filosofică de doi ani, avînd cinci profesori. Trei profesori funcționaîu la Școala Normală cu trei clase, afară de catihet și director. În fiecare an se țineaîu doi teologi la Viena³.

În această atmosferă însă prea bisericească, din ce în ce mai bisericească, în acest cerc cam strîmt, în care prea mulți oameni, cu talente și cunoștinți obișnuite, se uitau prea mult unul la altul ca să nu-și afle defecte pe care le spuneau prea des pentru ca să li vie a mai scrie despre lucruri mai înalte, — o mișcare literară nu se putea înjgheba atunci. Afară de harnicul traducător și pre-

¹ Urechia, *Istoria Școalelor*.

² *Foaia* din Brașov, pe 1841, p. 21 și urm.

³ *Foaia* pe 1842, p. 382.

lucrător Mány — despre care va fi vorba îndată — și de T. Aaron, autorul cuvîntărilor bisericești despre cele șapte păcate¹, nu întîlnim scriitori printre acei mulți profesori de acolo. Cărțile ce se tipăresc întimplător în Blaj, d. ex. de un Sigismund Pap, profesor la Beiuș acesta², sînt exclusiv de domeniul religios.

Ideî mîntuitoare se cuprind încă, din 1842, în protestarea solemnă a Blăjenilor contra introducerii limbii ungurești, cu asigurări ca aceia că «nu e putere care să ne mai poată prefăce sau desființa»³. Dar mișcarea literară e acolo foarte slabă; spiritele n'au energie, neavînd credință, și talentele ruginesc iute.

Totuși din Blaj vine frumoasa și întinsa geografie universală a lui I. Rusu, lucrare care se deosebește, nu numai prin buna ei alcătuire și stilul ei curgător, dar și prin frumuseța ideilor cuprinse într'o prefață care s'ar cuveni să fie reprodusă întregă. Înțelegînd ce «lucru mare» e «viața sufletească a unui popor de un milion și mai bine», cum e al său în hotarele Ardealului, el scrie : «Omul moare, vorbind creștinește, cînd se desparte sufletul de trup și poporul cînd își uită limba, sau cînd se taie prin ascuțitul săbiei». Nu-i trebuie alta decît libertatea gîndului în formele de scris naționale. «Exaltaților poftitori de ungurirea Romînilor», el li strigă : «Faceți școli ungurești în satele ungurești, în orașe și cetăți... Lăsați-ne să învățăm românește, de ni voiți binele și innaintarea fericirii patriei». Căci «în acea formă e un popor datoriu a-și apăra limba, în care e datoriu un om a-și apăra viața». Romîni nu se gîndesc la sprijinul prea slab al Principatelor, orî, cum sînt calomniați, la acel tare, dar odios pentru ei, al Rusiei, ei numai la biruința lor pașnică prin cultură : «Romîni nu mai pot fi în starea de pînă acum ; lor li este de lipsă cultura, și aceasta în limba românească». Și el însuși, prin cartea ce scrie, are în vedere numai să dea ajutorul ce poate la clădirea culturii românești moderne în Ardeal, știind bine că «la ridicarea unei biserici sporește și o piatră»⁴.

Încolo, grija noii ortografii cu litere latine după impulsul lui Cipariu măi însuflețea pe clericii mulțamiți ai pașnicului orașel,

¹ Buda, 1847.

² Cf. *Foaia* pe 1846, pp. 367—8.

³ 1846, p. 47.

⁴ V. și biografia lui Ioan Rusu, de d. I. Rațiu, în «*Foaia scolastică*» din Blaj pe 1907.

în care duhul lui Bob ucisese pe al lui Șincai. Astfel Dimitrie Boier, «absolvent de Viena și profesor de ritorică în c. gimnaz la Blaj», alcătuieste un proiect pentru școlile Capitalei românești unite și-l publică în «Foaia» brașoveană pe 1842¹.

Viața cugetului doritor de a se împărtăși altora o represintă apoi, în alt centru scolastic, al Banatului, numai bătrînul Constantin Diaconovicî Loga², care anunță, în 1842, prin foaia din Brașov, că are gata Istoria Bibliei, pe Plutarh, «Belisariul» lui Marmontel. Faptele Apostolilor, «Istoria Romînilor», în două volume, despărțite prin anul 1453, și cerea bani de la nație pentru a le da la lumină³.

Aiurea nu mai avem ce privi, și decî luarea aminte se oprește asupra Brașovului, a lui Bariț și a «Foiî» sale.

III. SCRISUL ȘI IDEILE LUI BARIȚ.

Din partea lui, Bariț dă în «Foaia», material de informație și de cultură poporală. Așa o biografie a lui Ioan Corvinul, după Ignác Nagy; cite o traducere ca «Sansculotismus litterarius», după Goethe, are drept scop să lovească, fără a se dezveli, anume păcate ale spiritului public românesc. Găsim chiar și cite o povestire în formă de nuvelă, după «izvor sigur».

Alte ori însă, el se amestecă în politică, în noua politică ce se făcea în Ardeal pentru a se hotărî dacă țara va rămînea de sine cu vechile ei privilegii, cu vechile ei «dreptăți» de o parte și nedreptăți de alta; sau dacă va fi adusă la unirea, în vederea scopurilor naționale maghiare, cu Ungaria.

Față de silințele factorilor conducători, în mișcarea, plină de

¹ P. 386.

² V. *Ist. lit. rom. în secolul al XVIII-lea*, II, tabla.

³ Cf. interesantele știri despre școlile bănațene în anul 1844, în «Foaia» pe acel an, p. 12 și urm. Se declară că de la moartea lui Uroș Nestorovicî școlile sînt în deplină decădere. «Nu aflăm doi sau trei la o comunitate, cari să știe ceti și scrie. În districtul Timișoarei de doi și de mai mulți ani unui învățător nu și-au căpătat lefile lor și trăiesc mai toți arînd cu plugul». Autorul scrisorii cere un director romîn. Pentru școlile de la Oradea-Mare, «Foaia» pe 1844, p. 197. Cf. și *ibid.*, p. 237 și urm. Pentru intunecul cultural «și umbra morții» din Chioar, p. 68.

avînt revoluţionar și de încredere națională a nobililor și cugetătorilor maghiari,—siliți care aduseră la Blaj un început de maghiarisare, pregătindu-se chiar vremea cînd Biserica unită nu va mai întrebuița limba neamului pe care-l represintă,—atitudinea lui Bariț e lămurită. Fără a pune în circulație, din partea sa, o formulă politică românească, fără să arate conaționalilor săi o țință politică osebită, el stăruie cu orice prilej asupra dreptului ce au ei, și după cele mai elementare norme de înțelepciune politică și după chiar principiile proclamate de protivnici, de a trăi cu graiul lor, înnobilat prin literatură.

Chiar de la început, discutînd un articol privitor la Romîni dintr'o foaie de la Pressburg¹, el scrie astfel: «Noi nu privim pe supt sprincene la înflorirea literaturii ungurești, poftim însă, Romîni cu toții, ca și noi să fim lăsați a ni dezveli literatura și a ni cultiva limba noastră».

Limba noastră, spune el, are nevoie numai de «o dezvoltare slobodă, și ea în mîna artiștilor va ajunge acolo unde nicio limbă a Europei n'a putut ajunge vre-odată în așa puțină vreme»². A iubi toate neamurile nu se poate, urmează el în această d'întîi expunere a doctrinei naționaliste: «A se opinti să îngrijească de toată lumea ca și de cei din o viță și de o limbă cu sine, aceasta e de prisos». Deci orice neam trebuie să-și amintească în acțiunea sa că «națiile sînt fisionomiile mai mult din lăuntru ale omenirii, împărțite după climă și după alte împrejurări» și că scopul cel mai firesc al lor e «a dezvăli din sine însuși toate însușirile trupești și sufletești, atît cele universale, sădite în omenirea întregă, cît și cele particulare ce se află numai la o nație deosebit luată»³. Și la această operă mare toți trebuie să lucreze în măsura puterilor lor, căci, altfel, «este o nedreptate strigătoare la cer și răzvrătitoare împotriva legilor naturii a nu vrea să dai prilej tuturor mădularelor societății ca să-și dezvolteze fieștecare puterile sale, atît cele trupești, cît și cele sufletești, după putință»⁴.

Cît privește căile cele mai potrivite pentru înaintare, el se razimă mai puțin pe preot, pe care-l critică adesea, cît pe omul

¹ Foaia pe 1840, p. 93.

² *Ibid.*, p. 196.

³ *Ibid.*

⁴ *Ibid.*, p. 198

cel nou al școlii. Nu cere lucruri mari deocamdată; îi trebuie și lui, ca și lui Murășanu, colaboratorul său statornic la foaia culturală, un abecedariu mic, în locul haosului actual, «aducînd unul Bucoavna cea de Sibiiu, altul al lui Lazăr, al treilea Ceaslovul, al patrulea Psaltirea și Dumnezeu măi știe care»¹. Școlarul e încă, din partea țeranului, «dobitocul, ce i-l trimete măi mult numai ca să scape de țipete, răsfățările și vorbele lui cele pline de rușine»; iar dascălul, bietul dascăl, se hrănește une ori din fărîma de pine smulsă școlarului flămînd și gospodăria și-o ține mergînd «vara la cosit pe plată sau în parte, sau iarna la îmblătit». Prin păretele crăpat al cocioabei lui el poate să vadă curcubeul². Astfel se descrie undeva dascălul din satele ungurești, și Murășanu a potrivit descrierea după realitatea, și măi grozavă, a celui care între țeranii romîni era chemat să pregătească neapăratele generații de cărturari.

«Socotim», scrie odată Bariț, «că va fi sosit odată timpul de a uita orice alte diferențe seci și necălitate, cînd e vorba de binele sufletesc al unui popor de 8.000.000 de suflete³». Cu gîndul la acest bine al tuturor se declară el și pentru schimbări însemnate în alcătuirea bisericească, înlăturîndu-se, măi ales la uniți, acei călugări cari sucec pe episcopi și-i fac a uita «drepturile Bisericii noastre», pe care cu atîta energie le afirma încă Petru Maior la începutul veacului, el care nu era dintre cei ce primesc în tinereță pecetea Romei și a dreptului canonic latin. În amîndouă organizațiile bisericești el dorește un consistoriu puternic, pentru a păstra în toate bună rînduială și grija pentru adevăratele interese naționale⁴. Această Biserică își va păstra conducerea școlii, căci și el sfătuieste a nu se încerca o despărțire între cele două rosturi sufletești ale neamului în acele părți, primejduite: «Nu vă încercați a despărți școala de cătră Biserică⁵».

Cele măi grele cuvinte ale dușmanilor nu-l înspăimîntă, odată ce el știe bine că are cu el, întru apărarea poporului său, «dreptul măi luminos decît soarele și măi sfînt decît tîria cerului⁶», și, cînd

¹ *Ibid.*, p. 396.

² *Ibid.*, p. 396 și urm.

³ 1843, p. 19, nota.

⁴ *Ibid.*, p. 26 și urm.

⁵ P. 44. În acest sens, măi vezi anul 1846, p. 108 și urm., 113 și urm.

⁶ 1843, p. 37.

cutare strigă împotriva *panvalahismului*, iată cum se lămurește: «Dacă prin panvalahism voiești d-ta a înțelege o deșteptare a nației românești preste tot cătră cunoașterea drepturilor sale ome-nești, patriotice și naționale, atuncea Romînilor nu li poate fi rușine de panvalahism»¹. Prins din ce în ce mai mult de duhul vremurilor nouă, el ajunge, încă din 1800, a scrie altfel despre unitatea națională: «Unire națională este frumoasa devisă ce răsună din toate părțile și deșteaptă duhurile cu putere multă... Nici oștile permanente nu dau atita putere».²

Cînd, la 1841—2, se încercă marea lovitură a introducerii limbii ungurești în Biserica unită a Romînilor, el protestă împotriva acesteia «sentințe de nimicire a nației românești», care pretinde prin el guvern național, literatură națională și Biserică națională,—termin în care confundă, ca într'o singură «religie orientală», organizașările bisericești rivale care împărțiau și impart pe Romîni de dincolo³. Nația românească, «întemeiată pe legea naturii, pe mărturia neamurilor și pe documente istorice», trebuie să fie acum recunoscută și legal. A o distruge sufletește e o încercare zădarnică. Ungurii sînt prea pușini pentru ca să radieze colonii de de-naționalizare. Romîni se simt, față de Asiatici, a face parte din «familia mare europeană», și în curînd Europa se va îndrepta către ei spre a li studia viața actuală, ca și trecutul. Nicio urmă de decădere nu se simte în acest neam care pretutîndenî pleacă să-și cîștige drepturile sale netăgăduite. Literatura românească nu e mai nouă decît cea ungurească și amîndouă au aceleași greutăți în pregătirea limbii literare. Dreptul istoric, în sfîrșit, pe care Bariț se sprijină însă numai subsidiar, e pentru Romîni, pe cari Ungurii i-au aflat «stăpînitori» la sosirea lor în Ținuturile de dincoace de Tisa și cu cari au stat la toameală. Singurul fel în care cele două neamuri pot trăi alături, e, decî, «a-și da mină frățească și a încheia o prietenie, de care Ungurii au atita trebuință»⁴.

Atenția lui Bariț se îndreaptă și asupra vieții românești din Principate. Recunoaște cu bucurie opera de cultură îndeplinită în ele

¹ *Ibid.*, p. 47.

² Pp. 399—400.

³ 1841, p. 65 și urm.

⁴ *Ibid.*, p. 80.

și marea misiune care li e păstrată în dezvoltarea Romînimii în-
tregi. Prin articole ca «Naturalisația în Țara-Românească și Mol-
dova»¹, la care răspunde Asachi, arătînd că țeri așa de mici și
amenințate au dreptul să recurgă la orice măsură pentru a-și păstra
caracterul — ², el își arată dorința de a se înlesni participarea Ro-
mînilor de aiurea la munca spre înaintare ce se face în țerile
romănești slobode, — singurul Ardelean care, în acele timpuri,
manifestă o dorință ca aceasta. «Până cînd Romîniî între Romîni
vor trece tot în categoria celorlalți străini, e mare nesocotință a
se mișca cineva din vatra veche. Aici îmi vin în minte Staturile
Germaniei: împrumutări frățești!»³. Altă dată el retipărește, după
broșura lui Dinu Golescu, tratatele care stăpînesc viața politică
a Principatelor, pentru ca să arăte ce drepturi li sint asigurate
de Puteri.

Niciodată Bariț n'a făcut, ca scriitor sau politician, iredentism,
dar el e de părere, încă de atunci, în ajunul Revoluției, care
trebuia să scoată la iveală multe tendinți, până atuncea nelămu-
murite, că neamul e unul singur, «care, cu prea puțină saă, după
a multora părerea, numai cu o umbră de deosebire, stă în co-
municație strînsă, genetică și sfintă, pecetluită și întărită prin pu-
terea multor sute de ani»⁴. E crezul lui Kogălniceanu, exprimat
însă altfel și găsit pe altă cale.

Bariț nici nu răspinge, din localism exagerat sau din prudență
ipocrită, legăturile firești cu Romîniî din Statele autonome, ci, din
potrivă, proclamă necesitatea lor: «Strinsa comunicație națională

¹ 1840, p. 233 și urm.

² «Oborîrea unei asemenea legiuiri», scrie Asachi, «ar pune pe străinî în
poziție de a face în Moldova o luare de țară prin banî (*conquête pécuniaire*)...
Jidoviî, cărora învîindu-li-se a avea case și dughene, au ajuns a cuprinde
toate ulițile Iașului, rămîind astăzi obiect de istorie aducerea aminte că
odîinioară se aflau negustori creștiniî în Iași, iar acuma numai Jidoviî. Ce
încheiere rămîne a face și despre pămîntul Moldovei, cînd li s'ar învoi unora
ca acestora saă și altor capitaliști străiniî a-l cumpăra?». El pomenește și
de măsura Guvernului «ca să nu li fie iertat a ținea arânzi și a locui prin
sate, scăpînd pe bietul locuitor de muștile acesteia faraonice ce-i sugea sin-
gele». Astfel trebuie să se judece într'o țerișoară ca Moldova, care abia
sufală, mai ales cînd pămîntul Moldovei se află rășluit din toate părțile, încît
a mai rămas numai o mică parte».

³ 1840, p. 233 și urm.

⁴ 1841, p. 373, nota.

⁵ 1842, p. 67.

și religioasă ce domnește și va domni între Romînii transilvăni și între partea nației ce trăiește și stăpînește în pămîntul moldo-romănesc, e un puternic magnet care Romînilor dincoace de munți, pînă cînd se vor afla Moldo-Romînii măcar numai în rangul lor politicesc de astăzi, pe vremi înaintea li cheazăsluiește pentru naționalitate», mai bine de cum sînt asigurați Sașii din același Ardeal prin Germanii din depărtata Germanie națională¹.

Până la îndeplinirea unirii întregi și definitive, el prevede pe accia mai restrînsă a Romînilor de la Dunăre măcar: «Moldo-Romînii sînt rînduiți prin sfatul puterilor de sus a formă o putere destul de tare pentru ca să apere sloboda comunicație a Europei pe Dunăre cu Asia»².

Până și boierimea din Principate, așa de aspru criticată de alți Ardeleni, cu cîțiva ani în urmă numai, e acum lăudată cu căldură. Chiar de vorbesc și alte limbi, acești «aristocrați» n'au uitat-o cu totul pe a lor, cum au făcut cîndva magnații unguiri. «Arate-mi cineva numai trei case de boieri moldavo-romîni, în care să nu fie cunoscută limba românească». În felul deosebit cum e alcătuită, această boierime i se pare lui Bariț a a fi «o miniatură după cea englezească, și aceasta fără ca să știe una de alta»³.

Totuși cu alt prilej, și tocmai din dorința de a grăbi îndeplinirea idealului său, scriitorul ardelean stăruie pentru înlăturarea străinomaniei la Iași și la București. Francesa să nu mai «despotizeze», să nu mai fie învățată «cu atîta furie». «Aceia ce ne supără», zice el, «este că se prețuiește limba francesă mai mult decît limba națională și că o mare parte a publicului celui mai ales nu ceteste cărți românești, că limba francesă se învață mai numai de modă, iar nu din privința culturii, și, ce e mai rău, că în adunările cele mai strălucitoare se vorbește românește prea rar și încă se ține de rușine a nu ști vorbi franțuzește»⁴.

Astfel mai tîrziu o informație mai felurită și mai temeinică îl face a uri acea influență străină covârșitoare care face să se desprețuiască, de către clasa cultă aproape întregă, literatura națio-

¹ *Ibid.*, p. 67 și urm.

² *Ibid.*, p. 82.

³ Pp. 85-6.

⁴ 1842, p. 199.

nală — cărțile apar în ediții de 500—1.500 de exemplare și se vînd doar în douăzeci de ani, — cetindu-se în loc cutare «spurcăciuni» parisiene sau traducerile lor în stil prost¹. «De aș avea feciori ciți patriarhul Iacob», scrie Bariț cu indignare, «nici pe unul nu l-aș suferi să-mi gîngie în limbă străină și nu mai întiui în a mume-sei»².

Și din București i se răspunde, de un anonim³, că observațiile sînt îndreptățite, că, în adevăr, în Principate se vede «lipsa aceluî simț de o dreaptă mîndrie pentru tot ce e național», dar adaugă semnalarea unei excepții, prea onorabilă ca să nu fie însemnată și aici: «Prințul nostru este cel mai hotărît cetitor care am văzut vre-odată; niciun jurnal, nicîo scriere românească nu rămîne netrecută de dînsul, — nu doar că nu cunoaște alte limbi, căci puținî Romîni se pot fâli a avea mai multă învățătură, dar pentru că știe să prețuiască frumosul și în limba sa».

El ride de o imitație a limbei franceze ce a trecut acum și în rîndurile țigănimii, care și ea știe spune: «bonjur musiu», «coman se port musiu». «Șade foarte rău», încheie el, «a maimuți obiceiuri străine, cu vătămarea caracterului național, și ar fi de dorit să trăiască Ieșenii și Bucureștenii cel puțin în acea mîndrie națională ca orice străin va merge acolo, afară de persoanele în calitate de diplomați, să simtă acela că el este dator a se da după ale pă-mîntului și a învăța limba țerii»⁴.

Interesul lui Bariț urmărește și întîmplările zilnice din Principate și prinde pe acelea din ele — ca visita lui Vodă Bibescu la mormîntul lui Mihai Viteazul⁵, care a un interes național general. El semnalează opera de adunător a căpitanului C. Córnescu Olteniceanu și planul acestuia de a tipări încă un «lexicon românesc etimologic», pentru alcătuirea căruia ar fi potrivit, ca unul ce știe latinește și grecește, limbile romanice, slavonește, nemțește și limbi orientale, precum sînt turceasca și arabica, fără a mai pomeni «încă altele cîteva»⁶.

¹ În 1845 apar: «Elisabeta sau exilații în Siberia», tradusă de A. Fotescu, «Génoveva de Brabant», de C. Lambroponi Mehedințean, «Eleonora» de Anica Florescu, născută Suțu. Cf. și *Foaia* pe 1845. p. 83—4.

² 1843, p. 404 și urm.

³ 1845, pp. 173—174.

⁴ 1842, p. 199 și urm.

⁵ *Ibid.*, p. 318 și urm.

⁶ *Ibid.*, pp. 342-3.

Dorind o istorie națională, bună pentru creșterea neamului și apărarea lui în fața străinilor, Bariț dă «aiptări» și tipărește material ¹. Tratind unele puncte din această istorie, el dovedește un deosebit simț al vechilor împrejurări de viață; astfel, el nu admite o coborire din Făgăraș a Domniei muntene și a tovarășilor ei, ci numai una din acele «emigrații și imigrații parțiale» care s'aũ făcut mai de multe ori în zilele «Negrilor și Barbilor ca și în veacurile mai nouă, până la Tudor» ². Atingînd viața lui Mihai Viteazul apoi, el îi explică tragedia prin aceea că el «avu a face cu mulți oameni fără niciun caracter; el își vărsa singele cînd alții beau, mîncau, dormiau» ³.

Totuși istoria națională dorită nu ieși în tipar. Nici aceia a inspectorului bănățean Loga nu se tipări, nici prescurtarea lui Gabriel Laszlo, profesorul de istorie universală la Blaj, nu văzu lumina ⁴. În adevăr, Vida tipări la Iași un întiiu volum din Șinca, dar publicația nu fu bine primită, nici încurajată de Guvern măcar, și ea se opri, fără ca înriurirea ei să fie simțită în mișcarea literară și culturală a timpului.

În «Epoce din istoria patriei», articole tipărite la 1842, Bariț însuși dă, de alminterea, și pagini de istorie ardeleană, corect și une ori frumos scrise.

Îndrumări literare firește că nu caută să dea. Gust mult n'avea—dovadă că punea pe Gheorghe Sion lingă Rosetti, afirmînd foarte serios că «musele» lor respective «simpatisează mult». Doar că-și permite cu același prilej să tie de rău pe poeții contemporani pentru veșnica lor jălanie, de modă și de imitație, și să-i îndrepte către acele cîntări ale vieții care li-ar cîștiga și o mai largă popularitate ⁵.

IV. COLABORATORII LUI BARIȚ.

Vechiul colaborator Ardelean Aurelie mai dă cite o bucată, în prosă sau în versuri. De la el avem cele d'întiiu traduceri din

¹ 1844, p. 169 și urm.

² 1846, p. 61 și urm.

³ 1847, p. 295, nota.

⁴ Cf. *Organul Luminării*, p. 398.

⁵ 1845, p. 76.

Uhland, creatorul baladei istorice germane, ba chiar cite ceva din romanticul maghiar Kisfaludy, în versuri așa de bune ca acestea¹.

Riurel ce curgî la vale,
Arbor de stejar, de veacuri
Învechit, dar sînătos.

Vasici, care publică deosebi și o traducere a «Macroboteicei» lui Hufeland, urmează cu cronica lui interesantă și felurită, avînd totdeauna, pe lingă o informație folositoare, și puțină poezie. De la dînsul avem bucăți lirice ca «Duiosa maică», povestiri ca «Împletitorul de coșărci»; odată cîntă, în cuvinte însuflețite, farmecele primăverii, altă dată înșiră idei felurite, din toate domeniile, în «Idei rapsodice». Odată el dă «aforisme asupra iubirii» și altă dată colaborează cu adevăruri crude din «antropologie» sau cu știri despre perucă. Dese ori are frase frumoase, într'o limbă aleasă, ca în această descriere a nopții: «Noaptea se aplecă și slobozi coroana sa de stele pe capul său, cînd apuitorul soare trimese purpura sa ca să împodobească umărul ei, și așa sta sara ca Împărăteasa a două lumi»². Ba îl vedem încercîndu-se și în versuri la moartea fostei lui iubite³ și în așternerea unei povești. În el află un prețuitor călduros medicul ieșan Gheorghe Cuciuran, care publicase de curînd «Descrierea celor mai însemnate spitaluri» din Apusul pe care, anume pentru acest scop, îl visitase. Lui îi datorim și cea d'întîiu nuvelă, al cărei subiect să fi fost cules din viața bănățeană, păstrînd și particularități de cuvinte din dialectul local, *Ruja*⁴.

Dr. Vasile Pop dă, pe lingă nota despre tipografie, un scurt articol despre «Hronicul Romîno-Moldo-Vlahilor» de curînd tipărit în Moldova, tratînd cu asprime «limba neplăcută, fără dulceață și tare departe de eleganța care se află în stilul cărților bisericesti cam în aceste timpuri întoarse în «Țara-Românească»⁵. A-

¹ 1840, pp. 183-4.

² 1840, p. 367.

³ 184, p. 62-3.

⁴ 1845, p. 187. V. și în bis, p. 5 și urm., «Călugărița», încercare de nuvelă cu chipuri din vremea lui Vodă Brincoveanu. O schiță de moravuri de Teulescu, 1847, p. 143 și urm.

⁵ 1840, p. 310.

juns apoi «cameral fisic» în Zlatna, el se înstrăină de Braşov şi de Bariţ; la 1844 nici nu mai era în viaţă ¹.

I. Maiorescu e trezit iarăşi la polemică printr'un articol al ciudatului cugetător, inginerul Popovici, care, tratînd despre «Romini şi panslavisim» ², află că e o greşală a se reduce toate relele la «cele 41 de slove chiriliene şi alte ieroglife sloveneşti».

El răspunde la un articol din publicaţia săsească «Satelitul» afirmînd vechimea Romînilor pe pămîntul locuit de ei, vechimea aşa de adîncă încît ei pot să renunţe la mîndria de a fi Romani şi să primească de strămoşi ai lor pe Daci, cari ar fi fost aşa de cărturari, încît pînă astăzi ungurescul deak, rom. diac înseamnă: om deprins a scrie ³. La criticile profesorului grec Papadopulo, îndreptate, fără cruţare şi fără o înţelegere a fatalităţilor timpului, împotriva dicţionarului din Buda, el îca cuvîntul pentru că să apere, odată cu alcătuitoarii acestei opere, întreaga lor generaţie, atît de meritoasă, şi demnitatea ştiinţei româneşti începătoare ⁴. Din acest articol culegem mărturisirea că şi pe la 1848 se mai spunea de boierii bucureşteni: «La Panepistemiul—Universitatea—atenian să ni trimetem copiii!» ⁵. Cînd Sasul Schuller avu ciudata idee de a atribui limbii româneşti o origină germanică, tot Maiorescu luă apărarea latinităţii graiului-nostru ⁶.

Cît despre Laurian, al cărui «Tentamen» pretenţios e judecat ca fiind «o încercare nu tocmai nemerită» ⁷, nici în această vreme el nu se află printre colaboratorii publicaţiei braşovene, şi ştim din corespondenţa lui Bariţ că şi Cipariu il lua foarte în uşor ⁸.

Nifon Bălăcescu, ocupat cu dicţionarul său latin-romîn, dă numai o notă despre Samuil Clain şi cîteva însemnări filologice. ⁹

¹ «Foaia» pe acest an, p. 249 şi urm.

² 1841, p. 353 şi urm.

³ 1842, p. 164 şi urm.

⁴ 1843, p. 82 şi urm.

⁵ O cuvîntare a lui către Domn, în acelaşi an, p. 401 şi urm. Alta, pentru studiul limbelor vechi, 1846, pp. 389—91. V. şi 1847, p. 42 şi urm. O scrisoare a fratelui său Vasile, *ibid.*, pp. 90—1.

⁶ 1847, p. 117 şi urm. V. şi p. 233 şi urm.

⁷ 1841, p. 301.

⁸ *Tribuna poporului* pe 1903. O cuvîntare a lui Laurian, p. 245 şi urm. O notă despre manualul său de filosofie după Krug, 1847, pp. 383—384.

⁹ 1846, p. 6 şi urm. V. şi Urechia, *Istoria Şcoalelor*, IV, Apoi «Foaia» pe 1846, p. 85 şi urm. Pentru dicţionarul lui T. Stamati, *ibid.*, 1846, p. 404 şi urm.

În sfârșit aici își face debutul, printr'un articol despre «literele corespunzătoare firii limbii românești» «Pumne», Aron Pumnul, care trebuia să fie mai târziu marele dascăl de simțire și credință românească al Bucovinenilor¹. Născut la Cuciulata în 27 Novembre 1818, el învățase la Blaj și apoi la Cluj, în sfârșit la Sf. Barbara în Viena și acum ocupa catedra de filosofie în Blaj².

Îndemnului de a se tipări poezii populare i se dă urmare. Un Z. V. dă astfel cîtece din Banat³.

Partea cea mai slabă e a versurilor, și Barac rămîne colaboratorul cel mai bine înzestrat. El are bucăți frumoase, în stil naiv, despre toamnă, cînd strugurul «se cere încoace de pe virful parului», cînd

...nu mai cîntă cucul,
S'a îngălbenit și nucul,
De copii năpăstuit

și se gătește a veni

... bătrina iarnă,
Cu zăpadă să-ți aștearnă
Patul să te odihnești.

Cit privește pe Andrei Murășanu, e cu neputință să se găsească o dezvoltare a talentului său, așa de sărac. Luați oricare din bucățile pe care le iscălește de obicei cu inițiale sau cu cîteva litere numai din numele său, și veți găsi generalități sentimentale vagi despre «Mustrare», rugăciuni către Dumnezeu, cu un cuprins ca acesta: «Doamne scapă-ne de rău», alegorii ca în «Două titve goale», cu versuri ca:

Un cap mort, desființat⁴.

O vibrație se simte în acest tînit glas de țircovnic în rugăciunea pe care o cuprinde «Răsunetul» din 1841⁵:

O puternică ființă, ce cu'naltă măestrie
Ai alcătuit pămîntul, cerul și-alte cite sint.

¹ 1845, p. 337 și urm.

² C. Morariu, *Părți din istoria Romînilor bucovineni*, Cernăuți, 1893, p. 201 și urm.

³ 1880, pp. 55—5.

⁴ 1843, p. 112.

⁵ pp. 359—60.

Sau, iarăşi în glasul unui Român ¹, ce se înalţă spre culmile religioase prin versuri ca acestea :

Un vierme de se mişcă, tu ştii de-a lui clătire.

şi cuprinde accente de dragoste pentru neam ca în :

Atunci întreb ursita cu ce drept ne apasă

Aprigă-i prigonirea ce veacuri ne-a iertat:

Ieşiţi voi, umbre moarte, eroii gintei mele.

.....
Ah căci nu-mi pot răspunde străvechile morminte!

Altă dată însă, inovaţia sună așa de copilăros ca în

Cerescule părinte, ce m'ai produs în lume....

Şi iarăşi, forma populară dă oarecare vioiciune unei dureri banale în motivele ei, ca în

Pasăre galbenă 'n cioc,

Rău mi-ai cîntat de noroc.

Că toată viaţa mea

Ai cîntat să-mi fie rea ².

Satira socială sună la el așa de slab ca în musturarea :

... 'N saloane e lucru de ruşine

A convorbi 'n o limbă ce-i pentru servitori ³.

Deosebit Murăşanu a scos apoi, în 1848, «Icoana creşterii rele», după Salzman ⁴.

Întinzînd tot mai mult cercul interesului său, foaia din Braşov dă şi documente, şi nu numai de acelea care privesc istoria Romînilor din Şchei, ci şi altele, care mărturisesc despre vechea istorie moldovenească. Mălinescu e acel care-i trimete o colecţie întreagă. Şi colecţii străine, ca a lui Kemeny, sînt semnalate şi întruinţate pentru istoria noastră.

Se urmăresc şi străinii cari vorbesc în acest timp despre Romîni, adăogîndu-se note rectificative şi critice la aserţiunile lor. Se dau note asupra vechii *Palii* de la sfîrşitul veacului al XVI-lea ⁵.

¹ 1842, p. 224.

² *Ibid.*, p. 315.

³ 1847, p. 132.

⁴ V. şi I. Raţiu, *Andrei Murăşanu*, Blaj, 1900, p. 42 şi urm.

⁵ 1841, p. 105 şi urm.

Și traducерile, din autori franceși și alții cari pînă atunci nu vorbiseră în românește, sînt alese așa încît să folosească noii educații naționale, și Bariț e cel d'întîi care recomandă cunoașterea lui Shakespeare. «Oare ajuns-am noi», scrie dînsul, «în vîrsta în care să avem trebuință a ceti pe Shakespeare, pe acest dascăl al Împăraților și al cerșitorilor, al națiunilor și al indivizilor?»¹.

Pe lingă Milton, apoi, Schiller și Goethe, pe lingă Mickiewicz și Heine, un Michelet, un Rochefoucauld ajung a fi cunoscuți prin foaia de la Brașov. Unele din aceste traduceri sînt bune, și iată cum sună Heine, redat de clericul din Blaj, Mány:

Doar a nebunit cutare,
Sau e doară 'nnamorat,
Căci privește de odată
Și voios și supărat?

.....
Și nebun și amarez e:
Peste acestea-i și poet.

Dintre clericii ardeleni, niciunul nu scrie despre lucrurile bisericești, și pentru cetitori aș trebuit să fie o surprindere plăcută paginile pline de o cuminte filosofie ale tînărului arhimandrit Andrei Șaguna², Macedonean de naștere, nepot de negustor «grec», al lui M. Grabovschi, crescut sirbește, la Virșăț, în strict ortodoxism fără culoare națională mărturisită, călugăr la Sirbi, în Hopova și Covila, vicariu al episcopiei Ardealului din Iulie 1846 și în curînd chiar episcop al ortodoxilor, — care, prin această cuvîntare, își înseamnă pentru întăia oară numele între ale celor cari alcătuiau cercul conducătorilor intelectuali ai Romînimii³.

Șaguna ajunsese în 1848 episcop al Romînilor neuniți, și numirea acestui om superior, chemat să îndeplinească o mare misiune, fu prețuită tot așa de mult și de uniți din Blaj, în numele cărora Cipariu scria, în «Organul»⁴: «Virtuțile acestui mare bărbat romîn sînt mai cunoscute decît să aibă trebuință de a se mai lăuda, încît nici inimicii nu i le-ar putea nega, și credem că grația Măriei Sale n'a

¹ Născut la Miskolez, în ziua de 1-iu Ianuar 1809.

² 1840, p. 319, nota. Dar din Eugène Sûe, începătorul melodramatismului barbar, în 1842, p. 285 și urm.

³ 1847, pp. 387—8. Apoi altul, *ibid.*, p. 403 și urm. Cf. pp. 405—6.

⁴ P. 329.

putut să cadă pre o persoană mai meritorie de o așa mare chemare».

Românii din alte părți sînt slab represintați în publicația brașovenească. Doar trimete neconținut traduceri și prelucrări, în versuri și proză, profesorul blăjean, care iscălește cu litere latine, în ortografie ungurească, J. Mány. Bătrînul cleric Noac se trezește și el cu cite un vers întirziat¹, și-i răspunde părintele Munteanu de la Cocod.

Încolo, de la Arad, un centru școlar, doar cite-o înștiințare despre biblioteca «Institutului clerical» de acolo². Un «Comloșan» scrie lucruri din Banat. Alte ori sosește veșnica reclamă a lui Gavra — în curînd, la 1847, autorul unui «Lexicon de conversație istoricesc-religionariu», cu ciudate prefete, care nu fu continuat, — pentru tipărirea operelor lui Șincai și Clain, reclamă pe care Bariț o tipărește, de și ea provoacă protestări din partea subscriitorilor din Principate, cari se cred înșelați. Teologul Vichentie Babeș, «clericul c. III-a», colaborează cu ceia ce binevoiește a numi epi-grame, mărunțișuri informе, pentru care i se permite a intra în luptă necuviincioasă cu însuși Murășanu, care făcuse unele observații generale asupra poeziei³.

V. CIPARIŪ ȘI NOUA SA DIRECȚIE.

Desăvîrșita bună înțelegere între fruntașii literaturii tinere din Ardeal dispăruse, de altfel, acum. În Blaj se formă un spirit separatist. De acolo se cerea lui Bariț să înceteze cu slavonismele și cu buchile cirilice, să dea, în loc de varietăți, scene din Istoria Romanilor, să purifice limba, chiar dacă ar fi să se împiedece înțelegerea de către obștea cetitorilor, fapt la care Bariț declară, și cu acest prilej, că ține mai mult decît la orice⁴.

Încă de la 1835, tipografia metropolitană de acolo tipăria numai

¹ Apoi doar nume ca I. R. Bănățeanu, etc.

² 1840, pp. 149—50.

³ V. 1842, p. 348 și urm.; 1844, p. 201 și urm. Murășanu scrie cu despret: «Un școlar de la Arad, anume Babeș, care încă n'a scuturat pulverea palestreii»; p. 364. Cf. și pp. 399—400.

⁴ 1841, p. 154.

cu litere latine, într'o ortografie inspirată de Cipariu, care o și fixează în articolul său «Extract de ortografie cu litere latinești pre temeiul limbii și ortografiei bisericești și osebirea dialectelor» la 1841¹. El urmărea acum, ca și Eliad încă înainte de 1840, «o pronunție curată, aleasă din toate dialectele Românimii»; și seria curent cu *a* simplu pentru *ă* și *î*, cu *si* sau *di* pentru *ș* și *j*, cu *u* întreg la sfârșitul cuvintelor, etc.

În «Foaia» pe 1841, Cipariu publică o notiță cuprinzătoare și precisă despre Șincai², dar nu-și îndeplinește făgăduiala de a înfățișa tot acolo și pe Clain³.

Și, în 1848⁴ Cipariu are în «Foaia» lui Bariț un articol în care se ocupă mai ușor de chestii culturale românești. Acuma însă, din anul trecut chiar, el își avea publicația lui deosebită, pentru *altă* limbă literară, *altă* ortografie, alte concepții dominante și, uneori, chiar pentru o *altă* politică.

«Organul Luminării» — în titlu chiar, un omagiu adus doctrinei nouă a înaintării neamului pe calea culturală —, cu lămurirea «gazetă beserecească, politică și literară», a fost publicat, pe hîrtia lui frumoasă, cu literele sale limpezî și cu deosebita îngrijire în toate amănuntele literare și tehnice, mai ales pentru ca, prin ale sale «Principii de limbă și scriptură», Cipariu să-și poată exprima ideile nouă în ceia ce privește gramatica și ortografia limbii.

«Limba romînă, ca dialect italian, la începutul arătării ei în Dacia, fu cu mult mai curată în forme și mai avută în cuvinte romîne de cum este astăzi.» De la această constatare pleacă sistemul. Slavonismele și alte elemente străine aū venit pe urmă; de ele n'avem nevoie, ci, din potrivă, limba suferă pe urma lor; decî trebuie înlăturate fără zăbavă. Pentru a înlocui aceste amestecuri urite și nepotrivite cu spiritul graiului nostru, trebuie să se caute în «cărțile bătrîne», care le păstrează, iar, cînd nici în acest tesaur, așa de puțin cunoscut, cercetat și întrebuintat pînă acum, nu se află vorbele, formele pure, atunci — dacă nu se fructifică vechile rădăcini — în fondul roman, staū la îndămină, «dialectele itale, între carele cea d'întăiū și cea mai veche e latina»⁵.

¹ P. 195 și urm.

² P. 329 și urm.

³ V. și anul 1845, pp. 132—3.

⁴ P. 155 și urm.

⁵ P. 16.

«A reînsufleţi moartele, uitatele, părăsitele forme, însemnări şi cuvinte», este programul. Din ele unele ar putea servi şi pentru lucrurile şi ideile nouă care pătrund în viaţa şi în sufletul poporului nostru; altele se culeg în voie din largul câmp al limbii-mame. Aici Ńi s'ar părea că ascuŃi pe Eliad, care, totuşi, lua acum din italieneşte şi nu ştiuse niciodată din ce izvor, între limba latină şi cele romănice, se poate trage mai mult folos, şi abia se uitase cu despreţ în literatura mai veche. Dar şi în această problemă a neologismelor CipariÛ e mai original decit Eliad: cuvintele nouă, pe care le luăm fiindcă avem nevoie de ele, vor trebui să fie schimbate la intrarea lor în romăneşte, însă nu după norme de uşurinţă a pronunţării şi de plăcere a auzului — «uşurătatea buzelor, plăcutul urechilor», zice el —, ci după «exemplele ce ni înfăţişează structura limbii». În logică, o cerinţă dreaptă, în practică însă, care e adesea nelogică sau de o ascunsă logică vastă şi totdeauna «vulgară», — o cerinţă imposibilă. Precum era imposibilă şi aceia a purificării limbii, pe care atîŃia o represintaseră în scrisul şi teoriile lor de un veac încoace: CipariÛ o apără, amintind că Ungurii, Grecii moderni şi-au dat o limbă deosebită de a poporului. O făcuseră şi unii şi alŃii; dar nu în folosul literaturii lor nouă şi a culturii lor, şi a fost o fericire pentru noi că fantasma unei limbii deosebite şi de cea vorbită şi de cea bisericească n'a putut să capete o viaţă smulsă din înseşi adîncimile vieŃii naŃionale.

O singură idee fecundă se cuprindea între atîtea idei interesante, exprimate de CipariÛ fără hazul familiar şi humourul satiric al lui Eliad, dar cu o deosebită putere de originalitate poetică: ideia că limba noastră e un organism, deosebit de organismul limbii-mame şi al limbilor-surori. Căci limba latină nu e decit unul din elementele ce au alcătuit pe a noastră, de o potrivă de veche, ba mai veche decit latina literară, creată artificial, la o dată ce se poate statörnici. «Limba romănească», scrie CipariÛ, «nu e latină, precum nici itală numai, de şi samănă cu una; şi eu alaltă întru unele şi multe, dar se şi distinge întru celelalte de amîndouă». Şi, în acelaşi timp, un mare folos ştiinŃific derivă, ca fapte, din teoriile lui CipariÛ: cercetarea vechiului vocabulariu şi vechilor forme romăneşti, care începe chiar aici, în «Organismul».

CipariÛ e, în acelaşi timp, cel d'întăiu cercetător al limbii pentru limbă şi în margenile limbii. Eliad era un convorbitor, un scriitor

satiric, une ori un poet; gramatica-i servia de temă pentru fiorituri și polemici. Ardelenii mai vechi făceau, în același timp, istorie și filologie pentru mari scopuri de deșteptare națională; pentru învederarea obârșiei romane prin care ne puteam mîntui din întunecime și despreț. Cipariu nu se gîndește la istorie, la descendență, la rasă: «sîngele e una, limba alta»¹, spune el lămurit. O iubire deosebită l-a prins pentru această limbă «clară, netedă, firească», dar purtînd «ranele crucificiunii ei», din care vrea să facă, pentru iubirea artei, a logicei și a adevărului științific, o limbă literară modernă, care să fie în adevăr aceeași pentru toate provinciile. Și iată cum preamărește el această limbă: «această dulce limbă, căreia se închină rășăritii noastre ca unui idol viu și însuflețitor, singurul tezaur și ereditate ce ni-a rămas necomun cu alții și care ca un fir roș singură e în stare a ne purta prin toate țesăturile întunecate ale istoriei acestui popor antic»².

«Organul» dă și știri de ziar, fără să pretindă a lupta cu «Gazeta Transilvaniei», un iubit «oaspe de toate zilele». Cele mai multe sînt din străinătate, dar nu lipsesc cele culturale din Ardeal, de ex. despre reprezentațiile de teatru românesc pe care le dădu, în primăvara anului 1847, cu alde «Cușma zurăitoare» a lui Schikaneder, la Sibiiu, Făgăraș și Brașov o trupă de actori improvisați³. Ca și în «Foaie», se dădeau extrase din scrierile străinilor cu privire la noi. Cipariu își aducea aminte că făcuse în tinereță versuri savante, și, cunoscător al limbilor orientale, el dădea cetitorilor, în formă poetică bună, apologuri arabe:

Alchesai sta și-asculta,
Capul la pămînt pleca,
Inima 'n sinu-i sălta,
Și-a lui minte cugeta
La cuvîntul Domnu-său⁴.

Ca politică, se traducea «Istoria Girardinilor» a lui Lamartine, iar, cînd, în 1848, chestia unirii cu Ungaria se impuse atenției

¹ P. 36.

² P. 332.

³ Pp. 45. 61.

⁴ P. 328.

el o trată, într'un studiu măi întins, ca «măi mult fapt de cît ideie», ca «o necesitate», care ar îngădui — generoasă rătăcire! — poporulū nostru încă și măi bine decit formele de Stat de până atunci o viață națională, ba chiar religioasă unitară, tot pe basa ființii neamului și lăsindu-se «pre conștiința fiecărui Român cele patru puncte ce singure despart pre unit și neunit» și totuși, aū format atita timp un «părete în mijlocul fraților»¹.

«Organul» e scris aproape tot de Cipariū ; colaborații ca acelea a lui Mány și a lui Pumnul abia pot fi ținute în seamă.

¹ Cf. și p. 390 și urm.

CAP. II.

Scrierile Romînilor din principate în foile ardelene.

I. COLABORATORII MUNTENI.

Reproducerile din foile românești de peste munți sînt, acum cînd caracterul polemic în politică al «Foi» din Brașov se pronunță tot mai mult, destul de rare. Simpatiile lui Bariț merg către Negruț, către Aristia chiar, într'un moment — pentru *Saul*, — către Bălcescu, către «Meditațiile religioase» de la Buzău, către Aaron, — capitolul despre Mihaï Viteazul. Găsim în «Foaia» și «Adio către Moldova» al lui Corradini.

Din Eliad se dă mult: fabule ca și articole de teorie sau polemică. Alte fabule, de Donici, sînt culese din «Dacia literară» de la Iași.

Îi place lui Bariț a da apoi cit mai multe cuvîntări oficiale din Muntenia: ale lui Mihaï Ghica, ale lui Vodă Bibescu, abonați foarte folositori. Tipărește însă și altele, tot cu caracter oficial, ale tinărului dr. N. Crețulescu (1841)¹, ale lui I. Maiorescu, Anton Pann, către Mitropolitul Nifon². Din «Universul» lui Genilie reproduce une ori «varietățile».

Dintre Munteni trimet versuri, traduceri, chiar și boieri din propendada fanariotă, ca Mihalache Manu, care alege ca model pe Jean-Baptiste Rousseau³. Apoi un șir de abonați fără talent, ca

¹ P. 295.

² 1841, p. 48.

³ 1840, p. 176 și urm.

ofițerul S. Stoica, un anume H. Ioanidis, deosebit de harnic în repetițiile și prelucrările sale, orî în cîntarea iubitei sale Acrivița, ca I. Crețescu, fabulist și el, N. Rucăreanu, un Nenoviță, un Toma Serghiescul, profesor la Rîmnicu-Vilci, un Gr. Mihăiescu, profesor la Craiova. Ba chiar trimete ceva Genilie, care publică în «Foaia» cuvîntarea sa la îngroparea lui Alexandru Racoviță¹. Bălcescu și-a tipărit și aici studiile sale despre «Puterea armatei»². Bariț a primit chiar frumoasa cuvîntare pe care o ținuse la îngroparea Vlădicăi Chesarie de Buzău acel umil ierodiacon Iosif Nanie, care era să fie mai tîrziu Mitropolitul Iosif al Moldovei: el avu astfel prilejul de a tipări în foaia sa una din capodoperele elocvenței bisericești a Românilor în veacul al XIX-lea³.

În «Foaia», pe 1846, Bălcescu face o dare de seamă, de mult uitată, în care se întîmpină propoziții care n'ar fi fost îngăduite la București, precum: «Regii nu vor mai putea să facă pe popoare a se întoarce în calea lor; ei nu vor putea opri istoria de a se împlini»⁴.

Bariț nu se învrednicește însă numai de colaborația celui mai bun istoric muntean din acea vreme⁵, și, cum vom vedea, și de a lui Eliad.

Ion Ghica are numai articole culturale. Urmînd practicele sale propunerii cu privire la reforma învățămîntului public, — un proiect complet de reformă îi atrăsese supărarea întregului «corpos profesoral al Moldovei» — el, care «vede numai în tinereime neamul românesc»⁶, cere școli de sate, cu trei ani de studiu, școli normale și de agricultură, școli practice de cinci ani, la orașe, curs superior real; e pentru clasicism, din motivele obișnuite, și din acela că buna cunoaștere a limbii latine ar aducea «regenerarea limbii naționale»; e însă și pentru introducerea în școlile orașenești a istoriei Romînilor, pe care o numește «Istoria Principatelor».

¹ 1843, p. 285 și urm.

² 1844, p. 165 și urm.

³ 1847, p. 185 și urm. V. și cuvîntarea lui Ioan Bobulescu la îngroparea Mariei Roset, *ibid.*, și p. 212 și urm., a lui Dionisie «Romani», viitorul episcop de Buzău, *ibid.*, p. 243 și urm.

⁴ P. 30 și urm.: darea de seamă despre o traducere a lui Neguțel.

⁵ V. și an. 1844, p. 351.

⁶ 1847, p. 248 și urm.

Se îngrijește însă mai ales de soarta tineretului, care se va îndrepta către clasicism numai cînd va avea talent, rămînînd ca, din ceilalți, prin școlile practice și speciale, să se formeze elemente folositoare societății, în locul «jumătăților de învățați» cari o exploatează și o primejduiesc.

Vrea un Colegiu de șese clase și două altele, superioare, pe care le numește, cum le va numi apoi și programul cel nou, «complementare». Stăruie să se învețe mult grecește, iar limba noastră în paralel cu latina.

Alexandrescu însuși aleargă la publicitatea foii brașovene, atunci cînd face psihologia parvenitului, boier de Regulamentul Organic, în fabula «Boului și Vițelului»¹, — o capodoperă a fabulii românești. Bolintineanu² tipărește un energie cîntec de luptă, pe care-l dă ca alcătuit de popor supt Mihaî Viteazul³:

Că vulturul va zbura
Peste prada ce va face
... Să biruim,
Ori în luptă să murim,
Că e aspră viața 'n țară.

și o barcarolă⁴. Găsim și o bucată de Bălăcescu.

Din Țara-Românească mai serie, iscălind cu inițială, Eliad, care zugrăvește fără cruțare noua stare de lucruri în «civilizație». Ca și Kogălniceanu și Corradini, el ride de pripita civilizație formală: «Ni-am schimbat hainele, ni-am lăsat părul ca să-l tundem, ni-am lepădat papucii și ceacșirii, ni-am pus pantalonii și pîtenii la cizme și am început a ni coafa părul și a ni încravata gîtul, și credem că am schimbat și ideile cele vechi». Timpul se pierde în certe pentru «bagatèle», fără grijă pentru «lucruri obștești». «Înfătoșători ai obștii nu avem, de nu va fi Stăpînirea ca să o infățișeze... Cari sînt acei dregători sau acei deputați cari, puind mina pe Evanghelie și pe inimă, să poată veni să strige înaintea lui Dumnezeu și a oamenilor: «Eū, în toată curgerea vieții mele n'am fost stăpînit de duhul împărecherii, în tarafuri nu m'am amestecat», etc. Opo-

¹ 1843, pp. 95—6.

² Despre plecarea lui la Paris, v. «Foaia» pe 1846, p. 376: «Sînt citeva luni de cînd junele poet Bolintineanu a plecat la Paris».

³ 1844, p. 265.

⁴ *Ibid.*, p. 304.

șiția nu e vrednică de rolul ei, căci «oposiție va să zică o debateră fără vrăjmașie și deslușire între mai mulți spre aflarea adevărului». Viața publică falsificată pune pe oricine «în mijlocul unui taraf de oameni împinși de aceleași patimi, încunjurați acasă de oameni cari așteaptă de la noi o bucățică de pine și o haină ca să ne încarce de lingușiri»¹.

Astfel trăiește clasele superioare. Lângă ele, țeranul e «amăgit totdeauna, nefiind mai niciodată sigur de munca și de averea sa, totdeauna dînd, fără a putea a ști să ceară cuvînt pentru ce dă, întrebuintat la toate trebuințele și nevoile noastre». «Pe meșter, îl vezi batjocorit, îl vezi pus să lucreze și ocărîndu-l la plată, mai totdeauna amăgit, totdeauna rămîne bînuitor și gata să înșele și el ca să-și scoată din capete; desprețuit de concetățenii săi, fi-rește îi urăște și el; e neapropiat, gros, necioplit, fără nicio de-prindere de buna-cuviință». Eliad încheie cu propuneri—ca aceia a unei Bănci Naționale — care aș mai puțin preț pentru noi de-cît aceste critice înseși.

Mai puțin sînt colaboratorii munteni în stil revoluționar, mai ales că Bariț înlătură din principiu orice articole cu «izbiri personale»². Totuși, în «Licuriciul și Vipera», *C. R.*, care e Rosetti, cuprinde alusiî în versuri ca acestea:

Atunci vipera îi zice, ce, zimbînd, îl asculta :

Tu n'ai vină, dar mă turburi, mă strică lumina ta³.

C. A. Rosetti n'are, apoi, pentru foaia din Brașov articole poli-tice, ci numai bucăți lirice, ca «Haina Mea» :

«Bătrînă haină, nu mă lăsa ;

La chiotoare-ți de cîmp o floare», ș. a.

Alusiile persistă și în «tinguirea unui poet»⁴, în care se vorbește și de temutul prefect de poliție al timpului, Căpitan Costachi, care intră în poezie astfel :

Costachi Căpitanul ca uleul îndată

Mă smulse și mă nchise, zicîndu-mi că birfesc.

¹ 1841, p. 335 și urm.

² 1842, p. 336.

³ 1841, p. 262 și urm. De la el și epitaful Serdarului Roset; 1842, p. 392.

⁴ 1843, pp. 231-2.

Cesar Boliac, o fire luptătoare, un visător de schimbări sociale, un ziarist prin instinct, trebuia să găsească răpede această tribună, rămasă, în chip așa de fericit, liberă. De aceia aici va tipări el¹, împreună cu «Alaiul unui cerșetor» :

— Riga-î de o potrivă cu cerșetorul mort²,

îndemnul său către scriitorii romîni, cari, ar trebui să se unească, între sine și cu alți «intelectuali», pentru a urma exemplele unui Lamennais și Béranger, «poeți-filosofi», cari «n'au trecut cu vederea nicio nenorocire întimplată în vremea lor, n'au lăsat nicio clasă a societăților pentru care să nu se lupte a o ardica la demnitatea de om, niciun bun nelăudat, niciun rău nebicuiit, nicio durere necercetată». De ce nu încep lupta contra păcatului celui mai rușinos și anacronic, robia, de ce nu-și aruncă blestemul asupra «oborurilor în care s'au închis turme de oameni și s'au vîndut fără condiții»?

În sensul acesta, publică Boliac în «Foaia» și poesia sa cu tendință «Țiganul vîndut», o protestare împotriva robiei cinic desfășurate³. Mai tîrziu iscălitura lui se află supt articolele de generalități slabe, «Populul» și «Poesia»⁴, sau supt poesii de ocazie⁵

II. COLABORĂTORII MOLDOVENI.

Cu mult mai harnică e colaborația tinerilor revoluționari moldoveni, cari, ne mai avînd la îndămină foile lui Kogălniceanu, zdrobit în toate, privesc revista lui Bariț ca locul firesc în care ei își pot face în voie opoziția lor de idei și satira lor personală; care nu mai înviează publicațiile ce pot să apară încă în Moldova.

Mălinescu dă traduceri, notițe, documente⁶. De la cîte un I. Poni Zimbeșteanu vin numai labele tîngurii obișnuite, iar de la Gh. Nicoleanul, profesor în Tecuci, imitații poetice corecte, între care și fabule și o bucată patriotică, intitulată «Ostășul lui Ștefan»⁷.

¹ 1842, p. 313 și urm.

² P. 359.

³ 1843, pp. 119-20.

⁴ 1846, p. 204 și urm., 209 și urm. Și «Ocna» de Boliac a apărut tot în «Foaia», 1847, pp. 114-6; «Sila», *ibid.*, pp. 120-2.

⁵ Către Domn și către P. Poienaru, p. 239.

⁶ V. și 1843, p. 124 și urm.

⁷ 1843, p. 384.

Dar alții întrebuințează libertatea tiparului brașovenesc pentru a da lucruri cu o țintă politică, a căror publicație ar fi fost cu neputință acasă.

Aici mîntuie Ion Ionescu articolul său despre «Îmbunătățiri în agricultura noastră»¹, și în 1847 el tipărește cîteva pagini despre «Plugărie sau păstorie»².

Dintre cei mari, Negruț dă o fantezie, «Cîntec vechi»³; el publică și ceva despre doină, cu ciudate etimologii care o pun în legătură cu *donativum*, *Diana*, și chiar cu «Donau» a Germanilor. La asemenea disertații el adaugă apoi cîntece de natură patriotică, în care se întilnesc versuri de acest fel:

Să nu mai calce țărina
Vechilor noștri eroi,

sau, în «Marșul lui Dragoș» :

Astăzi cu bucurie,
Romînilor, veniți,
Pe Dragoș în cîmpie
Îl întovărășiți...⁴

El dă lui Bariț și notița «Mărturisenie», cu glume pe socoteala lui Winterhalder⁵, semnalînd totodată că «d. Alecsandri, credincios parolei sale, a și pus supt teasc poeziile lui atît de simple și de românești»⁶.

De la prietenul lui Negruț A. Domici vine însă numai inofensiva fabulă «Cinele lătrînd»⁷.

Ralet are destule bucăți, unele bune, în care lasă frîul slobod spiritului său îndrăzneț și războinic. El vorbește astfel de

... o frație
Căreia cu osebire îi zic prostii-tălărie,

¹ 1844, p. 127 și urm. O descriere a Iașului de C. C.: în 1844, pp. 230-1 — Un alt articol, trimis lui Bariț și «Propășirii», *ibid.*, pp. 265-6.—V. și *ibid.*, p. 337 și urm.

² P. 95 și urm.

³ 1843, p. 180 și urm.

⁴ 1842, p. 97 și urm.; cf. pp. 103-4.

⁵ 1845, pp. 238-9.

⁶ Cf. și p. 244.

⁷ 1841, p. 247.

Auziți și recomandăția unui om bogat, cu trecere și rang:

Tatăl mieu, zaraf cinstit,
 Multe case-a sărăcit;
 Își luă și boierie
 Pentr'o mare datorie.

.....
 Nu-î lipsia 'n casă nimică:
 Numai o fringhie mică¹.

Anume intenții se ascund și în «fabula» «Muntenii sau Motanii»². Și boierimea de naștere e satirisată în «Boul și porcul»³, când răsună această tiradă ironică:

Mă trag dintr'un vier sălbatec, care lumea îngrozî
 Și eroii din vechime asupra lui răzvrăti.

Și se pare că tot el e anonimul care presintă astfel pe un alt apărător al drepturilor moștenite⁴:

Despre nobleță vorbia,
 Că e de neam din vechime
 Să dea dovezi stăruia.

Și Istrati are poezii ca și a celea pe care le cunoaștem, și unele fabule fără ascuțiș.

Talentul lui, de energie și fantastic, se formă însă, și una din fabulele de la 1847 e plină de frumuseți:

În miezul nopții posomorite,
 Cînd totul doarme ici pre pămînt,
 Cînd numai rele umbre urite
 Și liliecii se simt zburînd,
 A sa înaltă întunecime,
 Stăpînitorul peste drăcime,
 Pe tron în Tartar s'a așezat⁵.

Tot din această lume a dracilor își iea el subiectul și pentru «Sătana și miniștrii lui», cu atacuri vădite împotriva contemporanilor:

Și supt figura alb' omenească
 Nime nu poate ca să-î cunoască
 Decit din fapte ce poame sint!

¹ 1841, pp. 39—40.

² 1842, p. 144.

³ 1843, p. 152.

⁴ *Ibid.*, p. 168.

⁵ P. 148.

și o a treia în care dracii cer «libertate» și Lucifer vede

Că despotismul îi cade rău.

Un alt Moldovean, înzestrat cu un talenț superior, adînc în simțire, înalt în cugetare, stăpîn pe o frasă cu un deosebit ritm și un însemnat avînt, publică, începînd din 1842, articole neiscălite — decît prin două cruci — despre subiecte felurite: Biserica Trei Ierarhilor din Iași¹, — schiță superioară cunoscutei schițe a lui Negruț —, și frumoasa meditație asupra cetății Neamțului, în care se întîmpină o mare îndrăzneală. Se vorbește de Fanarioți ca de niște «străini și năimiți săi precupeți», se ironisează o vreme de decadență cînd «și bărbații s'a făcut muieri», se denunță ca un dușman «acvila Nordului» și se califică după cuviință acea putere a Rusiei, care «sufflă așa de aprig asupra Capitalei peste șesul cel deschis al Prutului»².

Se pare că și articolele iscălite cu o singură cruce, ca «Nicio faptă fără plată sau filosofia unui nefilosof»³ și «Suspînul săracilor»⁴, sînt tot de el, și în acesta din urmă e un avînt de stil mistic care ne face a propune ca autor al scrierilor de care s'a pomenit aici, pe acel tînăr Alecu Donici (născut înainte de 1820; face studii în Elveția), care, spre a se deosebi de unchiul său, luă mai tîrziu, cînd colabora la noua revistă a lui Alecsandri, pseudonimul de Russo (Rusul, el fiind un Basarabean). Tot cu acest semn de recunoaștere la sfîrșit se înfățișează⁵ și o descriere de călătorie, din nenorocire neisprăvită, în care, nu numai că se laudă frumusețile vieții de țară și farmecele fetelor de acolo, care nu le-au cumpărat «nici

¹ 1842, p. 388 și urmare.

² 1843, p. 385 și urm. De dînsul și idei despre limbă, unele mai bune, altele mai rele, în anul 1844, pp. 156—8. Cf. și pp. 178—9. Cu două cruci sînt iscălite și niște versuri moldovenești din 1821; 1846, p. 95 și urm. — În acest sens serie din Moldova și un călugăr, care poate fi Scriban (v. an. 1845). De la el vine și falsul document din Sas-Sebeș; an. 1846, p. 57 și urm. Cf. și *ibid.*, p. 176 și urm.

³ 1847, p. 157 și urm.

⁴ *ibid.*, pp. 178-9.

⁵ 1847, p. 372-3.

de la modiste, nici de pe la spițeri», dar se cuprind și lămuriri istorice prețioase, ba chiar inscripții necunoscute¹.

Asămănarea între scrisul anonimului și acela din «Cintarea României» și alte lucrări cunoscute ale lui Russo iese la iveală și mai bine în «Suspinele unei matroane», din același an 1847. «Matroana» e țara, patria bună și tristă, Moldova în suferință, care se-căinează astfel, în stilul de tânguire biblic al «Cintării» pomenite mai sus: «Strig dintru adincul inimii ca zimbrul sîngerat de fierul vînătorului, ca șerbul supt biciul domnului său, ca dreptul supt sabia împilătorului, ca poporul oborit de despotism și tiranie, ca martirii pe roata caznelor»: Adevărații mei fii, vrednici de muma lor, s'aũ jertfit cu fierul în mină, apărindu-mă pe mine, mama lor, pentru care astăzi preste toată fața pămîntului n'aũ mai rămas niciun apărător... Scoate-mă din ghiarele tigrilor încruntați în singe... Nemernicilor deșerați..., pentru ce ca niște lipitori flămînde de singe sugeți singele mieu?... Am ajuns jucărie capriției dușmanilor cari mă aruncă din mină în mină fără nicio îndrumare, ca pe un lucru de nimic». E o puternică satiră care știe unde trebuie să lovească: înțilnim, în adevăr, pe lingă «iazma infernală și afurisită», care e Rusia, pe lingă «proctetul epitrop care a făcut mai multe tirguieli cu pretendenții țerii pentru a o ruina», adecă Țarul, pe Domnul însuși, «fiul ei care stă în fruntea fraților săi, care poartă asupra-i îndatoriri de părinte și ține în minile sale steaua și luceafărul său»².

¹ Cf. și versurile astfel iscălite, la p. 376:

Unde-i credința, unde-i amorul,
Astăzi în lume nu le găsești.

Tot așa e iscălită însă și necunoscuta poezie «Baba și Dracul», cu versuri ca acestea:

Între răsăpintenii în miez de noapte hirca bătrînă se învirtia
Și-o nuielușă vrăjitoarească fiind în mină, astfel rostia:
«Vino, Satana, vino îndată, vino ca gîndul, îți poruncesc,
«C'a mea ființă și al mieu suflet pe totdeauna ți-l juruiesc.»
.....
«Moneda este», rosti Satana, cu urlet aspru și infernal,
«Moneda este care produce astăzi efectul acest fatal.»

Cf. «O vrăjitoare», de Sion, p. 16.

E drept că și un Bănățean iscălește așa — 1848, pp. 164-5 —, dar v. bucata «La un frate despre libertate», *ibid.*, p. 183.

² P. 261 și urma.

Russo nu era, de alminterea, un începător. În deosebite prilejuri, imitînd același stil de visionar biblic al lui Lamennais, a cărui înriurire o încercase în Apus, tinărul revoluționar în notă religioasă își scrisese, în limba franceză, notele unei vieți zbuțumate în urmărirea primejdioasă a idealului. Astfel, trimise la Soveja, mănăstirea din Putna a lui Matei Basarab, în 1846, el înseamnă toate întîmplările și gîndurile sale, făcînd glume pe socoteala Cirmuirii care-l surgunise pentru o piesă ironică, «Provincialul la Teatrul Național», represintată în Februar din acel an, și a sălbătăciei ce întîmpina în cale. Ca talent de observație, ca ironie fină, ca judecată dreaptă, ca punct de vedere înalt, aceste pagini sînt dintre cele mai bune ale literaturii noastre. Scurtele aprecieri asupra cronicelor muntene pe care le cetește cu acest prilej arată un spirit cu totul distins, avînd în el ceva din intuiția fulgerătoare a unui Stendhal¹.

Un alt colț de munte, al Neamțului — Russo fusese judecător la Piatra — apare tot astfel, cu toate frumusețile naturii și toate păcatele locuitorilor din orașe, într'o atmosferă de visătoare filosofie poetică, în «jurnalul» sufletesc care poartă numele unei stînci, «Piatra Teiului»². Firea locuitorului din munte e caracterisată cum n'a mai știut altul să o facă, în rînduri vrednice de un scriitor mare. În ton epic se înveșmîntează frumoase legende nouă care cîștigă'n avînt cînd le redă acest om cu o neobișnuit de puternică închipuire.

Schițe despre haiduci se mai găsesc amestecate în opera literară a lui Russo-Donici³.

Cu același condei de miniaturist dibaciî descriese Russo «Iași și locuitorii săi în 1840», îngrămădînd glume nevinovate și glume răutăcioase, satiră și ironie, observație și erudiție, și, mai presus de orice, coloare romantică, asemenea cu aceia din paginile de călătorie ale lui Théophile Gautier, pe care obișnuia să-l cetească. Nota fusese dată de Kogălniceanu, de Alecsandri, de Corradini,

¹ Notele se păstrează în n-1 311 al Academiei Romîne; românește, în «Revista Romînă» pe 1863. Analisa și traducerea lor parțială o dă d. P. V. Haneș, în *Alexandru Russo*, București, 1901. D. Haneș pregătește pentru Academie o ediție completă a operelor lui Russo.

² Același manuscris. Cf. Haneș, p. 81 și urm.

³ Cf. Bogdan-Duică, în «Convorbiri literare» pe 1901.

de Ralet, cari se inspiraseră de la aceleași izvoare, dar autorul acestor strălucitoare rinduri nu poate fi privit numai ca școlarul bun al altora¹.

Dar ceia ce ar ajunge pentru a face din Russo unul din numele mari ale literaturii noastre e tinguirea întitulată «Cîntarea României», scrisă iarăși în franțuzește și căzută în uitare până ce exilații romîni o publicară, la 1850, în foaia lor efemeră «România Viitoare».

E o scurtă ochire asupra trecutului țerii, în toată vitejia și durerea ce cuprinde, cu blesteme de profet fanatic împotriva ticăloșilor timpului de față și cu perspective limpezi deschise asupra viitorului. Ieremia cu plîngerile sale, Apocalipsul cu visiunile de foc și sînge ce-l străbat, paginile de idilă ce se amestecă în Biblie aū dat tonul. O simțire tot atit de aleasă pe cît de puternică, o mare putere de a concretisa în icoane gîndurile de părere de rău saū de speranțe daū acestei scurte bucăți o valoare pe care anii n'aū atins-o și n'o pot atinge, și nimeni, în curgerea vremurilor, n'a mai găsit astfel de accente pentru a mîngîia și îmbărbăta maica în suferință, «țara cea dragă». Și, în același timp, pentru întăia oară se caută în desfășurarea evenimentelor ce alcătuiesc istoria noastră un rost filosofic, o tilcuire însufletită de credința unui Dumnezeu de pază și de pedeapsă. «Stavilă» pentru barbari, apărătoare de civilizație, mucenică a credinței, «România», țara Romînilor nu va peri în cutremurul ceasului celui rău. Revoluția dezrobitoare o atinge. «Miazănoapte și Miazăzi, Apusul și Răsăritul, lumina și întunerecul, cugetul dezbrăcător și dreptatea s'aū luat la luptă... Urlă vijelia de pe urmă... Duhul Domnului trece pe pămînt!» Pe acoperitele se proclamă zorile roșii ale unei Lumi nouă, cum credeau s'o poată căpăta cu arma răscoalei în mină tinerii de la 1848².

Și ideile de reformă a clerului, pe care încă de pe atunci le represintă Neofit Scriban, își află locul în «Foaie»; Scriban își iew

¹ Același ms. Cf. Haneș, p. 55 și urm. și o traducere, aproape completă, în revista «Floarea Darurilor», II Mănăstirea Cetățuia de lingă Iași e descrisă deosebi, într'o scrisoare către Alecsandri; *Col. l. Traian*, V (1874), n.l. 1.

² D. Haneș a dat cea mai bună ediție a «Cîntărit».

locul între colaboratorii moldoveni ai lui Bariț, și el e poate «Călugărul de supt Carpați»¹, dacă în acesta nu voim să vedem mai curînd pe Russo.

Poesii trimet alții cari se ascund, ca acel care iscălește cu ciudatul pseudonim frances «Narrateur identique» (1841 și urm.).

VII. «FOAIA» ȘI PREVESTIREA REVOLUȚIEI DE LA 1848.

Anul 1848 pornește, cu agitații parlamentare, cu discursuri la banchete și în adunări, cu tînguirii și proiecte, până ce fapta vine să hotărească în urma lungilor discuții nehotărîte, la Paris, la Neapole și apoi tot mai departe, în centrul și spre Răsăritul Europei. «Foaia» se lasă a fi prinsă pe încetul de marele curent revoluționar, care nu se putea înlătura, căci venia din toate părțile. Vestii despre schimbările de regim, «representații» ale dietei ungurești, raliatate tot mai mult la Revoluție, manifestul răsunător și gol, mărinimos și nepractic, umanitar și provocător al lui Lamartine, cele d'intîiîi vestii de nemulțămire din Germania își află pe rînd locul în coloanele publicației brașovene.

«Acum sînt numărate toate minutele anticului blestem, el trage de moarte: iată-l, el moare», strigă Bariț, într'un articol care laudă libertatea tiparului, de la care a venit pentru neamul său atîta bine și de la care așteaptă încă și mai mult. Scrisul, gîndul, școala, cultura, — acestea hotărâsc de acum: «Viața genetică a popoarelor nici de cum nu mai atîrnă de la schimbăturile instituțiilor politice, ci curat numai de la gradul culturii lor spirituale și de la păstrarea limbii lor în cărți, în jurnale, în școală, în biserică, în familie, încît aceia va fi mai văzută și mai respectată care va și arăta mai multe produse ale minții și ale spiritului».

Tot de respectarea limbii în unirea ce ar fi să se încheie între Romîni și Unguri, unire împotriva căreia Romîni nu s'au pronunțat încă—vorbește, în graiul său amestecat cu vorba nouă barbare, «peticiune», «năciunarie», «prețiunșune», și tînărul A. Papiu Ilarian, care, mîntuind studiile sale de drept, era «cancelistu romanu de la tabla» și scrie din Murăș-Oșorheiu, unde înflăcărarea

¹ Pp. 189-91.

pentru Ungaria nouă, scăpată de Austriaci, era mare ¹. Nicî articolul lui Bariț «Ce voiesc Romîniî transilvăneni» ² nu cuprinde încă o îndreptare.

Cei d'întăiū cari vorbesc limpede, străbătuți în firea lor mai delicată de electricitatea din aerul furtunos, sint poeții. Ei nu *discută*, nu cîntăresc motivele pentru «Unirea» cea nouă cu Ungurii său împotriva ei, pentru sprijinirea pe Turci său pentru cruțarea Rusiei protectoare; ei nu caută prin cărțile vechi după drepturi istorice, nicî nu urmăresc normele dreptului de Stat în tratatele care cuprind principii de metafisică politică. Ei nu se gîndesc la noul Ardeal, scăpat de privilegiu, și prefăcut într'o provincie liberă a liberei Ungarii, la noul Principat unic al Romînilor de dincolo, scutit de insultele consulilor muscălești și ocrotit din depărtare de Turci. Înnaintea lor se ivește o singură Romănie liberă de amestecul străin, liberă de vechile lanțuri seculare și de nouăle cotropiri obraznice.

Un anonim întăiū, după strălucita adunare de țeranî pe malurile Tîrnavei blinde, pe pajiștea plină de florile încă plăpînde ale primăverii, după acel 3/15 Maiū, care prefăcu în amintirea neamului toloaca Vlădicăi din Blaj într'un Cîmp al libertății pentru o *nație* care nu mai era împiedecată în dezvoltarea ei politică de prejudecăți și scrupule confesionale, publică întăiū la Bariț «15 Maiū 1848», iscălind: «un Romîn».

Azi e ziua de'nviere a Romînului popor,
Și strigați în libertate: Romănia să trăiască!³

În Moldova, Revoluția fusese numai o încercare, și încă una foarte puțin serioasă. Sfătuirii la otel între boieri tineri, discuție cu Guvernul, cuvîntări mai calde, intervenție brutală a oștirii, bătăi, surgun la mănăstiri său fugă peste hotar. Dar unul dintre învinșii acestei biete lupte copilărești, Alecsandri, publică, în Maiū — datînd însă din Februar —, a doua zi după acea întrunire uriașă din Cîmpul de libertate ardelenesc, la care luase parte și un prieten al poetului, Alexandru Cuza, merit să fie Alexandru Ioan I-iū,

¹ 1847, p. 99 și urm.

² *Ibid.*, p. 105 și urm.

³ 1848, p. 145.

Domn al Principatelor Unite, un imn revoluționar, pe care-l cântă pentru toți Romîni:

Voi ce stați în adormire, voi ce stați în nemișcare,
N'auziți sunind puternic acel glas triumfător?

El chiamă, cu un avînt pe care de obicei nu-l are, cu o energie bărbătească pe care în zădar o caută alte ori, cu o lămurire de concepție superioară, care nu-i era dată pînă acum, «obștească înfrățire» pe ruinele unui despotism ce dezbinase, «dezrobirea» unei singure «patrii» și «mune», crearea unei «Teri-Românești» peste tot pămîntul pe care-l locuiește și-l lucrează neamul:

Iată veacul se deșteaptă din adinca-i letargie;
Frații miei de Romănie,
Ca un cîrd de vulturi ageri ce cu-aripi mintuitoare
Se cerc veselii ca să zboare
Către soarele ceresc.

.....
Sculați, frați de-același singe, iată ceasul de frăție,
Peste Molniță și Milcov, peste Prut, peste Carpați
Aruncați brațele voastre cu-o puternică mindrie,
Și de-acum pe veșnicie cu toți minile vă dați!¹

Un «filoromîn» vine, ca al treilea, — de sigur, cum dovedește versul, dintre poeții cei buni. Și el se adresează fraților săi Romîni² pentru a li spune — din Moldova, credem — ce a săvîrșit pînă atunci Revoluția europeană, trezitoare de speranțe:

O cite, cite tronuri s'au răsturnat și încă
Se clatină, — ascultă cum pîrîie, trîsnesc...

«Romănia» are și ea datoria de a vorbi și de a lucra, amintindu-și de mama ei Roma și inspirîndu-se de la înaintașii mai apropiați, ale căror morminte pot da îndemnuri în clipa înnoirii luptelor.

Plecați genunchii voștri întîiu pe la morminte,
Și țărîna strămoșească fierbinte-o sărutați.

Și, în același chip ca și Alecsandri, anonimul moldovean dă unei Dacii nouă, care i se pare că trebuie să fie și că poate fi cerută acestui moment, hotărele locuințelor românești de-asupra Dunării, pe coastele și laturile munților.

¹ P. 161.

² P. 168.

Din Tisa pin' la Nistru și 'n Dunărea ripoasă,
 Întinde Romînimca pe-al patriei altar
 O mină de frăție ¹...

Alecsandri dă și cîntecul, în metru popular, *hora* pentru Romîniî uniți ai Romăniei unice și atunci — «Hora Ardealului» de «un Romîn» — întăiu în «Foaia» de la Brașov s'a tipărit vestita horă, care a încălzit și altă dată, în zilele mari, inimile poporului nostru:

Ha! să dăm mină cu mină
 Ceî cu inima romînă,
 Să 'nvirtim hora frăției
 Pe pămîntul Romăniei.

Acum, la întoarcerea studenților din Paris, cari se puteau înțelege măcar o clipă cu vechii liberali moderați ai lui Eliad și cu unii ofițeri crescuți în cetirea lui Bălcescu, Țara-Romănească ridică tricolorul Revoluției. Același număr din «Foaie» care aduce declarația de la Izlaz, alt «Cîmp al libertății», dar fără țeranî; dă Romînimii imnul de sălbatecă mîndrie, de profundă suferință, acum rebelă, de conștiință ce tremură în exasperarea ei, imn cuprinzător care străbate în lumină de fulger toată viața de încercări a unui neam nenorocit, de la strămoșii depărtați, morți în lupte glorioase, până la ultimele atentate împotriva noastră, de la «mărețele umbre» ale lui Mihaî, Ștefan și Corvinul, măririle neamului în toate Ținuturile, — ca pentru o clipă de unire — până la încercarea maghiară de a ucide în limbă însuși sufletul, până la obraznica înfigere de steag a Rusiei pe malul românesc al Dunării.

Deșteaptă-te, Romine, din somnul cel de moarte

poate fi o amintire a imnului revoluționar elin, pe care-l vor fi cîntat adesea și Grecii din Brașov, dar strofele ce urmează n'au, de sigur, nimic împrumutat, cînd pomenesc tot ce a suferit și suferă poporul nostru, smuls în fărîme de stăpîni:

Acum se 'ncearcă cruzii, în oarba lor trufie,
 Să ni răpească limba, dar morți numai o dăm.

Și, pentru Romîniî de dincoace:

Strigați în lumea largă că Dunărea-î furată
 Prin intrigă și silă, viclene uneltiri.

¹ Cf. și articolul «O răpede ideie asupra stării de față a lucrurilor în Moldova», *ibid.*, p. 185 și urm.

Și, în pasagiile care nu se cîntă azi, în acest imn care a rămas totdeauna al viitorului, al viitorului nesigur și, oricum, încă depărtat, care se zbuciumă să fie și zguduie revoluționar toate nedreptățile de pretutindene, — viitor de unitate națională, viitor de unitate, sufletească pe ruinele modelor nefaste, viitor de dreptate socială — sînt versuri de o putere care le asemănă cu acelea, scrise în aceeași gamă de abstracții, a nemuritoarei Marsilicse, altă poezie fără poet :

De fulgere să piară, de trăsnet și pucioasă
Oricare s'ar retrage din gloriosul loc,
Cînd patria saŭ mama cu inima duiosă
Va cere ca să trecem prin sabie și foc !

Revoluția pusese stăpînire pe literatură, și poezia luase armele în mîna.

TABLA CUPRINSULUI

Pagina

CARTEA I-a.

Epoca lui M. Kogălniceanu (1840--48).

CAPITOLUL I-Ū.

Cele d'întăiu lucrări ale lui Kogălniceanu: Revistele «Dacia literară» și «Archiva românească». Publicarea cronicelor.

X	I. Privire în urmă. Considerații generale	3
	II. Un student român în străinătate. Tinerețal lui Mihail Kogălniceanu	8
	III. Cele d'întăiu lucrări ale lui Kogălniceanu	16
	IV. «Archiva Românească». Tipărirea cronicelor	23
	V. «Dacia literară». Planul și colaboratorii ei	30
	VI. Scrieri nouă ale lui Kogălniceanu în legătură cu alcătuirea «Daciei literare». Ideile lui despre francomanie. Potrivirea cu ideile lui Eliad. Legăturile între acești doi scriitori	32
	VII. C. Negruț și «Dacia Literară»	39
	VIII. Alți colaboratori: Stamati, Alecu, Donici	42
	IX. Alți poeți: Vasile Alecsandri	49
	X. Poesiile nouă ale lui Grigore Alexandrescu	55

CAPITOLUL II.

«Propășirea.»

	I. Kogălniceanu și Asachi după încetarea «Daciei Literare»	61
	II. Kogălniceanu, Negruț și Alecsandri în opera de regenerare a teatrului	63
	III. Scrierile lui C. Caragiale	66
	IV. Poezii munteni C. Fața și C. Bălăcescu	72
	V. Cele d'întăiu piese originale ale lui Vasile Alecsandri	84
	VI. Calendarele lui Kogălniceanu. Începuturile poesiei lui Alecsandri	95
	VII. Alcătuirea revistei «Propășirea». Ion Ghica	99
	VIII. Întemeietorii «Propășirii». Nicolae Bălcescu	103
	IX. Cei d'întăiu economiști români în «Propășirea»	105

CAPITOLUL III.

Pagina

«Propășirea.» Desvoltarea studiilor istorice.

I. Kogălniceanu și «Propășirea»	118
II. Opera istorică a lui Nicolae Bălcescu. «Magazinul istoric pentru Dacia»	120
III. Articolele de istorie ale lui Laurian. Alți colaboratori ai «Magazinului»	130

CAPITOLUL IV.

Poesia românească în Moldova dela apariția «Propășirii» până la 1848.

I. Poesia lui Vasile Alecsandri	135
II. Scrieri în prosă ale lui Alecsandri în «Propășirea»	148
III. Alți scriitori în presă, noi și vechi	151

CAPITOLUL V.

Scriitorii munteni între anii 1844—1848.

I. Eliad. Sistemul său de limbă literară	155
II. «Asociația literară» a «tinerilor»	159
III. Polemica lui Eliad pentru limba cea nouă	161
IV. Eliad ca poet. «Mihaida»	163
V. Iancu Văcărescu și operele lui complete	168

CAPITOLUL VI.

Poezii noi.

I. Grigore Alexandrescu	173
II. Cesar Boliac	178
III. D. Bolintineanu	186
IV. C. A. Rosetti	194

CARTEA A II-a.

Pregătirea literară a mișcărilor revoluționare de la 1848.

CAPITOLUL I-Ū.

Noua generație de scriitori. Talente mărunte și opere de imitație.

I. Legăturile începătorilor din Țara-Românească cu Eliad	201
II. Profesorii munteni și Eliad	206
III. Opera personală a lui Eliad la «Curierul românesc»	208

CAPITOLUL II.

Literatura cea nouă în Moldova.

I. Activitatea lui Asachi	212
II. Colaboratorii cunoscuți ai lui Asachi	214
III. Asachi și colaboratorii «Propășirii»	216
IV. Teatrul în Moldova	221

CARTEA A III-a.

Pagina

Literatura de pregătire revoluționară peste munți.

CAPITOLUL I-İÜ.

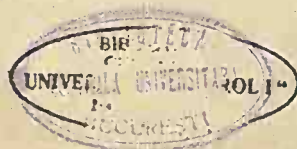
Ardelenii.

I. Generalități	227
II. Centrele școlare	228
III. Scrisul și ideile lui Bariț	230
IV. Colaboratorii lui Bariț	237
V. Cipariu și noua sa direcție	243

CAPITOLUL II.

Scrierile Românilor din Principate în foile ardene.

I. Colaboratorii munteni	248
II. Colaboratorii moldoveni	252
III. «Foaia» și prevestirea revoluției de la 1848	259

VERIFICAT
2007

VERIFICAT
2017